RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI
I UMJETNOSTI

KNJIGA 295

ODJEL ZA FILOLOGIJU

KNJIGA 5

UREDNICI:

Akademik PETAR SKOK

i prof. SRETEN ŽIVKOVIĆ

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

A

ZAGREB

1953

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« — Zagreb

ANTE ŠEPIĆ

JEZIK HRVATSKIH OPĆINSKIH STATUTA ISTARSKIH I PRIMORSKIH

(Prilog historičkoj gramatici hrvatskog jezika)

Među svim spomenicima naše stare književnosti, glagoljske i ćirilske, jedno od najznačajnijih mjesta zauzimaju naši statuti i zakonici.

Statuti su pravni spisi, koje možemo svesti pod naziv zakona (leges) i, još u većoj mjeri, pod ime pravnih poslova (acta juridica). To su veće ili manje zbirke zakona, naredaba, pravilnika i propisa, izdatih od strane nekih naših starih upravnih jedinica (županija — knežija — općina), a kojima se uređuju, s jedne strane, odnosi između tih jedinica i stanovnika i, s druge strane, odnosi između upravnih jedinica i onih, koji su vršili vrhovnu vlast na odnosnom području. To su zbirke našega staroga hrvatskoga prava, ali ima u njima i jakih tragova rimskoga i kanonskoga prava, te pravnih ustanova austrijskih i mletačkih gospodara, koji su u našim stranama predugo vladali.

Statuta je doprlo do nas podosta. Jedan od najstarijih je Statut grada i otoka Korčule iz g. 1214. Statuti, o kojima će biti riječi u ovoj radnji, potječu svi iz oblasti između Učke i Velebita, iz područja kvarnerskoga, gdje je gotovo svaki naš grad imao svoj statut. Poznati su nam statuti gradova Rijeke, Senja, Karlobaga, Raba, Paga, Cresa, Osora i Labina. Isto su tako imali svoje statute istarski gradovi onkraj Učke: Buzet, Oprtalj, Motovun, Barban, Bale, Vodnjan i Pula. Svi su ovi statuti sastavljeni tuđim, latinskim jezikom, ili talijanskim.

Međutim, ma koliko bili važni i zanimljivi nabrojani statuti, oni ne će biti predmet ove rasprave. Ovaj je rad ograničen na statute pisane našim hrvatskim jezikom, i to u prvom redu, na naše istarske statute: Statut vrbnički i pomalo cijeloga otoka Krka (koji će se navoditi kraticom Vr.) iz god. 1388.—1599., zatim Kastavski statut (K.) iz g. 1490. i Statut veprinački (Ve.) iz g. 1507. Izostavio sam

statut grada Mošćenica, jer ga namjeravam da prikažem, drugom prilikom, u posebnom članku.

Pored pomenuta tri statuta iz Istre (u širem smislu) uzeo sam u obzir još Zakon vinodolski (Vi.) iz g. 1288. i Trsatski statut (T.) iz 1640. g., jer i ova dva statuta čine zajedno s tri naša istarska statuta jednu organsku cjelinu: svi oni pripadaju jednoj istoj skupini sjeverno-čakavskoga narječja: svi su ti gradići — u svoje vrijeme — bili više manje u vlasti istih zemaljskih gospodara; svi se oni, u mnogome, poklapaju i svojim sadržajem i oblikom; svi su oni zbirke propisa-zakona s područja »samonikle hrvatske općine«, te se upravljala po ustanovama staroga hrvatskoga prava; oni čine »jedinstveno hrvatsko pravno područje«. »Među ovakve pisane pravne propise spadaju u prvom redu i sam Zakon vinodolski, pa statut otoka Krka, Statut grada Kastva, Statut veprinački, Statut trsatski te Statut mošćenički... U red ovih statuta i zakona spada i Statut grada Rijeke od 1530., koji svoje pravne propise temelji u znatnom dijelu na starohrvatskom narodnom pravu poput ostalih statuta i zakona, s kojima on čini harmoničnu cjelinu povezujući općine i gradove Hrv. Primorja s općinama i gradovima kraškog područja Istre u jedinstveno hrvatsko pravno područje«. (Herkov, Statut grada Rijeke str. 45. i 46.); svi ovi zakonici i statuti predstavljaju jedan tip (Kostrenčić, Statuti istarskih gradova i otoka, str. 541).

Naši statuti, i oni pisani tuđim jezicima, i oni našim jezikom sastavljeni, imaju golemo kulturno-historično značenje. Oni su živa svjedočanstva naše i rane pismenosti i stare naše prosvijećenosti; oni su nepresušan izvor, iz kojega crpemo znanja o svekolikom životu, domaćem i javnom, naših preda u dugu razdoblju vremena od malone pet stoljeća; osim toga, naši hrvatski statuti dokaz su visoke narodne svijesti naših pradjedova; iz njih saznajemo, kako su se naši stari u svojim općinama borili za svoja prava i odolijevali premoći strane kulture. I na kraju, hrvatski nam statuti pružaju vrlo bogatu građu za proučavanje našega jezika. Ovi su statuti pisani čistim hrvatskim narodnim govorom; oni su rijedak primjer prave naše narodne proze, pune narodne jednostavnosti.

Neke strane naših statuta već su osvijetljene s različitih gledišta. Dosta je učinjeno, ali još treba mnogo da se uradi. I nema sumnje, da će taj posao stručnjaci nastaviti, jer su naši statuti vrlo zahvalno polje rada. Ja ću u ovoj radnji pokušati da iznesem samo ono, što nam ovi starohrvatski statuti pružaju u jezičnom pogledu.

Naši hrvatski statuti nastali su i važili jednim dijelom na tlu današnjega liburnijskoga teritorija Istre (područje između Volosko, doline Rječine, Lisine, Učke i Sisola), zatim na otoku Krku, od 12.—15. stolj. kulturnom središtu svega hrvatskoga življa, a od 1822. g. do talijanske okupacije (1918.) i politički sastavnom dijelu markgrofije Istre, te u susjednom Hrv. Primorju, u Vinodolu, u nekadašnjoj Vinodolskoj županiji (u kraju od Rječine do Senja), a to je »onaj kraj, gdje su se od cijele istočne obale Jadrana jedino na ovom obal-

nom pojasu gradski statuti izdavali hrvatski i pisali domaćim glagoljskim pismom (Mošćenički, Vinodolski, Kastavski . . .« — Hauptmann, Rijeka str. 14.).

Sav je ovaj opisani prostor od davnine (VI. st.) nastanjen Hrvatima. Tu su Hrvati starosjedioci; oni su, uprkos svim teškoćama, u svojoj burnoj prošlosti, sve do današnjega dana, pored ostaloga, i u svom jeziku sačuvali najviše starinskih elemenata, i u glasovima, i u oblicima, i u naglasku. Stanovnici pomenutih krajeva su čakavci; njihov je jezik slavistika svrstala u sjevernu skupinu čakavskoga narječja.

Jezik naših statuta malo je poznat. Prvi je Rački nabacio misao, da bi trebalo da se naši statuti temeljito ispitaju s te strane. U izdanju Vinodolskoga zakona (Monumenta hist. jur. Slavorum meridionalium IV.) Dr. Fr. Rački veli: »Budi dovoljno napomenuti ovu moju sumnju o izvornom jeziku Vinodolskog zakona, da se pitanje pobliže istražuje (o. c. str. VI.)«. Ali su, i pored te umjesne primjedbe, naši hrvatski pisani statuti dugo ostali pokriveni prašinom zaboravi, premda je bila i te kako potrebna analiza i kritika njihovih tekstova za bolje razumijevanje pojedinih mjesta, iako se moglo očekivati, da će se baš tu otkriti važni procesi, kroz koje je naš jezik prolazio u toku dugih vjekova.

Vinodolski zakon je zbornik zakona, koji su bili na snazi u nekadašnjem Vinodolu. Pod Vinodolom razumijeva se danas kraj između Križišća i Ledenica, te zaprema, otprilike, bivše političke kotare Crikvenicu i Novi. Stari se Vinodol sterao dalje: od rimske Tarsatike do Senije, od Rječine do Senja. Vinodol je nekad, u doba, kada su se Hrvati spustili u ove krajeve, bio hrv. knežija ili županija (županije su bile, po zakonima hrv. kraljevstva, gotovo neodvisne od kralja). To je bio savez slobodnih seoskih općina, koji su sačinjavale općine: Novi, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik. Tu je županiju kralj Andrija II. (1225. g.) darovao krčkim knezovima, koji su je držali do 1577. god. Poslije smrti Stjepana Frankopana Ozaljskoga Vinodol je došao u vlast Zrinjskih, koji su ostali gospodari do 1671. Po izumrću njihovu Vinodol je, do burne 1848. g., kada je pripao Hrvatskoj, bio dio zemalja sv. ugarske krune, i austrijskog Primorja, i Severinske županije, bio je Ugarsko Primorje (nekada okrug riječki, bakarski i vinodolski), pa opet dio francuske odnosno austrijske Ilirije, i napokon (1822.—1848.) sastavni dio Riječkoga gubernija.

Od svih hrvatskih statuta Vinodolski zakonik bio je najviše proučavan. Ovaj je zakonik sastavljen 1288. god., kada se u Novom Gradu 6. siječnja, skupiše izabranici vinodolski, »da bi vse dobre stare iskušane zakone u Vinodol činili položiti u pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svoih otac i ded.« Taj je zakon trebao da uredi odnos, koji je nastao, kada je Vinodol došao u kmetsku zavisnost krčkih knezova. Na tom je zboru prvaka bilo izrađeno devet izvornih primjeraka ovoga zakona, ali nije od njih spa-

sen ni jedan. Došao je do nas tek prijepis zakonika iz druge pol. 16. v., koji se do 1851. g. nalazio u arhivu kaptola u Novome. Sada se čuva u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pod sign. R 4080, a u arhivu Jugosl. akad. postoje dva prijepisa njegova latinicom iz 17. odn. 19. v. Vi. je prvi put izdao 1843. Antun Mažuranić u zagrebačkom »Kolu« sv. 3, latinicom. Po ovom izdanju ovaj se zakonik proučavao (H. Jireček: Svod zákonů slovanských, Praha, 1880.), preštampavao (Čtenija v imper. obščestvu istorii i drevnostej, Moskva, 1846. IV) i prevodio (Maciejewski: Hist. prawodawstw slow. Wyd. III. W Warszawie, t. VI.). God. 1878. izdalo je »Obščestvo ljubitelej drevnej pismьnosti« ovaj zakonik kao 15. sv. svojih edicija. Izdanje je priredila A. M. Evreinova. Potpuno je njegovo izdanje priredio, preveo na ruski, bogato komentirao i providio mnogim prilozima V. Jagić (Zakon Vinodol'skij Podlinnyj tekst s russkim perevodom, kritičeskimi zamečanijami i objasnenijami. SPb. 1880. Izd. Obščestva ljubit. dr. pis'm. No. 54.). Kritičko je izdanje ono Jugoslav. akad. u zbirci Monumenta hist-jur. IV., Zagreb, 1890. God. 1912. objelodanio je R. Strohal isti zakon u Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu latinicom s kratkim uvodom i bilješkama. G. 1923. u lat. transkripciji izdao je Vinodolski zakon Marko Kostrenčić (Rad Jugoslav. akad. 227/99 — 1923.), najbolji poznavalac naše stare povijesno-pravne nauke. Pored opširne rasprave o zakonu ima i njegov »prijevod« na naš današnji hrvatski jezik. Najnovije izdanje je ono Dra Miha Barade u djelu: Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu. Zagreb, 1952. Jugoslav. akad. Tu ima, na str. 93—133, tekst Vinodolskoga zakona s hrvatskim prijevodom i bilješkama.

Statut vrbnički zbirka je odredaba, koje su imale zakonsku snagu na području grada Vrbnika i, pomalo, na cijelom otoku Krku.

Vrbnik na Krku, nasuprot Novome Vinodolu, na klisuri nad morem, jedan je od gradića starodrevne hrvatske župe, velike hrv. upravne jedinice, koja je bila podvrgnuta vlasti knezova odn. banova na susjednomu hrvatskom kopnu. U tu su župu, koja je nastala rano, već u doba dolaska Hrvata u ovaj kraj, spadali čitav otok Krk sa župnim gradovima: Omišljem, Dobrinjom, Vrbnikom, Baškom i kasnije osnovanom Dubašnicom. Drugim riječima, tu su župu sačinjavali sav otok osim grada Krka, u koji su se bili, pred Hrvatima, povukli ostaci romanskih stanovnika s čitavoga otoka.

U svojoj dugoj povijesti otok je Krk doživio mnoge peripetije. Pored domaćih vladara (knezova, banova i kraljeva), njime su gospodovali i Rim, i Bizant, i Mlečani, i Madžari, i Nijemci, i Francuzi, i Talijani, ali su Krčani uvijek ostali vjerni svome rodu i imenu.

Vrbnički statut ide među naše najstarije spomenike te vrste na narodnom jeziku. Statut nije nastao odjedamput; on je sklop starinskih ustanova, koje imaju svoj korijen u običajnom narodnom pravu, i odredaba, koje su nastale kasnije kao plod novih vremena

i prilika, u koje je otok Krk došao. Statut počinje g. 1388. To je najstariji dio statuta, koji sadrži ostatke zakona, koji su stvarani pod knezovima krčkim od prve pol. 12. st. pa gotovo do kraja 15. v. Ovaj dio ima uvod i 31 član (kapitul), kojima su 1411. i 1443. dodata 3 nova čl., a 1470. g. još novih 9 čl. s uvodom. Drugi su dio zakoni donijeti za mletačke okupacije (poč. od 1483. g.) i umetnuti u stari statut, odn. dodati njemu, te sežu do 1599. god.

Otok je Krk bio dugo (12.—15. v.) kulturno središte svih Hrvata, kroz vjekove bio je žarište hrvatske književnosti i prosvjete. Odatle se širila hrvatska glagoljska knjiga, i sa susjednoga Primorja, na sve strane: u Dalmaciju i Dubrovnik, u Hrvatsku preko Velebita, u Bosnu, u Slovensko Primorje, Kranjsku i Štajersku. Utjecaj Krka osjetio se još i dalje, te je, prešavši uske granice Hrvatske, dopro ća do daleke bratske Češke i Poljske. Otok je Krk, tamo od biskupa Zdede pa sve do dana današnjega, rasadnik i branitelj naše časne starine, glagoljice, glagoljske knjige i slavenskoga bogoslužja, te mu pripada jedno od najčasnijih mjesta u političkom i povijesnom životu ne samo Hrvatske i Jugoslavije, nego i svih slavenskih naroda.

Među svim gradićima na Krku, Vrbnik je odigrao ne baš neznatnu ulogu, naročito na prosvjetno-kulturnom polju. »Grad je Vrbnik bio, ako ne kolijevkom hrvatske glagoljske umjetne knjige, a ono svakako vrlo znamenitim ognjištem i hrvatske prosvjete i stare hrvatske prosvjete i stare hrvatske glagoljske knjige.« Vrbnik je i do danas — možda najbolje od svih krajeva na Krku, sačuvao u životu, običajima i u jeziku najviše arhaičnosti.

Vrbnički je statut poznat po prijepisu, što ga je učinio 1526. g. pop Grgur na molbu vrbničkih sudaca, s karte bumbažine na pergamenu. Statut je izdat prvi put (1852.) latinicom, sa snimkom prvoga lista u Kukuljevićevu Arhivu za pov. jugoslav. II. Isti je statut izašao u Petrogradu (1888.) u izdanju prije pomenutoga ruskoga društva u ćirilskoj i latinskoj transkripciji. Izdanje je priredila A. M. Evreinova, a uvod je napisao V. Jagić. God. 1890. izdala je statut Jugoslav. akad. u Zagrebu.

Kastavski statut je uređivao javne i privatne odnose na području općine i grada Kastva.

Kastav-grad diže se ponad mora, na brijegu (377 m), između Rijeke i Voloskoga. Prošlost je njegova vrlo burna. U stara vremena bio je Kastav sjedište »javno poveljenoga grada i općine kastavske (publice privilegiatae civitatis et comunitatis Castuanae)« i cijele gospoštije (kapetanije) kastavske, kojoj su pripadale i općine Vepriňac i Mošćenice, a uključeno je bilo i Volosko, pa od 1450.—1637. Podbreg, dio Rijeke (današnja Drenova, Plase i Rečica). O postanku njegovu ne znamo ništa stalno. Tamna je i povijest njegova u prvom tisućljeću našega vremena. Kao i dobar dio Istre (do Raše), i Kastav i kastavština priznavali su vrhovnu vlast hrvatskih knezova odn. kraljeva naše narodne krvi, a od 1102. vlast ugar.-

hrvatskih kraljeva. Poslije toga je Kastav često mijenjao gospodare. Tu su gospodovali najprije — čini se — puljski biskupi, i to ne samo kao duhovni gospodari, zatim oglajski patrijarh, koji je grad Kastav skupa s Mošćenicama, Veprincem i Rijekom dao u feud knezovima Devinskim (po kaštelu Devin-Duino Tybein kod Trsta), pa 1399. g. njemački plemići Walsee (u starim istarskim ispravama »knezi od Favalić). Kasnije, za vlade Fridriha III., ovaj je kraj došao u posjed avstrijske kuće. U ime avstrijskih nadvojvoda Kastvom su vladali razni plemići kao njihovi feudalni namjesnici-kapetani (koji su imali u svojim rukama vojnu, upravnu i sudsku vlast). To su bili od reda tuđinci; razni Raunachari, Raubari, Schronzi, Wagensbergi, Thonhauzeni i t. d. Potom je Kastav dopro u ruke riječkih isusovaca. Nakon ukinuća njihova reda (1773.), kastavska je gospoštija potpala pod drž. komoru (pod vrhovnu upravu drž. prihoda), od koje ju je kupio (1784. g.) francuski vitez Ivan Thierry. Za vlade Francuza u našim stranama (1809.—1814.) Kastav i kastavština bili su dio Ilirskoga kraljevstva. God. 1843. kupio je Kastav barun Đuro Vranjicany-Dobrinović. 1848. g. proglašena je u bivšoj Austro-Ugarskoj sloboda zemljišta i Kastav prestaje biti gospoštija. God. 1825. Kastav je od uprave Kranjske pripojen pokrajini Istri, te je ostao u njezinu sklopu sve do Rapala, kada je, od sve Istre, jedini pripao Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Kastav, Veprinac i Mošćenice bile su tri velike općine, koje su sačinjavale jednu zajednicu, a koje su uživale znatne sloboštine i prava... »Cijelu su zemlju posjedovali ili privatnici ili općina, i to općinska zemlja nije bila vlasteoska nego posve općinska ili skupna. Teritorijalni gospodar je bila samo općina, a gospoštija je bila neki vrhovni gospodar i osim svoje posebne zemlje, vlasteoska imala je samo neku desetinu i neka podavanja od općine kastavske, veprinačke i mošćeničke, a nipošto od pojedinih seljaka...« (Marjanović M., o. c. str. 14—15). U znak priznavanja vrhovne vlasti cijela je kastavština skupa s Veprincem i Mošćenicama plaćala svojim feudalnim gospodarima oko 500 forinti u ime kmetskoga poreza (contributiones rusticales), a narod je općini davao desetinu od nekih priroda (žito, vino, jaganjci, kozlići). Dr. Matko Laginja, jedan od istarskih prvoboraca, koji je kao rođeni Kastavac proučio Kastavski statut, kaže na jednome mjestu, u pogledu pravnoga položaja naših starih istarskih općina, ovo: »Kastavščina, Mošćenice i Veprinac nisu bile gospoštije po nemačkom načinu, gde je gospodar mogao naseljavati puk, prodavati i darivati zemlje. Gospodar svega, što nije bilo u vlasti pojedinim općinarom, bila je općina, a ne gospoštija. Gospoštija imala je samo desetinu od nekih priroda i neko godišnje podavanje od općine za spoznavanje vrhovnoga gospodstva. To je temeljna razlika gospoštija gde je stanovao čist puk, kao ovuda. Latini su imali svoje municipije, t. j. gradske slobodne općine, Nemci su imali gospoštije, gde seljak nije bio gospodar svoje zemlje. Hrvati su imali svoje velike općine, kojih je ustav naličio onomu

talijanskih gradova, ali se opet razlikovao od njega u mnogočem. Jakost trih jedinstvenih općina, kastavske, mošćeničke i veprinačke bila je tolika, da još slavna kraljica Marija Terezija posebice spominje, uz Marku Slovinsku i Knežiju Pazinsku, takogjer rečene: komune kastavske. Teritorijalni gospodar bila je, dakle općina. Ona je imala i svoju zakonodavnu vlast.« (Dr M. Laginja: o. c. str. 88—89.). Kastavcima je njihove sloboštine, stare pravice, »stari zakon« potvrdio carskim patentom i car Josip I. (26. II. 1707.). Gospoštijom kastavskom upravljao je kapetan, koji je bio ne samo upravitelj gospodskih dobara, već i visoki povjerenik — predstavnik vlasti, sudac, pomorska vlast. Ti su kapetani — na žalost — gotovo svi bili stranci; domaći je bio sin Juraj Vlah (1738.—1772.), »kapitan Kastva, Mošćenic, Veprinca i Podbrega (Podbreg je bio dio riječkoga posjeda od Rečica na moru do Grohova, koji je pripadao sve do potkraj 18. st. kastavskoj gospoštiji).

Stanovnici područja, na kojemu je važio Kastavski statut, nisu živjeli u obilju, jer to nije bogat kraj, ali su ljudi, prema tadašnjim prilikama, živjeli prilično dobro, jer su uživali mnogo više slobode negoli njihovi sunarodnjaci, koji su stenjali pod vlašću mletačke sinjorije. Kastavci su ljubomorno čuvali svoja prava, stečena borbom i upornošću svojih predaka, i više puta dali oduška svojemu nezadovoljstvu, i ustajali protiv gospode odn. njihovih predstavnika, koji su pokušavali da okrnje njihova prava (prvi put su ustali 1635. g., pa 1637.), a u buni od god. 1666. bio je kapetan Fran Morelli, navodno Riječanin, od razjarenoga mnoštva uhvaćen, ubit i bačen u lokvu ispred crkve sv. Trojice u Gradu. Tom su se prilikom Kastavci junački ponijeli; bili su složni i nepokolebljivi, te nisu kolovođe ovoga narodnog ustanka nikada bile pohvatane. Na sva navaljivanja istražnih vlasti, da otkriju ubice kapetanove, Kastavci su svi kao jedan odgovarali, navodno, ovako: »Ubili smo ga ja, i moj brat, i mojga brata brat, i sudac Kinkela, i si do vragu tega, i još ga je stara Mare s preslicun v..t badnula.« Do g. 1918. Kastav i kastavština bili su tek »ostatak nekadašnje slave«, općina sastavljena od 32 županije ili porezne općine s više ili manje sela i zaselaka. To je bio prostor, koji su zatvarale, uglavnom, međe općina Rijeke, Grobnika, Lanišća, Veprinca i Voloskoga.

Kastavski statut nastao je god. 1490., kada su, po izumrću loze Devinskih knezova, kastavskom gospoštijom zagospodarili plemići Walsee. Tada su Kastavci, pobojavši se novih gospodara i njihove sile, popisali svoja stara prava i dužnosti, kazne i neke druge ustanove. Izvornik kastavskoga statuta, koji je zacijelo bio pisan glagoljicom, nije došao do nas. Ali je još g. 1759. postojao njegov prijepis latinicom. Iz ovoga prijepisa statut je prepisan »izmed starih knig, ke se nahajaju u armariće u lože komunskoj, pod zapovedjum presvetloga gosp. kapitana ovega grada i giurisdizione Jurja Vlaha i gospode sudac Andrija Pobra i Iv. Baćića po ruke mane Giambatiste Tomičića kancelira ove kapitanije leta 1759.«, a prema ovome je

prijepis iz g. 1845. M. Sabljaka, koji se i jedini čuva u Jugosl. akademiji u Zagrebu.

Statut ima zapravo tri dijela, jer su prvotnome statutu od 1490. god. naknadno (1546.—1614.) dodati neki kapituli (članci) i (1647.—1652.) još neke nove odredbe.

Kastavski je statut izdat prvi put u zadarskom listu »Pravo« od Dra Matka Laginje, zatim ga je nepotpuno objelodanio 1881. g., zajedno sa Statutom veprinačkim, M. Vladimirskij-Budanov pod naslovom: »Neizdanye zakony jugozapadnih 'Slavjan' u Žurnalu minist. narodnago prosveščenija « 214. Znatno je bolje izdanje F. Račkoga u Monumenta IV. (1890). God. 1910. Kastavski statut je tiskao R. Strohal u Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu, a 1907. štampan je cio Tomičićev prijepis u Izvješću kastavskih škola.

Veprinački statut je određivao odnose stanovnika prema feudalnom gospodinu, odn. prema općini veprinačkoj, koja je s Kastvom i Mošćenicama sačinjavala kastavsku gospoštiju. Veprinac je danas (od 1814. g.) mala samostalna općina, koja graniči s općinskom šumom kastavskom i s općinama Volosko-Opatija i Ika, te leži na obronku Učke u visini od 519 m, odakle puca divan pogled na čitav Kvarner. Nekada se veprinačka općina protezala mnogo dalje. Gradić je Veprinac vrlo star, ali se spominje tek 1374. g. Počeci mu sežu, po svoj prilici, još u prethistoričko doba. To zaključuju neki arheolozi po zidu oko župne crkve, koji je, navodno, podignut na temeljima jedne prethistorijske gradine (kaštelira). Sudbina Veprinca tijesno je povezana s onom Kastva, te i za nj vrijedi, manje više, ono, što je rečeno o prošlosti Kastva i kastavske gospoštije.

Statut veprinački je sastavljen glagoljicom g. 1507., ali su zakonske odredbe njegove svakako mnogo starije, kao što su općenito zakoni svih naših statuta stariji negoli je vrijeme, kada su oni bili zapisani. Te godine sastali su se u Veprincu »poštovani i razumni muži«, koji su, poslije savjetovanja, naredili općinskom kancelaru, da zapiše »stare zakone ki esu vazda bili držani u tom počtovanom gradu Veprincu, i da budu i za naprida držani, i da se vazda v pisme naidu.« Za osnov Veprinačkom statutu, a po svoj prilici i svima već pomenutim zakoničima i statutima, poslužio je Zakon Vinodolski. Nađen je među raznim spisima iz Mošćenica i Boljuna iz 16. i 17. v. Čuva se u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu zajedno sa zapisnicima veprinačkog suda i prijepisom statuta iz izvornika, što ga je sačinio 1851. g. svećenik Jakov Volčić. Po ovom ga je prijepisu izdao g. 1881. skupa s Kastavskim statutom, već pomenuti M. Vladimirskij-Budanov u 214 sv. »Žurnala nar. prosveščenija«. Kasnija su izdanja Račkoga u Monumenta IV. (1890.) te ono Strohalovo u Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu, 1910. god.

Trsatski statut ustanovljuje zakone u Trsatu, ubavom gradiću nad Sušakom, na strmom brežuljku (74 m), koji je u prošlim vijekovima bio sijelo velike općine. U svojoj dugoj povijesti i Trsat je preživljavao sudbinu mnogih naših mjesta u Primorju. Nekadašnji

cvatući rimski municipij (Tarsatica), pošto se na njegovu tlu obredaše razni gospodari, Trsat je 1223. g. došao u vlast krčkih knezova (kasnije Frankopana), koji su njime vladali, gotovo bez prekida, sve do izumrća njihove loze. Tada je pripao avstrijskom drž. eraru. Zatim je bio dio Napoleonove Ilirije, a 1826. kupio ga je grof Laval Nugent, vojni zapovjednik Austr. Primorja, koji je stari kašteo trsatski restaurirao i uredio. Posljednja vlasnica trsatskoga grada, grofica Nugent, na Trsatu, Sušaku i Rijeci poznata kao »grofica trsatska«, umrla je slijepa i u najvećoj bijedi na Trsatu kratko pred II. svjetski rat.

Trsatski statut je nastao g. 1640. Sačuvan je u jednom rukopisu po prijepisu trsatskoga župnika J. Krizmanića ili Tomašića iz god. 1703. Čuva se u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, koja ga je prvi put izdala 1890. god. Talijanski prijevod zakonika izašao je 1886. g. (Julij Janković: Izvješće kr. vel. gimnazije riječke).

Najbolje je izdanje naših statuta ono u Monumenta historico-juridica IV., prema kome će biti i citati u ovoj radnji, i to latinicom, iako su Vi., Vr., i Ve. tiskani ćirilicom. Uz primjer prvi broj znači stranicu; broj u zagradi označava kapitul — članak; broj iza zagrade — ponekad — koliko puta.

Već je rečeno, svi su ovi naši statuti pisani hrvatskim jezikom. Kako je u krajevima, gdje su nastali, slovjensko bogoslužje cvalo, čovjek bi s pravom očekivao, da će u tim spomenicima naći i utjecaja crkveno-slovjenskoga jezika. Međutim je taj utjecaj tako neznatan, te ne možemo o njemu gotovo ni govoriti. Ovamo valja ubrojiti izraze: pročaja Vr. XXX (1483.) 163, (1498.) 163 (2), K. 191 (48), pa genitivne završetke na -go: najbližnago Vi. 7 (5), vsego Vr. (1388.) 147, kogo, ovaenago 148 (1), s(veta)go (1470.) 160 i možda nastavak -t u 3. l. sg. prez. u Vi. i K.

Mnogo je jači utjecaj tuđi, i to, nešto u jezičnom blagu, njemački, inače ponajviše romansko-talijanski, o čemu će biti govora u leksikografskom dijelu na kraju rasprave, ali već i na ovome mjestu moram naglasiti, da se ne ću upuštati u analizu tih riječi, jer nisam romanist.

Moramo se koji časak zadržati i na pravopisu, da istaknemo izvjesne crte našega staroga načina pisanja, koje se ogleda i u ovim spomenicima, iako su doprli do nas samo u kasnijim prijepisima, naročito u bilježenju pismena: *poluglas, jat, j, l, ń, ć, šć.*

Već u 13. st. u hrvatskom jeziku *poluglas* je zamijenjen punim *a* Tako biva to i u našim statutima. Ve. uopće ne bilježi poluglasa; u Vi. se pisar svega dva puta »zabunio« i zapisao poluglas *Vъ ime ... Vъ vreme* Vi. 5; najkonzervativniji je u tom pogledu Vr. statut, i to naročito onaj njegov dio od god. 1388. I u Vr. je poluglas prešao u *a*, ali ga i bilježi, vrlo često na kraju riječi, rjeđe u sredini, ili je poluglas označen apostrofom: *ednъ* Vr. 149 (2), *Vrbnikъ* 166 (2), *kapitulъ* 151 (15), *prietь* 163 (9), *ljudemъ* 163 (1), *hotećь* 147, *kličućь, razumejućь* 148 (1), *kamikomъ* 153 (20), *ihъ* 141 (1), *prepisahъ* 172

(15), *prisegь* 153 (20) 2, *damь* 158 (33), *dlž'n* 145, *d'n, sud'c* 146 (3), *prišl'l* 155, *pis'c* 157 (32), *grad'c* 159 (34), *počan'ši* 164 (3), *s'zvavše* 147 i još vrlo mnogo puta. Opširnije će biti govora o poluglasu kasnije u nauci o glasovima i oblicima. Stslov. je ě zadržan, ali se isti znak piše i za skupinu *je, ja.* Evo nekoliko primjera: *guvně 153 (19), vaně* 150 (14), *iměite* 148 (1), *komardě* 153 (19), *hlěba* 170 (9), *učestě Vi.* 18 (34), *prošćeně* 13 (33), *znameně* 15 (4), *poručastvě* Vr. 154 (21), *svedočastvě* 151 (14), *potverěni* Ve. 211 — *Kozěčiće* Vr. 159 (34), *siěl* 163 (8), *ěmce* Ve. 214 (26), *nahaěhu* 211. Dalje se ě kadšto piše za etimološko *e: svršeně (ak. pl.) Vi. 4, pisaně Ve. 212, dně 213 (9), jěi (njoj)* Vr. 148 (1); pa i mjesto etimološkoga *i: Dobrěnenina, Dobrěnan(i)n* 156 (30), *veněk Ve.* 215 (27). Skupina je *je* reproducirana kako je to običajno u našim glagoljskim spomenicima; u početku riječi: *ednь* Vr. 149 (2), *eti* 162 (6), *esu* Ve. 221; u sredini riječi *prieti* Vi. 9 (16), *priet* 19 (55), *priet* Vr. 163 (1), *sie* 163 (8), *Lucie* 159, *naistariega, naimlaega* 164 (3), *svoem* 164 (2) i t. d. Ali nalazimo i *ěerv : jeti* Vi. 21 (62), *evanjelje* 15 (42), *izšastjem* 21 (63), *zasedanje* 12 (30), *vspomenenje* 23 (77), *uvrijenji* Vr. 169 (7), *oružjem* 170 (8). I o ě bit će kasnije govora. Skupina *ji* na početku riječi dolazi redovito bez *j;* jedan put ima *iih* Vr. 148 (1), koji valja čitati *jih.* Ji u sredini i na kraju riječi nije čest slučaj: *ničji* Vi. 21 (62), *uvrijenji* Vr. 169 (7). Ova se skupina u sredini i na kraju riječi označava običnim *i: opatii* Vr. 159, *biskupii* Vi. 10 (23), *stariih* 164 (3), *oficii* 166 (7). Dolazi i samo *j: imij* Vi. 20, *imij, nimij* Vr. 172 (15), ali i: *jei* Vr. 148 (1), *imei* 165 (3), *vapii* Vi. 10 (23), *vapai* 8 (8), *tai* 9 (11), *znaiti* 15 (45), *naibole* 22 (68) i t. d. Skupina *ju* izražena je obično ligaturom ю: *svoju* Vi. 17 (49), *zlamenaju* Vr. 160, *Jurši* 169 (1), *imaju* Ve. 215 (27), *Jurevi* 214 (26) — ali i s pomoću *ěerva: izšastju* Vi. 116 (26), *ričju* 23 (74), *apelacijun* Vr. 173 (13).

Ļ, ń. Ova dva slova dolaze u statutima redovno kao *l, n: zgublaju* Vi. 20 (57), *vola* 8 (8), *vole, skupleni, safkupleni* Vr. 172 (16), ali *sakupljeni* 171 (13), *stavlen* 151 (14), *voli* Vi. 11 (27), *zemlu* 14 (36), *nedilu* Vr. 146 (3), *ludi* 170 (8), *vzemluć* Ve. 214 (21), *obaritelnika* Vi. 9 (17) i t. d. — ali: *polji* Vi. 8 (10), *poje* Vr. 147 (5), *ljudi (ju =) ljudem* 163 (1), *Vlkona* Vi. 5, *nemu* 23 (74), *Zasvitnak* Vr. 158 (34), *činena* 148 (1), *nem* Ve. 213 (18), *rubani* Vi. 22 (66), *nimi* Vr. 156 (31) *s nu* Vi. 19 (56) 2, *š nju (ju =)* Vr. 152 (17) — ali: *zasedanje* Vi. 12 (30), *vspomenje* 23 (77), *požganje* 21 (62), *stvorenju* 22 (66), *uvrijenji* Vr. 169 (7), *poštenji* (8) itd.

Stslov. *šta* dolazi za ć i šć, ali i za *št (= čt)* i sekundarno *st: veće, najveće Vi.* 16 (48), *živućim* 24, *ukazujućemu* 18 (53), *već, veće* Vr. 171 (14), *pasuć, vzemluć* Ve. 214 (21), *pamećaše* 211 — ali: *mašćeni* Vi. 12 (29), *Bergonišći* Vr. 172 (15), *Bašćane* 161 (2), — *ništar* Vi. 7 (5), *ništar* Vr. 148 (1), *poštenji* 169 (8), *poštovani, štana* 172 (16) i *kaštelov* 166 (7), *tištament* 171 (14), gdje je u oba slučaja *št = st* i t. d.

Statuti K. i T. upotrebljavaju, uglavnom, stariji talijanski pravopis.

Malo možemo da kažemo o naglasku i količini slogova, jer naši statuti, kao ni većina starih spomenika, ne bilježe naglaska. Jamačno ne znači ništa, što nalazimo nekoliko puta u Vr. i K. podvostručen suglasnik.

Upotrebljena literatura:

Barada Miho: Hrv. vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zak. Zagreb, 1952.

Baudouin de Courtenay: Der Dialekt von Cirkno. Arch. f. sl. Phil. VII.—VIII.

Belić A.: Zametki po čakavskimъ govoramъ. Izvěstija, Petrograd XIV./1909.

Fancev F.: Jezik hrv. protest. pisaca 16. v. Rad Jugoslav. akad. 212.

Hauptmann F.: Rijeka, Zagreb, 1951.

Herkov Zl.: Statut grada Rijeke, Zagreb, 1948.

Jagić V.: Zur Frage über den Übergang des silbenbildenden *l* in *u*. Arch. f. slav. Ph. IV./1880.

Die Umlauterscheinung bei den Vokalen *e*, *ě*, *ę* in den slav. Sprachen. Arch. VI./1882.

Jakubinskij L.: Die Vertretung des urslav. jat im Čakavischen. Zeitschrift f. slav. Phil. I. Leipzig, 1925.

Kostrenčić M.: Vinodolski zak. Rad Jugoslav. akad. 227.

Statuti istarskih gradova i otoka, Zagreb, Savremenik, 1919.

Kušar M.: Rapski dijalekat. Rad Jugosl. akad. 118.

Laginja M.: Kastav grad i občina. Trst, 1889.

Marjanović M.: Kastav, Veliki Ćiril-Metodski koledar, 1908. Zagreb.

Meyer K. H.: Beiträge zum Čakavischen II. Zur Mundart von Njivice auf Krk (Veglia). Arch. f. sl. Ph. XL/1926.

Miklošič F.: Vergleichende Gram. d. slav. Sprachen. I. Lautlehre. Wien, 1852.

Milčetić I.: Čakavština kvarnerskih otoka. Rad Jugosl. akad. 12.

Monumenta hist.-juridica . . . IV. Zagreb, 1890.

Notarska knjiga Iv. Stašića. Starosl. akad., Krk, 1911.

Oblak V.: Der Dialekt von Lastovo. Arch. XVI./1894.

Zum silbenbildenden *l* im Slavischen. Arch. XVI., 1894.

Razvod istarski. Zagreb, 1852. Arhiv za pov. jugosl. II. odn. Kirac L.: Crtice iz istarske pov. Zagreb, 1946.

Rešetar M.: Primorski lekcionari 15. v. Rad Jugosl. akad. 134. i 136.

Die ragusanischen Urkunden des 13.-15. Jahrh. Arch. XVI.—XVII.

Ribarić J.: Razmeštaj južnoslov. dijalekata na poluostrvu Istri. Srp. akad. Srpski dijalektološki zbornik 9. Beograd, 1940.

Strohal R.: Osobine današnjega riječkoga dijalekta. Rad Jugosl. ak. 124.

Dijalekt grada Vrbnika na otoku Krku u prošlim vijekovima upoređen s današnjim. Rad Jugosl. akad. 199.

Vrana J.: Hrvatskoglagoljski blagdanar. Rad Jugosl. akad. 285.

Zima L.: Nekoje, većinom sintaktične razlike, između čak. kajk. i štok. Zagreb, 1887. (Djela Jugosl. akad. 7.)

Zgrablić M.: Čakavski dijalekt Sv. Ivana i Pavla. Pula 1905.

Osim toga, u tekstu, tu i tamo, navodim po koje djelo.

I. VOKALIZAM

§ 1. Vokal *a*

Svi naši statuti imaju za stslov. poluglas refleks *a*. U Vi. nalazimo samo dva puta poluglas, a u Vr. poluglas je prešao u *a*, ili ima *poluglas*, osobito na kraju riječi (rjeđe u sredini), ili je poluglas označen apostrofom. Najkonzervativniji je u bilježenju poluglasa, a i inače, dio statuta Vr. od 1388. god. Čudne li nedosljednosti! S pravom se pitamo: Možda nisu u Vrbniku jednolično izgovarali poluglas kao *a* u doba, kada je statut nastao, ili su ga možda inače izgovarali? Sumnja je opravdana s tim više, što nalazimo još danas na Kvarnerskim otocima za stslov. poluglas u dugu slogu uvijek *a*, ali u kratkom *e* ili *o* (Milčetić, o. c. str. 101 i 102). Moguće je, da su na pr. u: *dobit'k, dlž'n* Vr. 145, *nied'n, sud'c* 146 (3) *d'n* 147 (6), *priš'l* 155 (27), *Živ'c* 156 (31), *pis'c* 157 (32), *grad'c* 159 (34) i t. d. izgovarali *a*, pa bi ovo bio samo ostatak staroga načina pisanja. Međutim, nije isključeno, da nisu izgovarali i poluglas, kako to još i danas biva u nekim zetskim narječjima. I napokon, tko kaže, da nisu za poluglas izgovarali i neki treći glas, glas *e*, koji i danas nalazimo u Vrbniku u kratku slogu? Na žalost, nema ni jednoga primjera refleksa *e* za poluglas, ali nalazimo mnogo primjera s refleksom *a*.

Iz ovoga može da se zaključi, da je i u Vr. poluglas prešao u *a*, a današnji njegov refleks na Kvarnerskim otocima u kratku slogu *e* ili *o* razvio se tek kasnije, negdje na kraju 16. ili u prvoj polovici 17. stoljeća.

Već u 15. st. nalazimo, doduše, u geografskom imenu *Orlъc* oblik *Orlec* i *Orloc (Oblak*, o. c. str. 175.), ali su ovi primjeri nepouzdani, jer ne dolaze u izvornim poveljama; inače sličnih primjera s otoka Krka nema u izvornim spomenicima.

Prve primjere za izgovor stslov. poluglasa na otoku Krku, i to naročito u Vrbniku, u kratku slogu kao *e* nalazim u Glagoljskoj notarskoj knjizi I. Stašića iz god. 1638.—1663. Najstariji je primjer: *če* (1638.) 10 (4) i mnogo puta kasnije (neko 367 puta!), ali *ča* (= nešto), dalje u: *čebar* 22 (32), 26 (40), *sem* (1640.) 41 (70), *menje, prišel* 45 (75), *voljen* 105 (199), *nemoćen* 131 (254) i dr. Uz ove nalazimo i pravilno *a*: *Kupac* 10 (4), *desetinac* 11 (6), *sam, jesam* 31 (51), *verbanskom* 42 (72); *vas* (totus) 45 (74); *manje* 46 (76); *prišal* 49 (25) i t. d.

§ 2. Sekundarno *a* nalazimo, gdje ga danas nema. Tako: *primisalja* Vi. 4; *Vrbanici* Vr. (1599.) 172 (16). Tu se *a* razvio možda radi lakšega izgovora. Dalje se naši statuti odvajaju od današnjega štok. govora: prema stsl. *kъdě* nalazimo: *kadi* Vi. 14 (38), 22 (69); K. 186 (33); *kade* K. 201 (72), Ve 215 (28), Tr. 224 (45), ali jedared i: *gdi* Vi. 7 (6); pa u dat. i lok. sg. lične zamjenice: *mani* Ve. 211., ali: *mne* Vi 22 (71); *po mni* Vr. (1599.) 172 (16); zatim u nastavku: -s'tvo *svidočastva* Vi. 8 (9 i dr.), *poručastva* Vr. 148 (1), *vdovičastvo* K. 189 (45). Prema štok. *mlin* nalazimo: u *malinice* K. 183 (13). I danas se govori samo *malin, malinar, malinica* u Liburniji i Rijeci.

§ 3. Prema stsl. *vъ-, vь-* danas ili ostaje *v* sa sekundarnim *a* ili *v* postaje *u* (redovito u štok., kod čakavaca, i sjev. i južnih, samo sporadično). Tako imamo u Vi: *vazme* 10 (23), *vapijut* 8 (7), *vapaj* 8 (8); V. *vazda* 164 (3); K. *vazet* 186 (32) i dr., ali i: *uzeti, zeti* 198 (66), *vavek* 198 (66); *vazda* Ve. 212 (1), *vazeli* 215 (31); *vapil* Tr. 219 (2), *vazet* 220 (13), *važgana* 223 (37) i t. d. Nema sumnje, da se u ovim primjerima isprvično razvio *a* pod utjecajem naglaska, a kasnije je to bivalo i pod utjecajem analogije.

§ 4. Prijedlog *vъ* glasi ili *v* ili *va*, ali nalazimo i *u* bez obzira na početno slovo riječi, koja je pred njim, bez obzira na akcenat i kvantitet. Tako imamo: *va vrime* Vi. 3; *va zli volji* 11 (27); *va vsakom* 23 (77), ali i: *va ulnici* 8 (8); *va osudu* 12 (30); *va inom* 22 (66) — *v osiku* 8 (8); *v kom* 12 (30); *v osudu* 14 (36); *v gradu* 14 (37); *v hram* 21 (62); — *u Vinodolu* 7 (5); *u njem* 8 (7); *u niednom* 22 (71) i t. d.

Vr. je i tu konzervativan. U njega nalazimo najobičnije *v*. To *v* može i nestati, ako nije naglašeno: *dovice* 170 (8), ili pred riječju, koja se počinje istim glasom: *pisati Vrbnikъ* 160 (2); *(v) Vrbnici* 163 (2) i t. d. *Va* nalazimo u Vr. rijetko: *va vrime* 159., *va inom* 170 (8), *va njegov* 171 (14) i dva puta: *va v* (= *va ov*) *štatut* 163., 164 (2), *va Vrbnici* 172 (16) i u crkvenom izrazu: *va veki* 172 (15). Isto je tako rijedak *u*: *u ste Lucije v opatiji* 159.

K. ima *va dne* 183 (17), *va to* 186 (33), *va tom* 191 (49), *va Opatije* 193 (57); *va ovom* 194 (58) i t. d. *U* je dosta čest: *u gradu* 183 (18), *u noći* 184 (21); *udovicu* 185 (25); *u jednoj* (30); *u pržune* (31); *u mestu* 186 (32); *u dežele* 187 (34); *u Opatije* 188 (42).

Danas je u Kastvu prevladao *v, va*, a njihovi susjedi Opatijci govore čak: *va na Gopatiju* (= *u Opatiju*).

Ve. upotrebljava redovito *v*; *va* je rijedak: *va dne* 213 (9), *va njem* (18). Dolazi i *u*: *u leto* 212 (1).

Tr. ima dosljedno *u*, osim: *va dne* 219, *va* vinogradu 220 (13).

§ 5. Na kraju prijedloga naši statuti imaju rijetko *a*; ako ga imaju, dolazi osobito pred dvostrukim suglasnikom, ili kod prijedloga *s*, ako riječ, koja slijedi, počinje piskavim: *sa svoju* Vi. 17 (49), *sa ždrebcem* Vr. 165 (4), *sa vsim* 170 (10), *sa vsakim* Ve. 211, *za svim* (mjesto *sa*), Tr. 226 (63), ali i: *s sedmimi* Vi 7 (4), *s vsim* Vr. 162 (8).

Prijedlog *s* dolazi, gdje i danas, uz neznatne izuzetke. *S* prelazi često u *z*, ili ga nestaje pred riječju, koja počinje istim slovom: *samac imel samcem* Tr. 221 (18), a može postati i *š*, naročito, ako slijedi koji padež lične zamjenice za 3. l.: *š nju* Vr. 152. (17), *š njim* 156 (31).

Za prijedlog *k* nema što da se kaže. Osamljen stoji primjer: *so otcem* Vr. 163 (9). Uzimam to samo kao način pisanja. Ovakvih primjera u prijedloga *k* i *s* nalazimo više u Lekcionaru Ranjininu (Rešetar, o. c. str. 103.).

§ 6. Uglavnom se ovakovo *a* od poluglasa razvilo, kao i danas, i kod prijedloga, kada su sastavljeni s glagolom ili drugom kojom riječi: *sabranim* Vi. 6, *sagrešenih* 7 (3), *sažgi* 20 (59), *sakupljeno* Vr. 171 (13), *safkupljeni*, *izabrani* K. 198 (67), *sačtat* Ve. 214 (26), *izabrala* 215 (27) i t. d., ali: *izbrani* Vi. 4, *skupljeni* 6, *skazati* 20 (59), *zgrešenje* 7 (3), *izbrala* (25) i t. d.

U primjerima: *iziskal* Vi., *zibran* K. 206 (80) 2, *zibrat* 205 (79), Tr. 225 (55) imamo slučaj premetanja i miješanja prijedloga *iz* sa *z* (postao od *s*). Sumnjam, da bi tu *i* mogao biti refleksom poluglasa, kako to misle Miklošić (o. c. str. 399) i Fancev (o. c. str. 182). Jedan jedini put javlja se prijedlog *od* u obliku *odi*: *odignal* K. 184 (24). No ni tu ne će biti *i* refleks za poluglas, već obična analogija prema *iz — izi*: *od — odi*. Dva takva primjera navodi u već pomenutom Blagdanaru (o. c. str. 127) i prof. Vrana te kaže: »Kada bi u ovim primjerima stari poluvokal bio zamijenjen vokalom *i*, jamačno bi ova pojava došla do izražaja i u drugim prilikama te obuhvatila veći broj prijedloga.«

Jedared nalazim pored *smrt — smerti* Vi. 11 (27).

§ 7. Etimološko je *a* svugdje na mjestu, samo jednom u Vr. nalazim apostrof za takvo *a*: *z' maše* (mj. *iza*) Vr. 146 (3).

§ 8. Vokal o. Etimološko *o* nalazimo redovito, gdje i danas. Bez izuzetka dolazi *e* iza mekih suglasnika mjesto *o*. Od *o* može postati *u*: *jednuč* K. 190 (47). To biva u tuđim riječima: *Dunat* Vi. 5, *kuntentalo* Vr. 147, *kunfine* 188 (39), *ruvinu* 196 (63), *kuntent* 198 (66) i t. d. *O* se razvija od romanskoga *a*, ako nije naglašeno: *polači* Vi. 10 (21), *tovernar* 15 (43), *komardě* (tal. camarda = hram) 153 (19), *tovernu* K. 181 (3).

§ 9. Nazali *ą*, *ę*. Za stsl. nazale nalazimo u Hrvata već u dohistoričko doba *u*, *e*. U čakavaca dolazi prema stsl. *ę* iza palatalnih konsonanata *a*. To je *a* refleks za stsl. *ę* u južnih čakavaca iza palatala, a donekle i iza tvrdih konzonanata, u starije doba (u 15. v.) redoviti refleks (Rešetar, o. c. str. 106. i 107.). No već u toku 16. v. se ta osobina stala gubiti, pa danas nalazimo ovaj stari refleks samo tu i tamo, i to samo u nekim riječima. Dobro nam sačuvaše tu starinu, samo u glagola *ięti*, južni dalmatinski otoci Hvar i Vis. Na otoku Rabu dolazi i inače (Kušar, o. c. str. 3. i 4.). U sjevernih je čakavaca bila također raširena ova glasovna osobina (Vrana, o. c. str. 129.). Danas dolazi samo u nekoliko riječi u Rijeci u: *zajih*,

jacmik, jadro (Strohal, o. c. str. 105. i 106.), na Kvarnerskim otocima u: *jazik, žaja* (Milčetić, o. c. str. 104.), u Novom i na Krasici: *jašmik, zajik* (Belić, o. c. str. 109.) i (Leskien, Arch. V. str. 183.), u Žminju samo: *zajik* (Zgrablić, o. c. str. 8.), a tako i u Liburniji. U našim statutima nalazimo reflekse *u* za *ą*, *e* za *ę*, ali dolazi i *a* iza palatala. Tako u Vi.: *prijeti* 9 (16), *prijel* 10 (19), *jeti* 21 (62), ali *a* je običnije: *ěti* 7 (5), 12 (31), 22 (71), *ěme* 12 (29), 16 (49) i dr.; *ěto* 16 (49); *ěl* 18 (52); *ězika* 10 (18). Vr. ima *e* i *a*: *ěti* 148 (1), 168 (7), 169 (7), ali i: *jeti* 162 (6), *prijet* 163 (1), *začela* 154 (24), *počel* 158 (33). U K. imamo samo jedamput *a* u: *jaziki* K. 206 (80; Ve. ima redovito samo *e*, a u Tr. nalazimo jednom *a*: *čast* 221 (23), ali: *jezika* 221 (18); *jeli* (20), *jet* (21).

§ 10. Vokal *ě*. Za ovaj glas nalazimo u najstarijim hrv.-srpskim spomenicima refleks *e*, uz rjeđi *i*. Tako u našim latinicom pisanim poveljama iz 10.—12. vijeka. Po svoj prilici je pisarima tih povelja, koji nisu bili ljudi naše krvi nego Romani, ovaj glas zvučio kao *e*. Ali vjerojatno, taj glas nije bio čisti e, jer, kako bi se mogao od njega razviti čas *e*, čas *i*?

Uz običnu službu *ě* u glagoljskim spomenicima kao *ja* Vi. ima refleks *e*, i (u koliko ne nalazimo samo *ě*, ali i to se izgovaralo kao *e*, jer nalazimo *ě* i za etimološko *e*: *sveršeně* (ak. pl.) 4.; *znameně* (nom. sg.) 15 (4). *E* za *ě* ima u riječi: *leto* 3., 11 (26), 13 (33); zatim u prepoziciji *pred* 4, 10 (23), 14 (38), 16 (47), 23 (73), 24., ali samo: *naprida* 4., 18 (52), 20 (59), 24.

Dalje nalazimo samo refleks *e* u riječi: *vera* i koje su postale od nje (24 puta), pa u riječima: *onde* (14 puta), *svet* (= consilium) nekoliko puta; u: *mesto, celo* i *delo*.

S druge strane opet vidimo konzekventno *i* u riječi: *vrime* (4 puta), *crikav* i koje su postale od nje (11 puta), zatim u: *rič* (26 puta), pa u zamjenice: *niki* (37 puta), u osnovi: *zapověd-* (5 puta), *vridan* (6 puta), *kadi, gdi* (7 puta) i po nekoliko puta u riječima: *ditca, misec, človik, potriban, viditi*, u osnovi: *dě-, dim* (prez. od osn. *dě-*), *vi* (prez. od osn. *věd-*) i t. d.

Sad *e*, sad *i* nalazimo u riječi: *svedok* i postalim, onda u: *greh, imeti, cena, odrešiti, hteti*.

Uz ove obične reflekse dolazi jedared i refleks *a*: *osvan* (= *osvěn*) 14 (37), ako se ne radi o omaški prepisivača. Možda je to pučka analogija prema: *van*. Jedanput nalazimo i: *ie* u: *prie* 19 (55) od *prěždě*.

Poredimo li ove naše primjere s primjerima vinodolskih isprava 14. i 15. vijeka, pa i s današnjim dijalektom vinodolskim (Belić, o. c. 184.—186. i 200.—201.), uvjerit ćemo se, da je doista teško postaviti zakone, po kojima ćemo točno znati, kada moramo za stsl. *ě* da očekujemo refleks *e*, kada *i*. To su pokušali učiniti Jagić (Archiv VI. str. 94 i d.) i Leskien (Archiv V. 182 i dalje), ali bez uspjeha. To je mijenjanje između *e* — *i* utvrđeno tu od starine, te čovjek nije na čistu, koji od dva refleksa preotima maha. U morfologiji,

međutim, možemo s punom stalnošću kazati, da su ikavski završeci prevladali, pa danas u pomenutom vinodolskom govoru i ne ćemo naći drugoga nastavka osim nastavka *-i* u padežima, gdje je jednom stajao po pravilu *e* (*u imenica m. i sr. roda*). Nastavak je *-u* ostao jedino u imenica m. r. poslije prijedloga *po*: *po svitu, po gradu*, i *u*: *u miru*.

Vr. ima reflekse *e* — *i*, ali dolaze naizmjence već u najstarije doba. No opaža se prevlast refleksa *i*. Stoji tvrdnja, da su stanovnici otoka Krka danas pretežno ikavci, ali se ne mogu da složim s mišljenjem prof. Milčetića, »da je ikavski izgovor među sjev. čakavcima noviji pojav«. Štaviše, on drži, »da bi se to dalo dokazati potanjim istraživanjem ((o. c. str. 103)«. Za istarsko kopno mogla bi da važi ovakva tvrdnja, ali držim, da ne stoji, da je na Kvarnerskim otocima ikavština novija pojava. Barem nam to ne pokazuje vr. statut, a nadam se, da će nas potanje jezično istraživanje sjevernočakavskih spomenika uvjeriti, da je tu ikavština isto toliko stara, koliko i ekavština, samo je u jednom kraju, pod različitim okolnostima, prevladavao ekavski izgovor, a u drugom opet ikavski. Neka, uostalom, primjeri govore: (1362.) *les, povedati — viće, gdi, koli, sikuć* 145 (I), *meseca, pred — crikvu* 146 (2), (1367.) *pred — miseca, vićnici, crikvu, potriba, viće, imiti, nedilju* 146 (3); (1375) *meseca — vićnici;* (1388.) *pred — miseca, viće, ondi, bihu* 147 (6); (1388.) u ovom dijelu statuta prevlađuje refleks *e*. E voli u riječi: *svedok* i *imeti* (uz *imiti*), zatim u: *beseda, večnik, veće*. Refleks *i* je običniji u zamjenici *niki*, pa onda u *koli* (= *kolě*).

(1411.) *meseca, pred — vićnici, vićnik* 157 (32); *poseći, mesec — v nutri, naprida, godi, snig* 158 (33).

(1443.) *lesa — vićnici, naprida, sići* 158 (34); v *Drenih —Zasvitnjak*, v *Hrilini, kadi* 159 (34)

(1470.) *let — vrime* 159; *imej, imejte, leto — naprid* 160 (2); *susedi — neimite* 161 (4); *stirat* 161 (5).

(1476.) *pred, sled, deli — vićnici, viće, vićnikom, odrit, razdilit* 162 (6); *verovan, deli, del — imij, diliti* 162 (7).

(1477.) *vićnici* 162 (8); *mesec, dokle — sijal, sije, nima, vrime* 163 (8); *miseca, koli* 163 (9).

(1483.) *navestiti, smel* 163 (1).

(1484.) *navestiti — godi* 163 (2); *nigdere — nima* 164 (2).

(1497.) *meseca, dokle, imej — stariji, crikvi, imite, starijih, nikih, dokli, kadi, potribno* 164 (3), *potribuje, naprida* 163 (3).

(1498.) *naprida* 165 (4), *gori, misec, mriže* 166 (6); *pred — imite, svitle, svitloga* 166 (7); *niki* 167 (7); *preplašiti — svitloga, zapovidat* 168 (7); *niki, zapovidi, nimite* 169 (7); *pred — imite, imijući, doli, divu* 169 (8); *pred, besede, del — miril, čl(o)vika, potriboval, niku, imite, imit* 170 (8); *meru — godi* 170 (9); *pred — sići* 171 (2), *pred — godi* 171 (3); *triba, rizan, ondi* 171 (4).

(1544.) — *ondi* 171 (15); *del, leto — naprida, va viki, vrime* 172 (15).

(1599.) *let, del, pred — dive, miseca, imij, dokli, nimij* 172 (16).

Uz redovita ova dva refleksa nalazimo u Vr. jednom *ie: najprie* (1388.) 156 (30) i jednom *a* iza *j: najprič* (1498.) 165 (6), ali možda je to *a* ono isto, koje nalazimo u priloga vremena: *kada, tada.*

Nekolika puta imamo *ě* i za etimološko *i: Dobrěnjanina, Dobrěnjanin* (1388.) 156 (30) ali i za etimološko *e: jěi (= njoj)* (1388.) 148 (1).

U K., Ve, i Tr. u najvećem dijelu slučajeva imamo *e* za *ě*, te možemo da kažemo, da su ovo čisti ekavski spomenici. Ali ipak u nekim riječima nalazimo samo *i*. Tako u K. dolazi najviše *i* u: *rič* 182 (8), 185 (26), 204 (77), *vrime* 182 (9), 186 (32) 2, (33), 187 (35) 2, 189 (43), 191 (48), (49), 194 (59), 195 (63), 202 (74), 207 (81), ali jedared ipak: *vreme* 207 (8), zatim u: *crikva* 185 (29), 190 (47), 194 (59), 195 (61), 207 (6); uvijek u: *biše, bihu* 194 (58), 204 (77), (78), 205 (80). Refleks e — i koleba se u riječima: *potreba* 193 (55), 196 (64), 201 (72), 202 (74), 205 (79), (80) — *potriba* 182 (68), 193 (54), 199 (68), *napridak* 199 (68), 200 (70), (71), 201 (72) — *napreda* 196 (64), *kade* 198 (66), (67), 203 (76), 204 (77) — *kadi* 186 (33), 193 (57), 198 (67) *semo* 207 (81) — *simo* 207 (81), *Ričanin* 198 (66) — *Reku* 193 (56), *Rečine* 207 (8) 2, *svetlost* 186 (33), 187 (35), 194 (58) i dr. — *svitlost* 186 (33) *človika* 206 (80) — *človek* 206 (80) 2, *ovde* 204 (77) — *ovdi* 203 (76) 2 i t. d.

U Ve. ima svega 13 ikavskih primjera, od toga 6 puta u *koli, ondi* (2), *starii* (2), pa *sić, crikvu, naprida,* te smijemo ustvrditi, da je u Veprincu već u početku 16. st. prevladao ekavski izgovor *ě*. Držim, da ne ruši ovu moju postavku primjer *veľk* 215 (27), gdje nalazimo *ě* za etimološko *i*, u koliko nije po srijedi griješka, jer su mnogo češći primjeri s *ě* na mjestu etimološkoga *e*. Tako *tě naše zakoni* (ak. pl.) 212, *sě* (povr. zamj.), 212 (2), *grě* 212 (5), *kě vrsti* 213 (17).

Tr. ima za *ě e — i*, ali čini se refleks *e* prevlađuje. Možemo da nađemo refleks *e* u: *lěto, děl, měra,* u korijenu: *sěd-*. Refleks *i* voli u riječima: *crikav, dite, vrime, rič, potriba.* U nekim riječima nalazimo čas *e*, čas *i*. Tako u korijenu: *věd-, svedočiti, povedat, prepovedi* — ali: *ispovida, povidati, svidok, zapovid.*

Nešto sam se opširnije pozabavio refleksima *ě*, da pokažem, da se u sjevernoj čakavštini za praslov. *jat* javljaju *e, i* istodobno. Tako je barem u Vi. i Vr. Teže je malo riješiti pitanje, odakle u K., Ve. i Tr. ikavština? Je li to ostatak nekada raširenijega ikavskoga izgovora *ě* u tim krajevima, ili je to zbilja Milčetićev »noviji pojav?« Po svemu se čini, da je nekoć, možda prije 16. v., u tim krajevima bio ikavizam mnogo raširen. Lako da su ovi ikavski oblici ostatak od starine, ali mogu biti i novija pojava, jer mi je poznato, da su se neke riječi uvukle u narodni govor preko crkve i škole. Tako se na pr. u Voloskom, Kastvu i okolici govori čisto ekavski (ikavski su oblici samo: *niman, nisan, divojka, vira* u: *pasja vira, mihur, potirat),* ali se često čuje: *vrime, rič* i od starijih ljudi, koje nije škola »pokvarila«. To je, po mojem mišljenju odatle, što narod gotovo svaki dan sluša u

crkvi riječi: *»U ono vrime . . .«*, pa opet u molitvi *»Zdravo, Marijo!«* ponavlja svaki dan: »Rič put . . . (Et verbum . . .)«

Drugo je pitanje, treba li gledati u današnjoj ekavštini u sjevernoj Istri (protežem ovu tvrdnju na K., Ve i Tr.) utjecaj slovenskoga jezika, kako se to obično uzima. Kako to, da tu ne vidimo utjecaja novijih kolonista ikavaca? Ta oni su nam jednako blizu, kao i Slovenci. Moje je mišljenje, da tu ikavizam nije mogao uhvatiti dubljega korijena zato, što je tu od starine pravi refleks *e* za stslov. *jat*, dok u čakavskim krajevima, gdje se i danas miješaju ekavština i ikavština, to biva i u starije doba (Vi. i Vr.). Odatle zaključujem, da je ikavština na Kvarnerskim otocima, a i u Vinodolu, isto toliko stara, koliko i ekavština. To proizlazi očito iz navedenih primjera, ako ih jednostavno međusobno usporedimo. Do prednjega zaključka moramo doći isto tako, ako se poslužimo zakonom L. Jakubinskoga (o. c. str. 381 i d.) o refleksu praslov. *jata* (praslov. *ě* reflektira se u čakavskom sa *e*, ako iza njega slijedi suglasnik: *d, t, z, s, n, l, r, + a, o, u, jeri, jor;* inače biva *i*). On je postavio taj zakon, pošto je proučio brojne spomenike novljanske 14. i 15. v. i živi novljanski govor. Nedavno je, na čitavu nizu primjera, i prof. Vrana primijenio metodu Jakubinskoga i došao do istih rezultata. Međutim, zamjena *e* — *i* za *ě* mnogo je starija. To dokazuje baš Vinodolski zakon, jedan od najstarijih spomenika toga kraja. Zato ja proširujem njihovu tvrdnju onamo, da je zamjena *i* — *e* za nekadašnje *ě* u Vinodolu živjela već u 13. st. U Novome nije, uostalom, ni danas drukčije (Belić, o. c. str. 181—266).

U Vr. je također provedena ova zamjena, te se, uglavnom, kreće po liniji pravila Jakubinskoga. Već u najstarijim dijelovima statuta susrećemo za ranije *ě e* — *i*, ali je *i* ipak običnije. Ta se ikavska prevlast provlači kroz cio statut (ekavizama ima svega pedesetak, a ikavizama malone stotinu!), te se vidi. da je ovaj spomenik pretežno ikavski. Tako je i danas. I danas su stanovnici otoka Krka u svojem najvećem dijelu ikavci. U tome su složni svi istraživači krčke čakavštine (Milčetić, K. H. Meyer i dr.).

I u ostala tri statuta javlja se za *ě* zamjena *e* — *i*, ponajvećma po Jakubinskomu. Odstupanja, od kojih neka nije teško objasniti (utjecaj crkve i živoga narodnog govora, analogija) nema mnogo tako, te možemo mirne duše reći, da su pomenuti spomenici ekavski. Takvo je i područje, gdje su oni nastali. Zašto se ovdje, na sjevernom području čakavskoga narječja, razvio ekavizam? To je pitanje, koje još uvijek čeka rješenje. Zašto je ovdje preoteo maha refleks *e*? Je li uzrok tome naglasak? ili količina sloga? Svakako, naša tri statuta pružaju premalo građe, da bi se mogao stvoriti konačan sud. Potrebno je, da se u tom pravcu istraže svi spomenici našega starijega jezika.

§ 11. Vokalno *r*.

Ovaj glas nalazimo u svih pet statuta, ali dolazi *i er — ar*. K., Ve., Tr. i Vi. imaju redovito *r*, ali dolazi i *er*, i to u prva tri vrlo rijetko, u Vi. je *er*, reći bi, pravilom. Vr. ima za vokalno *r* u najstarijim dije-

lovima uvijek *r*, samo jednom dolazi *ar: tare* (1388.) 148 (1). Krajem 15. vijeka i u prvoj polovici 16. vijeka nalazimo nekoliko puta *er* i *ar: tare* (1470.) 160; *varnuti* (1498.) 169 (7); *Varbnici* (1544.) 171 (15) — *Geržan* (1544.) 171 (15); *pervo, Bergonišći* 172 (15).

Teško je reći, imamo li tu slučaj različita izgovora, ili je to samo način pisanja? Bit će, po svoj prilici, ovo drugo, ali bi vrlo lako moglo biti, da se zbilja tako govorilo već krajem 15. vijeka, tek ovakav izgovor sonantnog *r* nije bio još mnogo raširen. Danas se sonantno *r* ovako izgovara redovno u dijalektu riječkom (Strohal, o. c. str. 116 i 117), u rapskom (Kušar, o. c. str. 4.), u nekim dijalektima na Kvarnerskim otocima (Milčetić, o. c. str. 105), na Hvaru i Visu (Oblak, Arch. F. sl. Phil. XVI. str. 434. i 435). U dijalektu voloskom i u nekim primorskim gradićima istočne Istre. (Ika, Lovran) može se čuti vok. *r* kao *er (e* se jasno čuje!), ali samo od vrlo starih ljudi, a u Baški na otoku Krku i na Lošinju kao *ar:* — *barzo, parst.*

§ 12.

Vokalno *r* je sekundarno u: *tr* Ve. 212 (2); *doprnest* 213 (18) i u Vr., osobito u tuđicama, gdje je vokalno *r* nastalo od *r* + *vokal,* ili obrnuto: *vrnizi (tal. veronese)* (1362.) 145 (1); *Krci (Curricta)* (1382.) 147 (6); *drmunih, drmuni (grč. drymon)* (1470.) 160; *Grgurь (lat. Gregorius)* (1411.) 157 (32); *karmenala (lat. crimen)* (1498.) 169 (7) — nastalo po istom procesu valjda, kao i danas: *parnẽst-prnẽst-prinẽst.*

§ 13. Vokalno l.

Ovaj je glas bio raširen u svim krajevima, gdje ima našega naroda. Kasnije se malo pomalo predmetalo *a, e* ili *o,* ili se izjednačavanjem ili sažimanjem razvilo *u.* Jagić je pokazao i razne oblike, kako se od iskonskog vok. *l* razvio današnji *u* (Arch. f. sl. Ph. IV. str. 386—397.). On je dokazao, da je *u* postalo, i u kratkim i u dugim slogovima, preko oblika: $l > ul > uo > u$. Ovaki proces razvijanja vok. *l* do današnjega dana nalazimo u južno-dalmatinskim, bosanskim i dubrovačkim spomenicima 13.—15. stoljeća (Rešetar, Arch. f. sl. Ph. XVII.). Oblak je mislio (Arch. f. sl. Ph. XVI. 198—209), da pomenuti proces vrijedi samo za duge slogove, a u kratkim je slogovima postalo od vok. *l.* izravno *u* ili rjeđe *o,* koje se je, radi mnogo češćih primjera s *u,* izjednačilo s ovima. Ali mnogi spomenici, a i današnji živi govor čakavaca na Kvarnerskim otocima, govore jasno protiv njegove teorije.

Ovako se vok. *l* razvijao u štokavštini. U čakavskom se *u* razvilo ravno od vok. *l.* Danas, kao i u štokavskom, tako i u većini čakavskih dijalekata, nalazimo za starije vok. *l* redovito *u.* U starije doba nalazimo redovito vok. *l,* ali se javlja i *u.* Tako ima Vi.:*Vlkona, Vlčnić, Vlčić, na plnu* 17 (49), ali i: *na puni* 3.; *Vukodružić* 5.; *dug* 7 (3); *dužan* 20 (58); *punu* 23 (75). Ve. ima samo jedamput u: *pun* 215.; inače uvijek samo vok. *l: plka, plkom* 211.; *dlžni* 212 (2), *dlžan, dlžni, pln* 215. Tr. piše redovito novije *u.* K. u većini slučajeva ima *u,* ali nekoliko puta nalazimo i trag starijega izgovora: *dužni* 181 (2); 186

(33); *dug* 187 (36); *puka* (38); *dužan* 109 (43) i dr.; *puk* 192 (54) i dr.; *napunoma* 262 (75) i t. d., ali *pulčanin* (1490.) 187 (38); *pulka* 190 (47), (1585.) 195 (63), (1614.) 201 (72), *pulčane* (1490.) 190 (47) i dr. Prema tomu se K. slaže s fragmentom Korčulanskoga lekcionara (Rešetar, Prim. lekc. str. 142). U Vr. nalazimo samo *l* ili *l'*. Čudno da ne nalazimo zamjena vok. *l*, kako to danas biva u Vrbniku. Bit će, da je ovo zamjenjivanje novijega datuma. Po mojem mišljenju, to zamjenjivanje ne bi moglo biti starije od 17. vijeka. Prve primjere, koji možda potvrđuju današnji izgovor vok. *l* na Krku, nalazimo u već pomenutoj Notarskoj knjizi Ivana Stašića. Tu nalazimo pored štokavskoga *u: duga* 75 (136), *vunu* 93 (173), *dugi, dužna* 145 (280) i dr., *na puni* 88 (161), i drugdje — *dalgi* 16 (18), *Hlamu (stsl. Hlm)* 21 (32), *dalg, dalgih* 44 (74), *palnu* 75 (135), *dalžniki* 75 (136), *palnice* 89 (166), *stalbi* 151 (294).

Danas se u Vrbniku govori za vok. *l* -*el* (Milčetić, Čak. kvarn. ot. 106). Zato držim, da su gornji primjeri samo ortografska osobina, jer nalazimo i za vok. *r* — *ar*.

Kako da protumačimo *ul* u K.? Sumnjam, da je ovako u Kastvu narod ikada govorio. To mora da je tek kompromisni oblik. Ovakovih prelaznih oblika možemo naći i inače. Tako u pomenutom Korčulanskom lekcionaru, u ćirilskoj čakavskoj Aleksandridi, pa onda u Budinića i u leksikografa Vrančića, ali nije utvrđeno, da je to narodno.

Vok. *l* je živjelo u čakavaca, naročito u sjevernih, i na kopnu i na otocima, jamačno do polovine 16. vijeka. Tako imamo u protestantskim evanđeljima pored *u* još uvijek vok. *l*, a u Razvodu istarskom, u prijepisu iz g. 1546. (Kukuljević, Arh. za pov. jugosl. II.), nalazimo redovito vok. *l*. Jednom dolazi i *o* za vok. *l: les seć za dogi* (str. 233), ali bih prije rekao, da je to pogreška priređivača Dra Starčevića (može biti i tal. riječ *doga*), jer je ovo jedini primjer gdje je *l* = *o* u mnoštvu primjera, gdje dolazi vok. *l*.

II. KONZONANTIZAM

§ 14. Grupa *dj*.

Za ovu skupinu nalazimo danas u štokavskom *đ* (u nekim dijalektima *j*), u čakavaca *j*. Tako je bilo i u starije vrijeme: Vi. *takoe* 8 (8) i drugdje, *obsujuje* 12 (29), *meju* 14 (36), *tuje* 15 (43), *ispujeni* 16 (47), *ureeno* 17 (49), *osvaeni* 22 (68) i t. d. — *meju* Vr. (1367.) 145 (1), *takoje* (1388.) 147, *saen'o* (1411.) 157 (32), *visokoroenoga* (1470.) 159, *graě* 161 (2), *osujen* 161 (3), *meěši* (4), *najmlaega* (1497.) 164 (3) i t. d. — *rojstva* K. 188 (40), *meju* (41), *narejujemo* 192 (51), *prihaja* 196 (63), *tujem* 203 (75) — *meju zgaěli, mlajim* Ve. 211, *suenu* 214 (19), *Jurevi* (26) — *omajak* Tr. 220 (9), *sujen* 222 (32), *tuju, meaši* 226 (63) i t. d., ali je sačuvano i primarno meko *d'*: *govedje* K 197 (65). Danas se govori ovo meko *d'* u Kastavštini (sela Brešca, Zvoneća, Škrapna, Kriva).

§ 15.

Ć — đ danas postaje od *jd* u glagola *iti — idem*, kada je sastavljen s prijedlozima. U našim statutima ostaje skupina *jd* uvijek nepromijenjena.

§ 16. Grupa *št*.

Sk, st umekšano daje u štok. *št*, u čakavštini *šć*. Tako je redovito u svih pet statuta, ali dolazi nepromijenjena i sek. grupa: učestě Vi. 18 (34), *izšastjem* 21 (63); *krstjanina* Tr. 223 (42). U K. nalazimo i štokavsko *št* za sek. *t + j: obište* (= danas: *jisto* = bubreg) K. (1591) 197 (65).

§ 17. Likvidi.

U Vi., Vr. i Ve. su gotovo uvijek tvrdi likvidni konzonanti: *ranene* (izg. *ranjene)* Vi. 12(30), 13(32), *zemlu* (34), *volu* 14(38), *obranene* (40), *shraneno* 15(44), *naibole* 22(68) i t. d. — *nedilu* Vr. 146(3), *činena* 148(1), *postavlen* 151(14), *shranena* 153(19) i t. d., ali nalazimo i umekšane: *zasedanje* Vi. 12(30), *proščeně* 13(32), *znameně* 15(41), *požganje* 21(62), *vspomenenje* 23(77), *poštenji* 169(8), *ljudi* Vr. 147(5), *pomaganju* 148(1), *prošćeně* 152(15) i t. d. Nema sumnje, da su pisari i neumekšane likvide izgovarali kao meke, samo se pismenima nisu mogli izraziti, jer u glagoljici nije bilo slova j.

K. i Tr. imaju samo meke likvide. K. je dapače sačuvao i palatalno *r: na večerje* K. 191(49). Nije li to možda utjecaj slovenštine?

L na kraju sloga se nikada ne mijenja. *L* može postati od *n*. Tako imamo u Tr. *lego* (= *nego* = *sed)* 221(21), 223(37) — to je i danas obično u mnogim čakavskim dijalektima.

§ 18. Nazali.

Ispred *b* danas se nosno *n* mijenja u *m*. U statutima nalazimo samo: *hinbeno* Vr. (1498) 170(8). *N* se ne mijenja ni u part. pret. akt. I. u korijenu *čьn* — : *počan'ši* Vr. (1497) 164(3). *M* ispred *n* u grupi *mn* prelazi u *v*. Tako ima Vr.: *na guvně* (1388.) 153 (19); *na guvne* K. 183 (15), ali Vi. ima: *na gumnu* 8 (8).

Osobina je čakavštine i uopće primorskih dijalekata, da se na kraju sloga nosni konzonant *m* mijenja u nosni *n*. Ova je glasovna osobina i dalje raširena. Nalazimo je na cijelom području južnih dijalekata od južne Koruške sve do južne Dalmacije i dalje do Crne Gore, i osim toga u nekim slovenskim dijalektima u Ugarskoj i ist. Štajerskoj (Oblak, Arch. f. sl. Ph. XVI. str. 440). U našim statutima ima toj promjeni jedva traga, i to samo u K. i Tr.: *v kunfine kastavsken* K. (1490.) 191 (49), *na Volosken* (1591.) 197 (65), *ten toga (= med ten toga = međutim)* Tr. 222 (31).

Ova, dakle, glasovna promjena nije bila još provedena u sjev. čakavaca posvema ni do kraja 17. vijeka.

Od talijanskoga *N* biva *M: Mikula* Vr. 1388 (156) 31.

§ 19. Dentali.

O njima možemo malo da kažemo. Od glasa *t* može postati *c*: iz *Crsata* Vi. 5.

Grupe *ds, ts* obično ostaju, ali dental može i ispasti: *kmesko* K. 181 (3), *gosposko* 182 (3), 193 (55), *graskih* 189 (43), *grasko* 193 (55); *ljuskih* Tr. 220 (9), *gosposku* 226 (69) i *trsaški* 219 — oblik načinjen prema drugim primjerima, koji imaju pravilno *š* za *čk*.

Rijetko biva, da se *dental* gubi u grupama *dc, tc: oca* Vr. (1388.) 152 (16), a u K. nestaje redovito dentala u toj skupini: *suca* 185 (32), *suci* 186 (32), i drugdje.

Dental se gubi rijetko, kad se nalazi među sibilantom i nazalom: *namesnika* Tr. 225 (56), ali: *ošastno* Vi. 13 (33), *učestnoga* 13 (33), 16 (46).

D ispada ispred *nazala: nijena* Vr. (1388.) 155 (28).

§ 20. Labijali.

V nalazimo redovito svuda; samo jednom ima Vr. *f* mjesto *v: safkupleni* Vr. (1599.) 172 (16). Glas *b* dolazi mjesto talijanskoga *v: benetački* Vi. 6 (1), kao i mjesto njem. *w: verbeserom* K. 186 (32).

V može i nestati, na pr. između *t* i *r: četrti* Vi. 17 (49), *četrto* Vr. (1498.) 169 (7), ali i ostaje: *potvrdili, potverdeći* Vi. 23 (76), *potvrěni* Ve. 211, *potvrdihu* Tr. 219, *četvrti* 226 (64), *potvrjena* K. 201 (72). Danas nema tu nikako *v* u krajevima, iz kojih su naši statuti.

V se gubi i u glagola: *stvoriti*. Tako u Tr. K. ima samo: *storil* 194 (58). Ovo se *v* može da izgubi i u zamjenice *svaki:* K. (1647.) 202 (74); Tr. 226 (69) i u pridjeva *vlastit: lastitu senožet* K. (1647.) 203 (76), *lastito* 203 (76).

Glas *f* (u koliko ga ima) ostaje, a u tuđicama prelazi i u *p: Stipan* Tr. 219.

§ 21. Guturali.

K prelazi u *h* pred *ć* i *t: hći* Vi. 22 (67), *hćere, hćeri* Vr. (1497.) 164 (3), *hćeri* K. 184 (22), *h takovoj* 190 (47), *h tem* (1585.) 196 (64), *hćere* Tr. 225 (59), *hćer* 225 (60).

Ovu glasovnu promjenu nalazimo i inače, kao na pr. u slovenskom, naročito pred drugim grlenim glasom. (Baudouin de Courtenay, Dialekt von Cirkno (str. 393).

Glas *h* nalazimo redovito, ali u glagola *hotjeti-htjeti* može nestati. To biva vrlo često u svih pet statuta: *otili* Vi. 6 (2), *otil* 12 (29), *ote* 12 (30) i dr., *ote* Vr. (1443.) 158 (34), *oteć* (1476.) 162 (6), *netel* 162 (7) i inače, *neotejući* K. (1613.) 199 (68), *otel* 200 (71); *til* Tr. 220 (7), *oteli* 220 (14), *otela* 223 (35).

U K. može nestati i inače h: libac (= hlibac) K. 185 (28).

§ 22. Pravilo je, da u našem jeziku *gutural* pred *i* — *ě* (= *oi*) prelazi u *sibilant*. To pravilo nije u našim statutima dosljedno provedeno, kao ni inače u drugim spomenicima. Tu i tamo nalazimo gutural nepromijenjen: *svedoki* Vi. 16 (47) i dr. *vnuki* Vr. (1498.) 171 (14), *satniki* K. 196 (64), *svetniki* 200 (72) i dr., *archiduki* 191 (48). U pronominalnoj se deklinaciji gutural rijetko mijenja: *ubozih* Vr. (1498.) 170 (8), ali: *drugih* 171 (13).

§ 23. Sibilanti.

Od *s, z* može postati *š, ž*. To biva osobito u prijedloga *s i z* ispred zamjeničkih padeža: *njega, nju,* i to samo u Vi.: *š njega* 12 (29), 14 (38); *ž njega* 15 (42); *š nju* 19 (56). U ostalim statutima je običnije, da se *s* zamjenjuje sa *z: z dobru* Vr. 156 (30), *z harti* 172 (15); *z jednu* K. 190 (47), *z gospodinon* 196 (63); *z valputom* Ve. 214 (26), *z ovcami* 215 (29); *z barunom* Tr. 219, *z areštom* 221 (19), *z delom, z ričum* 222 (31), *z vragom* 223 (37).

S može i nestati. To biva poimence, ako riječ, koja slijedi, počinje istim slovom: *da more župan svojimi starijimi . . . sudit* Ve. 215 (32); *ako bi samac (= muškarac) imel samcom kakove riči* Tr. 221 (18). Osobina je našega jezika, da se *s* pred grupom *tr, kr,* rado mijenja u *š*. U Vr. nalazimo samo stariji stepen *s: Ostrogovič* Vr. 172 (16).

§ 24. Palatali.

Starija se grupa *čr* u štokavskom danas mijenja u *cr*. U statutima nalazimo stariji stepen: *Črna* Vi. 5.; *Črnini* Vr. 159 (34).

Iz grupe *čk* biva *š* redovno u Tr.: *riški, puški* Tr. 219.; *rotnišku, škodu* 220 (9); *škoda* K. 189 (43). U ostalim statutima ostaje grupa nepromijenjena.

Grupe *čьt, čt* obično se ne mijenjaju: *počtovani* Vr. 147 (6), *nepočtenu* 154 (24), *počtovanoga* 160, *počtovanom* Ve. 211, *sačtat* 214 (26), ali dolazi i *št: poštenju* Vr. 169 (8), *nepoštene* 170 (8), *poštovani, štana* Vr. 172 (16); *poštovaneh* K. 201 (73); *poštovani* 201 (74), *poštenje* Tr. 222 (29) i t. d.

Čudno mi je, što nalazim u Vr. mjesto *ć-č: pomoč* 168 (7), *priseči, pričenji* (= prijetnje) 169 (8), *v kučah plaču* 170 (8), *Ostrogovič, Harbič* 172 (16). Nije moguće, da je to narodno. Ali nije ni »lapsus calami«, jer se to ponavlja više puta.

Ž postaje u našim statutima od talijanskoga *g+i*. Tako imamo: *Žan* 166 (7). Jednako od lat. *d+i: žakan* Vi. 9 (16); *žakna* Vr. 152 (16).

§ 25.

Glagol *moći* ima danas u 2. i 3. 1 sg i 1. i 2. pl. *ž*, ali dijalektično nalazimo i *r*. To isto nalazimo i u starije doba. U našim statutima imamo redovito *-re*, i to u Vi., Vr., Ve. i Tr. konzekventno, a u K. dolazi uz redovito *-re* jednom i *-že: nemože* K (1613.) 200 (70). Mjesto stslov. čest. *-že* imamo samo *-re*.

§ 26. Konzonantske grupe.

Kons. se grupe na početku riječi redovito drže. Tako imamo grupu *ps: psosti* Vi. 10 (18); *psovali* Vr. 169 (8); *psoval* K. 182 (10); *psoval* Ve. 213 (17). U grupi *pč* prvi se kons. gubi: *v čeli* Vr. 159 (34); *čele* Tr. 219 (4).

I grupe se *dv, čl* drže: *dvigne* Vi. 24; *človik* 14 (40) Vr. 170 (8); *človeka* K. 191 (48); *človeka* Tr. 226 (64). *Vs* ostaje obično na početku, i to konzekventno u Vi. Vr. i Ve., a u K. nalazimo ili metatezu *sv* ili se *v* na početku, jer nije naglašeno, izgubilo, kako to biva često i

danas. Tako imamo: *Vsi* K. 202 (75) ali: *svi* 201 (72), *saki* 202 (74). Tr. ima već samo grupu *sv.* Tek jednom nalazimo: *saki* Tr. 226 (69). Grupa se *zn* obično mijenja u *zl: zlamenaju* Vr. 160; *prezlamenal* 160 (1); *zlamenje* Tr. 220 (19).

§ 27. Dodavanje konzonanata.

Od konzonanata, koji se danas dodavaju pokaznim zamjenicama, ne nalazimo u statutima traga, osim u dva primjera: *ki taj* Vi. 9 (11), 11 (27). Drugi se konzonanti, osim *r* (od stslov. *že)* ne dodaju.

§ 28. Nestajanje vokala.

Vokal može da nestane na početku. To biva ponajviše u prijedloga *iz, uz: z Novoga, z Ledenic, z Grižan, z Vinodola Vi. 5.; ž njega* 15 (42), *znajti* 15 (45); *z grada, z Vrbnika* Vr. 148 (1); *z vani* K. 194 (60), *spored* 196 (63), *z puške* 199 (69), *z česa* 200 (70); *z nova* Ve. 214 (19), *z glave* (20), *zvanskoga* 216 (34); *z novič* Tr. 219, *ziskan* 226 (12); *zvolenju* 223 (39) i t. d.

Rijetko pada vokal u sredini: *pondelka* K. 182 (4); *doprnest* Ve. 213 (8); *svojga* Tr. 227 (72).

§ 29.

Na kraju riječi se vokal gubi u 3. l. sg. pomoćnoga glagola: *nij* Vi. 8 (7) i dr., ali najčešće u čestice *-re (=že): ner* Vi 13 (31); *tr* Vr. 160, *nigdar* 165 (4), ali: *nere tare* Vr. 148 (1), *nikogare* 157 (33), *nikomure* 163 (8), *nigdere, kire* 164 (2); *nigdor* K. 184 (22), *nikogar* 185 (25), *ki goder* 187 (35) i dr., ali: *godere* 186 (33) i dr., *jere* 189 (45) i dr., *nere* 187 (38), *tere* 189 (45), *jure* 200 (70); *tr* Ve. 212 (2), *ništar* (5), ali: *t (e)re* 211, *nigdare* 215 (31); *ter* Tr. 219 (2) i dr., *ništar* 222 (31), ali: *tere* 219 (1) i t. d. Vrlo često otpada vokal na kraju u infinitivu, i to, koliko u najstarijim statutima, toliko u mlađim. Sad ostaje vokal na kraju, a sad se opet gubi, i u part. prez. K. zadržao redovito vokal, i to dosljedno u pravom statutu (kap. 1.—58.), u dodacima se *i* gubi.

MORFOLOGIJA

I. DEKLINACIJA

a) Imenice.

§ 30. Osnove.

Staroslov. jezik imao je 6 deklinacija, od kojih nalazimo u našem jeziku već u 15. stoljeću samo tri. Sačuvale se ponajviše vokalske deklinacije osnova na *-o, -a* i ženskih osnova na *-i.* Od ostalih sačuvani su samo gdjekoji oblici, a bez traga nije nestala nijedna deklinacija.

Izgubile su se deklinacije osnova na konsonant. Konsonantske osnove sr. roda izjednačile su se posvema s osnovama na *-o,* osim u nom., akuz. sg., a muške osnove s onima na *-ъ.*

Tragova muških konsonantskih osnova nalazimo najviše u riječi: *dan.* Svi statuti imaju lok. sg. redovito: *dne* (većim dijelom kao adverb), a K. ima, osim toga, i gen. sg.: *dne* 191. (49), 192 (52). Dalje,

po ovoj deklinaciji nalazimo gen. sg. sr. roda osnova na *-n: zverh plemene* Vi. 12 (29, po nom. pl. imenica na *-in, -janin: Krčane, otočane* Vr. (1388.) 151 (15); *vlastele* 157 (31); *pulčane* K. 190 (47), 196 (63), (64); *Veprinčane* (1647.) 202 (75), a po svoj prilici i gen. sg. m. roda: *do sv. Lovreče* Tr. 226. 71. Nom. i akuz. konsonantskih osnova m. roda na *-y* naši statuti, kao i mnogi današnji čakavski dijalekti, produljiše nastavak dodatkom *k ili ik: kamikom* Vr. (1388.) 153 (20); Ve. 213 (16). Ženske osnove te deklinacije prešle su dijelom među osnove na *-a*, a dijelom među one na *-i*. Sačuvan nam je samo nom. sg.: *mati* Vr. (1388.) 152 (16) i možda gen. sg. i nom. pl.: *matere* Vr. 152 (16); Tr. 225 (57); *hćere* 225 (59), ukoliko nisu to oblici prema osnovama na *-a*.

Osnove na kratko-*u* izjednačile su se s osnovama na *-ъ*, ali su ostavile svoj trag u novijim oblicima ove deklinacije u lok. sg., nom. i gen. pl., a osnove na dugo *-u* došle su među osnove na *-a*. Jedini ostatak imamo sačuvan ovih potonjih u: *loki* Vr. (1498.) 171 (12); *na trnovu loki* — (Razv. istr. str. 254 i dr., *na veliku smoki* str. 257.), a tako se još i danas govori na Kvarnerskim otocima i pogdjegdje u Hrvatskom Primorju (Unutarnji Vinodol, Bribir).

Od osnova na *-i* muškoga roda sačuvao se samo gen. pl.: *od ljudi* Vi. 9 (17), a prema ovom i u: *muži* Vr. (1388.) 147; Ve. 211 ima možda dat. pl.: *ljudem* K. 200 (70); *mužeh* (lok. pl.), ako nisu ovo oblici prema pronom. deklinaciji. Po deklinaciji osn. na *-i* m. roda imamo instr. sg.: *putem* K. 200 (71), (72); *gospodinem* 201 (72), ali na istom mjestu, malo niže, ima i: *gospodinom*. Po ovoj je deklinaciji i dat. i lok. sg.: *na puti* Vr. 159 (34); *k ovomu puti* K. 206 (80). Dakako, da u ovim slučajevima može da je *i* = *ě*, jer u lok. pl. nalazimo: *v Ustih* Vr. 159 (34); *na vratih* 162 (6). U primjeru: *na vrateh* Tr. 224 (43) opet uzimam, da je *e* = *jat*.

Osnove na *-i* ženskoga roda imaju redovno završetke kao i danas. Pomenuti treba instr. sg. *pestu* Vr. (1388.) 153 (20) dva puta; Ve. 213 (16); *svoju oblastu* K. 192 (50). Tu je uzet jamačno završetak *u* od osnova na *-a*. Inače dolazi: *svěstju* Vr. 160; *ričju* Vi. 23 (74).

Imenice ove deklinacije mogu se sklanjati i po *-a* osnovama. Tako lok. sg. *po noće* K. 200 (70) — jamačno prema: *va dne* ili *po dane; na svojoj senožete* 202 (74); instr. sg.: *s ričum* Tr. 222 (31); *za smrtum* 225 (61); lok. pl.: *stvarah* K. 199 (68); *u senožetah, va takoveh prepovedah* 202 (74).

O utjecaju osnova na *-i* na osnove na *y*/*-o* u gen. pl., vidi tamo.

O-deklinacija.

§ 31. Nom., akuz. sg. sr. roda.

Imenice ove deklinacije na *-ije* sažimlju ovo *-ije* u nom., akuz. sg. u *-i: maščenji* Vi. 12 (29), ali i: *maščenje* 22 (70); *uvrijenji* Vr. 169 (7); *pričenji, na poštenji* 169 (8). Ovako čitam i primjere: *svedočastvě* Vr. 151 (14); *poručastvě* 154 (21).

§ 32. Lok. sg. m. i sr. roda.

Stari lokativni završetak *i* =*ě* osnova na -ъ/-*o* muškoga i srednjega roda sačuvao se prilično dobro, i u mekih i u tvrdih osnova. Tako imamo: *na puni* Vi. 7 (6); *na polji* 8 (10); *v mesti* 8 (9); *rubanji* 22 (66); *na guvni* Vr. 153 (19); *na vižitanji* 162 (8). Vr. voli ovaj završetak u imenica m. roda sa završetkom na gutural, koji se onda pred *i* mijenja u *sibilant: v zaroci* 145 (1); *v Krci* 147 (6); *v potoci* 159 (34); *Vrbnici* 162 (6) i t. d., ali nalazimo i inače ovaj nastavak: *na dolci, v Hrilini* Vr. 159 (4); (v) *vinogradi* 162 (6); *v kašteli* (8); *pri sudci Jurši Mihovići* 163 (1); *po gospodini Frančiski* 165 (6) i t. d.

U K., Ve. je ovaj završetak rijedak: *po vazmi* K. 182 (4); *v pismi* Ve. 212; *v komuni* 215 (27), a Tr. ga uopće ne pozna.

Dosta je raširen noviji nastavak -*u*. Tako u Vi. je vrlo čest, u Tr. nalazimo samo ovaj završetak: *u novom gradu* Vi. 4; *u Vinodolu, po verovanu svedoku* 7 (6); *v gradu* 9 (15); *na mestu* 22 (69); *po zakonu* 24. U Vr. je ovaj završetak dosta rijedak: *po zakonu* (1362.) 145 (1); *v Krku* 151 (14); *na Rtu* 157 (32); *po izlaženju* 164 (3); *v počtenju* 166 (7) i t. d.

Ve. ima završetak -*u* samo u riječi *grad: gradu* 211; *va gradu* 213 (6) i drugdje. U K. je *e* (= *ě*) lokativni završetak. Tako je većinom i u Ve. bez obzira na to, je li osnova tvrda ili meka: *na guvne* K. 183 (15); *u samnje* 184 (26); *u grade* 187 (35); *po satnike (37); blage* 190 (47); *po suce* 198 (67) i t. d. *V pisme* Ve. 211; *o sanme* (pogreška mjesto: *samne — sajme)* 212 (4); *o mlade lete* 215 (29); *Veprince* 215 (31), ali nalazimo i završetak -*u: u gradu* K. 183 (18), *u mestu* 186 (32); *po delu* 191 (49); *po običaju* 192 (52); *u Kastvu* 198 (66); *po dnevu* 201 (73); *kunfinu* 203 (75) i t. d. Danas ovdje, bez izuzetka, samo nastavak -*e*.

§ 33. Instr. sg. m. i sr. roda.

U tvrdih osnova je redovno završetak -*om*, a u mekih -*em*. Samo u Tr. nalazimo: *Carom* 219; *samcom* 221 (18). U Vr. nalazimo jednom završetak -*im: s oružjim* 170 (8). Ovaj je instrumental zacijelo napravljen prema nom. sg. od stegnuta oblika: *oružji*. U Ve. imamo jedared nastavak -*u: ki bi dlanu udril* 213 (16).

§ 34. Nom. pl. m. roda.

U našim statutima je u tom padežu najobičniji završetak -*i* (gutural se redovito pred njim mijenja, ali ostaje i nepromijenjen). Nije tuđ ni završetak -*e*. Ovaj dolazi većinom u osnova, koje u pl. gube nastavak -*in: Krčane, otočane* Vr. 151 (15); *vlastele* 157 (31); *Bašćane* 161 (2); *Vrbničane* 161 (4); *Veprinčane* K. 202 (75), ali u Vr. dolazi u istih riječi i završetak -*i: podknežini* 166 (7) i dr. U Vi. nalazimo nastavak -*ove* od osnova na kratko -*u: popove* 5, ali i *noviji: popovi* 5. Inače je običniji nastavak bez sloga -*ov*, -*ev: popi* 6, 14 (36); *kmeti* 14 (36), 23 (73). U Vr. ima i: *sini* (1497.) 164 (3). I u drugim padežima je to širenje osnove s pomoću sloga -*ov*, -*ev* rijetko. Jedino dolazi: *dvorove* Vr. (1388.) 148 (1).

§ 35. Gen. pl. m. i sr. roda.

Redoviti je završetak organski. Dolazi bez obzira i u osnova s pomičnim *-a-*, i bez njega, pa i u imenica sr. roda ove deklinacije: *otac* Vi. 4; *žakan* 7(3); *zakon* 3; *ded* 4; *bernez* 6(1); *krat* 22(68); *goved* i t. d.

Vrlo često nalazimo i završetak *-i* od *-i* osnova: *od popi* Vi. 6(3); *svedoki* 10(18); *bandi, zagovori račenji* 23(75) i t. d.; *dni* Vr. 145(1) i dr.; *svedoki* 148(1); *bravi* 157(33) i t. d.; *svetniki* K. 185(32); *konji, dinari, suci, beči, soldini, skasi, oficiali* i t. d.; *konji* Ve. 212(3); *proseki, kralji* i dr. U *Tr. je* ovaj završetak rijedak: *deli* 222(25); *štimaturi* 226(63). Slog *-ov* je u ovom padežu mnogo češći nego inače: *molstirov* Vi. 6(2); *podknežinov* 12(29); *permanov, svedokov* 18(53) i dr.; *službʼnikov* Vr. (1388)147; od *kaštelov, podložnikov* 166(7); *podložnikov* K. 199(68). U Ve. i Tr. nema uopće ovakva završetka.

Vr. i Tr. imaju jedamput završetak lok. pl. za genitiv: *oddati vsih tatih* Vr. 169(7); *od svojih um(ej)ih* Tr. 226(63), ako je to mjesto dobro pročitano. Ovo je zamjenjivanje doista živjelo u narodu. Nalazimo ga i inače u poveljama 15. i 16. vijeka i u nekih dalmatinskih pisaca (Zoranić). Tako se još i danas čuje u Liburniji: *hiti to ća z očijuh* (Volosko, Kastav).

Osamljeni stoje primjeri sa štokavskim nastavkom *-á* u Ve:. *kada nas prije v svoje ruki od Favalića* 212. Držim da *Favalić* nije gen. sg. Drugi mi se primjer čini još sumnjiviji: *a kada manjka svetnika, imaju ga sami stariji najti* . . . 215(27). Po svoj prilici je tu »*svetnika*« gen. sg. uz glagol manjkati, jer dual nije, kada nije govor o dvojici svetnika.

Ova nam dva primjera, pa da su i pravi gen, pl., ne dokazuju ništa, jer ne će, valjda, nitko pomisliti, da se je ikada u Veprincu, kao ni uopće u čakavaca, tako govorilo. Mislim, da su gornji primjeri pisarsko povođenje za štokavskim govorom.

§ 36. Dat. i instr. pl.

U svih je pet statuta u dat. pl. u tvrdih *-ъ/-o* osnova nastavak *-om*, u mekih *-em*.

Vr. ima u imenica na *-janin* završetak *-am: Vrbničam* (1470.), 161(2). Teško je reći, kako je taj oblik nastao.

U instr. pl. najobičniji je završetak *-i*. Tako je u svim statutima, ali nalazimo i nastavak *-mi* od osnova na *-i*, i to u Vr. u imenica, što znače čeljade muškoga roda: *svedokmi* Vr. (1388.) 148(1), 150(14); *s vlastelmi* 156(31).

§ 37. Akuz. pl. m. roda.

U akuz. pl. m. r. u stslovj. imamo dva završetka: za tvrde osnove *u(y)*, a za meke *e(ę)*. U našim statutima nalazimo i jedan i drugi nastavak, i to u Vi. je nastavak *-e* mekih osnova pravilan: *zakone* Vi. 3; *krivce* 7(4); *svedoke* 16(47) i dr. Završetak tvrdih osnova vrlo je rijedak: *svedoki* 10(22), 15(42); *svidoki* 22(66).

U Vr. je opet pravilan, i u mekih i u tvrdih osnova, nastavak *-i:* *permani* Vr. 145(1); *ovni* 147(5); *vse mandati i urdini* 166(7); *za pinizi* 170(8); *za psi* 171(11); *va viki* 172(16) i t. d. Završetak *-e* je izuzetak: *dvorove, goste* (1388.) 148(1); *pod Kozjačiće* 159(34).

Ve. ima sad *-i*, sad *-e: zakoni* 211; *muži* 215(27); *liste* 212; *na dinare* 215(28).

K. upotrebljava samo završetak tvrdih osnova: *uli* 183(16); *za tih muži* 192(53); *na teh gosti* (54); *za kunfini* 202 (75) it. d.

§ 38. Lokativ pl.

Vi. i Vr. imaju nastavak *-ih*, i to bez razlike: *v zakonih* Vi. 4; *po svedocih* 18(53); *v Mircih, Drenih* 159(34) i dr., a K., Ve. i Tr. imaju samo *-eh: mužeh* K. 190(46); *mesteh običajneh* 196(66); *fateh* Ve. 212(3); *u ljuskih vinogradeh, omajkeh* Tr. 221 (15); *na kanteh* 220(51).

Ne bih rekao, da je nastavak *-eh* ovamo prodr'o iz deklinacije na *-i*, već će to prije biti ekavski izgovor stslovj. *jata.*

A — deklinacija.

§ 39. Gen sg., nom. i akuz. pl.

U toj promjeni, u glavnom, nalazimo organske završetke. Tako u Vi., Vr. i K., ali možemo istodobno opaziti, kako se završeci mekih osnova prislanjaju na tvrde, a oni tvrdih na meke osnove: *sili, tadvi* Vi. 8(9); *ženi* 10(18); *škodi* 22(71); *peni* 23(74) i t. d., ali: *volje* 6; *žene* 10(20); *glave* 11(27); *zemlje* 23; *pravde* 24 i t. d.

Vr.: *z'maše* 146(3); *vdovice* 155(28); *zemlje* 157(33); *od Miholje* 158(33); *pomnje* 169(8); *od golije* 172(15) i t. d. — *tadbi* 149(2); *od Luki* 156(31); *zle dragi* 159(34); *z Baški* 161(3); *općini* 172(16) i t. d., ali i: *ot sile* (1388.) 148(1); *od strane, z' Baške* 160; *z mise, svoje poredne* 164(3); *od svitle gospode* 166(7); *ribe, besede, site* 170(8) i t. d.

K.: *lekarije* 182(9); *licencije* 183(15); *od zdrave Marije* 184(21), *bogorodice* 188(40); *straže* 193(55); *halavanje* 200(40) — *pravdi* 182(4); *Margareti* 188(40); *Jeleni* 195(61); *travi, živini* 202(74) i t. d. ali i: *Jelenine* 182(5); *mere* 189(43); *pravde* 192(51); *do ove dobe* 201(72) i t. d. Iz ovoga razabiremo, da je u K. u starije doba bio poznat završetak *e*. Danas je tu prevladao nastavak *-i*, kao što je u štokavštini prevladao posvema nastavak mekih *a*-osnova.

U Ve. nalazimo završetak *-i*, i to u nom. i akuz. pl. samo *-i*, a u gen. sg. dolazi i nastavak *-e: Auštrije* Ve. 212; *želje* 214(19); *pravde* (24); *desetine* 215(29). U Tr. je sasvim preoteo maha nastavak *-e*. Jedini je izuzetak: *dangubi* (ak. pl.) Tr. 226(17).

§ 40. Dativ i lok. sg.

U oba padeža u stslovj. imamo za tvrde osnove nastavak *-ě*, za meke *-i*. U Vi. nalazimo samo završetak *-i*, ali se gutural ne mijenja: *crikvi* Vi. 6(1); *gospodi* 9(14); *ženi* 11(27); *općini* 9(14); *sestri* 22(67) — *biskupiji* 6(1); *po ruki* 7(5); *na pravdi* 22(72) i t. d.

Vr. ima u najkonzervativnijem dijelu (dio iz g. 1388.) nastavak *jat*, koji se, po svoj prilici, izgovarao kao *i*. Inače u ostalim dijelovima statuta nalazimo u ta dva padeža samo nastavak *-i: općini, gospodi* Vr. 146(4); *v Grupči, v Martni, Črnini, v Moči, na Kudini* 159(34); *v drazi* 159; *pri Jurši* 169(1); *po prošnji* 172(15) i t. d. K. miješa *-e* i *-i*, ali prevlađuje nastavak *-e*. Završetak *-i* nalazimo samo u: *pravdi* K. 186(34); *živini* 188(40); *archiduki* 191(48); *po svetoj Jeleni* 184(21); U Ve. kao da nestaje završetka tvrdih osnova. Završetak *-i* je mnogo češći: k *pravdi* 214(25); *o Jurjevi* (26); *v kontradi* 216(34); *na porti* 216(35); ali: *vdovice* 214(20); *v kozare* 213(7); *v kontrade* (8).

Tr. dok ima u gen. sg., nom. i akuz. pl. novije završetke, u dat. i lok. sg. zadržao je i u mekih, i u tvrdih osnova, završetak *-e;* novi završetak *-i* je vrlo rijedak: *pravdi* Tr. 224(48); *o Miholji* (45); *u kući* 225(27); *po volji* (60).

§ 41. Instrumental sg.

Pored novijega završetka *-om* nalazimo i nastavak *-u: u volju* Vi. 6(2) i dr.; *penu 11(24); rotu* 15(44); *sa svoju pravdu* 17(49) i t. d., *ali i: ženom* 12(28).

U Vr. nalazimo ovo *-u* sve do kraja 16. vijeka, pa i danas se u tom padežu čuje na Kvarnerskim otocima nastavak *-u* (isp. Milčetić str. 122): *pred crikvu* 146(2); *z dobru obaru* 156(30); *Mikulu* 172(16) i dr.

Samo *-u* ima dalje i Ve. I u K. je taj završetak običan: *Martinju* 181(1); *pravdu* 185(31); *pred crikvu, z jednu kokošu* (nom. sg. kokoša) 190(47) i t. d., ali dolazi i noviji završetak *-om: silnom rukom* (1613.) 200(71).

I Tr. pozna nastavak *-u: pod krunčicu* 223(39), ali je mnogo običniji najnoviji nastavak *-um*, koji je danas u sjevernih čakavaca redovit završetak toga padeža: *živinum* 222(25); *silnum rukum* 223(41); *s prisegum* 225(62); *Podvežicum* 227(72). Ovaj je nastavak *-um* nastao, po svoj prilici, tako, da je završetku *-u* dodat izravno nastavak *-m* osnova na *ъ/o*. Teško je naime, da se je razvio od *-om* tako, da je pred nosnim glasom *o* prešlo u *u*, kada se taj završetak *-om* javlja vrlo rijetko. Završetak *-u* u inst. sg. bio je raširen još na koncu 17. v. i u Hrvatskom Primorju *(s ključaricu gospodsku, š njun,* ali: *pod desnom rukom* — Kukuljević, Arhiv II. str. 322, 323). Danas u Liburniji ima samo nastavak *-un: rukun, glavun* i t. d.

Zamjenice i pridjevi

§ 43. Nom. i ak. sg.

U pokazne zamjenice *tъ* poluglas je prešao u *a*. Tako u Vi., Vr., K. i Tr. Samo u Vi. nalazimo oblik *taj: ki taj* 9(11), 11(27). U Vi. i K. sačuvana i zamjenica *sь*: *v sih* Vi. 11(25), *do se dobe* K. 197(6).

Zamjenica *on(= ille)* pravilno je bez nastavka, ali u K. nalazimo i nastavak određenoga pridjeva *-i: ovi* 196(64), 198(66).

Zamjenica *kъto* glasi redovno u svim statutima *gdo*. Tako je i danas u Kastavštini. Ve. ima *ki*.

Zamjenica *čьto* glasi redovito samo *ča*, a iza prijedloga »*za*« glasi *zač*. Danas se u Kastvu i okolici, pa u Vrbniku, čuje i: *nač, vač*. Ova zamjenica, spojena s negacijom, glasi: *nišće*. Tako u Vi. (18) i Tr., ali i: *ništar*. Od ostalih zamjenica nalazimo u statutima: Vi. *ničji* 21(62); *njegov* Vr. 171(14); *čigov-čigovo* Tr. 222(26).

§ 44. Gen. i dat. sg. m. i sr. roda.

Zamjenica »*što*« ima u gen. sg. *česa*. Nastavak u gen. sg. je redovito *-ga*, ali nekoliko puta dolazi i crkvenoslovjenski oblik na *-go: najbližnjago* Vi. 7(5); *vsego* Vr. 147; *kogo, ovajenago* 148(1); *s(veta)go* 160. Za dat. sg. obično nalazimo pravilni nastavak *-mu*. Nastavaka prema mekim osnovama u gen., dat., lok. sg. m. i sr. roda u Vi., Vr. i Ve. ne nalazimo, ali u K. i Tr., uz pravilni *-oga, omu, -om*, dolazi i *-ega* i t. d.: *tega* 186; *dobrega, nepokornega* 190(47); *na tom Volosken* 192(53) i dr.; *kega* Tr. 219(5); *dobrega* 220(11).

Ovi su oblici, jamačno, živjeli u narodu već na kraju 15. vijeka, jer su dosta česti. Danas u sjev. čakavaca u Istri i nema drugoga nastavka.

§ 45. Lok. sg. m. i sr. roda.

U tom padežu redovito nalazimo nastavak *-m*, ali ima slučajeva i s nastavkom *-mu*. Tako u Vi: 8(7); *po zakonu kmetskomu* 11(25): *imenovanomu gospodinu* K. 201(73). Ovi bi primjeri mogli biti načinjeni prema nominalnoj deklinaciji, ako nije upotrebljen prijedlog *po* s dativom. U Vr. nalazimo jedared i lokativni nastavak *-m* za dativ *nemore pustit jednom već nego drugom* 171(14), ali isto tu malo niže ima: *veće jednomu nego drugomu*. Jedamput nalazim u Tr. primjer: *po urdinu gospodskim* 224(52). Ako nije pogreška prepisivačeva, mislim, da je to oblik, koji je postao prema stslovj. nastavku pronominalne deklinacije. Takav primjer nalazimo i u Lekcijonaru Zadarskom (sr. Rešetar, o. c. 146).

Mjesto neodređenoga nastavka *-u* dolazi u Ve. nastavak *-e (= jat): o mlade lete* 215(29).

§ 46. Dat. i lok. sg. ž. roda.

Obični je nastavak *-oj*. Samo u Vr. ima iza mekog konsonanta nastavak *-ej: od kih jěj se ima naložiti; da jej ništar ne udi* 148(1); *na svojej* 164(2).

Mnogo je češći tu, negoli u m. i sr. rodu, nastavak *-i (= jat)* mjesto nastavka *-u: a strana suprotiv ki je bil rekal krivo* Vi. 17(51); *va zli volji* 11(27); *po smerti očini, materini* 13(32), *v bravarevi rote* Vr. 152(17), *v litini drazi* 159(34), *pri cesarove svitlosti* Tr. 221(20).

Instr. sg. ima uvijek samo nastavak *-u;* Tr. ima nastavak *-um: silnum rukum* 223(41), *za smrtum materinum* 225(20).

§ 47. Akuz. pl. m. roda.

Rijetko nalazimo stari završetak *-i: zakone nevrčeni* Vi. 4, *svedoki verovani* 15(42), *zapovedaše ... zakoni stari zapisat* Ve. 211,

kakovi glasi (ne)podobni pominoval Tr. 223(42), *meaši postavljeni premestil* 226(63). Mnogo je običniji završetak *-e* mekih osnova; tako u Vi., Vr. i Ve. Vrlo je običan, gotovo redovit, nastavak genitiva za akuzativ pl.: *za kih* Vi. 15(45), *hraniti svojih starijih* Vr. 164(3), *budu psovali . . . inih svetih* 169(7) i dr.; *uzet tih, jih* K. 196(64) i t. d.

§ 48. Dat. i instr. pl.

Obični su organski završeci *-im, imi*. K. i Tr. mogu imati *-em, -emi: drugem tujem* K. 203(75), *ostalem tatom* Tr. 222(24), *gorućemi* 226(62).

§ 49. Drugi zamjenički oblici.

Lične se zamjenice drže kao danas, samo za dat. sg. nalazimo: *mani* Ve. 211, *mne Vi.* 22(71); akuz. sg. *mne* Vi. 22(71); lok. sg. *po mni* Vr. 172(16).

Od zamjenice »*on*« nalazimo za gen. sg. ž. roda: *njeje* (pisano: *nee)* Vr. 148(1). Ova zamjenica živi i danas u Kastavštini i Liburniji (istočnoj Istri) u obliku: *njiji (= njezin)*. Kraći oblik akuz. sg. m. je: ga, ž. rod.: *ju,* ali dolazi i: *je*. U akuz. pl. pored *ih, jih* nalazimo i *je* i *nje: shraniti je (zakone)* Vi. 3; *da je pravda ima suditi (samca i samicu)* Tr. 221(18); *za nje imaju* Vi. 7(5).

Odnosna zamjenica dolazi samo u kraćem obliku: *ki*.

§ 50. Širenje zamjeničkih oblika.

Od čestica, koje su se u starije doba dodavale zamjeničkim oblicima, u statutima nalazimo jedino *-re* ili *-r*.

§ 51. Stupnjevanje.

Komparativ i superlativ prave se kao i danas. Vi. je sačuvao i stari nastavak *-š: stariši* Vi. 4, *najmanše* 16(48), a K. ima i: *najmladejemu* 189(45).

§ 52. Dual.

O dualu u statutima ima malo primjera. Sačuvao se većinom samo nom. i akuz. gen., lok. duala sačuvao je K.: *teju dveju sucu* K. 182(42); dat. i instr.: *dvĕma* Vr. 150(14); *tima sucema* K. 187(38); 189(46); *tima sucima* 190(46). Inače uz brojeve 3, 4 dolazi redovno plural.

§ 53. Glavni brojevi.

I o brojevima možemo jedva što da kažemo. Ponajviše je u tekstu ubilježena brojčana vrijednost. Nešto nam više materijala pruža Statut kastavski.

Brojevi od 1—10 dolaze kao i danas, tek za 1, pored današnjega oblika, ima i stariji: *jedino pismo* Vi. 23(76). Uz dva stoji redovno dual: *prva dva dni* K. 191(47); *med dvimi svićami gorućemi* Tr. 226(62). Broj 3 je prešao u pronominalnu deklinaciju: *trih dni* (gen. pl.) K. 184(25); *treh kralji, te trih muži* Ve. 215(27); *trim, trimi* K. 190(47). Uz deklinaciju broja dva pristao i broj 4: *dvajset tere-četiremi* K. 201 (72). I broj 6 se sklanja: *tim šestim mužem* K. 190(47).

Brojevi od 11—19 imaju današnji oblik: *dvanajst*, ali i: *dvanajste* K. 196(64). I ovaj se broj sklanja: *od tih dvanajsteh svetnici* (1611). K. 198(67); *šestnajste* K. 189(44); *samodvanadeste* Vi. 9(10).

Brojevi za 20, 30 glase: *dvajset* K. 196(64); *trejset* 196(64), ali i: *trideset*. Stari oblik imamo sačuvan u: *dvanajste desete* (gen. pl. m. r.) K. 188(42).

Jedinice se vezuju s deseticama s pomoću veznika *i*, *tere*.

§ 54. Redni brojevi.

I redni brojevi prave se kao i danas. Pomenuti valja oblik »*treti*« za štok. *treći*. Ovaj redni broj zadržava redovno u svim padežima kraću osn.: *tret-*, i toj se onda osnovi dodavaju nastavci *-oga*, *-ega* itd.

II. KONJUGACIJA

§ 55. Prezent — nastavci.

1. l. sg., uz današnji nastavak *-m: znam, nimam* Vi. 22(71); Vr. 155(28); nalazimo i stariji nastavak *-u:* prisegu Vi. 19(56); pokažuju 20(60); *najdu, ubiju* 22(71). Iz drugih statuta nema primjera ni za ovaj, ni za onaj nastavak.

3. l. sg. i pl. ima u Vr. i K. nastavak *-t: sudet se, jesut* Vi. 11(25); *budut* K. 192(53). Sumnjam, da su ovo zbilja narodni oblici, iako imamo potvrda u našim lekcijonarima (sr. Rešetar str. 162—165), da su u narodu mogli živjeti. Svakako je zanimljivo, da taj nastavak *-t* dolazi i u našim primjerima, jedan put, u svršenih glagola s futurskim značenjem.

§ 56. Imperativ.

Dobro se sačuvao u starijim statutima. Tako u Vi.: *najdi, prisezi* 9(10); *ostani, budi* 10(19), *sažgi, kaštigaj* 20(59); *odluči* Vr. 164(3); *imej* K. 182(3). Tr. voli za 2. l. sg. opisni imperativ s *da, neka* s indikativom. Vr. je sačuvao u 2. l. pl. u nastavku *-e(= ě): neimete Vr.* 161(61). Stslovj. oblike su sačuvali naši statuti u: *mozi* Vi. 7(51) i dr. *prisezi* 9(10) mnogo puta; *mozimo* Vr. 157(32). U Vr. od *poći* imamo 2. l. pl.: *pojte* 158(33). Ovaj je oblik načinjen od krnjeg 2. l. sg. *poj* prema *daj*. I danas kažu Vrbančani: *poj, pojte*.

§ 57. Imperfekt i aorist.

Ova su dva glagolska oblika bila nekada kudikamo raširenija u narodnom govoru, negoli danas. Danas je rijetkost čuti jedan od ova dva oblika iz ustiju čakavca. Šta više, nestaje ih pomalo i iz književnoga jezika i ustupaju mjesto sve to više složenim glagolskim oblicima.

U našim statutima se impf. još dobro drži. Osnova može da ima završetak: *-ja, -a, -ě: bijahu, spominahu* Vi. 4; *nahaěhu, pamećahu* Ve. 211; *svećaše, zapovedaše* (3. l. pl.); *pamećaše* (nast. aor.) Ve. 211; *odgovaraše* K. 194(58); *tužahu* Vr. 160; *čin(i)hu* Vr. 147; *biše* K. 194(58). Danas u Voloskom-Opatiji, Kastavštini samo još: *ne beše ti poć*.

Mnogo je češći aorist; formacija je posvema pravilna; nastavci su neki stari, a neki noviji. Tako nailazimo u 1. l. pl. nastavak *-smo* (prema *-ste* 2. l. pl.), a 3. l. pl. uz pravilni nastavak *-še* ima i završetak 3. l. pl. imperfekta *-hu*.

§ 58. Part. prez. akt.

U stslovj. se mogao sklanjati. Danas je postao glagolski prilog. I u našim se statutima ovaj particip rijetko mijenja: *ukazujućemu* Vi. 18(53); *živućim* 24; *jest ležeća* K. 194(59); *gorućemi* Tr. 226(62).

Završetak je uvijek *-i*, ali može nestati. U osnovi nalazimo pravilno *-eć, -uć* kao i danas. Izuzetak su: *priseguć* Vi. 19(56); *najduć* 22 (68); *stanovu(će)* Vr. 170(8); *oženujući se* K. 189(45); *hotejući* 198(66).

§ 59. Part. pret. ak. I.

I ovaj je particip postao nesklonjiv glagolski prilog. Jedini je izuzetak: *bivšega* Vr. 166(7). Osnova je obično dulja, i to bez obzira na infinitiv. Završetak je redovno *-i* ali jedared *-e: s'zvavše* Vr. 147. Jedan jedini put nalazimo kraću osnovu bez nastavka *-š-: priseg* Vr. 153(20).

§ 60. Part. pret. akt. II.

Tvori se kao i danas, samo *l* na kraju sloga redovito ne prelazi u *o*.

§ 61. Infinitiv.

U infinitivu može krajnje *i* da otpadne. Najstariji primjer je: *kazat* Vr. 145(1); *otkupit* 147(6).

§ 62. Glagoli bez tematskoga vokala.

Ovi su se glagoli sasvim izjednačili s onima, koji imaju u osnovi vokal. Do danas se je konjugacija tih glagola najbolje sačuvala u pomoćnog glagola: *biti, jesam(sam)*.

U našim statutima dolazi još: *dim* Vi. 20(60); *dam* Vr. 158(33), ali već i: *nedadu* Vr. 147(6); *dadu* 170(8); Tr. 223(4) i dr. po konjugaciji glagola s tematskim vokalom.

§ 63. Dual.

U nas se dual u glagola dosta upotrebljavao. U štokavskom do kraja 16. vijeka, u čakavskom isto tako, ali po svoj prilici i kasnije.

Dualnih oblika glagolskih nalazimo samo u Vr. i K., i to redovno nastavak *-ta* i za 2. i 3. l.; samo jedared ima nastavak *-te: ta dva suca mozite* K. 189(44), inače: *budita* Vr. 146(4); *bita neslužila* 152(16); *se razdelita* 152(18); *imata* K. 185(32) i dr.; *davata* 194(57); *smeta* (1614.) 201(72).

SINTAKSA

U pogledu sintakse statuti nam ne pružaju mnogo građe, ali ipak ima nekoliko stvari, preko kojih ne smijemo prijeći.

§ 64. Broj i rod.

U starije doba biva često, te nalazimo plural sr. roda pridjeva i zamjenica, gdje bismo očekivali sr. rod sg.:*dekreti . . ., ka sva biše od milosti potverjena* K. 201 (72)

Danas uz: *dva, oba, tri i četiri* stoje riječi m. roda u dualu (ili u pl. m. roda), u starije doba imamo naročito uz *3* i *4* plural: *imejte imiti poli sebe 4 dobri muži ot veća* Vr. 151 (14); *takovi rubeži na kante imaju bit prodani u termenu prva dva dni* K. 191 (47). Možda je u posljednjem slučaju u »*dni*« sačuvan oblik duala?

§ 65. Padeži

Mjesto posvojnoga pridjeva nalazimo prosti genitiv: *po zveličenom gnu Žan Mori providuri grada* Vr. 166 (7); *posedeći kunfina grada Kastva* K. 198 (66). Danas to biva u štokavštini ponajviše u nar. pjesmi.

Mjesto gen. posvojne zamjenice imamo gen. sg. zamjenice lične za 3. l. on: *ako ubigne . . . imaju njega bližnike osud platit* Vi. 13 (31); *po njih milosti* Vr. 165 (6) i t. d.

Često nalazimo mjesto prostoga genitiva prijedlog *od, ot* s genitivom: *bivšega providura od Dalmacije; poknežini i suci od kaštelov od otoka; korist od svitle gospode naše* Vr. 166 (7); *(kme)ti od Kastva* K. 181 (1); *prez dopuščenja tih župan od Veprinca* K. 194 (58); *kumendant od Trsata* T. 219; *kada se gre na lice od zemlje* 226 (67); *da bi vse dobre stare iskušene zakone u Vinodol činil položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti* Vi. 16 (47) i t. d.

Uz prijedloge *po, na* nalazimo akuzativ mjesto lokativa: *ako po prvu tadbu ali po drugu, tat ne bi imel čim platit, imej mu se useći jedan ud* Vr. 151 (14).

§ *66. Glagoli.*

Nekoliko puta nalazimo part. prez. (prilog I.) i od svršenih glagola: *najduć* . . . Vi 22 (68); *rekući* Vr. 155 (28).

Jedna je osobitost čakavštine, da može imperativ da stoji i u podređenoj rečenici:: *ako bi ki muž ženi zvergal hovrlicu ili pokrivaču z glave va zli volji, plati libar . . .; od kih gdn knez imij soldini . . .* Vi. 11 (27). Tako u Vr. i drugim statutima.

Infinitiv s glagolom *imam*, kad se označuje nešto, što valja da bude, u spomenicima, i u starijih pisaca, vrši službu latinske pasivne perifrastične konjugacije: *ki bi v gradu hram razbil v noći . . . platit ima libar . . .* Vi 8 (7); *ima se postaviti na muku i ima se mučiti k(a)ko b(u)de viděti sudcem* Vr. 150 (14) i dr.; *nijedan nima držati dve senožeti* K. 189 (45) i dr.; *a jance ima valput o Jurjevi sačtat* Ve. 214 (26) i dr.; *pravica spoznat ima komu se ima dat prisega* Tr. 225 (62) i t. d.

U čakavštini, i u starijih dubrovačkih pisaca, nalazimo često aorist glagola biti u značenju kondicijonala: *prizvali jesmo k nam podknežin hoteć učinit to, ča bi pravo i dobro za vas otok* Vr. 147 i dr.;*ki bi ine tadbine učinil vane na kuntrade, ako va dne plaća libar 8, ako li bi tadbina noćna . . .* K. 183 (17).

Pomenuti treba i »*za*« uz infinitiv. To je način izražavanja u našem jeziku posve kriv; on je nastao pod utjecajem njemačkoga odn. talijanskoga jezika: . . . *da za najti neku rič . . .* Vi. 15 (45) i dr.; *za moć i mi toliko brže odpravit . . .* K. 206 (80) i t. d.

§ 67. Blago.

Jezik se, kao i sve drugo u svijetu, mijenja. Nekada su u našem narodu živjele mnoge riječi, kojih više ne nalazimo, ili koje žive i danas samo u pojedinim krajevima i narječjima.

U dugom nizu vijekova uvukla se je s druge strane u naš jezik sila riječi iz srodnih, bratskih, i tuđih jezika.

I u tom pogledu pružaju nam naši statuti dovoljno gradiva.

U onu prvu skupinu ubrajam ove riječi: *bir (= census clero dominoque praebendus)* Vr. 172 (15); Tr. 225 (53); *bližnika (propinquus)* Vi. 12 (31); Vr. 148 (1); *brav (mjera za zemlju)* Vr. 157 (33); *brižiti se (smetati)* Vi. 24; *češćian (particeps)* K. 185 (28); *čreda (red)* K. 193 (55); *govorčin (odvjetnik)* K. 185 (29); *halavanja (buka)* K. 200 (70); *lesi (šume)* K. 193 (57); *loza (lug)* Vr. 158 (34); K. 195 (61); Ve. 214 (21); *maščenje (ultio)* Vi. 12 (29); *mošuna (tor)* Vi. 8 (10); Vr. 158 (33); *narok (citatio)* K. 182 (4); *neriz, nerizi (zapuštena zemlja)* Vr. 158 (33); *nina (sada)* Vr. 164 (3); *obara, obaritelnik (straža, stražar)* Vi. 9 (7); Vr. 156 (30); *obište (danas: jisto = bubreg)* K. 197 (65); *osik (ograđeno mjesto za marvu)* Vi. 8 (8); *ošastno (caducum)* Vi. 13 (33); *otaj (tajno)* Vi. 15 (45); Vr. 170; *ovaditi, ovajen (tužiti)* Vr. 162 (7); *paki* K. 184 (21); *podružnik (to e ki tuje vino prodaje)* Vi. 15 (43); *poli (kod)* Vr. 157 (31); *poličnica (zaušnica)* Vr. 154 (25); *popaša (damnum pasculationis)* Vr. 165 (4); *poredna (turnus)* Vr. 164 (3); *predavac (traditor)* Vi. 22 (77); *primisalje (dubium)* Vi. 4; *pritča (causa)* Vi. 10 (22); *pušća (pasculum cuique patens)* K. 188 (40); *razve (osim)* K. 185 (29) *sačtati (ščetati-conjungere)* Ve. 214 (26); *shabiti (oštetiti)* Vi. 12 (30); *sine (plandište)* Vr. 158 (34); *smin (smion)* Vr. 163 (1); *sohe (vješala)* K. 189 (43); *svar (gozba)* Vi. 11 (27); *upréti tadbé (tajiti krađu)* Vr. 152 (17); *uraženje (laesio)* Vi. 11 (25); *vaščina (contumelia, ignominia)* Vi. 11 (27); *tvar (otrov)* Vr. 154 (23); *ugotovan (pripravan)* Vi. 22 (69); *vinur (solum modo)* K. 185 (32); *zadovolje (dosta)* Vi. 11 (25); *zgonik (prognanik)* Vi. 9 (12); *žreli (čovjek koji ima gledati kraljeva prihodišća)* Ve. 214 (25).

U drugu skupinu svrstao sam tuđice. Ovdje ne ću dakako navoditi sve riječi, već glavnije romanskog odn. talijanskoga porijekla, dok ću tuđice iz ostalih jezika sve pomenuti. Ovamo idu: *angaria (grčki exactio)* K. 196 (63); *arhiprvad (mletački prevede, prevet)* Vi. 52 (72); *arsal (nuntius, arab. irsal, rasul)* Vi. 22 (72); *borg (njem. Burg, borgo)* K. 184 (25); *colnar (njem. Zöllner)* K. 206 (80); *dežela (regio)* K. 187 (34); *drmun (grč. drymon, pasište)* Vr. 157 (33); *hiša, hiža (njem. Haus)* K. 185 (30); Vr. 158 (33); *hlapac (poljski chlopec-sluga)* Ve. 215 (29); *liberajtar (njem. Verwalter)* K. 206 (80); *likuf (njem. Leitkauf)* Vi. 15 (45); *onukle (lat. anniculus — janje od jedne godine)* Vr. 150 (10); *prman (permanatus, po svoj prilici u vezi s tal. »ferma«, milites, conducti, stipendiarii)* Vi. 7 (5), Vr. 145 (1); *rihta (njem. Gericht)* Ve. 15 (31); *štivra (njem. Steuer)* K. 195 (63); *valput, valputia (staronjem. Waltpode — stellvertrettender Abgesandter des Herr-*

schers) K. 181 (1), Ve. 214 (26); *verbeser (njem. Verweser)* K. 186 (32); *zara (tal. zara — azzardo)* Vr. 170 (8); *ambadrec* Ve. 215 (28); *zonuda* Tr. 224 (44) — dvije riječi nepoznata značenja. Romanske i novije talijanske posuđenice: *apelacijun (appellazione)* Vr. 171 (13); *areditati (ereditare), red (erede)* Vi. 13 (32); *arešt (arresto)* Tr. 221 (19); *bagotin (bagottino — bakren novac)* Vr. 166 (68); bandižan (bandeggiare) Vr. 169 (7), Tr. 220 (5); *bandonati (abbandonare)* K. 199 (68), *beč (bezzo — srebren novac)* Vr. 166 (6), K. 197 (65); *bolanča (balanzia)* Vi. 6 (1); *celez (cenoglielo — srebren novac)* Vr. 146 (4); *dinar (denarius)* K. 189 (45), Ve. 215 (8), *fals (falso)* Vi. 17 (51); *fatiga (fatica)* Vr. 170 (8); *golija (galea)* Vr. 172 (15), *hovrlica (coverchiella)* Vi. 11 (27); *impačati, impač (impacciare)* Vi. 20 (58); *intrada (entrata)* Vr. 172 (16), Tr. 226 (64), *kanat, kantati (incanto)* K. 191 (47), Ve. 216 (36), Tr. 224 (49); *karmenal (criminale)* Vr. 169 (7); *kaštald (castaldo — crkv. otac)* Vi. 6 (2), K. 207 (81); *komarda (camarda)* Vr. 153 (19); *kordat (accordare)* Ve. 215 (28); *koverat (ricoverare)* Ve. 216 (33); *kredenča (credenza)* Vi. 15 (43); *kunfin (confine)* K. 187 (37), Tr. 220 (10); *liganj (calamaio)* Vr. 166 (6); *mantinjat (mantenere)* K. 202 (74)) *menula (menola)* Vr. 166 (6); *penj (pegno)* K. 198 (66); *pezati, peza (pesare)* K. 197 (65); *placa (piazza)* Vr. 171 (15); *porat (porto)* Ve. 216 (35); *pošišion (possessione, possesso)* Vi. 13 (34), K. 188 (43); *pržun (prigione)* Vr. 151 (21), K. 185 (31); *redigovati (redigere — ridurre)* K. 191 (4:6); *ruvina (rovina)* K. 196 (63), *sensa (ascensione)* K. 185 (28), *sipa (sepia, seppa)* Vr. 166 (6); *skas (scosso)* Vr. 146 (4); *star (staio — mjera za žito)* K. 191 (50); *škuriti (scorrere)* Vr. 171 (13); *štafa (staffa, stappia — pristojba za konja)* Tr. 226 (67); *šterna (cisterna)* K. 203 (76); *štrucion (istruzione)* K. 206 (80); *tištament (testamento)* Vr. 171 (14), *toverna (taverna — krčma)* Vr. 170 (9), K. 185 (30); *trpela (drapello — greh)* Vr. 162 (6); *zaminati (esaminare)* Vr. 148 (1); *žustat, žustanje (giustare, aggiustare)* K. 187 (37).

KOSOR MARKO

TROJEZIČNA GRAMATIKA FRA JOSIPA JURINA

Dalmatinski franjevac fra Josip Jurin (1730—1801) po svjedočanstvu o. Stjepana Zlatovića bio je »učen i pobožan redovnik. Zamjerne radinosti priko svega života. Mnogo prošti i napisa.«[1] Ipak, on je našoj javnosti dosta slabo poznat. Poznat je samo po svojoj trojezičnoj gramatici, koja je jedina od njegovih napisanih djela tiskana. O njegovu književnom radu ostavio nam je tri kratke bilješke spomenuti Zlatović u djelu »Franovci Države Presv. Odkupitelja« (Zagreb 1888). U jednoj od tih bilježaka govori, kako je Jurin ostavio u rukopisu: »Riečnik latinski, talijanski i hrvatski u tri velika sveska. Prevod na hrvatski izabranih poslanica sv. Jerolima i života svetih pustinjaka. Prevod na hrvatski Lanyletta Dufresney dogodovštine od stvorenja svieta do god. 1720. Bogoslovje ćudoredno. Sve u arhivu samost. sv. Lovre u Šibeniku.«[2] U drugoj bilješci iznosi, kako je Jurin tiskao u »Mletcih slovnicu latinski, hrvatski i talijanski sa glagoljicom i ćirilicom na svrhi.«[3] Treća se bilješka tiče Jurinove gramatike i glasi: »Gjurinić ot. Josip iz Primoštena šibenskoga kotara. 1. Slovnica slav. mladeži iliričkoj. Mletci 1795.« (sic!)[4] Ove Zlatovićeve bilješke nisu potpuno točne. Prije svega Jurin nije napisao tri rječnika u tri velika sveska, kako se iz njegova teksta može razumjeti, nego dva rječnika, rječnik latinsko-hrvatsko-talijanski i rječnik talijansko-latinsko-hrvatski u dva omašna sveska, od kojih prvi broji 1682, drugi 1050 stranica velikog formata, dok treći svezak broji samo 140 stranica i sadrži u prvoj polovici latinsko-talijansko-hrvatske, a u drugoj talijansko-latinsko-hrvatske priloge i služi kao dodatak prvim dvjema svescima. Zlatović, nadalje, nije naveo točan naslov Jurinovih rječnika kao ni ostalih njegovih djela, uključivši ovdje i samu Gramatiku, kojoj puni naslov glasi: »Grammatica illyricae juventuti latino, italoque sermone instruendae accommodata studio ac labore patris Josephi Gjurini. Venetiis MDCCXCIII.« Djelo ima ispred ovoga i hrvatski naslov: »SLOVKINJA SLAVNOJ SLOVINSKOJ MLADOSTI DIAČKIM, ILIRIČKIM I TALIANSKIM IZGO-

VOROM NAPRAVLJENA S' NAUKOM I TRUDOM O. JOZIPA GIURINA. U Mleci na MDCCXCIII.« Prije Zlatovića Jurinovu Gramatiku spominje Appendini u uvodu svoje: »Grammatica della lingua illirica, Ragusa 1808,«[5] pa S. Ljubić u djelu: »Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856.«[6] i u »Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske, knj. II, Rieka 1869.«[7], Šafarik: »Geschichte der Illirischen und Kroatischen Literatur, Prag 1865.«[8] U novije doba o njoj govori Vladoje Dukat u vezi s hrvatskim preradbama Grigelyevih »Institutiones Grammaticae.« (Rad Jugosl. ak., knj. 172, Zagreb 1908). Nju usput spominje dr. A. Nuić govoreći o patriotskom i religioznom obilježju Šitovićeve gramatike,[9] i dr. S. Petrov u raspravi: »Zaboravljena trojezična gramatika Fra Gašpara Vinjalića« (Nova Revija, Makarska 1940, br. 5—6, str. 457—463). Dr. R. Rogošić ubraja je među filološka nastojanja naših franjevačkih pisaca do XIX. vijeka u članku: »Književni rad hrvatskih franjevaca do XIX. vijeka« (Nova Revija, Makarska 1926, br. 3—4, str. 410—424). Kratak, ali nepotpun i u koječemu neispravan, prikaz o životu i radu fra Josipa Jurina napisao je don K. Stošić u Novoj Reviji (Makarska 1941, br. 1, str. 42—48) pod naslovom: »O. Josip Jurin lingvist iz 18. vij..« U članku se po prvi put navodi točan datum njegova rođenja i tko su mu bili roditelji. Prema tome, dosada se nije nitko malo više i opširnije pozabavio Jurinovim književnim radom uopće kao ni njegovom Gramatikom napose. Nije cilj ni ovoga članka detaljno analizirati i ocijeniti njezinu vrijednost s filološkog stajališta, nego u prvom redu prikazati njezin sadržaj, upozoriti na glavna vrela i izvore, kojima se je pisac služio kod sastavljanja čitave Gramatike i onda dokazati, kako Jurin u svojoj kratkoj hrvatskoj gramatici nije bio izvoran i kako njegova Gramatika nije nikakva trojezična »Slovkinja«, kako joj natpis obećaje, nego zapravo samo latinska gramatika napisana pretežno hrvatskim jezikom.

I.

Čitava gramatika broji VIII-464-16 stranica male osmine, a posvećena je o. Franji Zambelliju, franjevcu konventualcu. Posveta je napisana biranim latinskim jezikom. Pisac u njoj ističe razloge, koji su ga naveli, da je djelo posvetio o. Zambelliju, »qui illyricae prognatus genere ex antiquis Scardonae Civibus«. Odmah na početku posvete veli on: »Često sam pomišljao, da ovo svoje neznatno djelce posvetim takvu mužu, koji bi ga mogao svojim časnim imenom ne samo prodičiti, nego i svojim umom odvagnuti, dapače i svojim ugledom kao nekim prokušanim svjedočanstvom drugima preporučiti i rasprostraniti.«[10] Sve je ove prednosti imao Zambelli, kako se vidi iz ostaloga teksta posvete. Na koncu ga pozivlje: »Excipe igitur perexiguum hunc ingenii mei foetum, sic enim nec auctorem respues, qui per eum se Tibi commendari desiderat«[11], jer kao pripadnik svoga hrvatskog naroda »una mecum debes eisdem Nationis gaudere com-

modis, quibus magis magisque congruum est Religiosam nostram Professionem studere.«

Poslije posvete pisac se obraća »Vridnočasnomu štiocu«, da ga upozori, što sve mora imati na pameti, dok bude čitao njegovo »dilotvorje«. Ovaj je Predgovor vrlo važan za poznavanje Jurinovih nazora o hrvatskom jeziku, hrvatskim narječjima i hrvatskom pravopisu. Pošto je »štioca« upozorio, kako je svoju »Slovkinju« sastavio »još u odavna doba«, podsjeća ga, kako su i prije njegove postojale »dvi gramatike latino-ilirike«, t. j. fra Tome Babića (Mleci 1712, II. izd. 1745) i fra Lovre Sitovića (Mleci 1713, II. izd. 1742, III. izd. 1780), ali »jer u njima nije bilo glasoričja talianskoga, ja se usudih uniti ga u ovo moje malo dilotvorje«, i to samo »u ono osam dila govorenja gramatičke uprave«, pod kojima on razumije: nomen, pronomen, verbum, participium, praepositio, adverbium, interjectio et conjunctio (v. Gr. str. 4), naime deklinaciju imenica, pridjeva, participa i zamjenica. Na taj se korak odlučio, jer je vidio »da je od potribe nikim kipom, koji se ne mogu tako latko ići učiti talianski jezik u primorske gradove, budući da su daleko od istih gradova.« Iz tih Jurinovih riječi razabira se, kako on nije imao u vidu samo samostanske đake, nego i druge, o čemu nas uvjerava on sam, kad kaže, da njegova »Slovkinja« »more takoer služiti i onim, koji ne razume ilirički, n. p. sudiocem u trganju pravdah, trgovcem u prodaji, piscem vrhu podloga, sloga i krivinah u razliki misti i gradovi etc.«*

Za položaj hrvatskoga jezika u vezi s ostalim jezicima veli, da »neima jezika pod nebom toliko prostrana do slavnog iliričkog jezika, buduć da njime slovi dvadeset i veće kraljevinah i veliki banovinah«. Tako je prije Jurina mislio Della Bella, koji kao područje ilirskog jezika broji Istru, Dalmaciju, Koruśku, Kranjsku, Štaersku (Stiria), Hrvatsku, Moravsku, Češku, Bosnu, Srbiju, Bugarsku, Južnu Ugarsku, Rašu, Rumunjsku (Transilvania), Vlašku, Rusiju, Moskoviju, Podoliju i Poljsku. Osim ovih zemalja Jurin još navodi Skenderiju (Albaniju), Rumeliju, Livaniju, Pomeraniju i »veći dia Tracie«, dok za razliku od Della Belle ne navodi Podoliju. Za sve ove zemlje i pokrajine veli Jurin, da »slovu govorom razlikim istoga jezika«.

Pa uza sve to »imade niki kipa, koi se stide svojim vlastitim jezikom govoriti,« što on osuđuje, dok hvali Dubrovčane, koji se »diče majkovnim jezikom sloviti«.

U vezi s hrvatskim pravopisom ističe, »da u izgovoru pišući diački slovi ne slagaju se jednokupno ilirički pisaoci, i ne će se složiti, dočim ne budu pisati svoimi vlastitim slovi.« Onomu, koji želi da zna lijepo pisati i govoriti hrvatskim jezikom, preporučuje »neka štije Filipovića, dva Kadčića, Ardelija, Babića, Oćeviju i ostale.«

Na kraju predgovora pisac se ograđuje od eventualnih prigovora. Možda će mu koji čitalac prigovoriti, da nije prikladno »otkao svoj

* U raspravi se Jurinov hrvatski, latinski i talijanski tekst navodi, kako glasi u Gramatici, s piščevim pravopisnim i jezičnim griješkama.

teg« ili da je previše uzimao »iz drugi naučitelja«. On takvima jednostavno veli »bijaše prije mene sklopiti i uljuditi ti, jer da budeš bio prije mene sklopio ti, ne (bih) sada sklapao ja.«

Uvod u Gramatiku (Introductio ad primas partes grammaticae), koji dolazi nakon Predgovora sastoji se od sedam »zabiliženja«, u kojima najprije definira, kako je gramatika »zanat oli, kako drugi uče, jest nauk, koji uči upravno i vlastito pisati i govoriti, to jest brez neskladnosti, riči, zarečenja, zahodenja, izgovorenja, redopisa i ostali betega,« (str. 1) a zatim objašnjava osnovne gramatičke pojmove: kako se dijeli gramatika, koliko ima latinski jezik slova, koliko vrsta riječi i kako se one zovu, koliko ima padeža i kako su nastali njihovi nazivi, koliko latinski jezik ima rodova i deklinacija imenica, koliko ima načina i vremena, što su riječi »jednostavne«, »sastavne«, što »izodne« i »neizodne«. Pošto je u sedmom »zabiliženju« upozorio čitaoca, kako »diački jezik sa slovinskim ne more se vazda složiti u plemenu«, prelazi na »corpus« Gramatike, koji se dijeli na tri knjige, od kojih prva ima 21 poglavlje, druga 6, a treća 11 poglavlja. Od svršetka treće knjige pa do kraja (str. 340—461+16) dolazi nekoliko dodataka.

Prvo poglavlje prve knjige (str. 13—35) radi o deklinacijama lat. jezika. U paradigmama kao i u primjerima iza svake paradigme uz latinsku imenicu ili uz imenicu i pridjev dodano je njihovo hrvatsko i talijansko značenje. U odnosnim »zabiliženjima« pisac iznosi najvažnija pravila pojedinih deklinacija. U vezi s njima pored »zabiliženja« važne su različite »opomene« i »ponukovanja« pisana hrvatskim jezikom. U njima Jurin upozorava »naučitelja« ili »meštra« na različita metodička pravila, kojih se mora držati kod nastave. Tako u »ponukovanju« na str. 14. veli, da je »dužnost naučitelja uvižbati pomljivo s' ljubavlju i s' ustrpljenjem mladiće u početku ovoga nauka, to jest u prigibanju imenah, dionstva, zaimena i u sastavljanju riči. Ne valja, da meštar udilj daje počimaocem ona imena temeljita s' ganutivim posli prvoga prigibanja ilti izvoda, nego valja, da prije dospiju svih pet prigibanja.« Inače »omnia tecta ruent, svi pokrovi pašće doli«.

Drugo poglavlje (str. 36—47) obuhvaća deklinaciju pridjeva i neka »nomina anomala«, dok treće radi »De pronominibus« i »De nominum comparatione.« Najveći dio prve knjige (str. 78—154) posvećen je glagolskim oblicima, koji zapremaju punih devet poglavlja. U njima se vrlo opširno navode pojedini glagoli u svim licima, načinima i vremenima. Četvrto poglavlje obrađuje glagol esse, biti (str. 78—86). Na početku petoga poglavlja (str. 87—89) latinskim se jezikom kazuje, koliko lat. jezik ima načina, vremena i vrsta glagola. U nešto preinačenu obliku o istoj stvari govori Uvod u »zabiliženju 4« (str. 8—10), ali hrvatskim jezikom. Šesto poglavlje (113—123) radi »De secunda verborum conjugatione«, sedmo (123—128) »De tertia verborum conjugatione« i osmo »De quarta verborum conjugatione« (128—135). Značajno je, da na početku svakog poglavlja pisac latin-

skim jezikom definira, što je koja konjugacija. Tako na pr. drugu konjugaciju definira: »Secunda verborum conjugatio est, cujus secunda persona praesentis temporis modi indicativi exit in *es*, ut doceo, doces, et infinitivum (grieškom mj. infinitivus) in ere, penultima producta, ut docere.« (113). Na koncu osmoga poglavlja nalazi se »Admonitio« (133), gdje Jurin upozorava učenike na glagole, koji nemaju supina kao i na skraćene oblike nekih vremena. Sve to on navodi prema Emanuelu Alvarezu, kako nam svjedoči jedan od podnaslova ove napomene, koji glasi »Slide riči, koje nejmadu supina, kako se štije u velikomu Emanuelu« (133). Deveto poglavlje raspravlja o konjugaciji deponentnih glagola (135—137), deseto nosi naslov »Conjugatio verbi communis« (137—140) i govori o različitim vremenima glagola »dimetior«. Jedanaesto radi »De verbis anomalis« (140—149), t. j. o glagolima: posse, velle, nolle, malle, fieri, ire i edere. Dvanaesto poglavlje (149—154) iznosi »Verba deffectiva« (grieškom mj. defectiva) ili »Riči pomanjkajuće«. Zovu se tako, jer su »izlišene od koga kipa, oli vrimena, oli broja, oli načina«. (150).

Slijedeća su poglavlja (XIII—XXI) prve knjige mnogo zanimljivija, jer se u njima (XIII—XVIII) raspravlja »De octo partibus orationis« (154). U 13. poglavlju na latinskom jeziku pisac definira, što je imenica, pridjev, zamjenica, broj i kazuje, koliko je u lat. jeziku vrsta imenica, pridjeva, zamjenica i brojeva. Čitavo ovo poglavlje pisano je latinskim jezikom, izuzev »opomenutja« na str. 164, koje je pisano hrvatski. Četrnaesto poglavlje (166—171) podrobnije radi »De pronomine« i »De verbo« (168) i čitavo je pisano latinskim jezikom. Isto tako petnaesto poglavlje (171—173) latinskim jezikom govori »De participio«, a šesnaesto »De praepositionibus« (173—176) i »De adverbio« (176—179) s tom razlikom od predašnjega, što za pojedine prijedloge i priloge donosi njihovo hrvatsko i talijansko značenje. To se isto može reći i za poglavlje 17. i 18., od kojih prvo radi »De interjectionibus«, a drugo »De conjunctione« (179—181).

Devetnaesto poglavlje (182—186) glasi »Praecepta generalia a tyronibus ediscenda« i sadrži sintaktičke »naredbe« lat. jezika najprije na latinskom onda na hrvatskom jeziku. Dvadeseto poglavlje (186—208) sadrži devet »naredaba« (praecepta) za određivanje roda pojedinih lat. imenica po značenju i završetku. Sve su »naredbe« pisane hrvatski, samo su značenja pojedinih imenica donesena u sva tri jezika. Dvadeset i prvo i posljednje poglavlje ove knjige raspravlja »De praeteritis et supinis« (208—227) pojedinih glagola prve, druge, treće i četvrte konjugacije. U drugom kraćem dijelu ovoga poglavlja, koje je, za razliku od prvoga dijela, pisano latinski i hrvatski, pisac definira najprije na latinskom, onda na hrvatskom jeziku, što je sintaksa, dijeli je na dva dijela i za potvrdu svojih navoda donosi primjere ili »prilike«. S kratkom »opomenom« o genitivu svršava ovo poglavlje, a s njime i prva knjiga Gramatike.

Druga je knjiga najkraća i sastoji se od šest poglavlja (228—286). U prvom poglavlju pod naslovom »De verbis activis« pisac dijeli

aktivne glagole na šest redova (ordines), od kojih se drugi red dijeli na četiri člana (membra). U ovom poglavlju vrijedno je spomenuti »Ponukovanje I« kao metodičko uputstvo upravljeno nastavnicima. U tom »ponukovanju« pisac veli, da je »dužnost naučitelja gramatike uvižbati mladiće, da od ričih izvode imena toliko temeljita, koliko ganutiva«, t. j. imenice i pridjeve. Kao primjer donosi glagol »amo«, od koga se može izvesti »amator, ris, amabilitas, tis, amantia, ae, amatrix, cis, amatus, a, um, amatorius, a, um, amabilis, amabilior, amabilissimus« (str. 235). Drugo poglavlje (249—256) raspravlja »De constructione verbi passivi« i »De constructione verbi passivi vocativi« (str. 253). Prema Jurinu »Verba passiva« dijele se na »sex ordines«. Isto tako u trećem poglavlju, koje glasi »De constructione verbi neutri« (256—270), u šest vrsta ili »sex ordines« dijele se »verba neutra«. U najkraćem, četvrtom poglavlju ove knjige (str. 270—271) govori »De constructione verbi communis«. Tekst je pisan djelomično latinski, djelomično hrvatski kao i peto poglavlje (271—279), koje raspravlja »De constructione verbi deponentis« u sedam podnaslova prema sedam podvrsta deponentnih glagola. Šesto poglavlje (279—286) nosi naslov »De constructione verbi impersonalis« i govori sad latinskim, sad hrvatskim jezikom o šest vrsta ili redova (ordines) bezličnih glagola.

Treća knjiga obuhvaća jedanaest poglavlja (287—339), od kojih prvo poglavlje u dvanaest pravila ili »praecepta« govori «De localium constructione«. Značajna je bilješka na početku poglavlja, a glasi: »Dosada besidjeno jest od slaganja riči napose, a odsada biti će besiđenje od riči uopćinu« (str. 287). Drugo poglavlje (300—307) donosi tri pravila »de constructione verbi infiniti«, dok treće poglavlje (307—316) donosi šest pravila »De constructione gerundiorum«. Ovdje je zanimljivo »ponukovanje« (str. 308), u kojemu pisac govori, kako je »među mnogim naučitelji gramatičkog nauka velik ĭnad«, jesu li »gerundi« glagoli ili imenice. On pristaje uz »naučitelje podavnjeg vika« i drži, da gerundi »ne mogu biti riči« (glagoli). Četvrto poglavlje broji jedva tri stranice (316—319) i posvećeno je tvorbi i sintaksi supina. Nešto je veće od njega peto poglavlje (319—322), koje radi »De constructione participiorum«. Šesto poglavlje (322—331) ima dva podnaslova, u kojima radi »De constructione nominis« i »De constructione nominis comparativi et superlativi«. Ostala su poglavlja ove knjige relativno vrlo kratka i govore: c. VII. »De constructione pronominum« (331—333), c. VIII. »De constructione praepositionum«, c. IX »De constructione adverbiorum«, (335—337), c. X. »De constructione interjectionum (338) i c. XI. »De constructione conjunctionum« (338—339). Čitava je ova knjiga pisana pretežno hrvatskim jezikom i karakteristično je za moj primjerak, da se dva puta ponavljaju stranice 305—320.

Nezavisno od treće knjige pisac pod naslovom »De figuris grammaticae« (340—343) nabraja i definira slijedeće figure: sinegdohu, sinkopu, asidenton, polisidenton, elipsu, sintezu ili sinezu, evokaciju,

silepsu, enalagu, epegzegezu, hiperbolu, metaforu, alegoriju, endijadu. Drugi dodatak nosi naslov: »Sequitur tirocinium paradigmatum in usum declinationum et conjugationum« (344—358), treći »Explicatio Kalendarum, Nonarum et Iddum (grieškom mj. Iduum) omnium mensium« (359—365). Ovdje treba zabilježiti njegovo stvarno tumačenje ovih naziva. Kalendae, Nonae i Idus »bili su — veli Jurin — dnevi običajni ili biliženi od miseca, u koje dneve puk se i narod sabira i skuplja u gradove za primiti zapovidi i naredbe od starešina koliko od svetkovina toliko (od) drugi stvari, koje su dužni bili znati. Prva skupština bila je na prvi dan miseca i zvali su oni dan u svoj jezik Kalendas (grieškom mj. Kalendae). Drugi sabor od puka zvali su Nonas (grieškom mj. Nonae). Treći sastanak zvali su Idibus (grieškom mj. Idus). I tako je ovi običaj ostao i danas u Rimu, da se i crkva služi s' onim starim običajem, kako se more viditi u Martirologi i u pismi papini etc.« (str. 360). Važniji i za pisca karakterističniji je četvrti dodatak sa naslovom »Sequitur adjectio vocum biblicum« (366—422). Međutim, prevario bi se, tko bi pomislio, da se ovdje radi samo o Rječniku biblijskih pojmova, jer se u njemu govori još i »De vocabulis domesticis« (394—422), t. j. »De terra«, »De aqua«, »De aethere«, »De igne«, »De divinis nominibus«, «De potestate laica«, »De nominibus humanis«, »De nominibus mundi, caeli, mensium ac dierum«, »De nominibus terrae et lapidum«, »De nominibus animalium«, »De nominibus volatilium«, »De nominibus arborum«, »De nominibus frugum terrae«, »De nominibus olerum«, »De habitatione loci«, »De nominibus prandii et caenaculi«, »De nominibus ciborum«, »De nominibus potuum«, »De nominibus coquinae« i na koncu »De nominibus rerum militarium«.

Od svih dijelova Jurinove »Slovkinje« nas najviše zanima kratka hrvatska gramatika, napisana talijanskim jezikom pod naslovom »Osservazioni sopra i casi, nomi, pronomi, preposizioni della lingua illirica. detta slava« (423—459). Sam naslov kaže, o čemu se u ovom dodatku »Slovkinje« radi. U uvodu se najprije ističe razlika u padežima i deklinacijama između latinskoga i talijanskoga jezika s jedne strane i hrvatskoga jezika s druge strane. Hrvatski jezik prema mišljenju Jurinovu ima u singularu sedam padeža, a u pluralu osam. Za ove padeže nema posebnog naziva, nego ih jednostavno nazivlje »il settimo e l'ottavo caso«, dok za ostale upotrebljava uobičajene romanske nazive, koje na str. 5—6. Uvoda prevodi na hrvatski: nominativ-imenujući, genitiv-porađajući, dativ-dajući, akuzativ-osvađajući, vokativ-zovući, ablativ-odnoseći. Pod osmim padežom razumijeva današnji lokativ, i, što je značajno, navodi ga samo za plural. U ostalom dijelu uvoda ističe, kako i hrvatski jezik poput latinskog ima tri roda, ali, dok latinski jezik ima pet deklinacija, hrvatski prema njegovu mišljenju ima samo tri. Imenice m. i sr. roda uglavnom pripadaju prvoj deklinaciji, a imenice ž. roda uglavnom drugoj i trećoj deklinaciji.

Poslije ovoga kratkog uvoda (423—424) pisac odmah neposredno prelazi na deklinacije (424—434). O njima raspravlja u t. zv. »notama«. Prva deklinacija obuhvaća prvih šest »nota« (424—430), druga sedmu i osmu (430—433), a treća samo devetu »notu« (433—434). Pošto je već na koncu uvoda istakao, koje imenice m. roda pripadaju prvoj deklinaciji i koji su dočeci za pojedine padeže u singularu i pluralu, u dvije paradigme donosi primjer, kako treba sklanjati imenice m. roda u singularu i kako u pluralu. U »noti« 1—4. iznosi opaske za pojedine imenice i padeže. U petoj »noti« navodi paradigmu imenice *dan*, iz koje se vidi, kakve sve oblike u pojedinm padežima, može imati ova imenica. U šestoj »noti« kao primjer, kako treba sklanjati imenice sr. roda, donosi paradigmu imenice *čelo* s primjedbama, koje se tiču nekih imenica ovoga roda. U sedmoj i osmoj »noti«, kako je već rečeno, govori o imenicama ž. roda na *-a*. Isto tako i o imenicama m. roda na *-a*, kao *sluga, vojvoda*, dok deveta »nota« govori o imenicama ž. roda na suglasnik, odnosno o i- osnovama. Deseta »nota« nosi naslov »Delli nomi addiettivi« i raspravlja o vrstama pridjeva u hrvatskom jeziku, dok »nota 11« i »nota 12« raspravljaju o komparaciji pridjeva. Pronominalna deklinacija obuhvaća »notu« 13—16 (str. 438—449), brojevi notu 16. Posljednja ili 17. »nota« govori »Delle oservazioni sopra le preposizioni illiriche« (452—459) i radi o sintaksi prijedloga: *za, pod, po, na, u, nad, pri, iz, s, oko, kroz, među, niz, uz, razmi, protiva*, ili *suproć, k, prid, blizu, brez, daleko, do, eto, nakon, kod, prie, priko, radi, vrhu, van, više, cić* ili *cića, napokon*, među kojima neki ne spadaju među prijedloge nego među priloge i uzvike. Za priloge, veznike i uzvike pozivlje se na »Lib. I. ove comincia dal latino«. Ova kratka hrvatska gramatika svršava s opaskom: »Si avverte che l'ottavo caso de' nomi sustantivi ed adjettivi num. plur. in oggi non è in uso appresso i Moscoviti ed altri Slavoni, dicono esser superfluo, quando lo esprime la stessa preposizione in, cioè u.« (459). Iza ove opaske na slijedećoj strani dolazi »Index eorum quae in hac grammatica continentur« (460—461), onda Imprimatur provincijala fra Ante Perića, dan u Živogošću 9. veljače 1793. i odobrenje reformatora »dello studio di Padova« od 3. lipnja iste godine. Ove dvije stranice nisu numerirane kao ni stranica iza njih.

U Jurinovoj »Slovkinji« za razliku od naših starijih gramatika ima još jedna zanimljiva novost. Na koncu Gramatike nalazi se kratak pregled glagoljske azbuke s uzorcima nominalne i pridjevske deklinacije ruskoga jezika. Čitav ovaj posljednji dodatak broji svega 16 stranica s posebnom numeracijom. Brojevi se pojedinih stranica nalaze po sredini stranice i uokvireni su s obje strane vitičastim ukrasima u obliku slova *x*. Na prvih nekoliko stranica nalaze se ukrasi različita oblika i veličine. Najveći je od njih na prvoj stranici, ispod kojega se čita naslov »De alphabetis illyricis«. On je isprva glasio »Alphabeti illyrici«, ali ga je auktor naknadno crnilom ispravio. Ispod ovoga naslova dolazi podnaslov »Alphabetum divi Hieronymi, vulgo glagoliticum«, a ispod njega u dva stupca nižu se alfabetskim redom

velika i mala slova uglate glagoljice s hrvatskim izgovorom ispred njih. Na drugoj stranici pisac nabraja stsl. »samoglasnice« i »dvoglasnice«, onda sve moguće kombinacije slogova, od kojih se jedan dio navodi na prvoj polovici treće stranice, a zatim brojna vrijednost pojedinih slova u crkvenim tekstovima. Četvrtu stranicu ispunjava »Alphabetum divi Cyrilli, vulgo moscoviticum«, petu isti alfabet »carattere politico moscovito« s podnaslovom »azbuka graždanskaja moskovskaja ili rosijskaja«, dok se na str. 6—8. govori uporedo latinskim i ruskim jezikom »De generibus nominum« ruskoga jezika. Nakon općih i uvodnih misli o alfabetu i rodovima u ruskom jeziku pisac prelazi na deklinacije i raspravlja o pet »sklonenijahъ slavenorosijskihъ« (8—15). Na prvu deklinaciju spadaju imenice na *-a* i *-ja*, a roda su muškoga i ženskoga, na drugu deklinaciju spadaju imenice na -ъ, -i i -ь i imenice sr. roda na -e, -je, -o, na treću imenice sr. roda na -mja i -ja. Za razliku od treće četvrta deklinacija obuhvaća imenice ž. roda na -ь, a peta ili pridjevska deklinacija pridjeve za sva tri roda. Za svaki nastavak naveden je po jedan primjer kao uzorak. S deklinacijom pridjeva »*polnyj, polnaja, polnoje*« završava pregled ruskih oblika, a s njime i čitava Jurinova Gramatika.

II.

Poslije uvodne riječi, upućene »Vridnočasnomu štiocu«, Jurin u »Opomeni« nabraja naučitelje, kojima se je služio kod pisanja svoje »Slovkinje« i kaže, da su mu za sva tri jezika ili »u sve tri grane« služili slijedeći auktori i djela: »Aldus Manutius, Alvarus, Limen Grammaticum, Syntagma Grammaticale, Trillingue Lexicon Slavonicum, Lexikon Facciolati, Ortografia Facciolati, Chiave d' oro, Ardelio Della Bella, Fraseologia Galliccioli, Ante Barsotin Riuscian, Novi Testamenat Rusciankogh Scinoda, Rama, Kadcich Mioscich, Vila Slovinka, Lovre a Gliubuschi, Toma Babich, Daniel Livakovich etc.» (str. VII—VIII).

Literatura je, kako se na prvi mah može zapaziti, citirana neodređeno, nejasno i pogrešno. Pisac prije svega griješi, što spominje auktore, a ne spominje njihova djela, kojima se je služio. S druge strane griješi, što navodi pisce i njihova djela, ali bez pravoga i punoga naslova kao i bez mjesta i godine izdanja. Konačno griješi, što neka djela donosi bez oznake njihova pisca. Tako se ne može odrediti, na kojega je Alda Manuzija pisac mislio pod »Aldus Manutius«, jer su postojala dva pisca s tim imenom i prezimenom, Aldo Manuzio stariji (1449—1515),[12] poznati talijanski tipograf, izdavač i humanist i Aldo Manuzio mlađi (1547—1597)[13], unuk Alda starijega, profesor u Veneciji, Bologni i Pisi i upravitelj vatikanske tiskare od 1590. do smrti. Prvi je između ostaloga napisao i u Mlecima 1501. i 1508. objelodanio »Rudimenta grammatices latinae linguae«, a drugi »Eleganza della lingua toscana e latina« (1580). Jurin ne kaže, kojim se od ova dva djela služio i kojim njihovim izdanjem. Ne zna se ni to, koji je

to »Ante Barsotin Riuscian«. Pisac se pozivlje na njegovu gramatiku ruskoga jezika: »V. in Gram. Mosc. apud Ant. Barsotim, pag. 163« (str. 344). I ovdje prezime svršava na »m« za razliku od prvoga, gdje svršava na »n«. Prema ovoj gramatici Jurin je sigurno napisao kratak pregled ruskih deklinacija na kraju Gramatike. Uzalud sam pokušao utvrditi i »Novi Testamenat Rusciankogh Scinoda«. Po svoj prilici, da je jedna od tiskarskih pogrešaka Gramatike i »Daniel Livakovich«, jer ne postoji nijedan naš stariji pisac s ovim imenom. Jurin je nedvojbeno ovdje mislio na fra Rafaela Levakovića, koji je po nalogu Sv. Stolice imao reformirati hrvatske glagoljske knjige, u prvom redu misal i brevijar. U tom poslu izdašno ga je pomagao brat laik fra Danijel Grozdek, pa nije isključena mogućnost, da je Jurin u brzini ili s nepažnje njegovo ime dao fra Rafaelu Levakoviću.[14]

»Alvarus« je poznati Emanuel Alvares (1526—1583)[15], portugalski isusovac s otoka Madeire, koji je napisao i prvi put u Lisabonu 1572. tiskao »De institutione grammatica libri tres«. Ova je latinska gramatika od prvoga svog izdanja do potkraj XVIII. vijeka bila relativno obligatan priručnik u isusovačkim školama i u našim stranama. Razni učeni nastavnici nju su prerađivali za svoje domaće potrebe, i ona je što u cjelini što u raznim preradbama izdana preko 400 puta. Iz Jurinovih navoda nije jasno, kojim se on izdanjima služio, kao što nije jasno, da li se je služio izvornim izdanjem ili kojom kasnijom preradbom. Jedna takva preradba je i Limen Grammaticum, kako se razabira iz naslova: »Limen grammaticum seu prima literarum rudimenta ab Emmanuelis Alvari Instutionibus olim excerpta a Joanne Baptista Fagacom Venetiis 1745. Apud Joannem Manfrè.« Možda je jedna od tih preradba i »Syntagma Grammaticale«, za koju nisam mogao ustanoviti, tko ju je napisao i koji joj je puni naslov.

Nijedan naš stariji dikcionar ne nosi naslov »Trilingue Lexicon Slavonicum«. Po svoj prilici, da je pisac ovako okrstio »Blago jezika slovinskoga ili slovnik, u kojemu izgovaraju se riječi slovinske latinski i diački« (Laureti 1649) isusovca Jakova Mikalje, za koji sam utvrdio, da se u dva primjerka nalazi u samostanskoj biblioteci sv. Lovre u Šibeniku i da je Jurinu bio jedan od izvora za hrvatski tekst njegova trojezičnog Rječnika, za koji je rečeno, da je ostao u rukopisu. Određeniji je od njega naslov »Lexicon Facciolati«. Pod tim se riječima ima razumjeti »Totius latinitatis lexicon consilio et cura Jacobi Facciolati, opera et studio Egidii Forcellini«. Sveučilišna biblioteka u Zagrebu posjeduje njemačko izdanje »Ed. in Germania, I. Scheenergae 1831—1834.« Djelo se sastoji od četiri omašna sveska velikoga formata. Ovim se izdanjem Jurin nije mogao služiti, jer je umro trideset godina ranije. Kako se iz sama naslova vidi, J. Facciolati (1682—1769)[16], poznati filolog i profesor padovanskoga sveučilišta, dao je poticaja za sastav ovoga djela, dok ga je uglavnom sastavio E. Forcellini (1688—1768)[17], učeni leksikograf 18. vijeka. Leksikon je objavljen prvi put poslije smrti obojice auktora g. 1771. i nije isključena mogućnost, da se Jurin služio baš ovim izdanjem. Facciolati je uz

Forcellinijevu suradnju sastavio i »Ortografia italiana«[18], koja je prvi put tiskana 1718. U samostanskoj biblioteci u Makarskoj namjerio sam se na 12. njezino izdanje s naslovom: »Ortografia moderna italiana per uso del seminario di Padova. Edizione duodecima nuovamente accresciuta di voci e ricoretta. S'aggiungono I. Avvertimenti grammaticali, II. Avertenze per le lettere familiari, III. Vocabolario domestico, IV. Alcune lettere di Francesco Redi in proposito di lingua. In Padova 1772. A spese della Compagnia«. Na drugoj stranici počinje predgovor riječima: »Jacopo Facciolati a chi legge«.

U istoj biblioteci namjerio sam se i na djelo »Chiave d'oro«. Njegov puni naslov glasi: »Chiave d'oro della Grammatica ch' apre speditamente la Porta della Lingua latina. Opera del M. R. D. Tiberio de Luca, dottore e maestro della S. T. In questa impressione recista e correta. — Aggiuntovi un breve Compendio della medesima. In Venetia et in Bassano. Per Gio: Antonio Remondini.« Ista biblioteka posjeduje 13., napuljsko izdanje, koje nosi naslov: »Chiave d'oro della Grammatica ch' apre speditamente la porta della lingua latina. Opera del M. R. D. Tiberio de Luca, dottore e maestro della S. T. In questa XIII. impressione correttissima. — Aggiuntovi un breve Compendio della medesima. Napoli M. DC. LXCI. Nella stamparia di Giacomo Raillard.« Tako »Fraseologia Gallicioli« ima puni naslov: »Fraseologia Biblica ovvero Dizionario latino, italiano della sacra Bibbia volgata nel quale a modo dei vocabolarii scolastici si trovano spiegate nel loro senso literale tutte le parole, frasi, idiotismi e altre locuzioni della S. Bibbia ed in oltre il volgarizzamento dei passi oscuri e difficili. Racolto da P. Gianbattista Galliccioli, sacerdote veneto. In Venezia 1773. Apresso Francesco Sansoni.«

Isusovca Della Bellu Jurin citira u vezi s njegovom gramatikom »Istruzioni grammaticali della lingua illirica«, koja se nalazi na početku njegova rječnika »Dizionario italiano, latino, illirico, In Venezia MDCCXXVIII.« Pod »Rama« ima se razumjeti fra Jeronim Filipović (1688—1765), koji je između ostalih djela napisao i tiskao u tri sveska »Pripovidanje nauka krstjanskoga« (Mleci 1750, 1759 i 1765).[19] Jurin je u prvom redu njih imao na pameti, kad se pozivlje na ovoga auktora i kad u Predgovoru veli: »Tko želi čisto znat pisati i izgovarati diačkimi slovi u illirički jezik, neka štije Filipovića« (str. VII). »Vila Slovinka« poznato je djelo zadarskoga kanonika i književnika Jurja Barakovića (1548—1628). Djelo je prvi put tiskano u Mlecima 1613.[20] Kao što ova dva pisca Jurin navodi u vezi s njihovim negramatičkim djelima, tako isto s negramatičkim djelima citira i fra Andriju Kačića Miošića. To ne vrijedi za fra Tomu Babića i za fra Lovru Šitovića »a Gliubuschi«. Već smo vidjeli, kako u Predgovoru aludira na njihove gramatike. Fra Toma Babić (1680—1750), pisac »Cvita razlika mirisa duhovnoga« (Mleci 1726), auktor je i latinske gramatike »Prima gramaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata«. (Mleci 1712) [21]. Isto tako pisac »Pisme od pakla« (Mleci

1727) fra Lovro Šitović objelodanio je za samostanske đake lat. gramatiku »Grammatica latino-illyrica« (Mleci 1713).

Od svih navedenih pisaca i djela Jurin najviše cijeni Šitovića. To nam potvrđuje velika sličnost između njihovih gramatika. Spominjem samo, kako oba auktora za latinske deklinacije sklanjaju iste imenice, za konjugacije sprežu iste glagole. U ovoj posljednjoj stvari oba se auktora slažu s Babićem, koji kao uzorak lat. konjugacije spreže glagole: amo, doceo, lego i audio (str. 75—132). Pored ove sličnosti, koja se može uočiti na prvi pogled, Jurin se više puta izričito pozivlje na Šitovića, na pr. na str. 165.: »Ovako Ljubušanin na list. 96.« Nešto drukčijim riječima na nj se pozivlje i na str. 236.: »Tako svidoči o. f. Lovre Ljubušanin.« U prvom i trećem slučaju spominje mu ime i pridjevak, a u drugom samo pridjevak. U »Ponukovanju« na str. 319. navodi mu samo prezime: »Tako Šitović«! Još ga spominje na str. 297.: »kako uči O. Lovre Ljubušanin« i na str. 308. zajedno s nekim drugim gramaticima: »Ovako uče mnogi naučitelji kao gos. Scieppius, Santinus, Gherardus, Vossius, Alvarus, Andres Castelli, D. Tiberius Lucensis, P. Laurentius Scitovich«, od kojih samo dvojicu donosi u navedenom popisu, E. Alvaresa i T. de Luca, koji je napisao »Chiave d'oro«. Još jednoga auktora Jurin nije naveo u popisu, a u tekstu ga razmjerno najčešće citira. To je Ferdinand Poretti. Pisac ga spominje na str. 10.: »Ferdinandus Poretti et alli passim.« Zatim: »ait Porr.« (str. 241), »ita Ferdinandus Poretti, pag. 86.« (str. 249). »Gram. Porr.« (str. 252), »ita Porretti, pag. 99« (str. 277), »ita Ferd. Porr.« (str. 289), »ita Porr.« (str. 299), »Porr.« (str. 300), »ita Porr.« (str. 301, 312, 320, 332, 334, 335), »ita Porreti« (str. 333), »caetera vide apud Porr.« (str. 303), »ait Porr., pag. 129.« (str. 312), »alia vide apud Porret.« (str. 331), »Ferdinando Poret nadodaje« (str. 311). Još ga spominje s Emanuelom Alvaresom: »Ostala od ove riči vidi u Emanuelu i Porreti, što govori« (str. 258). Jurin nedosljedno piše prezime Porreti, nekad sa dva *tt*, a nekad s jednim *t*, jedamput s jednim *r*, a zapravo se ima pisati *Poretti*, kako se to razabira iz naslova njegove gramatike: »Ferdinandus Poretti, Grammatica della lingua latina, ad uso del nobil giovanetto Angelo Quirino, patrizio veneto. Nuovamente ristampata e correta, ed in questa ultima edizione da moltissimi errori emendata e di molte altre cose necessarie accresciuta. In Napoli 1807.«

Na str. 29. Jurin spominje još jednoga auktora, kojega ne nalazimo u popisu. To je Priscianus Caesareensis: »Ita Priscianus testatur«. Sveučilišna knjižnica posjeduje leipziško izdanje njegove gramatike »Institutionum grammaticarum libri XVIII. Ex recensione Martini Hertzii, Lipsiae 1855—1859« (Sign. 103.752). Inače se od navedenih djela pisac još pozivlje na Limen Grammaticum: »Ita Limen Grammaticum« (str. 10), na Syntagma Grammaticale: »ita Grammaticale Syntagma«, lib. I, cap. VIII.« (str. 171), »Teste Grammaticale Syntagma«, pag. 39.« (str. 29), zatim na Alvaresa: »Alvarus, lib. I, c. 3, pag. 24.« (str. 52), »uti peroptime notat Alvarus, lib. I, c. IX. (str. 88),

»Caetera vide apud Alvarum« (str. 89), »kako se štije u velikom Emanuelu.« (str. 133), »ita Alvarus, lib. I, cap. IX.« (str. 135), »ita Alvarus, lib. I, cap. XIV.« (str. 171), »alia vide apud Emmanuelem Alv.« (str. 424) i »tako svidoči Emanuel i drugi gramatici« (str. 256). Na jednom mjestu navodi i J. Facciolatija: »Ita Facciolatus pag. 332.« (str. 1). Nisam zapazio, da se igdje pozivlje na Babićevu gramatiku, iako sam kod kompariranja ustanovio, da se Jurin s Babićem slaže u izlaganju glavnih brojeva, općih pravila »de constructione a tyronibus ediscenda«, naročito u tumačenju Kalendara. U Jurinovoj se gramatici dosta često spominju lat. klasici kao Ciceron, Livije, Salustije, Plinije i drugi, ali bez sumnje pisac ih ne citira izravno na temelju njihovih djela nego neizravno, preko svojih izvora.

U kratkoj hrvatskoj gramatici pisanoj talijanskim jezikom pod naslovom » Osservazioni« odmah na početku, u drugoj crti Jurin spominje Ardelija Della Bellu (423). Kasnije ga spominje u Noti 8. (432) i u Noti 9. (434), kako imenice ženskoga roda na *ost* piše bez krajnjega *t*. Na slijedećoj stranici (435) pozivlje se na Della Bellu i donosi oveći citat iz njegove gramatike, u kojem se govori, kad treba upotrebljavati određeni, a kad neodređeni oblik pridjeva.

Inače čitava hrvatska gramatika u »Slovkinji« izrađena je prema »Istruzioni grammaticali della lingua illirica« Ardelija Della Belle, koji se nalaze na početku njegova Dikcionara. Osim toga, Jurinov predgovor od riječi »Neima jezika pod nebom toliko prostrana« (str. VI) pa do konca perioda gotovo je doslovni prijevod jednog dijela Della Bellina »L'autore a chi legge«. Jurinovi »Osservazioni« broje 36 stranica (423—459) maloga formata, a Della Bellini »Instruzioni« 45 stranica (5—50) velikog formata. Prvo Bellino poglavlje (Capo I, 5) odgovara prvim dvjema periodama Jurinovih »Osservazioni«. Jurin je malo nešire razradio Bellin tekst. On donosi uglavnom i Belline primjere. Prva alineja kod Belle počinje riječima: »La lingua Illirica distingue i casi de' Nomi dalla diversa terminazione come la Lingua Greca e Latina«. Ovu rečenicu Jurin unosi u svoju gramatiku u nešto preinačenu obliku: »La lingua Illirica, secondo l'opinione del Erudito Ardelio unito agli altri Autori Russi, si distingue nei casi delle altre lingue.« Druga alineja kod Belle počinje riječima: »Il caso otavo, che i nomi sostantivi e Aggettivi hanno nel plurale, esprime stato in luogo con la preposizione u«. I ovu rečenicu Jurin prenosi u preinačenu obliku: «I Nomi sustantivi ed addiettivi, che hanno l'ottavo caso nel Plur. esprimono stato in luogo con la preposizione u«. Oba se auktora slažu i u većini primjera: *udriti nogom, idem s'Petrom, s'tobom, s'vami, stoje u kućah.* Odlomak treći do šestoga ovoga uvodnoga poglavlja kod Jurina odgovara drugom poglavlju kod Belle (Capo II, 5). Jurinov treći odlomak počinje: »I Generi dei nomi Illirici sono tre, cioè Mascolino, Femminino e Neutro« (424). Kod Belle prva alineja počinje »I generi de' nomi Illirici sono tre, Mascolino, Femminino e Neutro«. Drugu Bellinu alineju Jurin je razdijelio na dvije. Prva počinje kao i kod Belle: »Le declinazioni dei Nomi sustantivi«, a

druga: »Il Genitivo singolare di questa prima declinazione per lo più termina in a«. (424). Kod Belle se ova rečenica nalazi posred druge alineje i glasi nešto drukčije: »Il genitivo, che la distingue dall' altre due, termina in a«. Bellina treća alineja i četvrti Jurinov odlomak počinju istim riječima: »Nel Plurale il Nom. de' Mascolini termina in i«. Za ženski i za srednji rod kod obojice auktora i primjeri su isti: *ova žena, ova riba, ovo nebo, ovo vrime.* Za muš. rod Jurin ima: *ovi čovik, ovi sin,* a Bella: *ovi konj, ovi zid.* Također se ne slažu ni u primjerima, koje donose kao uzorak za prvu deklinaciju. Bella ima *Petar* i *vjetar,* a Jurin *Jakov* i *ribar.* Nota 1. (425) kod Jurina odgovara Bellinu Avvertimento I, a Nota 2. (426) Bellinu Avvertimento II. i III. s nekim manjim izmjenama i dopunama. I primjeri su uglavnom kod oba auktora isti: *vitez, Bog, teg, snig, duh.* Mjesto ostalih Jurin ima: *brig, puh, upravitelj, ugrabitelj* i *osvetitelj,* o kojima Bella govori u Avv. VI. (7).

Nota 3. (427) odgovara § II, Avvertimento IV. (6), ali ne potpuno, jer se razilaze u primjerima. Jurin ima: *Šibenčanin, Zadranin, Dubrovčanin,* a Bella: *Dubrovčanin, Splićanin, Peraštanin, Bošnjanin, krstjanin.* Jurinova Nota 4. (427) odgovara djelomično Avvertimento V, § II. (str. 6—7). Na oba se mjesta govori o sklananju imenica na *-ac.* Za razliku od Belle Jurin ne spominje ispadanje glasa *t* u kosim padežima imenica kao *otac, oca, ocu,* niti donosi ovu imenicu kao uzorak paradigme, ali zato navodi nekoliko imenica na *-ač: kovač, svirač, pivač* i uz imenicu *oganj* još i imenicu *sužanj.* Osim toga ispušta dativ pl. ovih posljednjih. Drugi dio Note 4., koji govori o dvoznačnosti imenice *vladika,* njezinoj sklonidbi, o imenicama *junak* i *grešnik* i o njihovu nom. pl., ne nalazi se u Bellinoj gramatici.

Nota 5. (428) odgovara § III. (7) do Avvertimento. U § IV. (7) Bella za imenice sred. roda donosi paradigmu imenice *vrijeme,* a Jurin paradigmu imenice *čelo,* koju i Bella navodi u kratkom uvodu prije paradigme. Jurinove bilješke poslije paradigme (430) više manje odgovaraju opaskama i uvodu kod Belle, (7—8) poimence Avvertimento I. (8) i Avvertimento poslije »esempio de Neutri terminati in o«, gdje se navodi paradigma imenice *stado.* Jurin obje Belline paradigme spaja u jednu i popraćuje s odnosnim bilješkama, u kojima govori o imenicama srednjega roda na *e* i na *o,* a zatim o imenicama *t-* i *s-*osnova: *tele, čudo, oko, uho,* i o vlastitim imenicama m. r. na *o: Marko, Jovo, Cvijo, Visko.*

Druga deklinacija kod Belle obuhvaća treće poglavlje (Capo III, 8—9), koje se dijeli na dva paragrafa, s odnosnim opaskama (Avv.). Kod Jurina ova deklinacija obuhvaća Notu 7. i 8. (430—433). Oba auktora najprije govore o imenicama muškoga i žen. roda na *a,* koje spadaju na ovu deklinaciju, a zatim navode pojedine paradigme. U § I. Bella ima tri paradigme, imenice *Marija, vojvoda* i *riba.* U Noti 7. Jurin ima dvije paradigme i to imenice *vila* i *riba,* a paradigmu imenice *vojvoda* donosi u Noti 8. (433). Poslije paradigma oba auktora govore o vokativu imenica na *a* i ističu vok. singulara imenica žen.

roda na *-ica*. U § II. Bella navodi paradigme imenice *mati* i *kći*, a u Avvertimento paradigmu imenice *gospođa*. O imenicama *mati* i *kći* Jurin govori u posljednjoj alineji Note 7. (432) poslije imenica na *-ica*, a u Noti 8. navodi paradigmu već spomenute imenice *vojvoda* i imenice *gospođa*.

O trećoj deklinaciji Bella raspravlja u četvrtom poglavlju (Capo IV, 9—10), a Jurin u Noti 9. (433—434). Prije same paradigme obojica tumače, koje imenice žen. roda spadaju na ovu deklinaciju i koji su nastavci za pojedine padeže bilo u singularu bilo u pluralu. U § 1. (10) Bella donosi kao uzorak za deklinaciju imenicu *milost*, a Jurin u Noti 9. imenicu *kripost*. U bilješkama poslije deklinacije Bella veli, da se imeničnom nastavku *-ost* »si toglie il *t*«. Razlog je tomu »per render la parola più dolce.« Jurin se u tom pogledu ne slaže s njime, jer drukčije pišu drugi dalmatinski pisci i drukčije narod govori. Zato »i quali ho voluto sequitare anche io«.

Peto poglavlje (Capo V, 10) Bella posvećuje pridjevima i njihovoj sintaksi. Poglavlje se sastoji od dva paragrafa, od kojih prvi ima dva Avvertimenta, a drugi jedan Avvertimento. Jurin govori o pridjevima u Noti 10. S početka se Jurin razlikuje od Belle. On govori o trostrukom rodu pridjeva i o njihovoj tvorbi za pojedine rodove i oblike, dok Bella odmah govori o određenom i neodređenom obliku. U drugoj alineji Jurin doslovno citira iz V. poglav. § I. od 10. retka do kraja, izuzevši krajnje »e cosi degli altri aggettivi«. Kod citiranja ne označuje ni poglavlja ni stranicu nego samo na početku citata veli: »Ne assegna la regola il prelodato Ardelio«. Poslije citata za primjere pozivlje se na početak svoje gramatike, gdje se govori o pridjevima lat. jezika, kao što će se kasnije (451) pozvati na prvu knjigu: »Circa le cojugazioni de' verbi, Participi e Gerundi vedi nel primo libro di questa Gram., ove comincia dal Latino verbo sum ed amo etc.« Jurin se ne osvrće na Avvert. I. i II. § I. kao ni na cijeli § II., u kojem Bella navodi paradigmu pridjeva *dobar* za sva tri roda. Poslije toga u poglavlju VI. (Capo VI, 11), koji se sastoji od tri paragrafa, Bella raspravlja o komparaciji pridjeva. Prvi § ima dvije opaske (Avvertimento), dok su druga dva § bez ijedne opaske. O pozitivu i komparativu Jurin govori u Noti 11., koja odgovara § I. kod Belle. Bellin tekst Jurin donosi svojim riječima i za razliku od Belle tvrdi, da se svi komparativi pridjeva mogu izraziti i tvoriti s pomoću partikule *po-*, na pr. *poviši, pomanji, pojači*. (437). U § II. Bella govori o superlativu, a Jurin u Noti 12. (437). Ovaj se »skalin« tvori, prema obojici auktora, s pomoću prefiksa *pri-* i *naj-*. Primjeri u Jurinovoj »Slovkinji« nalaze se i u Belle, dok kod pozitiva i komparativa Jurin navodi svoje primjere. U § III. govor je o posvojnim pridjevima, izvedenim od vlastitih općih imenica, o kojima u »Slovkinji« nema ni spomena.

Bellino VII. poglavlje (Capo VII, 12—17) dijeli se na pet paragrafa, od kojih prvi, treći i četvrti paragraf nemaju nijedne opaske. Naprotiv, drugi paragraf ima tri, a peti jednu opasku (Avvertimento).

Čitavo je poglavlje posvećeno zamjenicama. § I. govori o osobnoj zamjenici *ja, ti* i o povratnoj *sebe*, § II. o pokaznim zamjenicama *ovi, taj, oni*. Prva opaska ovoga paragrafa govori o pluralu ovih zamjenica. Nadalje, ovaj paragraf raspravlja »del pronome demonstrativo on«, a to je stvarno osobna zamjenica 3. osobe, zatim »del demonstrativo *gnegov, gnihov*« i »del demonstrativo *isti*«. § III. posvećen je posvojnim zamjenicama: *moj, tvoj, naš*, posvojno-povratnoj zamjenici *svoj* i zamjeničkom pridjevu *našinski*, a § IV. »del pronome relativo, *koi, koja, koje* e altri pronomi«. Zapravo se u ovom § govori o odnosnoj zamjenici stegnuta i nestegnuta oblika, dok slijedeći § V. govori »De' pronomi partitivi e interrogativi«. Za Bellu su partitativne zamjenice *koigod* ili *koigodjer* i *svak* ili *svaki*, a interogativne ili upitne *tko* i *kakav*. U opasci se navodi paradigma zamjenice *taki*, iza koje raspravlja o zamjenici *čigov*, pa »del nome partitivo *nikki*« i »del nome *vas, sva, sve* tutto«. Paragrafu I. i II. do »esempio del detto demonstrativo *gnegov*« (str. 13) spomenutoga poglavlja odgovara Nota 13. u Jurinovoj »Slovkinji«, a Nota 14., koja govori o posvojnoj z. *moj, tvoj, naš, njegov, njihov*, pa o zamj. *isti* i zamjeničnom pridjevu *našinski*, odgovara poglavlju VII, § II. (13) od spomenutog naslova do konca te čitavom § III. Nota 15., koja je posvećena odnosnoj zamjenici *koji*, partitivnoj *svak, niki* i upitnoj *vas, tko, kakvi, taki i čigov*, odgovara § IV. i V. poglavlja VII.

Bellino VIII. poglavlje (Capo VIII, 17—19) dijeli se u tri paragrafa i raspravlja o brojevima: § I. »de' numeri cardinali«, § II. »de' numeri ordinali«, i § III. »degli adverbii numerali«. U § I. nalazi se paradigma broja *jedan* i *dva*, a u opasci (Avvert.) paradigma broja *oba, tri* i *četiri*. U § II. nalazi se paradigma rednog broja *prvi* za sva tri roda. U § I. i II. do druge opaske (Avvert.) osmoga poglavlja odgovara Nota 16. u »Slovkinji«. Poslije toga Jurin se, što se tiče konjugacije, pozivlje na prvu knjigu svoje gramatike i odmah prelazi na prijedloge. Naprotiv, Bella od IX. do XIX. poglavlja (19—35) uključivo govori o konjugaciji glagola (Capo IX), o njihovoj razdiobi na konjugacije (Capo X—XIII), o tvorbi perfekta i imperfekta (Capo XIII), o nepravilnim glagolima (Capo XIV), o defektivnim glagolima (Capo XV), pa o trajnim, trenutnim, iterativnim, složenim i izvedenim glagolima (Capo XVI), o pasivu (Capo XVII), participima (Capo XVIII.) i o ličnim i bezličnim glagolima (Capo XIX), i onda u poglavlju XX (35—36) o prilozima, dok u čitavom poglavlju XXI. govori o prijedlozima. Poglavlje je razdijeljeno na paragrafe. Svaki paragraf govori o jednom prijedlogu: § I. *za*, § II. *pod*, § III. *po*, § IV. *na*, § V. *u*, § VI. *nad*, § VII. *pri*, § VIII. *od*, § IX, *iz*, § X. *s'*, § XI. *o*, § XII. *oko*, § XIII. *kroz*, § XIV. *među*, § XV. *niz*, § XVI. *uz*, § XVII. *razmi*, § XVIII. *protiva, suproć*, § XIX. *ka* ili *k'*, § XX. *prid* i § XXI. o prijedlozima, koji traže uza se genitiv *blizu, bez* ili *brez, daleče* ili *daleko, do, eto, nakon, kod, prije, put, priko, radi, sred, vrhu*, ili *vrh, van* ili *izvan, više, cjeć* ili *cjeća*. Ostala nas poglavlja ne zanimaju, jer se njima Jurin nije služio. Njegova Nota 17. odgovara poglavlju XXI.

u Bellinoj gramatici. Za razliku od Belle on ne stavlja uz pojedine prijedloge ni paragrafe ni naslove. Za Naslov mu služi sam prijedlog. Tako prijedlog *za* odgovara § I., II. i III., prijedlog *na* § IV., *u* § V., *nad* § VI., *pri* § VII., *iz* § IX. Jurin je preskočio § VIII. i prijedlog *od*. Nadalje prijedlog *s'* odgovara § X. Pod ovim prijedlogom Jurin govori i o prijedlogu *o*, o kojemu Bella razlaže u § XI. Prijedlog *oko* odgovara § XII., *kroz* § XIII., *među* § XIV., *niz* § XV., *uz* § XVI., *razmi* § XVII., *protiva* ili *suproć* § XVIII., *k* § XIX., *prid* § XX. Poslije toga Jurin nabraja prijedloge, koji traže poslije sebe genitiv: *blizu, brez, daleko, do, eto, nakon, kod, prije, priko, radi, vrhu,* ili *vrh, van* ili *izvan, više, cić* ili *cića,* i *napokon*. To odgovara kod Belle § XXI. Jurin je kod uzimanja izostavio prijedloge *sred* i *put*, dodao prijedlog *napokon,* koji zapravo nije prijedlog nego prilog. »Slovkinja« završava s dvije opaske. Prva se odnosi na priloge i interpunkcije »Dei avverbi, interjezzioni e cognizioni vedi Lib. I. ove comincia dal latino«. Druga se opaska odnosi na osmi padež pl., za kojega Jurin veli, da danas »non è in uso appresso i Moscoviti ed altri Slavoni«. Razlog je tome, što »dicono esser superfluo quando lo esprime la stessa preposizione in, cioè u.«

III.

U naslovu svoje »Slovkinje« Jurin ističe, da ju je napisao »diačkim, iliričkim i talijanskim izgovorom«, dok u poruci »Vridnočasnomu štiocu« napominje, kako je u svome »diloklopju« uporedo s latinskom i hrvatskom gramatikom obradio i talijansku, da bi onima, «koji ne mogu tako lako ići učiti talijanski jezik u primorske gradove«, mogla poslužiti kao priručnik za taj jezik. Ovim riječima kao i samim naslovom Jurin obećaje dati u svojem djelu trojezičnu, latinsko-hrvatsko-talijansku gramatiku. Na taj način on je postavio sebi vrlo zamašan i kompliciran zadatak, koji traži od pisca veliku spremu i vještinu, da ga provede u djelo. S druge strane ovaj zamašni program i teško izvedivi cilj pobuđuje kod čitaoca zanimanje, da li je Jurin sretno riješio poduzeti posao i odgovorio naslovu djela, da li je on dorasao svojemu poslu, pogotovu, kad se radi o piscu, koji se dao na ovako težak pothvat u drugoj polovici 18. v., kad se lingvistika tek postavljala na čvrste znanstvene temelje. Jurinov je pokušaj zanimljiv i s te strane, što je on prvi od naših starijih gramatika htio u jednoj knjizi dati trojezičnu gramatiku.

Međutim, čim čovjek pristupi tekstu Gramatike i počne listati oveći Uvod s latinskim naslovom »Introductio ad primas partes grammaticae« i stane znatiželjno čitati na lat. i hrv. jeziku definiciju gramatike i njezinu razdiobu, opaža, kako pisac već na prvim stranicama odstupa od naslova, jer on tu govori samo o lat. alfabetu, o lat. samoglasnicima i dvoglasnicima, kao i o lat. vrstama riječi, o broju lat. padeža i njihovu nazivlju, dok o hrvatskom i talijanskom alfabetu i o hrvatskim i talijanskim vrstama riječi i o njihovim razlikama

nema ni spomena. Jedino je sedmo »zabiliženje« vrijedno pažnje, jer u njemu pisac ističe, kako »diački jezik (sa) slovinskim ne more se vazda složiti u plemenu« (str. 12).

Nešto je drukčije s deklinacijama i konjugacijama (str. 13—154). Govoreći opširno o latinskim deklinacijama i konjugacijama, pisac se zadovoljava, da za svaku lat. imenicu, pridjev i glagol donese njihovo hrvatsko i talijansko značenje. Osim toga, on u paradigmama za sva tri jezika iznosi pojedine padežne oblike, kao što u pregledu konjugacija donosi za sva tri jezika glagolske oblike pojedinih lica, vremena i načina. Ali, dok za latinske deklinacije i konjugacije navodi pravila o rodu imenica i pojedinim izuzecima, o naročitim osebinama pojedinih konjugacija, dotle ćemo uzalud tražiti i samo jedno pravilo o hrvatskim i talijanskim imenicama i glagolima kao i o hrvatskim i talijanskim deklinacijama i konjugacijama. U Jurinovoj Gramatici nema ni jedne riječi o razlici u padežima između latinskog i hrvatskog jezika. Nema ni jedne riječi o talijanskom određenom i neodređenom članu, kojih nema ni latinski ni hrvatski jezik. Nema ni jedne riječi o padežnim nastavcima hrvatskoga i talijanskoga jezika u singularu i pluralu, kao ni o njihovoj sličnosti i razlici. Iako uporedo s latinskim imenicama svih triju rodova donosi njihovo hrvatsko i talijansko značenje, ipak ne upozorava, kako latinski i hrvatski jezik imaju tri roda za razliku od talijanskoga, koji ima samo dva. S talijanskim imenicama navodi odgovarajući član i u kosim padežima s odgovarajućim padežnim prijedlozima, ali ne tumači, kako se pojedini prijedlozi vežu s određenim članom u odnosnim padežima, da ne govorim o kakvim nepravilnostima u deklinaciji pojedinih talijanskih imenica.

U vezi s pridjevima može se primijetiti, da nije učinio zgodan raspored gradiva. Tako komparaciju pridjeva ne donosi odmah iza njihove deklinacije nego najprije govori «De nominibus adjectivis primae, secundae et tertiae declinationis«, zatim »De pronominibus« (str. 47—56), a tek onda »De nominum comparatione« (str. 56—77). Prije svega ovo je neprirodno, kao što je neprirodno, kad o tvorbi latinskih komparativa i superlativa govori latinskim jezikom, u koji tek upućuje đake. Kod toga šutke prelazi preko hrvatske i talijanske komparacije. I što je još gore, pisac u 2—7. paradigmi sklanja samo latinski pridjev, a za hrvatski i talijanski se zadovoljava time, da kaže sva tri njihova stupnja u nom. singulara. To isto vrijedi i za pridjeve s nepravilnom komparacijom (71—73). Kod njih samo za *bonus* kazuje sva tri stupnja u sva tri jezika, a za ostale pridjeve donosi samo latinsku komparaciju.

Između svih zamjenica samo ličnu zamjenicu 1. i 2. lica sklanja u sva tri jezika. Ostalima donosi u nom. sing. značenje u sva tri jezika, a sklanja samo latinsko značenje (47—55). I dok je paradigma zamjenice *ego, tu* zorno i jasno iznesena, tako da pojedini padeži dolaze jedan ispod drugoga, dotle su paradigme ostalih zamjenica nepregledne, jer pisac pojedine padeže donosi odmah jedan do dru-

goga. Početak jedne i svršetak druge paradigme može se razabrati jedino po hrvatskom značenju, koje se navodi kursivnim slovima. Možda je to pisac učinio, da uštedi što više prostora u Gramatici, koja je ionako imala obuhvatiti blizu 500 stranica.

Od svih dijelova Gramatike najbrižljivije je obrađena konjugacija glagola. To posebno vrijedi za glagol *esse, biti, essere* i glagol *amo, ljubim, amare.* Oba ova glagola obrađena su detaljno u svim licima, vremenima i načinima za sva tri jezika. Tako prvi obuhvaća punih devet stranica (78—86), drugi gotovo 24 str. (89—113). Hrvatski dio prvoga glagola ima kojekakvih pogrešaka i one se tiču naročito imperfekta. Na str. 78. čitamo *bihamo, biahte, bihau,* a odmah na slijedećoj stranici 2. l. glasi *bihate* mjesto *biahte.* Zapravo glagol bi morao glasiti: *bijahomo, bijahote, bijahu,* kako ima Della Bella (Cap. IX, § I, str. 19), čijim se dikcionarom bez sumnje Jurin poslužio za hrvatski i talijanski dio konjugacije pomoćnoga glagola *essere, biti.* Zanimljivo je, da Jurin, koji je za *essere,* kao pomoćni glagol za tvorbu vremena od neprelaznih glagola, naveo detaljno sva vremena, dotle za drugi pomoćni glagol *avere* ne donosi ni jednoga vremena, iako je to lako mogao učiniti prenoseći njegove oblike za sve načine i vremena iz Della Belline Gramatike, u kojoj se o njem radi u desetom poglavlju (str. 22—24). Za drugu latinsku konjugaciju spreže glagol *docere,* ali ne u svim licima za sva tri jezika kao za glagol prve konjugacije *amare.* Za *docere* redovito donese samo prvo lice sing. u sva tri jezika, a ostala lica samo u latinskom jeziku. On u tom pogledu još više odstupa u trećoj i četvrtoj konjugaciji, za koje kao uzorak spreže glagole *legere* i *audire.* Za razliku od prve dvije konjugacije pisac ne donosi u hrvatskom i talijanskom jeziku pojedina značenja navedenih glagola za sva vremena i načine. On navodi hrvatsko i talijansko značenje za 1. l. sing. prez. akt. *lego, ja štijem, io leggo* (str. 123) i za 1. l. sing. prez. pas. *ego legor, ja se štijem, io sono letto.* (str. 125). To isto vrijedi i za glagol *audio, ja čujem* (to jest) *slušam, ćutim, io odo* (str. 128) i *ego audior, ja se slušam, čujem,* bez talijanskoga oblika (str. 130) kao i za »verba deponentia«, »anomala« i »verba deffectiva«. U svim ovim poglavljima pisac sistematski i detaljno iznosi samo latinske glagole i kazuje sva njihova vremena i načine, koje imaju, a gotovo potpuno mučke prelazi preko njihova hrvatskoga i talijanskoga značenja, dok mu nije ni na kraj pameti, da iznese pojedine nepravilnosti u hrvatskim i talijanskim konjugacijama. Ipak, on se katkada sjeti svoje prvotne namisli i tu i tamo donese hrvatsko i talijansko značenje, i to je sve.

Odsada Jurin još više gubi s vida hrvatski i talijanski jezik. Tako on »De octo partibus orationis« (str. 155) raspravlja latinskim jezikom. Nabrajajući latinske brojeve u deseticama i stoticama sve do milijun, hrvatsko značenje donosi samo broju *unus, una, unum* (str. 158). Nešto se slično može reći i za redne, distributivne i adverbijalne brojeve. Uz njih uopće ne donosi talijanskoga značenja ni za prvi broj, osim za *semel, jednokrat, jedan put, una volta* (str. 162). Vrlo je

nezgodno, što latinskim jezikom govori o sklanjanju broja *mille* (str. 160), a Gramatiku namjenjuje »za mladiće počimaoce slavnog našeg naroda« (str. VI).

U daljim poglavljima govori se samo o latinskoj gramatici i ne može uopće biti govora o nekakvoj hrvatskoj ili talijanskoj gramatici. Pisac tu raspravlja isključivo o pravilima latinskoga jezika. Kad latinskim jezikom kazuje, što je pozitiv, komparativ i superlativ i kako se oni tvore u latinskom jeziku, tu nema ni jedne jedine riječi o tvorbi ovih »skalina« u hrvatskom i talijanskom jeziku. On isto tako latinskim jezikom raspravlja o latinskim imenicama, zamjenicama, glagolima, participima, prilozima, veznicima i uzvicima. Kod prijedloga, priloga, veznika i uzvika navodi hrvatsko i talijansko značenje, da označi, kada se koji od njih upotrebljava i što koji označuje. Ali, kao da se je predomislio, pa u XIX. poglavlju (str. 182) »praecepta generalia« latinske sintakse kazuje najprije na latinskom, onda na hrvatskom jeziku. Hrvatskim jezikom pisac raspravlja i »De generibus nominum«, koji se mogu prepoznati »ex significatione et terminatione« (str. 186). Ovdje malo više pažnje posvećuje hrvatskom i talijanskom jeziku, a ona se sastoji u tom, da za svaku latinsku imenicu donosi i njezino hrvatsko i talijansko značenje.

U posljednjoj glavi prve knjige (str. 208—223) kao i u čitavoj drugoj knjizi (str. 228—286) govor je o raznim vrstama glagola s tom razlikom, što je na prvom mjestu govor »De praeteritis et supinis«, a na drugom je mjestu govor o sintaksi pojedinih glagola. Neprirodno na koncu prve knjige donosi »Iztomačenje«, što se ima razumjeti pod riječi »syntaxis« i kolikovrsna je sintaksa latinskoga jezika. O tom pisac govori najprije latinski, onda hrvatski i za potvrdu svojih navoda donosi nekolika »exempla« ili »prilike«. Pisac sam ističe, da se ova pravila odnose samo na latinski jezik, jer na početku ovoga odsjeka stavlja naslov »Idea generalis syntaxis latinae« (str. 223). Već ovaj naslov isključuje svaku ideju o hrvatskoj i talijanskoj sintaksi, dok u drugoj knjizi, gdje je govor o sintaksi pojedinih glagola, pisac se zadovoljava time, da kaže njihovo hrvatsko i talijansko značenje, kao što je činio, kad je govorio o latinskim imenicama, kojima se rod može raspoznati po značenju ili po svršetku.

Sa stajališta latinskog jezika zanimljivo je, da pisac ne raspravlja o vrstama latinskih rečenica, o pravilima za latinska vremena i načine u rečenicama kao ni o samostalnim konjuktivnim rečenicama. On u trećoj knjizi (str. 287—339) govori o sintaksi padeža, o akuzativu i nominativu s infinitivom, o sintaksi gerunda i gerundiva, o sintaksi participa i supina. Kazuje, koje sve padeže traže poslije sebe pojedine imenice i pridjevi. O sintaksi rečenica govorio bi donekle u dodatku, koji nosi naslov »Sequitur tyrocinium paradigmatum in usum declinationum et conjugationum« (str. 344—358). Pisac je i ovdje još nedosljedniji svojim riječima u Predgovoru, jer on nigdje niti jednom riječi ne spominje sintaksu hrvatskih i talijanskih glagola. On nigdje ni jednom riječi ne govori o sintaksi subjekta i predi-

kata u hrvatskom i talijanskom jeziku, da ne spominjem sintaksu hrvatskih i talijanskih rečenica, pojedinih dijelova govora, padeža i glagolskih oblika. On za talijanski jezik ne navodi »consecutio temporum«, nepravilne glagole, kao ni sintaksu pojedinih glagola.

Prema tome, Jurin nije odgovorio naslovu svoje Gramatike niti je ostvario svoju zamašnu misao o trojezičnoj gramatici, kako je obećao u Predgovoru. U tom pravcu svaki će čitalac dobiti slab utisak i on će, kad dočita gramatički dio Jurinova djela, ostati razočaran. Pisac nam je svojim djelom dao gramatiku latinskoga jezika, kojoj je s formalne strane najveći nedostatak, što u pojedinim dijelovima raspravlja latinskim jezikom. Njemu je nastavni jezik pretežno hrvatski, a djelomično latinski. O kakvoj gramatici hrvatskoga ili talijanskoga jezika ne može uopće biti govora. Hrvatski je jezik u prve tri knjige zastupan samo toliko, što se u njem kazuju značenja pojedinih riječi i pojedinih oblika, i to ne uvijek. Talijanski je jezik najmanje zastupan. Iz gradiva, koje je za ovaj jezik pisac iznio nejasno i nesistematski, đak ne bi stekao niti približnu, a kamoli potpunu sliku talijanske gramatike. Mogao bi naučiti nekoliko paradigma, koje ne bi znao primijeniti na druge imenice, pridjeve, zamjenice i glagole. Mogao bi naučiti više stotina talijanskih riječi i izraza, i to je sve. Njih je pisac mogao svrstati u Rječnik, koji je bez potrebe i bez određenoga cilja dodao Gramatici. Time bi Gramatika bila preglednija i pristupačnija. Sam Rječnik nije pravilno izrađen. Dok su biblijske riječi navedene alfabetskim redom i tako upotrebljive, ostali dio rječnika neobičan je i neupotrebljiv, jer donosi riječi kojekako bez alfabetskog reda.

Hrvatski jezik u Gramatici težak je i na mjestima radi neobične terminologije vrlo nerazumljiv. Uzrok je tome, što se pisac skrupulozno držao svojih izvora, prevodeći iz njih doslovno latinski tekst. Na taj način zadržao je red riječi i stil latinskoga jezika. Pisac se nije mogao njih otresti i njihovo gradivo neovisno od njih na svoj način prikazati. Odatle ona nepreglednost gradiva, ponavljanje dva puta istoga gradiva, jedamput na hrvatskom, drugi put na latinskom jeziku, pa nesuvisli raspoređaj pojedinih odsjeka gradiva i sl.

Uza sve svoje stvarne i formalne nedostatke Jurinova je Gramatika u svoje doba bila zanimljiva novost i jedan smioni pokušaj, da se u jednoj knjizi obradi gramatika triju jezika. Ona je to do danas ostala. Jurin prije sebe nije imao sličan pokušaj, u koji bi se mogao ugledati i prema kojemu bi svoje djelo izgradio. Kod sastavljanja svoje »Slovkinje« on je pri ruci imao Della Bellinu i Mikaljinu gramatiku hrvatskoga jezika i Babićevu i Šitovićevu gramatiku latinskoga jezika. Između njih najviše je cijenio Šitovićevu i Della Bellinu, kako je to već istaknuto. Njegov 20 godina stariji suvremenik fra Gašpar Vinjalić prije njega pokušao je izvesti istu namisao, ali je njegovo djelo ostalo do danas u rukopisu i s obzirom na izvedbu svoje zamisli on je prema onome, što je dr. Petrov iznio, bio mnogo sretniji od Jurina, koji nije imao Vinjalićeva djela u rukama.[22] U svakom

slučaju Jurinova Gramatika ostaje kao zanimljiva pojava u povijesti naših gramatika i ima svoju literarno-povijesnu vrijednost. Između svih njezinih dijelova danas je najzanimljiviji njezin Predgovor, u kojemu je pisac iznio svoje misli o našem jeziku, njegovim govorima i njegovu pravopisu.

Dok »Slovkinja« kao hrvatska i talijanska gramatika ne znači ništa, ipak to se ne može reći za nju kao latinsku gramatiku, što ona zapravo i jest. U svoje doba ona je mogla zadovoljiti školske potrebe i iz nje su đaci mogli steći prilično znanje latinskoga jezika. Mogli su se vrlo dobro upoznati s latinskim deklinacijama, konjugacijama, vrstama riječi i njihovim osobinama, sintaksom pojedinih vrsta riječi i dijelova govora, nešto manje sa sintaksom pojedinih rečenica i »consecutio temporum«. Gramatika ima i nekih prednosti, kojih ne ćemo naći ni u modernim školskim gramatikama. Tako su s metodičnog i nastavnog stajališta vrlo dobra razna »zabiliženja«, »ponukovanja« i »napomenutja«, od kojih smo neka naprijed spomenuli. Ove opaske upućuju nastavnike i đake, kako će najlakše svladati odnosno gradivo ili kako se ima ono učiti, i sl. Prednost je na pr. i to, što grčke imenice, koje se sklanjaju po I. dekl., donosi odmah iza lat. imenica i upozorava na njihove razlike u padežima. Za početnike je vrlo dobro, što pisac u poglavljima o pojedinim konjugacijama navodi sve moguće oblike i načine pojedinih glagola i kaže, kako će se oni prevesti na hrvatski jezik. To ćemo uzalud tražiti u nekim latinskim vježbenicama novijega datuma. Vrlo je pohvalno, što pisac nastoji protumačiti bilo na latinskom, bilo na hrvatskom jeziku sve pojmove i termine, na koje đak nailazi u Gramatici, pa isticanje kod pojedinih glagola, koje sve padeže i prijedloge traže poslije sebe.

Sam je pisac bio uvjeren, da njegova »Slovkinja« nije uporedna trojezična gramatika i da on nije odgovorio postavljenom naslovu. Zato je na koncu donio kratku hrvatsku gramatiku kao dopunu onome, što nije prije rekao o hrvatskom jeziku. Ovu je kratku slovnicu napisao prema hrvatskoj slovnici Della Bellina Dikcionara, kako se moglo razabrati iz drugoga dijela ove rasprave. Pa to zapravo i nije gramatika nego više skup bilježaka o hrvatskoj nominalnoj i pronominalnoj deklinaciji i na koncu o sintaksi nekih hrvatskih prijedloga, kako sam pisac u naslovu njezinu ističe. Ovim kratkim pregledom Jurin nije ništa originalna i nova dao. On je jednostavno Della Bellino gradivo na svoj način skratio i preradio, da kod toga nije pokazao naročito poznavanje svoga materinskog jezika. Naprotiv, on griješi, gdjegod je htio biti originalan. Tako Della Bella uočuje nepostojano *a* u imenicama kao *momak, momka* (Avv. I, str. 6). Jurin to ne uočuje, pa stoga njegovim primjerima dodaje na pr. *svićar* (str. 425) ili *kovač, šivač, svirač, pivač* (str. 427), koje nemaju nikakve veze s nepostojanim *a*. Jurin pogrešno piše vok. sing. *viteze* prema Della Bellinu *viteže* (Avv. II, str. 6). To je po svoj prilici učinio zato, što je slovo *x(ž)* kod Della Belle oštećeno i radi toga nejasno. Za imenicu *snig* Jurin donosi samo duži pl. *snigovi,* dok Della Bella donosi

i duži i kraći: *snijegovi, snijezi* (Ib.). Kako je ovdje govor o imenicama s dvostrukim pl., Jurin pogrešno među njih ubraja i imenicu *brig,* koja ima samo duži pl. *brigovi,* kako on sam bilježi. Tako uz imenicu *duh,* koju prenosi iz D. Bellina Dikcionara, stavlja svoju *puh* (str. 426). Međutim, dok od *duh* piše vok. sing. *duše,* dotle od *puh* piše *puhu,* a morao bi pisati *puše,* jer se ovdje radi o imenicama, kod kojih glas *h* ispred *e* u vok. sing. prelazi u *š.* Ipak, ni Jurinov oblik *puhu,* koji je načinjen prema palat. osnovama, nije posve neobičan. Ovdje se vidi njegova nedosljednost, koja dolazi do izražaja i u pl. ovih imenica. Tako, dok od *duh* n. pl. piše *dusi* i *duhovi,* dotle od *puh* piše samo *puhovi.*

Za Jurina imenica *vladika* može značiti »presso i Moscoviti« crkvenog dostojanstvenika, »presso i Dalmatini significa dama o gentildona«, a »in num. plur. usano le gentildone dalmatine chiamar i bigatti, cioè i vermi, che fanno la seta« (str. 428). Pisac s obzirom na nju griješi u tom, što o njoj raspravlja zajedno s imenicama m. r. o-deklinacije, a ne s imenicama m. i ž. r. a-deklinacije. Tako u vezi s imenicom sr. r. *tele* griješi, kad kaže, da joj je pl. »fa telci o teoci« (str. 430), dok je zapravo ovo pl. od imenice m. r. *telac.* Od *tele* pl. bi glasio *teleta,* ali se on ne upotrebljava, nego se mjesto njega upotrebljava zbirna imenica *telad.* Isto tako Jurin ne zapaža razliku u deklinaciji imenice *nebo, čudo* i imenice *meso, gospodstvo* (str. 430). On ih stavlja jednu do druge, dok Della Bella navodi samo prve dvije i govori o njima zajedno s imenicama *oko* i *uho* (str. 8), kamo i spadaju. Jurin vidi samo to, da sve četiri imenice imaju u pl. nastavak *a,* a na dužu se osnovu ne osvrće. Imenice *oko* i *uho* imaju kod Jurina zanimljiv dat. pl. *očimam* i *ušimam* pored *okom, uhom* i *ušim* (str. 430). U prvim dvjema oblicima imamo reduplikaciju dat. nastavka *-a(m).* Jurin nadalje nepravilno ubraja među imenice a-deklinacije im. m. r. *vrta* (str. 431). On uopće nije svijestan, da ova imenica ne svršava na *-a* nego na *-al,* odnosno na *-ao,* što je mogao razabrati iz gen. sing. *vrtla,* i da prema tome ne spada ovamo nego među imenice o-dekl., dok ispravno kaže, da se vlastita muška imena kao *Jozo, Jadre* mogu sklanjati kao im. ž. r. na *-a.* (Ib.) Međutim, ne kaže, koja se vlastita muška imena na *-o* ne mogu sklanjati po ovoj deklinaciji. Pisac pogrešno tvrdi, da vlastita muška imena kao *Andrija* mogu u vok. sing. imati *Andrija* i *Andrijo* kao im. ž. r. *Marija* i *Marijo* (str. 432). Ovdje ga je u bludnju zaveo Della Bella, koji tako piše na str. 9. pod nasl. »Avvertimento intorno a vocativi e altri casi«. Ali s druge strane, za razliku od Della Belle, pogrešno piše nom. sing. *mater* mj. *mati,* i griješi kad kaže, da im. *kći* može nom. sing. imati i *kćer.* Oba pisca od ove posljednje imenice imaju gen. sing. *kćere* mj. *kćeri.* Ovaj oblik potječe iz našeg starijeg jezika i stoji prema stsl. dьštere. Protivno današnjoj hrvatskoj sintaksi oba pisca tvrde, da »deve dirsi *gospoda su naredili, učinili«* mj. *naredila, učinila,* dok kažu, da treba pisati »naša gospoda« i »dobra gospoda«.[23]

Jurin se ne slaže s Della Bellom u nastavcima za dat. pl. III. ili i-deklinacije. Della Bella za ovaj padež ima samo nastavak *-im: milostim*, (§ I, str. 10), a Jurin za razliku od njega ima tri nastavka: *-im, -ma* i *-ima, kripostim, kripostma* i *kripostima* (str. 434). U vezi s ovom deklinacijom važna je Jurinova opaska, koja se tiče imenica na *-ost*. Ona doslovno glasi: »Si osservi qui la sillaba ost e os, L'Ardelio omette il *t* scrivendo con solo *s*, v. g. *milos, kripos* ecc. dice egli, per render la parola più dolce, ma gli altri autori dalmatini, com ili celebre Rama[24] e gli altri eruditi Cadcich, Scitovich, Knexevich, Baracovich scrivono col *t milost, kripost* ecc. i quali ho voluto seguitare anche io, poichè l' uso commun così porta« (str. 434).

Što se tiče određenog i neodređenog oblika pridjeva tu se posvema slaže s Della Bellom, iz čije gramatike donosi odulji citat. Za deklinaciju se pridjeva pozivlje na prvu knjigu svoje Gramatike s riječima: »Circa gli esempi addjettivi vedi nel principio de questa Grammatica *bonus, na, num.*« (str. 436). U »noti« 11—12. raspravlja »del nome positivo«, »comparativo« i »de' superlativi«. Ovdje je Jurin potpuno ovisan o Della Belli. Prelazeći preko manjih griješaka ističem, kako oba pisca pogrešno tvrde, da »dal positivo si forma il comparativo aggiungendoli un *J* consonante avanti l' ultima vocale *i*, che indica doversi l' ultima sillaba pronunziar lunga« (str. 436). Della Bella je u tome malo jasniji. On kaže: »Or il comparativo più santo, più vecchio si forma dalla voce terminata in *I* aggiungendo un *J* consonante, che dinota doversi l' ultima sillaba pronunziar lunga, v. g. sveti *santo*, svetij, più santo.« (Capo VI, § I, str. 11). U deklinaciji zamjenica i brojeva Jurin je pregledniji od Della Belle i oba se autora gotovo doslovno u svemu slažu. Jedina veća razlika stoji u tom, što Jurin piše gen. sing. *onega, one, onoga* (str. 438), a Della Bella: *onoga, onee, onoga* (Capo VII, § II, str. 12), i što Jurin kao ikavac svagdje ima ikavske oblike, na pr. *s' ovim, ovih, ovim* i sl., a Della Bella kao ijekavac svagdje piše prema južnom govoru: *s' ovijem, ovijeh, ovijem*.

Već sam prije istakao, kako Jurin među prijedloge ubraja neke priloge, kao na pr. *daleko, napokon* i uzvik *eto*. S formalne strane može se u vezi s njima primijetiti, da pisac nije dovoljno jasno neke prijedloge istakao. Tako pod naslovom prijedloga *za* nalaze se još prijedlozi *pod* i *po, a* pod naslovom prijedloga *s'* prijedlog *o*. Pregled hrvatske uglate glagoljske azbuke kao i pregled ruskih imenskih i pridjevskih oblika dolaze u djelu kao filološki kuriozum. Nešto se slično može reći o svim dodacima, naročito »De figuris grammaticae«. Svi su oni mogli izostati bez ikakve štete za Gramatiku, u koliko je ona latinska gramatika, jer s njome ne čine čvrstu i organičnu cjelinu. Koliko je Jurinova gramatika vrijedno latinsko djelo, o tome mogu izreći mjerodavan sud samo stručnjaci iz toga područja lingvistike. U svoje doba Franjo M. Appendini smatrao ju je najboljom od svih gramatika latinskoga jezika, koje su napisane do početka XIX. vijeka.[25]

BILJEŠKE

1) Zlatović: Monografije dvanaest samostana, str. 253. Rukopisno djelo u Arhivu franjevačkog samostana sv. Lovre u Šibeniku.
2) Zlatović: Franovci, str. 353.
3) Zlatović: Franovci, str. 252.
4) Zlatović: Franovci, str. 471.
5) Str. XIII.
6) Str. 159.
7) Str. 469.
8) Str. 106—107. Pored njih Jurinovu Gramatiku navodi I. Kukuljević Sakcinski u djelu »Bibliografija hrvatska«, Zagreb 1860, str. 44.
9) Stopama Otaca, almanah hercegovačke franjevačke omladine, god. V, Mostar 1938—1939, str. 76—100.
10) Cogitanti mihi saepenumero exiguam hanc opellam meam tali viro inscribere, qui non modo ipsam dignitate nominis illustrare, sed et ingenio expendere, quin etiam auctoritate, veluti testimonio quodam probatissimo ad aliorum comendationem propagare posset.
11) Str. IV.
12) Enciclopedia Italiana, sv. XXII, str. 182—184.
13) Enciclopedia Italiana, sv. XXII, str. 184—185.
14) B. Vodnik: Povijest hrvatske književnosti, Zagreb 1913, str. 48.
15) M. Vanino, Hrvatska Enciklopedija, sv. 1, str. 292.
16) Enciclopedia Italiana, sv. XIV, str. 709.
17) Dizionario enciclopedico moderno, vol. II, Edizioni Labor, Milano 1941, str. 709.
18) O. c., ib.
19) O. Ante Crnica: Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava. Šibenik 1939, str. 359—362.
20) Vodnik, O. c., str. 263.
21) F. Fancev, v. Hrvatska Enciklopedija, sv. 2, str. 58.
22) F. S. Petrov: Zaboravljena trojezična gramatika Fra Gašpara Vinjalića, Nova Revija, Makarska 1940, br. 5—6, str. 457—463.
23) Ardelio Della Bella: Dizionario, str. 9. »Avvertimento« i fra J. Jurin: Grammatica, str. 432.
24) Fra Jeronim Filipović
25) Grammatica, Prefazione, str. XIII.

(Primljeno na sjednici V. odjela 29. I. 1953.)

Dr. VALENTIN PUTANEC

ZAGREBAČKI STAROFRANCUSKI RUKOPIS DJELA »RÉGIME DU CORPS« ALDOBRANDINA SIENSKOGA

1. — Aldobrandin Sienski je liječnik 13. stoljeća. Porijeklom je, kao što mu kazuje i nadimak, iz talijanskoga grada Siene. Otišavši u Francusku, život je završio 1287. u Champagni, u gradu Troyesu, gdje se nastanio vjerojatno poslije smrti kralja Ljudevita Svetoga († 1270), čiji je možda i bio liječnik. Godine 1256. dok je još bio u Italiji, zamolila ga je Beatrica Savojska, kontesa Provanse, žena Raymonda-Bérengera IV, a kći Tome Savojskoga, da joj napiše (na francuskom jeziku) higijenski priručnik. Razlog njezine molbe, kao što se vidi iz predgovora jednom rukopisu njegova djela (rukopis A), ležao je u tome, što je ona pošla u pohode svojim kćerima, koje su bile supruge evropskih suverena (u raznim zemljama Evrope: Francuskoj, Engleskoj, Njemačkoj, Italiji), a Aldobrandina samoga, do kojeg je kao liječnika mnogo držala, nije htjela uzeti na to putovanje, jer nije htjela da on napusti »svoje trgovce s onu stranu brda (t. j. u Italiji, u Sieni ili Firenci), koje je on liječio«. Knjiga, koju je naručila u Aldobrandina, a koju je on i napisao, trebala joj je davati upute za čuvanje zdravlja umjesto samoga Aldobrandina.[1]

Ovo djelo Aldobrandina, poznato obično pod imenom *Régime du corps*, zapravo je kompilacija najpoznatijih sredovječnih medicinskih rukopisa. Sastoji se od četiri dijela. U prvom dijelu govori o općim higijenskim propisima (o elementima, o jedenju, piću, spavanju, koitusu, kupanju, srdžbi, puštanju krvi, o stavljanju kupica, o pijavicama, purgativima, bacanju, o kugi; o godišnjim dobima, o klimi, o putovanjima, o bremenitosti žene, puerikulturi, o čovječjim dobima). U drugom dijelu govori o higijeni tijela, u trećem o hrani. U četvrtom dijelu daje upute za prepoznavanje naravi pojedinog čovjeka prema vanjskim znacima (fiziognomika).

Prvi i drugi dio ovoga djela obrađen je uglavnom prema Aviceni, s malim umecima prema Ali Abbasu i Razesu, treći prema Isaaku, a četvrti je doslovni prijevod prema Razesu.[2]

Broj poznatih rukopisa djela *Régime du corps* iznosio je dosada brojku 36.[3] S ovim rukopisom, koji ovdje obrađujem, a koji je nauci dosada bio gotovo nepoznat, penje se njihov broj na 37 rukopisa. Ima i nekoliko rukopisa talijanskog prijevoda ovoga djela, izvršenog već u 14. stoljeću, poznatog pod imenom *Trattato della sanità del corpo.*[4]

2. — O rukopisu, koji ćemo ovdje prikazati, a nalazi se sada u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, u Metropolitanskom odjeljenju, u zborniku pod brojem MR 92, bilo je dosada veoma malo poznato.

Prvi je na nj upozorio Janko Barlè u svom članku *O zdravstvu u starom Zagrebu.*[5] On navodi, da se u Metropolitani čuva i medicinski rukopis pisan francuskim jezikom i naziva ga »Tractatus de conservanda sanitate«. Ne upušta se u određivanje autora. Navodi krivi broj folija (»88 lista«).

Franjo Fancev, dok je još bio upravitelj Sveučilišne knjižnice, dao je čitavom kodeksu naziv »Le Régime du corps de Maître Aldebrandin de Sienne«. Ovo je zabilježio na nutarnjoj omotnoj stranici kodeksa. Na matičnom je pak listu, koji još uvijek stoji u tom kodeksu, otkucano, vjerojatno prema njegovim podacima, »MR 92. Starofrancuski kodeks. Po svoj prilici donesen u Zagreb od Zagrebačkoga biskupa Jakova († 1348)«. U svojoj rukopisnoj radnji o tom kodeksu[6] Fancev daje incipit i eksplicit ovog rukopisa te, prema Gröberovu *Grundrissu* — vjerojatno, jer mu nije bilo pri ruci izdanje Landouzy-Pépin — određuje, da je taj rukopis djelo *Régime du corps* Aldobrandina Sienskoga.

Antun Markov[7], oslanjajući se na Fancevljevu prvu indikaciju, koju smo spomenuli, ostavlja čitavom kodeksu naziv »Le Régime du corps MR 92«. On je stoga ovaj kodeks uvrstio među medicinske rukopise. Usto daje incipit ovoga rukopisa.[8]

Lujo Thaller[9] navodi, da je Fancev za vrijeme svoga upravljanja na taj kodeks stavio naslov *Le Régime du corps,* odredivši mu autora, ali da mu nije poznato, tko je i gdje identificirao ovaj kodeks. A to stvarno dosada nije nitko učinio.

U jeseni 1950. konačno sam došao do izdanja djela *Régime du corps* Aldobrandina Sienskoga, koje su priredili Landouzy i Pépin (kratim *LP*)[10a], pa sam mogao usporediti naš rukopis sa starofrancuskim originalom.[10]. Stoga ovdje dajem cjelovit prikaz ovog našeg starofrancuskog rukopisa. Ovdje kanim utvrditi njegovu identifikaciju; odrediti njegov odnos prema ostalim sačuvanim rukopisima ovoga djela. Usto ću nešto kazati o jeziku našega rukopisa i izvesti zaključke, koji proizlaze na temelju proučavanja njegova jezika. U pitanja u vezi s provenijencijom ovoga našeg rukopisa, ukoliko se ona ne tiču jezika, ne ću se ovdje upuštati.

3. — Zagrebački rukopis djela *Régime du corps* Aldobrandina Sienskoga nalazi se u zborniku (miscellanea) MR 92 Metropolitanske biblioteke. Pisan je, nekoloniran, na potpuno dobro uščuvanoj, srednje gruboj pergameni. Format je pregamene 127 × 195 mm (mjeren f 1 i 15). Pismo je čitka, okrugla gotica 13. stoljeća (tako je određuje

Fancev i Markov), talijanske provenijencije, na što upućuje neprecrtana sedmica za kraticu *et*, te slovo ç. Da pismo ovoga rukopisa predstavlja goticu druge polovine 13. stoljeća, misli i prof. M. Barada, kojeg sam zamolio da pogleda ovaj rukopis.

U rukopisu se nalaze četiri velika inicijala, a ima i podosta malih, koji stoje na početku novih članaka. Na tim inicijalima vlada, naizmjence, crvena i plava boja. Veliki se inicijali nalaze na početku svakog dijela rukopisa. Njihove su veličine: inicijal *D* (f 1ro) 25×21 mm, s velikom i produženom te u lijevo uvinutom peteljkom, kojom počinje slovo *d;* slovo je plave boje, s uslikanim zelenim listićima na crvenom i sivom polju; incijal *E (f 23v)* 19×15 mm; inicijal *F* (f 31r) 29×29, sa spuštenim krakom slova *f;* inicijal slova P (f 53r) 30×18 mm, sa spuštenim repom slova *p*. Pojedini su paragrafi snabdjeveni manjim početnim inicijalom u crvenoj i plavoj boji, s viticama plavim, odnosno crvenim. Unutar pojedinog paragrafa označen je novi odjeljak posebnim znakom za početak odjeljka (*o*), koji je također izveden crvenom ili plavom bojom. Rubrike, koje nas uvode u sadržaj pojedinog paragrafa, izvedene su crvenom bojom.

Format folija, kakav je danas, nije bio uvijek ovakav. Kod uveza čitava zbornika u 17. stoljeću format je nešto skraćen, što zaključujem prema potpuno ili napola odrezanim marginalnim bilješkama, koje susrećemo po čitavom kodeksu, kao na primjer ff 23r, 13v, 8r, 6v, 42r.

Čitav rukopis nalazi se na ff 1r—55r, na sedam prvih kvaterniona čitava kodeksa MR 92. Prof. Fancev proveo je olovkom numeraciju folija (rekto). Svaki kvaternion ima po osam folija, te ih prema tome u svemu ima 56. Dva zadnja lista sedmog kvaterniona (ff 55v i 56r te 56v) ostala su neispisana našim starofrancuskim djelom, pa je vjerojatno neka druga ruka, u 13. ili 14. st., ispunila taj prostor novim tekstom: folji 55v i 56r ispisani su jednim medicinskim latinskim higijenskim propisnikom, za koji ja zasada mislim da je preradba djela *De conservanda sanitate* Magistra Tadea de Florentia. O ovom ću rukopisu pisati drugom zgodom. Zadnja stranica zadnjeg lista sedmog folija (f 56v) ostala je neispisana. Na njoj je netko rukom nacrtao neki fizikalni stroj, vjerojatno nacrt sata (za neki crkveni toranj?).

Na prvoj strani prvog folija osmog kvaterniona započinje *Livre d' Enanchet,* o kojem sam pisao.[11]

4. — Incipit[12] našega teksta započinje, bez prologa, koji susrećemo kod drugih rukopisa, ovako:

»Dex qi per sa grant puisance[13] *(tot se mond estabi)*[14] qi primierement fist li ciel, aprés li .IIIj. elem(enc)[15], la terre, li ave, li air *et* li feu, si li plot qe totes les autres choses dés la lune en aval fusent faites par la vertu de ces. IIIj. elemenz, sicome sunt h(erbes)[15b], arb(r)es, oisiax *et* totes bestes, poisons *et* homes. *Et* fist primierement [t]otes ces choses avant q'il feist home. *Et* home fist il en sa senblance au derrain por la plus nobl[e] creature q'il peust faire. *Et* li dona la segnorie en terre de totes les choses q'il avoit primierement fetes

et vout qe totes choses fusent a lui obeisanç por ce qe il est ausint come fins totes choses, si come dist Aristoites: qar om doit bien savoir qe fins est la meudre chose en totes oevres qar por la fin fet l'en qant qe l'en fait« (f 1ro).

Sa malim preinakama, u koje ovdje ne ulazimo, ovaj naš incipit odgovara tekstu, koji se nalazi iza prologa, a kao uvod u samo djelo, u *LP*, p. 4, r. 6—17.

Konac (eksplicit) našega rukopisa čini ovaj tekst:

»Covient qi iuger viaut q'il ne gart solement a uns des ensegnamenz qe dit vos avom, mais a .IIj. o a .IIIj. o a tant cum il pora plus qe tant com li ensegnamenz s'acordent plus ensemble, sera plus droiz le iugemenz. *Et* li ensegnamenz qi sunt plus a droit iuger, sunt cil des euz et do visage.« (f. 55ro).

Ovo je konac djela prema našem rukopisu. Ali poslije ovoga teksta dolaze u našem rukopisu na istoj stranici još dva medicinska recepta, jedan na latinskom, drugi na starofrancuskom jeziku. Evo ih:

»Malsani *et* teneosi ideo nascuntur quando vir cum muliere habente callendaçium agit si mulier tunc temporis cum eo agat.

A santé d'ome *et* de fame garder vaut mieuz chaude viande qe froide.« (f. 55ro).

Spomenuti eksplicit našega rukopisa (... sunt cil des euz et do visage.«) odgovara gotovo doslovno eksplicitu u drugim tekstovima, v. *LP*, p. 202, r. 1—6.

Što se tiče sadržaja našega rukopisa u odnosu prema ostalim rukopisima Aldobrandinova djela, treba odmah kazati da je naš rukopis djelomično nepotpun, ali da također posjeduje i tekst, koji susrećemo u malom broju rukopisa. Tako u našem rukopisu fali članak o puerikulturi »Coment on doit garder l'enfant quant il est nes« (v. *LP*, pp. 74—78). Ovaj je tekst ispao u našem rukopisu nepažnjom prepisivača. To dakazujemo time, što slijedeći članak u našem rukopisu počinje kao da se članak o puerikulturi nalazi naprijed: »Entendu avez coment vos devez faire vostre enfant norir ou primier aage ...« (f 22 vo).

Ima međutim u našem rukopisu jedan pasus, koji posjeduje samo jedan malen dio rukopisa (glavni od njih je rukopis *D*), a ne posjeduju ga ni *A*, ni *B*, ni *C* rukopis. To je članak »De chiches«. Pošto je neobjavljen u *LP*, evo ga ovdje:

»Des chices. Chiches de lor nature sunt chaudes *et* moistes *et* sunt de diverses manieres si com verdes *et* seches *et* les seches q[i] sunt blanches *et* rouges *et* noires. Les verz tienent la nature des feves qar elles enflent *et* donent gros et mauvais norisemenz. *Et* se diversifient les seches des vers si com les feves verz des seches qar sicom les feves seches ont mains de ventosité qe les verz, aisint est ce de chiches seches. Toit soit ce q' elles n' aient tant de ventosité com les vers, tote voies ont elles ventosité *et* engendrent grosses humors *et* ont nature de fere oriner *et* speciaument chiches noires. Qi use l' aigue o elles serunt cuites, si ostent le mal de la piere *et* est

de sa nature plus chauz qe n'est ne blans ne rouges *et* por ce ha nature d' ovrir les voies do foie *et* dou cors plus qe li blans ne li rouges. Mais li blans *et* li rouges *sunt* plus amiables a la nature de l' ome *et* entendez de celes *qi sunt* rosties qar elles ont mains de ventosité qe cuites en aigue e valent mieuz a maladies removoir qe por santé garder si com vos avez oi.« (ff37vo i 38ro).

Za sitnije razlike između našeg rukopisa i ostalih, vidi niže glavu 5.

Na nekim mjestima u našem rukopisu ima unutar linija prazno ili radirano mjesto. Na tim mjestima, gledajući u izdanje *LP*, nije ništa ispušteno. Bit će, da je pisac na tim mjestima dva put ispisao isti tekst, ili ga je krivo ispisao, pa ga je kasnije prebrisao i ostavio neispisana (usp. ff. 16r, 21r, 22r).

Naslovi i rubrike nalaze se i u našem rukopisu. Jedino sitniji naslovi unutar jednog dijela rukopisa fale i u našem rukopisu (v. na pr. *LP*, str. 45 i sl.).

Za historiju medicine možda će biti od interesa to, što je jedan od posjednika rukopisa, vjerojatno u 14. stoljeću, uz neke glave ili članke stavljao marginalne bilješke, na talijanskom jeziku, »no« i »si«. Tako *no* dolazi vrlo često (na pr. ff 23r, 13v, 8r, 6r, 42r, 39v, etc). Autor ga stavlja, kada se s nekim tekstom ne slaže, ili, ako je tako, kada njegova liječnička praksa ili vlastito iskustvo nije potvrdila dotični propis ili tvrdnju, koju nalazimo u rukopisu. Određivanje vrijednosti toga *no* ostavljamo historičarima medicinskih nauka.

5. — Prije nego prijeđem na prikaz jezika našega rukopisa, dajem pod brojevima 1—172 niz paralela, u kojima uspoređujem naš tekst s tekstom u *LP*. Iza rednoga broja dolaze najprije broj stranica i redaka u *LP*, zatim tekst u *LP*, pa iza dvotočke odgovarajući tekst u našem rukopisu.

Ove će paralele dobro doći kod eventualnog proučavanja novih i starih rukopisa našega djela. Ja ću ih u slijedećim glavama upotrebiti, da bih odredio odnos našeg rukopisa prema ostalima i da jezično odredim provenijenciju našega rukopisa.

Paralele:

1) 4,22 cangent: changent; ali 5,10 cangent: cangent; 2) 4,23 estat: estant; 3) 4,24 engerrés (A), engenrés (B): engendres; 4) 4,18,21,25 sont: sunt; 5) 4,25 li angele: li angre; 6) 5,1 qui soit: def.; 7) 5,1 k' on apiele: qe l'en apelle; 8) 5,2 et peust encore remouvoir les maladies, car: e poist encore tote maladies removoir, car; 9) 5,3 especiaument (A), principalment (B): principaument; 10) 5,3 le santé: la sante; 11) 5,4—5 science por l' oume faire vivre tous jours: science por fere vivre l' ome toz iorz; 12) 5,5 faite: fete; 13) 5,7 plaist: plest; 14) 5,7 signeur: seignor(sei-, s. o.); 15) 5,8 Et si vous dirai por coi: e si vos dirai raison por qoi; 16) 5,8 met a croistre: met en croistre; 17) 5,9 vigeur: vigor; 18) 5,9 si est à .XXXV. ans et dont: def.; 19) 5,9—10 que il mete (def. A): qe il mete; 20) 5,10 à aler à noient: a venir a noient; 21) 5,15 assés: def.; 22) 5,16 couvient: convendroit; 23) 5,16 qui entendre

le vauroit: qi entendre la voudroit; 24) 5,20 sen: son (cors); 25) 5,21 L' une si est por: l' une de ces parties est de; 26) 5,22 le bien sain com le mal sain: li bien sain com le maladif (B malade); 27) 5,23 iestre: estre; 28) 5,23 cascun: chascun; 29) 5,24 menbre par lui: menbre per soi; 30) 5,24—25 et por çou, ara en ceste oevre .Ij. principals parties: e por ce aura en ceste oevre .Ij. principaus partis; 31) 5,26 dira: parlera; 32) 5,26 coses: choses; 33) 5,27 phisanomie: phisonomie; 34) 5,28 capitaus (A), capitels (B): chapitres; 35) 5,29 nos troverons (A), vous trouverés (B): vos troverois; 36) 5,32 boire: boivre; 37) 6,2 en quel tans (A), en quel tans et pour coi (B): en qel tenps e por qoi; 38) 6,4 por coi on les use: por qoi on le doit user; 39) 6,5 en quel tans (A) ,en quel tans de l' an (B): en qel tens de l' an; 40) 6,6 se . . user le vomir: def.; 41) ki veut errer par mer (A), qi veut ceminer ne nagier par mer (B): qi viaut cheminer per terre et nager per mer; 42) 6,17 le nourice (c. r.): la norice; 43) 6,21 avons: avom (= nous avons); 6,26 et poons (= et nous pouvons): e poom; 7,3 savons (= nous savons): savom; 7,4—5 conmençons: commencom; 44) 6,24, 25 lequele (c. s.): laqele; 45) 6,27 pratike (= la pratique): parautiqe (slično *parautice* za *pratike* 7,6; 46) 6,28—29 commencemens (A) commandemens (B): commandamens; 47) 6,30 fievres: frievres (2 put); 48) 11,1 commandemens, pluiseurs: comandamens, plusors; 49) 11,7 maintenir: mantenir;

50) 11,13 II(A), III(BCD): II; 51) 11,16 li autre si est par le pous dou cors de l'homme (def. A): l' atre est per les peus do cors de l' ome; 52) 11,18 li calors: la chalor; 53) 11,23 à le caleur du cuer (A), a regart de (B), ou regart de (C): a resgart de la chalor; 54) li airs fait bien et ewe (A), et aide (B): por qoi li airs aide au cors; 55) 11,25 à espurgier: a purger; 56) 11,25—26 les fumees (A), les males fumees (B): les mauvaises fumees; 57) 11,26 engerrer: engendrer (usp. gore 3); 58) ne puet on vivre: ne puese l' en vivre; 59) 12,1 vous aprenderons: vos aprendrom; 60) 12,7 et quant li solaus se couche ke il se refroide legierement (samo B): e qant li soleil se chouge qe il se refroide legierement; 61) 12,11 escaus (A), estans (BCD): estans; 62) 12,13 arbres . . . sicom: def.; 63) 12,14 caroignes: charoignes; 64) 12,15 repuns: respos (bolje naš); 65) 12,17 le sent on gros (A), gros et chaut (B): gros e chaut; 66) 12,21 nous le laisserons: nos le laiserom; 67) 12,23 pestilence: pistilence; 68) 13, naslov mangier: mençer, ali niže za 13,10 mengier; 69) 13,2 couvient »il faut«: convint; 70) 13,13 pou ou assés: asez o petit; 71) 13,16 sont: sun »ils sont«; 72) frois et ses: froiz e sech; 73) 13,23 saine: sane; 74) 13,26 des autres natures: des froides natures; 75) 14,3 fais d' un jor: fres d' un jor (bolje naš); 76) 14,3 et chars de cievreul jouene dont la chievre soit noire, et boines hierbes, et char de viel noviel de lait (samo B): et car de cevrot ioine dont la cievre soit norie de bones herbes et char de veel de lait; 77) 14,5—6 de . . . de l' oume: def.; 78) 15,14 k' il manguent: q' il meniut (subj. du pr., 3ème p. pl.); 21,20 je mengue (B), je mengnue (A): ge meniu (lère p. sg, pr.); 27,5 si mengue: si meniu (3ème p. sg., pr. du subj.); 61,6 menguce pau »qu' ils mangent peu«: meniu poi; si mengut »qu' il mange«: me-

niu; 130,20 mengut: meniu (3ème p. sg., pr. du subj.); 79) 14,17 grisomoles, piesches (A), grisomeles, pesches (B): grisolomes et groiseles, peches; 80) 14,18 en esté au vin (A), a engeun (B): a geun (bolje B i naš, ako priređivači nisu *vin* krivo čitali umjesto *iun);* 81) 14,18—9 . . .; jasnije u nas: por la grant force de la forcelle o per le chaut foie refroider; 82) 14,21—1 Ensi poés entendre de tous cous et de totes les chars et de totes autres coses (A), cous = leuns (B): ausint poez entendre de toz chous e de totes chars et de toz leuns et de totes autres choses; 83) 15,1 aimment (A), atraient (B): aterient; 84) 15,5 en esté: in este; 85) avons: avom; 85a) 15.8 brievement: breumant; 86) 15,10—1 pau ou assés: pu o assez; 87) 15,15 enflé ne bruiant: enfler ne bruier; 88) 15,17 revigne à la bouche: li remaigne sovent en la boche; 89) 15,23 travail (A), ventrail (ostali rukopisi): ventreil; 90) 15,25 milleur (A), meneur (B), menor (D): menor; 91) 15,25—6 des viandes legieres (A), des viandes et soient legieres (B): viandes et soient legiers; 92) 15,26 sicom sunt pouchin,pietris, capons, et autres legieres viandes (samo B): si come sunt poucins, perdis, capons et autres legieres viandes; 93) 15,27 fain (A): faim; 16,12 fains: faim; fain: fam; 94) 16,10 chien (A): chain; 95) 16,29 arderoient: ardrogent; 96) 19,8 vert (A), verdelet (B): verdet; 97) 19,16 le pule »peuple« (A): poble; 98) 20,3 espame (A), espasme (B): spasme; 99) 20,9 l'escarueille (A), l'esdarniele (B, C), esdarnele (D): les dameles qe li fisiqe apelle olivum;

100) 20,28 vin dous (A), vin verdelet (B, D): vin verdet; 101) 21,20 je mengue cascun jor costes de laitues (A), je mengue chascun soir chous de laitues et boines espeses (B): chascun soir laitues a bonnes espices (D): ge meniu chascun ior choz et laitues a bones espices; 102) 22,27—8 damagier (A), d' amaigrir (B): de magrir; 103) 23,14 et quant ele sera un peu plus tainte et plus espesses, lors est la viande cuite (samo B); et qant elle sera un poi plus tainte et plus expesse, lors est la viande cuite; 104) 25,22 faire . . . faire: faire . . . far (boilir . . .); 105) 25,21 teles: tales; 106) 25,26 si en parlerons briefment: si en parlerom breument; 107) 26,24 de piaperon (A), triumpiperum (B), triompiperom (D): triompiperom; 108) 27,7 le vertu: la virtu; 106,8 par le vertu: par la virtu; 109) 28,10 l' eure à le quele: l' ore a la quale; 110) 29,18 coucier: choucher; 111) 31,2 accidens de l' arme (A), accidentia anime (BCD): assidentia anime; 112) 31,1 il (ne) convient (pas) parler: n' estuet pas parler; 113) 31,21,25 pa 32,1 soudainement: soutainement, soutanament (još nekoliko puta dolazi oblik sa t i drugim *a);* 114) 32,12 pa 34,2 i 4 rouge: roige; 115) 36,14 a .i. cuevrechief (A), kuevrekif (B): a un cuevrecer(!) o un façol *(façol* dodamo naknadno sa strane, marginalna bilješka); 116) 38,4 jointure: junture; 117) 38,4 en ewe: in l'aigue; 143,3 ewe: ague; 118) 38,24 fondement: fondament; 119) 38,27 piet »pied«: pee; 120) 39,5 engaument (A), ieument (B), egaument (D): igaument; 121) 41,13 pornil (A), ponil (B), poinil (C), penil (D): panil; 122) 41,19 i 24 mers, ainnes (A), nages (C), aines (D): naches; 123) 42,16 la quinte: la quinta; 124) 42,23 i 53,22—3 tieve »tiede«: teve (dolazi još nekoliko put oblik *teve);* 125) 43,18 rouge:

roge (v. gore 114); 126) 43,25 saner (A), soudre (B), souder (C): souder; 127) 44,7 buef (A), boe (B), bouc (CD): bove; 128) 46,1 autre (A), anoce (B), ancre (D): ancre; 129) 48,8 traira (fut., A): trara; 130) 47, 11—18 u našem rukopisu kao D (ne ni kao A, ni B, ni C); 131) 48,34 sietembre: setenbrece; 34, 21 sietembre: setenbrece; 49, 11 sietembre: setenbrece; 60, 8 sietembre: la setenbrece; 62, 5 sietembre: setenbrece; 63,13 sietembres: la setenbrece (ali sietembres: setembre — 63, 3); 132) 49, 1 comandement: comandament; 133) 49,2 s'il avient qu'il couviegne le cors purgier: s' il avient q'il estuise le cors purgier; usp. zamjenu convenir sa estuet kod br. 112; 134) 49,9 del yver: de l'inver [inače u tekstu yver (s)]; 135) 50,28 enseignemens: ensegnamenz; 136) 51,1 bietes: bedes; 137) 52,34 ne : no; 138) 53,4 Avicennes: Avicena; 139) 53, 25 qui . . . garder: def.; 140) 50, 30 tourterelle: tortorelle; 141) 54, 15 clistere: ditere; 142) 55,31 malves (A), brancorsine (B), brens (CD): brancorsine; 143) 56, 15 racine : recine; 144) 59, naslov air : ar, li ars (pl., nom., f. 17v); 145) 68, naslov i l cheminer : chaminer (2 put f 20vo; 146) li femme d'ongier (A), gesir avoec feme (B), user le feme (C), hanter feme (D): hanter fame (2 put f 23r); 147) 81,11 Et les especiaus viandes (svi rukopisi): Les especiaus medicines; 148) 85, 1 i nota — dok A, B, C započinju ovaj drugi dio posve drukčije, naš daje uvod (skraćujući ga u tekstu) kao D, dodavajući još u popisu kapitula: »Li VIII. de garder le cuer«, čega nema ni D. Poslije ovoga naš tekst započinje, prije govora o kosi, sa tekstom koji se pak nalazi u uvodnoj glavi *B* (LP, 86, 19—22); 149) 103, 10 lor estomac: lor stomac; 102, 2 i 103, 11 li estomas, lor estomac : li stomac, lor stomac;

150) 105, 36 li auctor : li ator; 151) 111, 1 i nota — naš uvod kao u B (LP, nota 1 i 2); 152) 114,21 De Roger malabrance id est surgo (tako naš, dok drukčije ABD —naš poistovjetava obje biljke); 153) 205, 22—3 Segine . .. croist en Lonbardie : Roger malabrance est une maniere de ble froide et seche qi croist en Provence et en Lonbardie (nijedan rukopis spomenut u LP ne donosi Provence!); 154) 95,19 i 127,16 wischeuse : viscose; 155) 89,7 si oinderes : si lo poeç unger; 156) 95,16 vin gros nostre : vin gros nostrein; 157) 95,24 li quinte : la quinta; 158) 120,9 piece de wason (A), piere da wacon (B) : pierre de cozo vacon (ovaj *cozo* umetnut naknadno, neka vrst glose); 159) 123, 25 double tierçainne : dople tiercaine; 160) 128,21 geline qui n'a puns (A), pus (BC) : qi n'a post ; 161) 129, 4 iza *et* dolazi u našem tekstu paragraf »chars de coulon« (LP, 129), koji naš prepisivač veže uz »coc«; 162) 130,23 De char de Piertris : D'ousiax volanç et primerement de la perdriç; 163) 131, 23—5 et . . . se : def.; 164) 132, 12 moniaus (A), passelaus (B), moissons (C), moigniaus (D) : passaret; 165) 140, 1 Li .IIII chapitres de toutes manieres de leuns et premierement de feves (samo D) : De totes manieres de leuns et primerement de feves; 166) — članak »Des porriaus«, »Des oignons« i »De seneve« (LP,161, 19 do 162, 26 te 163, 23 i sl.) u nas su stavljeni iza »Des aus«, — »Capiteles d' Escaloignes« i »Des espinaces« (LP, 162—164); 167) — u nas između »De porcelaine« i »De Sauge« (LP, 168—9) umetnut

je »Des porrages«; 168) 172, 7—8 De Orvale ... et : def.; 169) 198, 17 »Des espaules« : u nas def. cijeli pasus; 170) 200, 21 i sl., pa do 201, 3 u nas se ponavlja isti pasus omaškom i u lošoj redakciji; 171) 194, 8 i 19 regarde (3ème p. sg., pr.) : regarda (3 l. pr. sg.); 172) 200, 6 c'on ne le rapaie pas legierement (A), ne repasse mie (B), que on ne le rapie mie (C); q'en ne le rapaia mie.

6. — Naše je djelo izdano u *LP* prema rukopisu *A*, koji se čuva u Narodnoj biblioteci (Bibliothèque Nationale) u Parizu, pod brojem fr. 2021, a pismo mu je iz 13. stoljeća. Rukopisi *B* (Bibliothèque Nationale, fr. 14822 iz 13. st.), *C* (Bibliothèque de l' Arsenal, 2510, iz 13. st.) i *D* (Bibliothèque Nationale, fr. 12323, iz 14. st.) služili su izdavačima uglavnom za provjeravanje nekih čitanja. Kako izdavači teksta u *LP* nisu proveli filijaciju svih rukopisa ovoga djela, to je teško nešto konačno reći o odnosu našega rukopisa prema ostalima. Prema podacima, koje crpemo iz *LP*, izlazi, da je naš rukopis iz grupe *BCD*, te da rukopis *A* nije imao istu maticu kao naš (v. gore u paralelama brojeve 9, 19, 51, 53, 61, 89, 111). Od grupe *BCD* naš rukopis ima mnoga mjesta zajednička sa rukopisom *B* (v. br. 37, 39, 41, 46, 54, 56, 60, 65, 76, 80, 82, 83, 91, 96, 102, 103, 142, 148, 151), ali kako za ta mjesta *LP* ne daje odnosnih paralela za *CD*, zaključujemo prema brojevima 90, 101, 107, 120, 121, 128, 130, 146, 148, 165, da je naš rukopis imao zajedničku maticu sa rukopisom *D*. Sitna odstupanja (v. br. 50, 126) dat će se protumačiti tek nakon provedene filijacije svih rukopisa. Ova će filijacija, po našem mišljenju, pridonijeti mnogo i konačnom određivanju jezika, na kojem je bila napisana prvotna redakcija djela.

Naš rukopis, koji je također iz druge polovine 13. st., predstavlja jednu od rjeđih, vrednijih, a možda i najstarijih redakcija ovoga djela. Na to nas upućuju neka čitanja, koja su bolja od čitanja, koja susrećemo u drugim rukopisima (v. 75, 76, 80, 88, 148).

Konačno tumačenje pojave, da autor uz Lombardiju spominje na jednom mjestu i Provansu (v. br. 153), moći će se dati također nakon provedene filijacije svih rukopisa.

7. — U paralelama, što smo ih donijeli, mogu se vidjeti slijedeće pojave:

a) *ca-* daje *cha-* i *ca*. Ova bi pojava mogla govoriti u prilog tvrdnje, da je naš rukopis proistekao iz neke matice, koja je bila depikardizirana. Ali ova pojava može da znači i to, da je pisac bio naučen na palatalnu vrijednost *ca-*, pa je sa *cha-* htio naznačiti velarni, guturalni izgovor. Da *ch-* naznačuje guturalni izgovor, potvrđuje pisanje *chouge* »couche« (paralele br. 60). Pojava pisanja *ca-* i *cha-* te palatalna vrijednost *ca-* zapažena je u frankotalijanskim tekstovima (usp. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, X, p 48, 631); usp. i *recoit* = reçoit u nas (f 29 vo).

b) u našem tekstu ne susrećemo valonizma *é* (i u zatvorenom slogu) >*ie*, kao u *apiele* »appelle«, *iestre* »etre« (v. paralele br. 7, 27).

c) isto tako ne susrećemo u našem rukopisu pikardizma *le* za *la*, član f. sg. nom. (usp. br. 10, 42, 44, 109).

d) prvo lice množine prezenta završava kao u ostalim tekstovima, ali *gdjegdje* i na *-om (s)* — v. br. 43, 59, 66, 85, 106. Ova se pojava susreće i u frankotalijanskim tekstovima (v. na pr. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, IX, 630, X, 47). Svršetak na *-om* javlja se u sjevernoj Italiji, uglavnom na ladinsko-venetskom području (usp. Ascoli, *Archivio glottologico*, I, prema indeksu, p. 544).

e) prednaglasno *a* u sredini riječi i na početku iza *c-* ne prelazi uvijek, kao u starom francuskom, u *e*, nego katkada i ostaje. Ova je pojava poznata u talijanskom jeziku, a susreće se i u frankotalijanskim tekstovima (v. br. 46, 48, 118, 132, 135, 145, — usp. na pr. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, X, 628).

f) diftong *ai*, raznog porijekla u starom francuskom, ostaje često, kao u talijanskom, u obliku *a* (v. br. 49, 73, 93, 104, 129, 144, usp. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, X, 625).

g) protetsko *e* pred suglasnikom *s* na početku riječi nije uvijek provedeno (v. br. 98, 149). Ova je pojava poznata u talijanskom jeziku i u frankotalijanskim tekstovima (v. na pr. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, IX, 630, X, 47).

h) naglašeno *a* u otvorenom slogu ostaje katkada nepromijenjeno, kao u talijanskom (v. br. 105, 109). Ova je pojava poznata i u frankotalijanskim tekstovima (usp. na primjer Meyer-Lübke, *ZfRPh*, IX, 623).

i) *-ung-*, *-unc-* ne daje uvijek *-oin-*, nego daje *-un-*, kao u talijanskom: *junture*, *unger*, br. 116, 155.

j) prednaglasno *i* ne prelazi u *e*, nego katkada ostaje; br. 108. *Pistilence*, br. 67, gdje je *e* > *i*, poznata je pojava iz frankotalijanskih tekstova (usp. Meyer- Lübke, *ZfRPh*, IX, 628).

k) dočetno *a* ne oslabljuje uvijek u *e* (br. 123, 138, 157). Ova je pojava poznata i u frankotalijanskim tekstovima (usp. na pr. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, IX. 626—7).

l) u našem tekstu susrećemo posve talijanskih riječi i oblika:

in »en, dans« (br. 84, 116).

façol »couvrechef« (br. 115).

bove »boeuf« (br. 127).

inver »hiver« (br. 134).

no »ne« (br. 137, usp. i str. 71.).

si »oui« (f. 39v).

tortorelle (br. 140). Ova je riječ furlanska i engadinska, v. *REW*[3], br. 4126.

setembrece f. »automne« (br. 140), tal. *settembreccia*. Ova je riječ poznata samo u starom sjeverotalijanskom jeziku (v. *REW*[3], br. 7832).

teve »tiede« (br. 124), usp. engadinski *tef*, *tevi*, venecijanski *tivio*, v. *REW*[3], br. 8657, Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.*, I, 265, 323 i *AIS*, karta 1040, br. 9, 7, 19, 29.

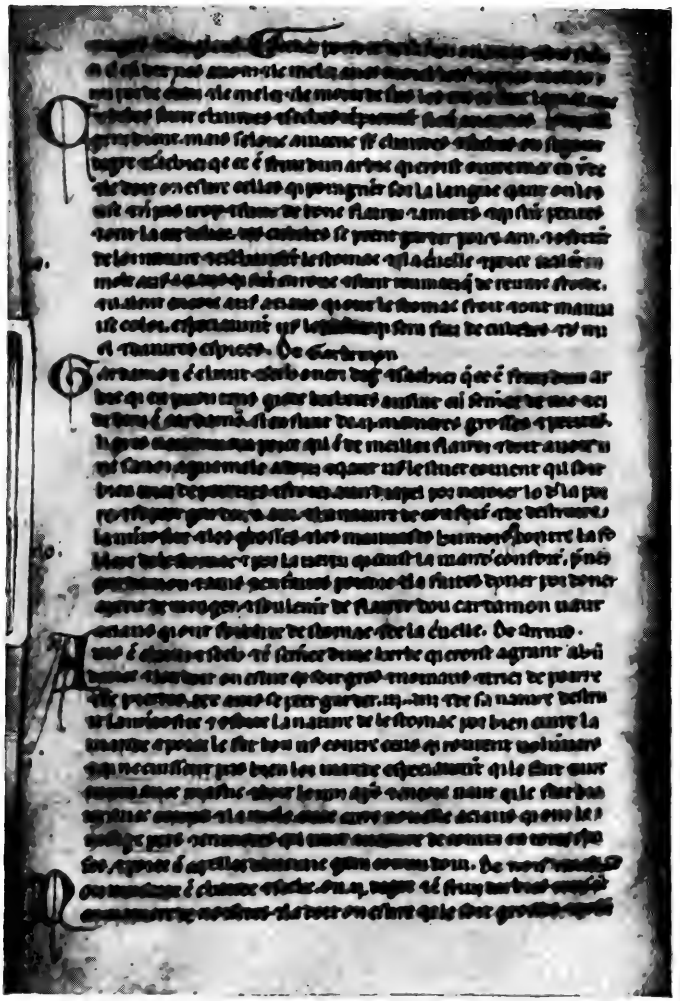

MR 92, f° 52v°

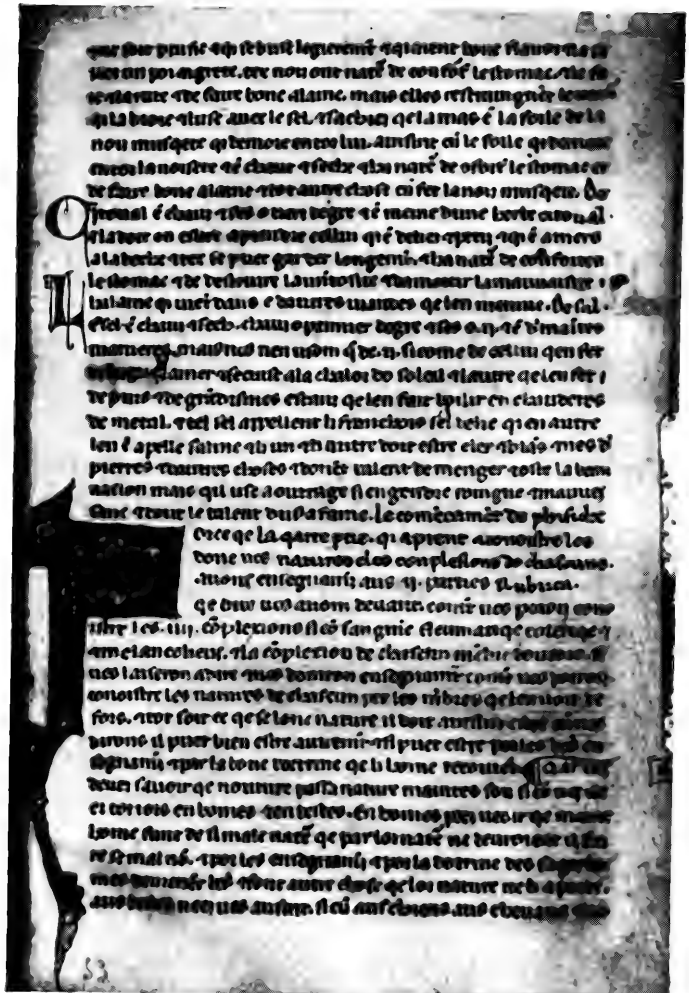

MR 92, f° 53ro

bede »bette (rave)« (br. 136).

cozo »tal. coccio« (br. 158), usp. *REW*[3], br. 2011.

ator »auteur« (br. 150).

Zanimljivi su i oblici *breument* (br. 85, 106 — riječ je poznata i iz frankotalijanskih tekstova, v. Meyer-Lübke, *ZfRPh*, X, 375), *soutanement, soutanament* (br. 113), *pee* »pied« (br. 119, možda engadinski oblik, v. *REW*[3], br. 6439).

Ovdje možemo spomenuti i grafiju *ch-* za guturalni izgovor *(chouge* »couche«, br. 60).

Neobični prezent na *-u* za 1. sg. i 3. l. sg. i pl. (v. br. 78 i 101) može se tumačiti kao talijanska dijalekatska pojava (v. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.*, I, 240, 253, II, 170—1 i *AIS*, karta 1683—6), ali može biti i prepisivačeva pogreška.

8. — Pojave, koje smo ustanovili u našem rukupisu djela *Régime du corps* Aldobrandina Sienskoga, govore da je pisan u sjevernoj Italiji, negdje na ladinskom području.

Ovdje nismo ušli u podrobnije određivanje talijanskog dijalekta, koji se ogleda u našem rukopisu. O ovom ćemo pitanju raspravljati, kad završimo proučavanje čitava kodeksa MR 92.

9. — Dosada se držalo, da je matica djela Aldobrandina Sienskoga pisana u Francuskoj, negdje na pikardsko-valonskom području. Za naš se međutim rukopis ne može tvrditi, da nosi oznake takve matice. Ni pikardizma, ni valonizma nema u njemu. Pisanje *ca-* i *cha-* mogao je izvesti Talijan (v. gore 7, a). U našem rukopisu nema ni riječi *bonnent* »estomac«, koja druge rukopise sigurno vodi na pikardsko-valonsko područje (usp. Thomas, *LP*, p. LXXVI).

Prema tome postoji mogućnost:

a) da je naš rukopis bio prepisivan sa matice, koja je bila pisana središnjim francuskim dijalektom, t. j. koja je bila depikardizirana i devalonizirana; u takvu je maticu Talijan unio svoje talijanizme;

b) da je naš rukopis prepisan sa matice, koja je bila talijanizirana odmah u početku (uzimajući u obzir, da je Aldobrandin ili tko drugi odmah u Italiji sastavio prvotnu redakciju djela), a da su ostali rukopisi, koji ne nose talijansko obilježje, bili tek kasnije redigirani na osnovi jedne talijanizirane pramatice.

Međutim, sve dok se ne provede potpuna filijacija i studij jezika svih tekstova, koji su nam od ovoga djela sačuvani, ne može se ni tvrdnja pod *a*, ni tvrdnja pod *b* provjeriti, te jedna i druga ostaju zasada hipoteze.

Ipak bi se hipoteza pod *b* mogla potkrijepiti s onim, što govori prolog rukopisa *A*, da je Beatrica rukopis naručila od Aldobrandina, dok je liječio »svoje trgovce s onu stranu brda«, t. j. dok je bio u Italiji. Taj prolog izričito veli, da je rukopis naručen zbog toga, što Aldobrandini radi svoje liječničke prakse nije mogao napustiti Italije i pratiti Beatricu na njenom putovanju po Evropi. Ako je dakle istina,

da je rukopis sastavljen u Italiji, jasno je, da je Aldobrandini u nj unio i talijanizme. Za ovu hipotezu govore i neka bolja čitanja, koja nalazimo u našem rukopisu, kao i relativna starost našeg rukopisa (rijetki su iz 13. stoljeća).

10. — Ovdje se ne upuštam u određivanje dolaska našeg rukopisa u Hrvatsku, t. j. u metropolitansku knjižnicu. Domala će izaći obećavana notica o čitavom MR 92, pa ću tamo iznijeti svoje i druga mišljenja.

BILJEŠKE

[1] O životu Aldobrandina Sienskoga, osim tumačenja uvoda u rukopisu *A*, v. *LP*, XXV—XXVI, LI—LIX.

[2] O Aldobrandinovim vrelima, ib. LX—LXIX.

[3] ib., XXII; na rukopis u Lisabonu, koji opisuje A. da Silva Carvalho u *VI-me congrès international de la médecine*, 1927, p. 151—5, upozorio me dr. D. Grmek.

[4] ib., XLVII—XLVIII.

[5] cf. *Liječnički vijesnik*, 1902, p. 56.

[6] cf. *Romania*, 70, p. 76, note.

[7] cf. *Kulturno-poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije*, I, 1944., p. 532.

[8] Što se tiče davanja naslova čitavom kodeksu, mislim, da bi ga u Markovljevu popisu trebalo staviti u *varia*. Naziv čitavom kodeksu trebalo bi dati »Miscellanea, sa starofrancuskim i latinskim tekstovima, 13. —14. stoljeće.«, ili neka se na inventarnom listiću ispišu naslovi svih tekstova, koje kodeks sadrži.

[9] ib., 590.

[10] Ovdje zahvaljujem Narodnoj biblioteci u Beču, koja mi je preko Sveučilišne biblioteke u Zagrebu dala na upotrebu izdanje *LP*.

[10a] Naslov djela glasi:

Le Régime du Corps de Maître Aldebrandin de Sienne. Texte français du 13-e siècle, publié pour la première fois d'après les manuscrits de la Bibliothèque Nationale et de la Bibliothèque de l'Arsenal par les docteurs Louis Landouzy et Roger Pépin. Avec variantes et reproductions de miniatures. Préface de M. Antoine Thomas. Paris. Champion. 1911. — 8°. pp LXXVIII + 261 + (3).

[11] cf. *Romania*, 70 (1948), 74—83.

[12] U prijepisu sam umetnuo akcente, razriješio kratice sa tekstom, koji sam kurzivirao, u = v, etc. U zagradi stoje nečitka mjesta.

[13] usp. Markov, *Zbornik* ..., p. 532: Dex qui la grante puissance.

[14] Kurzivna slova nisu čitljiva. Čitav tekst u zagradi rekonstruiran prema *LP*, 4, 6—17.

[15] Tekst u zagradi rekonstruiran prema *LP*, 4, 6—17.

[15b] v. notu 15.

Kratice: *def.* = deficit, t. j. nema (u našem rukopisu).
LP = izd. Landouzy-Pépin, cit. u noti 10a.

Résumé

Dans les mélanges MR 92 de la Bibliothèque dite »Métropolitana« de Zagreb, on trouve au ff lro — 55vo une rédaction ancienne française du *Régime du corps* de Maître Aldebrandin de Sienne, écrite dans la deuxième moitié du 13e s. La graphie et la langue, y compris le vocabulaire, accusent une rédaction italianisée, originaire de l'Italie du Nord. Le contenu et les variantes démontrent que notre ms. provient d'une rédaction commune aux mss. *BCD;* notre ms. se rapproche le plus du ms. *D*.

Se basant sur les faits linguistiques de ce ms., l'auteur revient au problème de la langue de la rédaction primitive de l'oeuvre de Maître Aldebrandin. Cette rédaction aurait pu être écrite aussi en Italie. Cette hypothèse est corroboré par le prologue du ms. *A* où il est dit que le livre a été commandé par la comtesse pour lui servir comme manuel de médecine, puisque l'auteur ne pouvait pas abandonner ses clients d' au-delà des montagnes et accompagner la comtesse qui allait visiter ses filles dans les cours d'Europe.

Le problème sera résolu quand sera dressé le stemma de tous les mss. de l'oeuvre d' Aldebrandin.

(Primljeno na sjednici V. odjela 27. XII. 1952)

ЂУРО ГРУБОР

АСПЕКТНА ЗНАЧЕЊА II.

ШЕСТО: ЛИТЕРАТУРА

А) Граматике

I.

Ф. Миклошић: Vergl Synt. 1868—74.—1926². Verba pf. und imf. p. 274—288(—341)

§ 1. Дефиниција: Eine handlung wird entweder als dauernd dargestellt oder als vollendet ausgesagt: vzdigovati — vzdignoti (стр. 274).

У дефиницији је М. добро употребио ознаку за имф. гл. у презентском партицину: dauernd, а за пф. гл. у претеритском пицу: vollendet, али у примјерима се није тога држао, него узео инфинитиве, у којима им се разлика теже опажа.

Гл. dauern има временско значење и није прикладан за главну ознаку имф. гл., који немају временско значење, него таково да би им најбоље пристала ознака: фациентивни кад се ради о радњи, а то би одговарало и ознаци пф. гл.: фациентивни — перфективни.

Гл. стања је М. у деф. занемарио. Код пф. гл. осврће се само на сву радњу, а пушта из вида да пф. гл. могу значити и извршеност дијела; на то га је завео његов примјер, који је доиста тотиван (§ 1.).

§ 2. Уз главно значење имф. гл.: dauernd добро је додао у тумачу да значе и: да се оним послом неко бави; рецимо: чим се бави тај човјек што тамо руча? Одговор: диже вреће на кола.

Још је добро додао М. за имф. гл. и: настојање око нечега, а успјеха може и не бити: отвораше, не могаше (sc. отворити).

§ 3. Код пф. гл. добро је уз vollendung додао и das resultat als erreicht. У ком то смислу мисли, показују многобројни срп. примјери као: бога моли и умолила: — тако клела и уклела га је; — познаваше, познат не могаше.

То су случајеви гдје радња може бити потпуно извршена, а успјеха нема, јер успјех њихов зависи од фактора изван радње. То су они гл. што сам их метнуо под XI. и назвао: verba caeca, слијепи гл. Ту пф. гл. није, доста често, прави аспектни пар онога имф. гл., није његова извршеност, него његова посљедица (§ 1.).

§ 4. Овако М. допуњује (стр. 276 § 3.) дефиницију имф. гл.: Die v. imf. bezeichnen unvollendete handlung: entweder bloss als dauernd (= дурат.) oder als zu wiederholten malen sich vollziehend (= итерат.).

Ту је он имперфективности дао обиљежје несвршености (unvollendete) и одмах је то неопазице побио употребљавајући за извршивање до краја појединих дијелова итеративâ имперфективно обиљежје право: sich vollziehend, а не перфективно: vollendet.

Код итеративa је М. добро опазио да се извршивање и извршеност прате; а није опазио да се они прате и код дуратива; истина, код дур. та пратња није ни натукнута.

§ 5. Иако М. бивање не спомиње одмах уз радњу (handlung), није га искључио, јер има инкоативно дуративне гл. као сахнути, које овако обиљежава: welche das allmählige werden eines zustandes bezeichnen.

§ 6. Код пф. (§ 8.) разликује М.:

α) Ohne rücksicht auf die dauer: купити: in einem oder in mehreren akten;

б) Mit rücksicht auf die dauer:

α) momentane: deren anfang und ende zusammenfallen (рецимо: тренути);

β) durativ-pf.: dauernde: пребрати;

γ) iterativ-pf.: zu wederholten malen sich vollziehende;

αα) 1 субјект: hlapec je drva iznosil;

ββ) више субјеката: ljudje so iz čolna poskakali.

У томе је Будмани у директној опреци према Миклошићу: senza riguardo alla durata за све пф. гл.; и Бругман приказивању течаја проглашује за њ код пф. гл. abwesenheit, а Меје: abstraction.

Предњачио је у том схваћању Будмани: је ли трајање ту или није, у то питање пф. гл. не дирају, они казују извршеност, а ко радњу позна, зна јој трајање и може га уза њих додати као обиљежје радње, а не као њихово значење.

За моментане је Миклошић претјерао, јер ако узмемо и један од најкраћих, тренути, ми видимо лук што га трепавице у простору начине и разабирамо почетак и крај кретње њихове по томе луку; акомоли нећемо опазити почетак и крај кад ко скочи преко јарка.

Што је М. партиципе презента: dauernde, vollziehende употребио да означи дужину свршених глагола, то је без сумње погријешио, и доста грубо, те код М. изненађује.

Смета у истом чланку читати ријеч dauernd као главно обиљежје имперфективности и »Mit rücksicht auf die dàuer« код моментаних гл.

Та је ријеч највише крива да се код нас из правога значења трајних прешло у значење дуљине, а онда се према њима укорије-нила тренутност за пф. гл.

§ 7. М. говорећи о перфектизирању (стр. 278) не полази од несложенога простога гл. + предлог к сложеноме, него од самога простога глагола к сложеноме, и зато му није пошло за руком протумачити постанак перфективнога значења. Он у слож-еници налази да префикс доноси смјер; не, смјер је он доносио и кад није био сложен: стојећи сам иза глагола показивао је смјер развитка, а кад су преф. и гл. прешли у једну ријеч и префикс дошао на прво мјесто, превладао је префикс и постигао да слож-еница показује цијело његово значење извршено од почетка до краја. Значења су се дијелова у слож-еници тјешње сљубила, него док су били засе.

§ 8. М. помиње (§ 1.) идентичност разлике у аспектном зна-чењу грч. през. и аор.: *αἴρειν — ἆραι* — а за литавски (§ 24) цитира аналогију пф. гл. које Куршат зове резултативнима и пунктивнима.

Интересантно је оригинално Куршатово схваћање да резул-тативни не казују радње као радњу него по резултату, а обични гл., који казују радњу као радњу (имф.), »ein erwirken, fertigma-chen zum ziel haben«.

§ 9. Нека не остане неспомењуто да М. има обиљежје пер-фективних гл. да њихов инф. не може стати уз гл. почети, а њихов през. не може значити садашњости, а имф. инф. може стати уз гл. почети, а през. може одговорити на питање »што радиш?«

§ 10. На стр. 317.: Die iterativa werden durch praefixierung durativ.

Eine grosse anzahl dieser verba iterativa findet sich in den mei-sten sprachen nur praefixiert. Ihr vorhandensein ohne praefix ist jedoch anzunehmen.

Das russ. besitzt sie grossenteils auch gegenwärtig als iter. unbestimmter vergangenheit, andere sprachen in beschränkterem umfange als iter. ohne jene beschränkung (sic).

Дакле разложено са *плетати у расплетати остало имф., јер је *плетати био итератив, а није перфектизирано.

М. је осјећао да ту науку јако туче што сл. ј. осим рус. понај-више таковим простих итер. немају. Да је он то осјећао, види се по томе што не каже да су их Руси из старине сачували, него само да их имају (besitzt), па ни код те саме опрезности није остао. него је додао и другу ограду »unbestimmter Vergangenheit«, т. ј. ди-ректно изрекао сумњу у то да би ти руски итеративи били из пс. старине.

II треће је ублажење тврдње дошло у § 34. код гл. IV. врсте видећи да таквих сложеница има и пф., н. п. бацити — бацати — избацати; бацати + преф. = пф. итер. избацати. Зато: doch hat ... der umstand, dass iterativa durch praefixierung iterativ-perfektiv werden können, eine schwankung bewirkt, die eine genauere betrachtung notwendig macht.

Јагић је у своме Beitrag (Denksch. 46, 88) одбио одлучно Миклошићеву тврдњу имперфективности код композиције итер. и преф.

Из свега доиста излази: да су сложени имф. (као расплетати) настали од сложених пф. (расплести) ширењем основе, а нијесу настали композицијом. Исп. у Белића.

II.

ЂУРО ДАНИЧИЋ

Мала срп. грам. 1850

§ 1. »Свршени зову се они који показују да оно што значе од једном бива« (стр. 40.).

»Несвршени они којима оно што значе једнако траје« (стр. 40.).

§ 2. Ни Даничић се ето, као ни Вук, не задовољава за перфективност само свршеношћу. Док Вук 1814. пред »совершено« мење »као неким начином, а 1818. пред свршен »рађен и«, Даничић 1850. пред свршен ставља »од једном«.

То је, чини се, некако у средини, по опсегу, између Вукове ширине и ускоће каснијега тренутства.

»Од једном« пристаје добро уз његове гл. дати, рећи, метнути, уздахнути, заплакати; може и уз доћи и умријети. Дуготрајних радња Даничић не помиње, као саградити кућу; а итеративним се радњама оно »од једном« очито, директно опире: много сам пута радњама оно »од једном« очито, директно опире: много сам пута 30 ове зиме: сваки други трећи дан је ко умро.

Тешко је вјеровати да је Даничић онда свијесно својом дефиницијом одбио итеративност, али кад видимо у Вука 1818: »један пут рађен и свршен«, јасно нам је готово да тај »од једном« хоће да даде итеративности посебно мјесто.

Не би се могло a limine одбити ни тренутно схваћање онога »од једном«, кад међу примјерима нема нужно дуљих радња.

§ 3. Вукови несовершителни (1814) прешли су у несвршителне (1818) па у Даничићеве несвршене, а за њих Вукова дефиниција »једнако траје« остаје у Даничића нетакнута.

§ 4. Да Даничић с тим дефиницијама није био послије задовољан, може се слутити по томе што их у Облицима (1872[6]) нема, а задржао је називе »свршени« и »несвршени« (стр. 91.).

III.

ВУК С. К.:

а) Писменица 1814. (Скупљени грам. и полем. списи I., 37): Совершителни глагол їест онаї, коїи означуїе дїело као неким начином совершено...

Несовершителни глагол їест онаї, коїи показуїе као неко траїанье дїела глаголова коїе їошт ни їе совершено.

б) Срп. грам. 1818 (Скуп. сп. II., 63.)

1. на глаголе саврштителне, који показују да је посао само један пут рађен и свршен (или да ће се радити и свршити) н. п....

2. на несаврштителне глаголе, који показују да посао »једнако траје«.

3. Даље Вук истиче знатност те разлике, јер пф. гл. немају адверба презента ни имперфекта, а имф. гл. у фут. имају уз- и имају именице: а онда нешто интересантно:

4. »Будући да посао свршителнога глагола нема трајања ни мало, зато се њим не може одговорити на питање шта чиниш? него само шта си чинио и шта ћеш чинити?«.

5. Истиче како ми према њем. kommen имамо доћи и долазити, према finden: наћи и налазити и др.

6. *а*) Не показују дакле Вуку 1818. године пф. гл. да је посао свршен, него показују да је рађен и свршен или да ће се радити и свршити.

Шта то значи? То не може друго значити него да Вук већ 1818 г. одбија саму свршеност, она му је преуска за значење пф. гл. које је екстензивније од свршености, и допуњује свим оним што је сприједа, и — другим ријечима — Вук каже: да пф. гл. значе сву радњу извршену до краја.

β) Вуково осјећање, које је тим несумњиво констатирано да је значење пф. гл. шире од свршености, знаменито је за утврђивање значења пф. аспекта не само у словенској него и у општој индв. лингвистици, јер је значење грчких аорисних облика истоветно са значењем нашега пф. гл., а судећи по Делбрикову приказивању значења староинд. аориста, оно је на длаку исто са значењем грч. аориста и аориста наших пф. гл.

Опазио сам тај Вуков тотизам кад сам био већ сасвим начисто с тотивности пф. аспекта; и неизмјерно сам се обрадовао томе нашем састанку.

γ) Оно »рађен«, »радити«, могло би изазвати сумњу да Вук мисли да пф. гл. показују развитак радње, а онда би и њихова свршеност била гледана изнутра као крај развијања радње, а то су ознаке гл. имф. са развијањем до краја; — али ту сумњу одбија од Вука друга његова (стр. 64.) знатна аспектна изјава: да »посао а) свршителних глагола нема трајања ни мало«. То не може друго значити него да је Вук схватио да пф. гл. не показују извршивања радње, него само њезину извршеност.

Формула »рађен и свршен« не може се ипак одржати за значење пф. гл., јер је њезино значење квалитативно друкчије од значења пф. гл., а Вук зацијело није мислио на то. А и ширина њезина могла би се кашто схватити ужа од пф. гл., иако је шира од свршености: и онај трећи је радник пресијецао храст и пресијецање свршио, а није пресјекао храста него само трећину храста, а храст су пресјекла њих тројица.

7. И ријечи: »као неким начином« у дефиницији перфективности у Писменици: »означуїе дїело као неким начином совершено«, не смију се мȳком мимоићи.

Оне зацијело показују, да је Вук већ онда осјећао да је обично значење ријечи »совершено« (finitum) преуско за перфективност, па ријечима: »као неким начином« наслућивао њезино шире значење: »perfectum totum opus ab initio usque ad finem«.

Четири године касније учинио му се изражај »као неким начином« претјерак, а главно му био тоталитет, те је рекао: »рађен и свршен«.

Штета да није свратио пажњу на гл. извршити, који има значење за које је Вук тражио изражај. Сама би се уклонила примјеса: »по туђој вољи«.

IV.

Перо Будмани: Grammatica della lingua serbo-croata 1876.

I verbi imperfettivi esprimono l'azione considerandola nella sua durata in quando non è ancora compita, i perfettivi al contrario la considerano come compita senza riguardo alla sua durata: tal. gettare: сх. бацити и бацати, p. 66., 67.

Будманијева је дефиниција прецизнија од Миклошићеве: не казује само позитивни дио него и негативни; да имф. искључују свршеност, а пф. не маре за трајање; осим тога уводи гледање на радњу, а тиме растављa вријеме радње од времена говорења. Миклошићева је касније изашла, а развитак чини се да је обратан; штета да немам пред собом Добровскога и Копитара.

И у Б. је само радња без бивања и, што је теже, без стања. Одликује се и тиме што не привезује пф. гл. за конац (compita). За »senza riguardo« види код Миклошића.

V.

Стојан Новаковић:

Срп. грам. 1902.[2] стр. 280. 560.

§ 1.-а) Несвршени. У којих се радња показује просто као трајна или непрекидна: писати, плакати, војевати.

б) Свршени, у којих се радња показује као да се у једном ограниченом тренутку догодила; обележавао се у том тренутку почетак, крај или целина: заплакати, пожутети, грунути;

в) Учестани... понављање једне исте радње... ле́тати спрам летети, прогоревати спрам горети... ноћивати спрам ноћити, стајати спрам стати, мицати спрам маћи (стр. 280—281.).

§ 2. Сприједа Н. још јасније одбија ограничавање од имф. гл.: »кад радња траје неко дуже време без ограничавања«. То долази отуда што он проучава аспект на самим глаголима без реченичне везе, па ограничавање другим ријечима и не долази у дискусију; осим тога су му и сами глаголи имф. који служе за подлогу само прости, без префикса: летети, горети, вртети, клепетати, грмети. Треба и то, али нипошто не једино то. Ни рјечник не може ништа без веза̂, акамоли ће синтакса; друге ријечи одређују гл. радњи стадиј па и крај; радња којој други командирају није неограничена; радња којој други одређују крај није непрекидна; неограниченост, дакле непрекидност, несвршеност нијесу битна обиљежја имперфективности развојних гл., као што је битно обиљежје извршавање радње, које је он замијенио трајањем.

§ 3. Код пф. је гл. Н. прешао у тренутно схваћање: као да се у »једном ограниченом тренутку догодила«.

Тешки је lapsus calami што је за радњу пф. гл. написао: »бележи се у трајању њеном« (стр. 280), што би пристало само за имф. гл. са развитком до краја; тако и за гл. као пожутети да се бележи »крај трајања кроз неко извесно време« (стр. 280.), опет као да је пред њим »жутети до краја« а не »пожутети«.

Што је то? Једва сам разабрао да Новаковићу и имф. и пф. гл. значе радњу у трајању, а разлика је што су имф. гл. »кад радња траје неко дуже време без ограничења«, а пф. кад је ограничена на тренутак једини, почетни, крајњи.

§ 4. Има нешто колебања да ли оно »на почетку« и »на крају« мора бити баш тренутак или може бити и дуље: »почетак трајања за које се не казује докле ће се продужити«.

§ 5. Будући да су тој нашој тренутности јамачно зачетници Делбрик и Бругман, зато да се сад к њима обратимо.

Осим тога воде Новаковићеви путови и к Некрасову.

VI.

Delbrück: Synt. d. idg. Spr. II. 1897.: 146—170.

§ 1. У сл. грам., вели, зове се гл. облик перфективан, wenn sie (sc. die Form) ausser Verbalhandlung zugleich den Nebenbegriff der Vollendung enthält.

... Die oben gegebene Definition, wonach in dem pf. Verbum der Begriff der Verbalhandlung nebst dem Nebenbegriff der Vollendung enthalten ist, kann an sich doppelt aufgefasst werden.

Entweder kann man sich vorstellen;

a) dass die Handlung in ihrer Entwicklung und ausserdem der Punkt der Vollendung vorgestellt werden soll... oder

б) es kann die Handlung lediglich im Punkte der Vollendung erfasst werden...

ad а): ове зове: linear-perfektiv; одговарају им, вели, проста детерминатива; а примјер: wenn wir bei erklimmen an die Arbeit des Klimmens und dabei an den Punkt des Anlangens auf den Gipfel denken;

ad б): derartig sind die slavischen Perfektiva; зато њихови през. служе за фут.; зове их: punktuell-perfektiv; а примјер: so dass also bei meinem Beispiel nur der Punkt des Anlangens vorgestellt werde (151—2.).

§ 2. Из горњега цитата видимо да Делбрик, говорећи опћенито, разликује двије врсте перфективности. Прва врста, линеарно пф., има добру страну да обухвата сву радњу, али и тешкуману да није само перфективна, него и имф. и пф., јер приказује најприје радњу у развитку а онда свршену, по Вуковој формули: рађен и свршен, коју Вук није тако схватио (види код Вука овдје). А то би могла изрећи само два гл.: имф. и пф., јер имф. казује само извршавање, развитак, а пф. само извршеност. Он сам вели да одговарају *простим детерминативима*. Немају *битнога обиљежја* перфективности: извршеност цјелине, цјелине одређене количине, а по томе и свакога дјелића; а не извршавања ни мало. Но те перфективности не налази у слов. језицима.

§ 3. Друга су му врста пунктуелно пф., само се посљедњи пункт приказује, и вели да су такови гл. пф. гл. Љуто се вара. Има их, истина, групица, двије: дио финитивних и моментани, којима није право приступа ни отворио.

§ 4. Делб. (II. 15.) разликује и двије врсте имперфективности:

a) Kursiv (verlaufend) ist eine Aktion, wenn ausgesagt wird, dass die Handlung vor sich geht derartig, dass man sich weder einzelne Akte innerhalb der Handlung noch ihren Anfangs- oder Endpunkt vorstellt.

б) Wenn ausgesagt wird, dass die Handlung vor sich geht doch so, dass ein Terminus ins Auge gefasst sei, sei dieser nun Anfangs- oder Endpunkt.

То му је terminative Aktion.

Дакле курзивни: иде; терминативни: одлази, долази.

§ 5. За перфективирање вели Делб. (II. 179.):

Es gab, wie es scheint, in allen idg. Sprachen die Perfektivierung in dem Sinne, dass durch die Verbindung der Praepositionen mit einer Form des Ind. Praes. der Vorstellung einer Handlung die Nebenvorstellung der Vollendung hinzugefügt wird.

Сигурно је, међутим, да инд. през., стожер имперфективности, у томе није предњачио: то доказује и Делбриков ј. својим одвајањем префикса баш у инд. през.

*

§ 6. За просте пф. држи (II. 14, 120) да им већ коријен значи радњу кратку: почетак и свршетак у једној тачки, па их зато зове пунктуелнима. Не мари, дакле, за примјере као: пали су из аероплана; дигли се у аероплану на врх Монблана. Назив перфективан ложи да је право дати само сложенима, али сложене он зове пунктуелно-пефективнима (којима су прости дуративни).

Њему дакле прости пф. значе једини пункт, а сложени значе посљедњи пункт (cf. II. 151.). У сл. ј. нема му линеарно-пф.

§ 7. Ипак аор. грч. може Делбрику (237.) значити цијелу дуљу радњу, али је пунктуализира, стеже је на један пункт (in einen Punkt zusammengezogen) и држи то за млађи развитак специјално грчки, но ипак већ у Хомера. Тако у другом стиху Одисеје стоји за Одисеја који већ десет година лута по мору: који се вељма много нἄλῡτα *ὅς μάλα πολλὰ πλάγχθη* (Маретић је превео имперфективним глаголом: потезао се). Делбрику је ту Хомер 10 година муке и кине Одисејеве замислио и приказао као један моменат. Само је био подигао главу Делбрик да се дигне до правога схватања, али је одмах клонуо натраг под тешким теретом — пункта. Није се могао ослободити. Али би се Хомер насмијао.

VII.

К. Бругман:

A) Grundriss II²/₃. 1913.

а) 717.—8. Облици презентске основе имају »imperfektive (durative, kursive)«, а облици аористне основе »perfektive (punktuelle, momentane) Aktionsart«.

То општено говори за индв. језике (не све), а онда додаје да се тешко може рећи како је било у индв. прајезику.

б) Стр. 758.—9.: Der Ind. Aor. bezeichnet einen Vorgang der Vergangenheit in der Art, dass er ihn als geschehn einfach konstatiert und gleichsam in einen Punkt zusammenfasst. Auf dassebe kommt hinaus, wenn man dem Ind. Aor. perfektivischen Sinn zuspricht.

Б) Kurze vergl. Gramm. 1922.

а) Стр. 562.: Das Wesentliche der Aoristbedeutung (у индв. језицима) ist die Punktualisierung (Perfektivierung) der Handlung, die Abwesenheit der Vorstellung ihres Verlaufs.

б) ... Unmittelbar (стр. 562.) aus dem, was wir das Wesentliche der Aoristbedeutung genannt haben, versteht sich der Gebrauch, dass man durch den Ind. Aor. einen Vorgang — mag er ein- oder mehraktig gewesen sein, sich in einem Moment oder in längerem Verlauf abgespielt haben — in seiner Totalität konstatiert. (Da bei längerem Verlauf die Handlung wie auf einem Punkt zusammengezogen, wie mit einem Blick von ihrem Anfang bis zu ihrem Ende überschaut erscheint, so spricht man auch von konzentrierendem oder komplexivem Aorist) 562.—4. (cf. 562.—6.) Ту је Бургман, у KVG, прешао к Делбрикову схваћању и приказу значења индв. аориста.

В) (KVG 563). Punktialisierung der Handlung durch Zusammensetzung mit Präpositionen.

Durch die Verbindung mit einer Präposition wird oft zu dem Begriff eines Verbums der Hinweis auf den Moment der Vollendung hinzugebracht, z. B.... *θνήσκει* er liegt im Sterben, *ἀποθνήσκει* er liegt im Ersterben. Es entsteht so *αα*) bald terminative Aktion, z. B. nhd. er bohrte das Brett durch, *бб*) bald einfach punktuelle (Aktion), z. B. er durchbohrte den Feind (564.).

§ 2. Под А) и Б) је Бругманово схваћање перфективности индв. аориста, а под В) о перфективности индв. глагола сложених с предлогом; аористи су му сви пф., а сложенице сад имф. сад перфективне.

§ 3. Не каже имперфективним сложеницама директно да су имперфективне, него их зове само терминативима, јамачно мисли неко прелазно значење између имф. и пф., јер се обично истиче почетак или крај. То је према Делбрикову схваћању напредак, јер их Делб. броји у пф. (линеарно - пф.); а они су у истину имф. у цијелом свом развитку, а само се у посљедњој тачки дотичу перфективности остајући и у њој имф., т. ј. у извршивању.

§ 4. Једни и други перфективни Бругману су пунктуални: једнима је пунктуализирала радњу аорисна основа, а другима приједлог који је у сложеници. Но тај пункт Бругманов није ништа трагично (барем у KVG не; оно у Grundr. јест још мало сумњиво било); тај пункт има пред собом ријечцу wie, која показује да је то само причињање, а у истину је — барем у индв. аор. — радња констатирана у цијелом свом тоталитету, констатирана, и још јаче: обухваћена једним погледом: von Anfang an bis zum Ende.

§ 5. Бр. није с Миклошићевим mit Rüchsicht auf die Dauer, него с Будманијевим senza riguardo alla durata; тврдећи Abwesenheit der Vorstellung des Verlaufs још је поправљена durata у Verlauf, јер се не пита за течај.

§ 6. Друкчије је Бругману пунктуализирање аорисно (основно), а друкчије префиксно: аорисно или основно је концентрично: wie auf einen Punkt zusammengezogen, комплексивно, а префиксно финитивно: mit Hinweis auf den Punkt der Vollendung.

§ 7. Оних лијепих констатација о аорисној перфективности, о аорисној пунктуалности, Бругман не преноси на префиксну пунктуалност; он их сасвим одвојено држи. Нејасно је камо броји префиксне аористе уопће, па да ли слов. аор. од имф. гл. држи за пф.

Да сасвим не излучује сл. аор. (прости) од оних особина, видимо по ријечима на стр. 563. KVG: Dieser Gebrauch des Ind. Aor. im Zusammenhang mit der Futurbedeutung der punktuellen Präsentia hat im Slav. die Imperfekta wie padъ, nesъ (Praes. padǫ nesǫ) zu Aoristen gemacht.

А да за сл. ј. по свој прилици укида оно bald — bald код префиксних пунктуалија, види се по 560—1:

Was speziell die punktuellen Verba betrifft, soweit sie in uridg. Zeit nicht zum Aor. geschlagen wurden, so konnte ihr Ind. (о през. говори) Futurbedeutung haben, wenn die Aufmerksamkeit auf die Zeitstufe, in die der Moment der Vollendung fällt, gerichtet war.

Nur im Slav. wo sich systematisch Iterativformen neben den punktuellen (perfektiven) Verba entwickelt haben (z. B. padǫ — padajǫ), haben sich die letzteren auf den fut. Gebrauch zurückgezogen. Die Augmentpräterita (Imperfekta) aber zu solchen Präsentia wurden hier zu Aoristkategorie geschlagen, z. B. padъ Aor. zu padǫ.

§ 8. За претакање аорисне перфективности у префиксну није била још код Бругмана мисао дозрела, али да је он наслућивао развојну историјску везу и за сл. ј. између те двије перфективности, види се јасно из једне биљешке, премда у њој сл. ј. и не помиње:

Es ist sicher nicht Zufall, dass das Italische und das Germanische, wo die Aoristbildung am meisten verkümmert ist, den stärksten Gebrauch von solchen Präpositionen machen, die ihres räumlichen Bedeutunginhalts verlustig gegangen sind: dem griech. *σιγᾶν — σιγῆσαι* entspricht lat. tacere: conticere, got. slawan: gaslawan. (564 Anm. 1. KVG).

§ 9. Такова база није била далеко од поистовећења у значењу аорисне и префиксне перфективности.

Кад би у перфективности и било какова пунктуализирања, апсурдно би било и помислити да је пунктуализирање битност значења перфективности, аориста. Не може се допустити да су толике одличне нације у оној главнијој системи својих језика у првом реду ишле за тим да пунктуализирају радњу, да прикажу радњу као да је на један пункт стегнута. Никоме то није требало: ни једној јединој личности, акамоли големој маси Индоевропљана.

Кад би дакле било пунктуализирања радње, то би могло бити само битно с р е д с т в о за постизање битнога значења оне системе.

Оно што је била жива потреба Индоевроп. и Семита да могу изрећи својим језицима, није била пунктуализација радње, него и з в р ш е н о с т радње, потпуна извршеност радње, од почетка до краја; и не само радње него и кога било и зина дијела, да се може рећи *колико је извршено*, ако и није све; требало је дакле изрећи и з в р ш е н о с т о д р е ђ е н е к о л и ч и н е р а д њ е, а за то се нијесу требали лањати очајнога средства, пунктуализације радње: постанак тога термина показује недостатак додира са животом оних који стварају језик у првом реду, са селом.

Доиста, зато што пф. аспект сам собом не одређује опсега ни материјалнога ни временскога, него допушта: и неизмјерност и вјечност, и пункт и моменат, и све оно између тога. — није никако имао права фиксирати му баш сам пункт и сам моменат за све пф. глаголе.

И Бругман и Меје одвише вежу словенски јаки аорист за стари имперфект. Он је, од пф. глагола, истовјетан с грчким јаким аористом, дакле насљедник индоевропскога прајезичнога јакога аориста, који није постао од имперфекта него од презента. Није прајезични човјек из извршавања у прошлости (имперфект) прешао у извршеност, него је из мотрења извршивања у садашњости (презент) прешао наједном у клицање од весеља јер је опазио потпуност извршености (аорист): **bheûgeti* > bhugët, *φεῦγετι — φυγέτ*. Томе bhugët потпуно одговара ležě > lèže.

Друго је аор. плēте, који јест стари имперфект, а појавио се као аор. кад је аор. изгубио облигатну перфективност. Distinguendum est.

VIII.

Т. Маретић

Имф. гл. зове у свим граматикама трајним, а пф. у великој 1899[1] свршеним, 1931.[2] тренутним; а у школским већ 1906[3] тренутним; али да их је већ 1899 држао тренутнима, види се не овоме.

за итер. пф. глаголе вели да им се радња понавља, »али сваки пут траје само један трен«, а међу примјерима има и »чељад се поразболијевала«, што доиста није права моментана радња, него која се дуље времена развија;

још за стих »из потаје коња изводила« каже да би се мјесто имф. гл. очекивао пф., »јер је радња само од једнога трена«.

У великој од 1931.[2] за итер. има оно мало друкчије: »али сваки пут је тренутна« (стр. 443 § 479 c): а код стиха је изоставио реченицу: »јер је радња само од једнога трена«; и у школ. 1906[3] има код итер »али сваки пут је тренутна«, стиха онога нема.

У првим терминима, трајни и свршени, М. је у традицији Миклошић — Даничићевој: временски и радни, али по схваћању је већ у дуративно-временским водама Делбриковим, у назатку: послије се, јамачно под притиском Ерүманове привидне пунктуелности, повлачи од јасне тренутности, те остаје само термин.

Нијесам се у Рецензији 1909 још усудио дирати у тренутност, а мучила ме је од почетка.

IX.

Љ. Стојановић,
Грам. III. 1906[6]

»Глаголи који показују радњу, којој трајање није ограничено, зову се трајни.

Ако је трајање радње ограничено, зову се тренутни«.

»Код тренутних глагола ограничење радње може бити да се цела радња свршава у тренутку, или да се показује само почетак те радње или само завршетак: скочити, дати, мигнути, тргнути, стати; — поћи, полетети, заплакати: — доћи, преписати, прочитати, израдити, прећи, стр. 1—2.

Термини као у Маретића, тренутност потпуна као у Делбрика (за Словене), ограниченост као у Новаковића.

X.

А. Белић:
Грам. III. 1933. стр. 3.—4.

§ 1 »Глаголи о којима смо досад говорили значе или свршену радњу или несвршену (тј. трајну). Савлада значи завршену радњу у потпуности, зазуја значи извршен почетак радње, погледа, рече, баци, пође значе да је радња трајала само један тренутак.

§ 2. Свршени глаголи значе увек извршени тренутак радње или у почетку радње (почетно свршени глагол) или на крају радње (завршно свршени глагол) или обележавају радњу која траје тренутак (тренутни глагол).

Трајни глаголи напротив значе радњу која неограничено време траје.

Како видимо Белићу сви наши пф. гл. значе само један тренутак радње извршен: први, посљедњи, једини. У томе се схватању Б. изједначио са Стојановићем, Новаковићем, Делбриком (који још нема почетнога), а што тренутнима зове само оне с једним тренутком тешко да значи што друго него да се у тренутности перфективних глагола понешто поколебао, као што видимо колебање и код Маретића и код Новаковића. Мучно је дјеци рећи да је у примјеру »саградио кућу« оно саградио гл. тренутан, јер те главице ипак нешто мисле; узвртио би се професор кад би му малишан рекао: та није је, господине, саградио за тренутак, него за три мјесеца.

Као неки узмак од тренутности јамачно се може узети и додатак уз примјер »Умор савлада страсти«: »значи завршену радњу у потпуности«. У том се додатку види ипак неки осјећај да значење гл. не захвата само посљедњи тренутак. Одвише ми се намеће ту она: Video meliora.

Не може пф. гл. значити да је која радња »трајала«, па макар и само тренутак, јер би таково значење доказивало његову имперфективност; они значе извршеност радње, а ни бриге их да ли је радња од тренутка или од године, то није њихов посао.

§ 4. Перфективни глагол значи: »тренутак траје«; имф. »неограничено време траје«. Из тога би слиједило да извршивање и извршеност нијесу битна обиљежја аспектнога разликовања, него дуљина трајања и ограниченост; »пливали су од једне обале до друге« ограничено је пливање с једне и с друге стране, али гл. је ипак имф., јер значи извршавање, радње у развитку.

§ 5. Нека овдје буде прибиљежено из П. грам. Б. (1932.) стр. 33: »Вршење радње (трајно) или извршење глаголске радње (управо њен резултат)«.

Ту је сасвим исправно речено да имф. гл. значи да се радња врши, а пф. гл. да је извршена. Дакле: videt meliora . . .

XI.

W. Vondrák:

Vergl. II. 1908. стр. 185:

... alle Verba in zwei grosse Gruppen, in die imperfektiven, welche einen Abschnitt aus dem Verlauf einer Handlung ohne Rücksicht auf ihren Eintritt oder Abschluss ausdrücken — und in die perfektiven, die den Abschluss oder Eintritt einer Handlung vergegenwärtigen«.

По тој дефиницији имперфективан је: овај је мјесец саградио другу трећину куће, а пф.: сад гради трећу трећину.

XII.

М. Решетар:

Elementargramm. 1916. стр. 102.:

§ 1. Imf. und pf. Verba: die ersteren bezeichnen eine noch dauernde, eine noch nicht abgeschlossene Handlung (Zustand); die pf. dagegen eine abgeschlossene oder begonnene Handlung (vergangenen oder eingetretenen Zustand).

§ 2. Није присташа тренутности него свршености;

§ 3. Одликује се од других грам. да води рачуна напосе о стању, па је настојао да му обиљежја пристану и радњи и стању или бар да не буду у опреци.

XIII.

A. Meillet

§ 1. Le slave commun 1924. 240.—258.

Un verbe imperfectif exprime une action qui dure et se développe, soit que ce développement soit continu, soit qu' il résulte de la répétition d'un même procès. (240).

Un verbe perfectif exprime le procès pur et simple: abstraction faite de toute notion de durée. Ainsi en russe: Izvol'te vzjat' bilet' (стр. 246.).

§ 2. Иза горње дефиниције имф. гл. рекао бих готово да Мејеријечима considéré dans son développement хоће да потврди Будманијеву дефиницију considerandola nella sua durata.

А споредно је, вели, за аспект, да ли се радња понавља или не.

Главно је »durée« и »développement«.

Главно је, рекао бих, »se développe«, и то је значење развојних имф. гл., битно значење, а »durée« је нужна посљедица, која не може изостати, па је зато не треба у дефиницији, сувишна је; ипак хвала Мејеу да је барем пригустио битно значење да сједне у дефиницију, ако ће и на друго мјесто.

Могло би бити да је Меје оставио и »durée« ради боље сигурности, јер није осјећао у француском »se développe« толико снаге имперфективности колико се осјећа у слов. »извршава се«, »развија се«; у слов. дефиницији доиста је »траје« непотребно, к томе заводи да га имф. гл. директно значи, а он и не мари за њ, пушта га да се сакрије у његову сјену.

§ 3. М. се у дефиницији пф. гл. јамачно хотиче уклонио проблематичним ријечима: за тренутак, свршеност, извршеност, и дао јој сасвим нов облик: le procès pur et simple, који зацијело по обичном изражавању значи: неку количину радње сву извршену као цјелину; — то може наћи у оним ријечима ко је до тога увјерења дошао другим путем, али из самих њих тешко би било то извести; у томе му је значењу le procès и сприједа за дијелове итератива само апстрахирајући аспект; то значење притврђују само ријечи »pur et simple«, а још га јаче утврђује апстрахирање свакога значења трајања, које се (апстрахирање) подудара с Бругмановом Abwesenheit der Vorstellung des Verlaufs.

Доста тачно одговара М. le procès pur et simple Бругманову: einem Vorgang als geschehen einfach konstatiert; тачније је с оним geschehen; боље пристаје Б. konstatiert него М. exprime, које је добро за имф.: Микл. и Брут. су добро сепарирали израз за пф. ausgesagt, konstatiert, а код нас је најбоље за имф. приказује, а пф. каже (боље него: казује). Мејеов le procès pur et simple одговара и Б. einen Vorgang in seiner Totalität.

Le procès, ein Vorgang држим да су тачније исказана у изразу: одређена количина радње.

Имао је, мислим, Меје прави осјећај слов. перфективности, али је дефиницију изрекао некако одвише господски, умјетнички, елегантно, без тачних бразда, изразитих.

Што се Бругман још није усудио индв. пф. тоталитет преносити с аор. на сл. пф. гл., учинило је, чини се, Меје.

Какви су путови довели до пунктуелности, то смо видјели; али да се ту толико задржавало, да се нијесу раније отворили очи према путовима ширим и јасницим, све ми се чини да ће бити узроком подлога подсвијесна, фројдовска, настала из онога систематичнога подцјењивања истока, и због тога би могло бити оно Мејеово мајестетично прелажење преко тих питања

§ 4. Сасвим је оправдано што М. (240.) зове déterminé — indéterminé руске гл. несет — носит, ведет — водит, јер ведет служи само кад је одређена (барем у мисли) граница до које се води, а водит само кад није одређена ни у мисли; ведет не подноси неодређености, а водит не подноси одређености, то су прави ограничени и неограничени имф. гл. прости;

али није оправдано што он зове indéterminé све остале руске просте имф. гл. који служе и као одређени и као неодређени, још

више као одређени; они подносе једно и друго, они су сад déterminé сад indéterminé, као што су у сх. и носи и води, јер је несе, веде изгубљено кад је без префикса.

Оправдано је тамо и сложене с преф. као пресијецати назвао déterminé.

Новаковић и Стојановић су предалеко отишли кад су неограниченост поставили као битно својство имперфективности.

Мејеова детерминативност не значи и долазак до одређене границе, него само смјер развитка према граници која се види. Зато је јамачно превише рекао кад је руску границу ведет назвао прелазном к перфективности, јер перфективност тражи потпуну извршеност.

§ 5. На стр. 241. двије су знатне констатације Мејеове; прва о подударању дефиниције контраста сл. имперфективности и перфективности и дефиниције контраста грч. през. и аор.;

друга о превођењу у сл. старини грчкога през. глаголом имф., а грч. аор. глаголом пф.; можемо додати да и данас тако преводимо; и у Мусићевој је грч. грам. школској то истакнуто, и Мусић је увијек то препоручивао; и наше нам сл. осјећање аспекта каже да је тако добро: *φεύγειν* бјежати *φυγεῖν* побјећи.

§ 6. Што се забрана редовно казује имф. глаголом, налази М. добро узрок у томе што је у њој quelque chose d'indéterminé du durable (стр. 243 § 311.), али мислим да би прецизније било рећи, да је то зато јер се не забрањује само извршење од почетка до краја некога посла, него се забрањује и приступање к послу, извршивање посла без обзира на свршетак, на извршење цијелога посла. Оштрина је обична особина забране, а оштрија је забрана, више се забрањује кад се забрањује извршивање, него кад се забрањује извршеност; од »не једи« се умире, а »не поједи« може бити и корисно.

§ 7. Гледање. На стр. 250 § 319. каже М. да итеративни имф. гл. с префиксом не губи la considération en terme; и то је овдје опћенито рекао. То би значило да пф. има la c. e. t., а имф. који је изведен од тога пф. не губи la c. e. t. У том смислу је то без сумње погрјешно. Битно је значење имф. гл. извршавање, и код свакога имф. гл. гледа се у тачку извршавања, тачку развитка; то је главно гледање, а споредно је гледање на смјер развитка; код префиксних је гл. смјер појачан префиксом, ако је префикс задржао локално значење; појачан да, али му та снага не прибавља ни главно гледање, акамоли једино, н. п. пресијеца храст.

Ни за пф. се гл. не може рећи да му је гледање на крај; код њега је гледање на тоталитет одређене количине, а крај је само исходиште тога гледања, јер је извршењем краја тоталитет постигао своју потпуност: прёсијече га. Мејеа је завео његов примјер: убијати, којега специјално значење истиче крај као особито знатан, толико знатан да се лако превари да се гледа само на крај; а

онда је као и Делбрик са својим erklimmen запао у већу погрјешку да је специјални случај генерализирао. Дакле: не крај него до краја и код пф. и код имф.; код ових извршивање до краја, а код оних извршеност до краја.

Али поред такове изјаве Мејеове, која се барем може тако схватити како сам је схватио, стоји друга, која показује сасвим исправно схваћање сличних случајева: уз мьтǫ додаје: . . . par le préverbe u- qui indique le procès arrivant à son terme; mais du coup on a un perfectif umьrǫ umrêti, pour exprimer l'idée de »être en train de mourir«, il a été fait l'itératif umirajǫ umirati (250.).

§ 8. Ту је показао како наше креативне и трансформативне имф. гл. можемо приказати као мотивне: être en train de поради лакшега разумијевања њихова аспекта; то исто показује и партицип през. arrivant; на мотивне смо гл. сводили и гл. стања узимљујући вријеме као пут.

§ 9. М. је опазио у неким гл. сложеним с префиксом la valeur expressive, l'expression, чега прост гл. нема, па он то приписује префиксу; — али ако се сјетимо да те изразитости у значењу нема ни сам префикс, сáмо се каже да изразитост долази од сложености двију ријечи у једну, од међусобнога прожимања њихових значења, од њихова кемијскога спајања у ново тијело с новим својствима. Примјер је тамо (стр. 251) umrêti и vъzalkati. А то је оно наше: прала је кошуљу и прање свршила, али је није опрала (т. ј. није добро опрала). Изразитост није ни од о ни од п р а л а, него од њихове уједињености.

XIV.

A. Leskien

a) Gramm. d. serbokroat. Spr. 1914. стр. 460 § 757.

§ 1. P e r f e k t i v heisst eine Handlung, bei der dem Redenden die V o l l e n d u n g, ein Abschluss oder ein Resultat vorschwebt.

Damit ist nicht gesagt, dass die Vollendung, das Ziel wirklich erreicht wird: es kommt nur darauf an, dass der Moment der Vollendung, die Erreichung des Zieles,sei es in Gegenwart, Vergangenheit oder Zukunft i m B l i c k p u n k t d e s B e w u s s t s e i n s steht;

nicht irgend eine D a u e r der Handlung, selbst wenn die zur Erreichung des Zieles führt.

I m p e r f e k t i v dagegen heisst eine Handlung, die dem Sprechenden als f o r t l a u f e n d (andauernd) vorschwebt, ohne dass er einen Abschluss, eine Vollendung oder ein Resultat dabei im Sinne hat.

§ 2-а) Код имф. асп. Л. је од Миклошићева dauernd добро задржао партицип през., а сам временски гл. бацио у заграду и мј. њега узео радити, не додуше опћи као што је наш »извршава«, него радни гл. мијењања мјеста »fortlaufend«, који у пренесеном значењу може служити и за постојање и за мијењање.

б) Али не одговара чињеницама његово преоштро одбијање a limine помишљања на резултат. Како би могао градити кућу а да не мисли на кућу, да је нема im Sinne?

§ 3. Што радњу зове пф. и имф. већ му је неко приговорио: и код радње у развитку може се употребити пф. гл. за који било дио њезина дотадашњег развитка; и код радње свршене може се употребити имф. гл. за оно вријеме кад се извршавала: ⅓ сам саградио кад сам градио ову кућу. Али поред свега тога добро је рећи »пф. радња« као кратицу мј. описивања: »радња за коју се употреби пф. гл.«. Тако и »имф. радња«. Л. се држи само цијеле радње; готово опћа погрјешка.

§ 4. Л. овдје није дрешао на тренутност, на пунктуелност; није дошао до тоталитета; он се овдје држи старе свршености у различним облицима: Vollendung, Abschluss, Ziel, Resultat; има и Moment der Vollendung, али се не задржава код њега.

§ 5. Фино је опажање Лескиново да се не казује само збиљска извршеност него и такова која је само im Blickpunkt des Bewusstseins.

б) Altb. Gram. 1919[3] p. 224 § 187.

§ 6. In grammatischen Darstellungen begegnet man zuweilen dem Irrtum, dass der slav. Aor. pf. Handlungsart ausdrücke; das ist nicht der Fall.

§ 7. § 189 p. 226: Das Praes. des pf. Verbums sei es einfach, sei es mit Praeposition zusammengesetzt kann nicht eine in der Gegenwart andauernd verlaufende Handlung ausdrücken, da in der Vorstellung die Vollendung der Handlung im Blickpunkt des Bewusstseins steht; die Vollendung aber ein Moment ist. Entweder ist die pf. Handlung momentan, dann wil der Redende sie zwar als gegenwärtig aussprechen, aber so wie er den Satz ausspricht, ist sie schon vorüber, es fehlt also hier ein als gegenwärtig zu beabachtender Zeitraum.

Дакако да се Лескиново поричање перфективности тиче само аориста од имф. глаголâ. И то је прихваћено.

О през. пф. за садашњост види под: Сајдл (стр. 381—385).

§ 8. Знатна је ту изјава: die Vollendung aber ein Moment ist.

Из тога би се дало извести да њему пф. гл. значи само извршеност посљедњега момента, и по томе да је моментан, тренутан. Али он је то избјегао. Он не каже да пф. гл. то значи, акамоли да само то значи, него само вели да је говорнику то im Blickpunkt des Bewusstseins. И тако нам оставља да можемо мислити да је

глаголском значењу то оно главно што хоће да нам каже, а оно иначе као бесвијесно захвата сву радњу. Зато Лескин овдје и избјегава говор о глаголу: он ту зна само за радњу и говорника, за говорников Blickpunkt des Bewusstseins.

Vollendung је бачен на посљедњи моменат; а Ziel, Resultat још су мање везани са радњом. Потпуна изолираност аспеката, који се од почетка до краја прате у свим дијеловима и дјелићима.

XV.

M. Divković:

Rečenica 1917[13] стр. 73:

§ 1. »Трајном приказује радњу у свакôм времену гл. трајан, а свршеном глагол свршен«;

дизати — дигнути, »први назначује дизање у трајању«, »дизањем се бавити«, »настојати око дизања може бити узалуд«; »а дигнути рећи ће дизање свршити, постићи што се хтјело«.

§ 2. Стр. 74: Имф. дијеле се на »дур. и итер.«; ... пф. му могу значити радњу свршену без обзира на трајање: купити; радњу која се доиста свршила, али опет часак трајала, т. ј. »истом се почела, већ се и свршила:« часовито пф.; радњу која се свршила, али је опет неко вријеме трајала: дур-пф.: пребродити (= бродити док се дошло на другу страну) [Миклошићев пребрати је Дивк. криво схватио да стоји према гл. имф. брати мј. према гл. имф. пребирати (грах). Друго је словеначки, гдје значи читати.]; радњу више пута свршену: итер.-пф.: а) дјечак је одскакао [то је у истину дур.; — треба: испрескакао јарке]; б) поскакаше (= један за другим.) [Дивк. криво мење и значење: сви заједно; скочише, то је: сви заједно].

§ 3. Дивковић се држи Миклошића у свему: у теорији, раздиоби, примјерима. Није прешао на тренутност; остао је вјеран школи Микл.-Даничић: трајни — свршени; свршена је радња могла и дуље трајати; па по ономе како тумачи пребродити може се рећи да није остао само код свршетка, него захвата, као мало бојажљиво, сву радњу али не правећи теоретски разлике између пф. гл. и онога имф. који се развијао до краја: он се држи Миклошића, али М. се томе умио уклонити.

XVI.

J. Florschütz·

Gram. 1921[4] str. 195.

§ 1. »По трајању радње глаголи су дур., пф. и итер. Дур. и итер. = имф.

Има пф. гл. који не казују само да се која радња свршила, већ казују и да је она пред тим неко вријеме трајала: пребрати, прено-

ћити (= завршити ноћење); то су гл. трајно свршени или дур.-пф. Стр. 195.: »А има и таквих пф. гл. што показују свршену радњу која се пред тим прекидала и понављала«.

§ 2. Нема у Фл. схваћању битне разлике од Дивк.: свршеност која води рачуна и о цијелој радњи, али нијесу тоталисти; главно им је да нијесу с Маретићевом тренутности: и не говоре о разлици свршености и развитка до краја. Јаче удара код Фл. у очи везање за свршеност и препуштање маха значењу пређашњега трајања код пф. гл., што је сасвим погрешно.

XVII.

Ј. Живановић:

Синт. 1889. стр. 32.

§ 1. »Пф. су гл. који показују да им радња од једанпут бива« (Исп. Даничића овдје), н. п. дати, стати, погледати, проћи, рећи, сести. Стр. 32: »Имф. гл. показују да им радња једнако траје«. (Исп. Даничића овдје).

§ 2. Имф.: дур. и итер. ... Пф.: Тренутно пф.: ... од један пут догодила: дати. Инк. пф. ... први часак радње која је после дуље трајала: однети, задремати, викнути, отићи, заискати.

Финитивно пф.: посљедњи часак радње која је пре дуже трајала: испросити, свршити, донети, умесити, испећи, доћи.

Дуративно пф.:.. од један пут бива, али је ипак нешто трајала: преноћити, презимити;

Итер. пф.... од један пут догодила, али се ипак више пута понавља: Људи су из грма поскакали. Неки трен. пф. и дур. пф.:... врло мало трајала: лазнути, манути, пукнути, скокнути.

*

§ 3. Премда се види да је изашао из Миклошићеве школе, и њему, као и Новаковићу и Стојановићу, пф. гл. значе тренутак једини, почетни, посљедњи, али остаје код назива имф. и пф., а тренутнима зове само прве (једини).

§ 4. Дефиниција његова пф. глаголâ: да значе радњу која од један пут бива или која се од један пут догодила, вриједи да се истакне. Она пристаје његову тренутном схваћању; она би пристала и Бругманову концентрично пунктуелном схваћању, само би се додало »као да«, а јамачно јој је повода дао Вук са својим »један пут се догодила« у сасвим другом значењу, т. ј. да није итеративна. Накнадно сам опазио да Живановићево »од један пут бива« одговара Демићеву »од једном бива« у Малој С. Г.

§ 5. Од Миклошићевих дур. пф. начинио је двије групе: финитивно пф. и дур. пф.; први су криво названи финитивнима,

није говор о самом свршетку, него о свој радњи: умесити, испећи; донети и доћи могу бити финитивни и не бити, па се не може о њима говорити без примјера; а у дур. пф. метнуо је само преноћити и презимити, оба гл. стања, па се чини да Ж. дуративност признаје само глаголима стања, јер им је тешко наћи посљедњи тренутак од кога би зависила извршеност и неизвршеност.

§ 6. Понавља се обична погрешка да пф. гл. значи радњу која је трајала или која ће трајати; таковога значења пф. гл. не може имати; радња је могла трајати, али он тога не значи, то није његов посао, он о томе никада ништа и не писне, он само извршеност каже. Што је ипак код деминутивних гл. трајање из потаје избило као шило кроз врећу, то није аспектно значење, него одређивање количине самом сложеницом (мало), а онда истом аспект долази да изрече томе »мало« извршеност, губитак трајности.

XVIII.

К. Миленовић:

Синт. 1904. стр. 60.

а) свршени:
аа) почетак и свршетак;
бб) почетак
вв) свршетак
б) несвршени,
в) итеративни.

XIX.

Јанко Лукић:

Синт. 1905². стр. 94:

§ 1. Трајни гл. дизати показује да се дизање није свршило и да се није постигло оно што се хтјело, а тренутни гл. дигнути показује да се дизање свршило и да се постигло оно што се хтело.

§ 2. Трајни (имф.): дур.; итер.; тренутни (пф.);

а) тренутно свршени;

б) трајно тренутни, који показују трајну радњу с неким ограничењем трајања (дур. пф.): пребрати (с истим кривим тумачењем као у Дивковића), брати док се брање није свршило; презимити, преноћити;

в) учестано тренутни: из чуна поскакали; поседати;

д) тренутни, који показују крај радње која је пре дуље трајала (финитивно тренутни): испећи, испросити, доћи;

ђ) малотрајни (деминутивни)... мало траје поиграти, посједети, лазнути, скокнути.

§ 3. Л.: трајни — тренутни, а иначе је најближе Живановићеву; у својим трајно тренутним гл. сасвим је помијешао теоретички имф. и пф. гл.; није одлучио ни он гл. стања; еклектичар је.

Ко сједе да пише драму па напише прво слово, је ли се постигло тиме што се хтјело? Постигао се врло мали дио онога што се хтјело. Треба, дакле, признати пф. глаголу и извршеност дијела, а не само извршеност цијеле радње.

XX.

Милош Ивковић:

Грам. I. год. 1919. стр. 24. Натп. Подела глагола.

Трајни... Тренутни глаголи су они чија се цела радња за тренутак свршује, или се показује само почетак радње или само завршетак. Пр.: зевнути... поћи... доћи...

XXI.

М. Шевић:

Грам. I. 1920. стр. 78.

Свршени и несвршени гл. (пф. и имф.)

Несвр.: трајни (дур.) и учест. (итер.)

Шевић (78) вели, да се »несвршеним« прошлим облицима казује радња »која је била трајна или која се понављала у прошлости«, т. ј. радња »која се није у један мах свршила у прошлости«. А за »свршене« прошле облике вели да казују прошлу радњу »која је била тренутна, која се једном догодила у прошлости«.

XXII.

Н. Симић:

Грам. 1923. »Глаголи су трајни или имф. и тренутни или пф. Имф. значе радњу која дуље времена траје, пф. значе радњу свршену или започету (стр. 25.)

XXIII.

С. Мусулин:

Грам. III. 1938.[3] стр. 5.:

Гл. значе радњу, збивање или стање, а по трајању радње, збивања или стања они су несвршени (имф.) или свршени (пф.).

XXIV.

A. Breznik:

Slovenska slovnica 1921. стр. 117:

Nedovršni (imf.) ki značijo trajanje ali ponavljanje kakega dejanja ali stanja... da... sedaj traje ali se ponavlja... da je... trajalo ali se ponavljalo... da bo trajalo ali se ponavljalo.

Dovršni glagoli imajo pomen trenutnosti;

a) V trenutku dovršeno dejanje; začetek in konec dejanja je v enem in istem trenutku: krikniti, kriknem, kriknul sem, kriknil bom;

b) začetek ali nastop kakega dejanja, t. j. trenutek, v katerem se kako dejanje začne in se po tem lahko nadaljuje, n. pr. zboleti... zavladati;

c) konec ali zvršitev kakega dejanja, ki znači trenutek, v katerem se razvoj (trajanje) dejanja konča, n. pr. napolniti, poraziti, premagati, ujeti, dovršiti.

Nedovršeni, ki so dvojni: a) trajni (dur.); b) ponavljani (iter.).

*

Брезник не зове пф. гл. тренутнима, али узима да значе тренутак: једини, први, посљедњи. Од тоталности ни трага.

XXV.

Jan Gebauer:

Mluvnice česká pro školy 1905[4]. стр. 286, § 483.

A) Význam sloves je rozdílný také podle toho, že ňekterá znamenují děj a spolu jeho dokonání na př. přinesu — jiná pak jen děj na př. nesu.

Б) стр. 287: § 485. 2. 1. a) nedokonavá (imf.): nesu [—], sekám [...], nosím, nosívám, sekávám;

b) dokonavá (pf.): seknu, přinesu.

B) 2. pf.: a) jednodobá: seknu, padnu... [.]. Děj těchto sloves všecek vyplňuje okamžik jen jeden, nemůže se tedy ani mysliti s nějakým trváním...

b) Krom toho jsou významu dokonavého slovesa, při kterých si myslíme děj ovšem delší, ale bud' vytýkáme z něho jen konečný okamžik, na př. přinesu, dodělám [—]; anebo srážíme jeho trvání v ohraničenou dobovou jednotku na př. ponesu: [⊖], rozsekám: [⊙], vynosím [⊖];

tim to sražením je význam trvání takořka potlačen; děj slovesem takovým vyjadřený vytčen jest jako jednotka, při kteréž nehledíme k tomu, že děj v ní sražený má své trvání.

Ve slovesích ponesu, povedu, ponosím ... (složených s po-) poníká však význam trvání i vedle významu dokonavosti.

*

Г) Гебауер није ни Миклошићев ни Делбриков, он је свој: не задовољава га сама свршеност ни сама тренутност, њему пф. гл. захватају у сву радњу; тоталитет је без сумње ту, и он озбиљно настоји уклонити трајање, али то му није пошло за руком, јер се није поставио на праву тачку за гледање на радњу; тако је изишло да он то више приказује имф. детерминиране глаголе гдје је радња развијана до краја, него оне пф. гл. које узима као примјере. Само да се поставио на тачку иза свршености.

XXVI.

Р. Кошутић:

а) Грам.: пољ. јез. 1908. стр. 154.:

»Стога што је логички немогућно замислити радњу која би била и свршена, а уједно и трајала у садашњости, за пф. гл. вреде ова правила: 1. пф. гл. немају садашњега времена, његова адверба и партицила;

2. облик за сад. време у пф. гл. показује радњу која ће тек у будућности настати и потпуно се свршити; другим речима њихов презент има значење футура«.

б) Руска грам. 1914. II. стр. 224: »По трајању радње или бивања глаголи се деле на свршене и несвршене. Несвршени могу бити трајни и учестани«.

Стр. 245: »Стога што је логички немогућно замислити радњу која би била свршена а уједно и трајала у садашњости ...

1. свршени гл. немају сад. времена ...

2. њихов през. има знач. фут.

*

Б) Расправе.

I. V. Jagić: Beiträge zur sl. Synt. Denkschriften d. k. Ak. d. Wiss. Phil. Hist. Classe. Bd. 46.5.1 — 88. 4°. 1900. Das Verbum im Praedikat, p. 72—88.

§ 1-а) На стр. 73. има примјер из Теодосијева Живота св. Саве: »Прочиташе (синг.) надъ водою молитвы«. То је »прочиташе« синг. дакле имперфект, имф. гл. Данас је прочитати само пф.

Из Ак. рјечн. видимо да се прости гл. читати појавио истом у 18 в., дакле неколико вјекова касније, па се не може узети да је прочитати настало композицијом: то старо прочитати настало је проширењем основе од прочисти, које се онда говорило уз прости чисти.

Премда је, дакле, прочитати настало проширењем основе од прочисти (пф.), оно се данас осјећа пф., јер више нема прочисти да се с њим у везу доведе, а има читати с којим се у везу довела, као да је од њега постало композицијом: отац (прочитати) и син (читати) измијенили су улоге.

Јагићево тумачење (стр. 73.) итеративношћу простога не може се одржати већ и зато, јер и поред дуративнога простога може сложени и у дуративноме значењу бити имф.: носи врећу преко моста (дур.) и преноси (дур.) (од пренести), преносио је све вреће преко моста (пф. од носити; имф. од пренести) (итер.).

б) Али та је погрешка код Ј. као лапсус пера, јер одмах иза тога у словеначком исправно тумачи сличан случај: p r i v o z i m (стр. 73.) pf., јер нема privezem, а има privažam.

Ова два примјера Јагићева врло су поучна: види се из њих како се лако можемо преварити у појединим случајевима, узимљујући да је развитак онаки како нам каже значење: може бити обратан, јер ако је настала промјена у кадеру, нестало кога облика, значење се промијенило према новој ситуацији у кадеру. Отуда неслагање више пута међу појединим сл. ј., а и у једноме у појединим епохама развитка.

в) Ј. се пита зашто је п р и н о с и т и имф. а п р и л о ж и т и (стр. 73.) пф., премда гласовно једнако стоји други према лећи као први према нести; и налази да је то зато јер носити показује виши степен трајања према нести, а ложити не то него каузативност. Али није нужна баш каузативност; доста је да је п р и л о ж и т и, без обзира на аспект, друга ријеч која се аспектно не пари са лећи ни са прилећи, него има други свој аспектни имф. пар п р и л а г а т и, који је настао проширењем његове основе, и зато је он пф.

П р и л е ћ и има свој имф. пар у п р и л и ј е г а т и, и то су двије сасвим одјелите породице: прилећи — прилијегати једна, а приложити — прилагати друга.

г) Ј. налази у сс. о б л а д а ј о (стр. 79.) имф. а наше о б л а д а м пф., јер у сс. има власти владо, дакле и области обладо, а ми немамо ни владем ни обладем, па се обладам осјетило као начињено композицијом од владати.

И г у с т и се изгубило, па г у д ј е т и није итер (Ј.).

Гдје се с п а т и изгубило, није с п а в а т и итер. (Ј.).

§ 2. J. није групи гл. као сјести дао наравни ред развитка радње: сједати — сјести — сједјети, т. ј. извршивање радње — њезина извршеност — стање у које је прешла; он поставља сјести — сједјети па додавајући сједати вели за њ да је интензив, канда за оба она; а није за оба, него само за сјести, и то дуратив и итератив његов, а тешко да би му се могло рећи и интензив.

3. J.: бъти првобитно *γενέσθαι* а бывати *γίγνεσθαι*, касније перфективност гл. бъти почела блиједјети; тако и у појединим сл. ј.

§ 4. J. (p. 83.) каже да сваки рус гл. у нег. реченици иде бар за један степен трајања, интензивности, итеративности даље него у позитивној:

билъ литы и рыбу ловилъ у питању (16. вијек), а у одговору: не бивалъ а рыбы... не лавливалъ; у другој исправи тужба: животину загнали... и его били — а обрана: животины не заганивали и их самихъ не бивали; или тужба: лѣсъ посѣкли, а обрана: лѣсу не сѣкали.

Јагић не тумачи ове појаве; она носи тумач иза се: редовно је прати партитивни генитив: рыбу — рыбы, животину — животины. лѣсъ — лѣсу; негација тражи партитивност; порицање је јаче кад се пориче и најмањи дио, него ако се пориче потпуност; зато се глаголом пориче извршивање, а не само извршеност; извршеност је тотализам, и одговара јој објект у акузативу, а извршивање је партитивност, и одговара му партитивни генитив.

То би био тумач за имперфективност према перфективности; али зашто је итеративност према дуративности, кад је имф. једна и друга?

Зато јер је јаче порицање кад се пориче дио многократности, него ако се пориче дио једнократности.

Још нешто треба истаћи: у овим је Јагићевим примјерима порицање увијек обрана, па је ономе који пориче много стало да потпуно одбије судјеловање, зато се пориче и најмањи дио и највеће радње.

*

II. А. Мусић:

а) A. Musić: Pf. i impf. gl. Program zagr. gor. gimn. 1880.

§ 1-а) »Имф. изричу трајање, развијање, пф. успјех радње« (23—4.): пасти — падати, горјети — изгорјети.

б) »Редупликација ојачава и истиче коријен и његово значење«, отуд *δίδωμι* имф., а — *δω* — пф. значење (6. стр.)

в) Мусићево тражење успјеха код пф., и истицање значења коријена код ипф. показују да је добро засјекао у аспекатске проблеме. Требало би да дође и ограничавање успјеха уз дјеломичну извршеност радње и нестајање истицања коријена под утјецајем других сила (н. п. v. caeca: замолио; бјежања акцента).

§ 2. Помиње разлику у акц. у рус. ипф. гл. выходить и пф. выходить (стр. 24.). и осјећа да је то у вези с аспектом, али још није нашао у каковој; није га још Сосиров закон могао сјетити, да онај ипф. акц. на свршетку доказује његову прошлост и јакост на коријену и истицање негдашње коријена код имперфективности акцентом.

Код пф. истицање префикса акцентом показује и њемачки **abschneiden**; префикс је истакнут и положајем на првом мјесту; а таково његово истицање код пф. показује да је гл. радња извршена у цијелом његову значењу.

Та је Мусићева констатација (выходить) вриједна као и она Бругманова о: *φεύγειν — φυγεῖν*: не кажу зашто је баш тако и каково значење тражи да буде баш тако, а не нипошто обратно.

§ 3-а) »Састављање с приједлогом чини сл. пф. не само у сл. ј. него и у другим сродних ј... Разлог томе бити ће: што се састављањем гл. с приједлогом поставља радњи terminus ad quem, што се њезино развијање приједлогом заустављa, што се радња прикупља око момента означена приједлогом«.

б) Сватри та разлога Мусићева вриједе потпуно за стадиј развитка, док предлог није био састављен с глаголом у једну цјелину, него је долазио поред њега, вриједе дакле за »sêkọ per« док је гл. био ипф. још али терминативан, јер ту предлог поставља радњи terminum ad quem, заустављa јој развитак; прикупља је око момента означена предлогом, али гл. остаје ипф.

Ту је Мс. начинио погрешку као да је отприлике рекао: пф. гл. значе извршивање радње (или: свршивање радње); т. ј. он је ипф.; глаголима: поставља, заустављa, прикупља, хтио дефинирати пф. гл., а то је немогуће, јер како ћеш, описујући нешто како се извршује, показати да је извршено?

в) У том и јест тешкоћа дефиниције аспекатске у западним језицима, што немају сталних имф. гл. да означе имперфективност ни сталних пф. гл. да означе перфективност, него се муче да то учине глаголима који лако западну у двозначност.

Не дирај, дакле, у имперфективност пф. глаголом нити дирај у перфективност ипф. глаголом, јер су то полови који се одбијају, искључују.

г) Други, дакле, морају бити разлози за саму перфективност, а то су: што је приједлог промијенио свој положај према гл. и дошао на прво мјесто; што је од двије ријечи постала једна; што је тјешњом свезаности значења приједлога и значења глагола дошло до проникнутости једнога другим у цијелој димензији, од спајања једнога с другим родила се перфективност; пао је у цвијету из прашника пелуд на усну пестињу; догодила се аналогија из органскога свијета у анималном продукту, састала се зоологија и ботаника са психологијом.

§ 4. На стр. 28. исте расправе: а) »Инд. пф. гл. не означује садашњости, која може бити само имф., него пф. радњу уопће као такову без икаква обзира на вријеме ... Имф. гл. изриче трајну радњу, пф. успјешну радњу: падати, пасти. Успјех просуђује се по том како се радња сврши, дакле је успјешна радња, право узевши, свршена радња. Ако помислимо имф. радњу као црту, онда је пф. радња као тачка црте«.

б) Мусић, и послије њега Меје, не задовољавају се једном од двије ријечи: трајање, развијање; — они у једну руку имају право, јер развојни гл. значе развијање, а гл. стања не значе трајање душе директно, али како не значе ни развијање, нема им друге мјере него трајање. Нужно је стога развијање и стање у дефиницији разликовати, одијелити.

в) За пф. гл. ријеч успјех налазим у деф. само код Мусића; он је позитивнији него резултат; њим се свакако поставља код пф. гл. једно питање које треба да се расправи. Значење му је шире него ријечи свршен, и ближе је ријечи извршен. тиче се цијеле радње, а не само свршетка. Клин су избијали и избили: радња је свршена, извршена, успјешна; не зна се која је ријеч у том случају боља, све су добре. Чини се то само да је тако; јер се за избијање док траје, док се развија, може такођер рећи да је успјешно: повољно напредује, а није још свршено ни извршено. Успјешна радња, дакле. може бити несвршена; — а може ли свршена бити неуспјешна? Замолио је намјештење: молење је извршено у реду у сваком погледу: али молба је одбијена, успјеха није било. молење његово није успјело, неуспјешно је.

Ипак код тога треба имати на уму. да молење није сав посао кад се ради о нечијем намјештењу. него само дио посла, а тај је дио, узевши га као цјелину, успио тиме што је у реду свршен: мора се водити рачун и о дјеломичном успјеху као и о дјеломичној извршености.

Да је Мусић мјесто ријечи успјех и успјешно узео облик успјела, боље би било, јер се у том облику не би лако могла ријеч примијенити на радњу у развитку.

Пф. презенту М. ту одриче сваку временост, и то је сасвим исправно; то дакле није презент, него перфектив личнн. који значи само извршеност.

б) A. Musić: Gnomski aorist. Rad 112. 1892. стр. 1—40.

§ 1. Што је Мусић истакао као својство импф. гл., да је радња за вријеме у које се врши садашња (стр. 7. § 5.), то без икакве сумње стоји;

али што је истакао као особито својство пф. гл., да им је радња за вријеме у које се изврши прошла (стр. 8. § 6.) (cf. Mc. през.), неће се моћи у том облику одржати, јер она није за оно вријеме у које се изврши прошла, већ напротив садашња. Како то? Ево како: Радња је извршена од почетка до краја у истом ономе времену у

ком је вршена од почетка до краја, зато за цијело оно вријеме она не може бити прошла као цјелина. За поједини момент тога времена могли су бити прошли поједини дијелови њезини, јер су били извршени прије поменутих момената, али радња као цјелина не може бити прошла за то вријеме као цјелина: за прве моменте тога времена не могу бити прошли дијелови радње који ће се истом извршити моментима тога времена.

Требало је рећи: Пф. је радња прошла за момент који је иза онога времена у које је извршена.

Пф. гл. не казују радњу за вријеме извршености, него за вријеме иза извршености, кад је већ прошла. За вријеме од 1. маја до 31. јула, у које је ова кућа сграђена, није градња ове куће прошла, јер је у то вријеме грађена, грађена и сграђена, и у сваком се моменту могло рећи: гради.

§ 2. Подвући треба Мусићево употребљавање гл. извршити за перфективност у оно вријеме кад је обично било само свршити; или је осјећао, дакле, да пф. гл. значе извршеност све радње од почетка до краја, или је пунктуалац, само не финист (судећи по томе).

§ 3. М. за апстрактне реченице: рука руку пере вели, да им је радња темпорално одређена презентом за оно вријеме у које се врши;

држим да презентски облик нема овдје никакове временске задаће, јер то што му М. додјељује, доноси сама по себи имперфективност глагола прати у свим његовим облицима; које својство и сам Мусић (на стр. 7.) признаје имперфективности уопће; презент је овдје изгубио своје темпорално значење (садашњост према тачки говорења), и задржао само аспекатско значење: извршивање радње; и по томе је он овдје боље заслужио име личнии фациентив него презент. Управо би требало рећи да је он овдје у своме првобитном значењу личнога фациентива, без обзира на вријеме говорења. Истина је да презентски облик најбоље пристаје фациентивноме значењу.

в) А. Мусић: Грч. синт. (предавање 1891): Значење *глаголских основа*.

§ 1. Сви облици през. осн. значе трајну или имф. радњу; сви *обл.* аор. осн. *значе* свршену или пф. радњу.

§ 2. По Делбрику спомиње грч. ингр. и еф. аор.: ***ἐβασίλευσα*** закраљих се, докраљевах; ***ἐδάκρυσα*** заплаках; ***ἐδάκρυσα πολὺν χρόνον*** проплаках много времена (М. онда рекао: плаках).

Помиње ингр. и еф. значење нашега: пасти.

§ 3. Говорећи о през. за фут. преводи ***εἶμι*** са полазим = спремна сам поћи (предав. § 9.).

г) **А. Musić: Zum Gebrauche des Praesens verbi pf. im Slav. Arch f S Ph. 24. 1902. 479—514.**

§ 1. На питање како је могао настати пф. през. кад не значи садашњости, М. одговара да је настао у безвременским реченицама према безвременском значењу имф. презента (cf. Мс. гном.)

Могуће, али је јамачно код тога знатну улогу имала композиција: sêkọ per > persêkọ, јер ту је презент већ готов чекао, а композиција га учинила пф.; и једва да се ту чекало на безвременост.

§ 2. Безвременско значење презента М. овако описује: »so dass es eine ausserhalb der Gegenwart des Sprechenden vor sich gehende Handlung bezeichnet« (стр. 479.). Без сумње погрешно, јер је безвременост свевременост, па обухвата све вријеме као једну цјелину, без икакова обзира на раздиобу времена са стајалишта времена говорења: и садашњост, и прошлост, и будућност.

»Рука руку: пере, опере«, то је сасвим опћенито речено за сав свијет, за све вријеме; без икакова индивидуалисања. Али значење можемо и индивидуалисати па рећи: то поред осталога значи и да је и моја рука прала и опрала руку, и да ће твоја рука прати и опрати руку. Има она пословица, дакле, вриједност и за прошлост и за будућност, и то и за пере и за опере.

Можемо рећи и: његова рука баш сад пере руку. Не искључује, дакле, пере ни садашњост говорникову.

Индивидуалисано једно »опере« не могу уловити у садашњост своју: одмах се измакне његова радња као прошла или будућа, јер се помишља извршена.

Али пословично »опере« није индивидуалисано, а његове се многобројне извршености појављују и пред нашим моментом садашњости и за њим па као итератив стварају нам за се ширу садашњост, те се не може ни за њ рећи да искључује говорникову садашњост.

Пф. през. нема као индивидуум приступа у садашњост, али кад се његова значења удруже, њихова војска осваја и садашњост.

Мусићево значење »eine vor sich gehende Handlung« не може о п е р е значити ни у једном времену, јер је то посао имф. глагола.

§ 3. И аорист гномски је безвременски и има значење које и пф. през.: Чудо паса уједоше вука = Ч. п. уједу в. Понављање је радње уједоше имперфективно, па извршујући се у прошлости и будућности ствара за се и ширу садашњост.

Управо ти безвременски или апстрактни облици припадају систему аспектном, а ми им примјењујемо систем временски. Може се десити да се радња уједу уједоше изврши баш у вријеме изговора, али то је случајна коинциденција, није свијесна, није у значењу. Случајна коинциденција може се десити и код аор. pro futuro: бра́ни, уједе. Може баш у том моменту ујести, ало то није у значењу.

§ 4. И овдје Мс. понавља (стр. 482.) своју тврдњу што је изрекао пред десет година (Rad 112, 8.): »da die pf. Handlung für die

Zeit ihres Eintretens vergangen ist, што се, како смо видјели код гномскога аориста, не може одобрити, јер радња für die Zeit ihres Eintretens није ни пф. ни прошла, него имф. и садашња.

д) А. Мусић: Значење пф. през. у нег. питању. Ј. Ф. I. стр. 27.—34. г. 1913.

Зашто не дођеш?

Пита се за узрок тврдње: Кад је год прилика да дођеш, ти не дођеш. Ту је субјект конкретан, а предикат апстрактан као у апстрактним реченицама, у којима је и субјект апстрактан: зрела воћка сама падне. Тако Мусић. О томе код Сајдла овдје.

ђ) А. Мусић: Аор. имф. гл. у сх. Ј. Ф. V. 1925./6. стр. 27.—41.

§ 1. На стр. 27—8. биљ. 3.: »Да би се лакше разумјело, што означујем глаголима вршити, извршити (њем. ausführen), свршити (њем. vollenden), споменут ћу, да се имф. радња у поједином случају врши, а пф. изврши, али може се извршити и имф. (стр. 28.) радња, а разлика је та, да се пф. радња изврши тим да се имф. сврши, а имф. тим, да се врши и сврши... запјевати значи доиста отпочети пјевати... али и свршити оно, што значи... запијевати«. По Мусићеву изразу извршити (ausführen) лако би се могло мислити да је он право схватио пф. гл. тоталистички, да значе сву радњу извршену, од почетка до краја, а кад тамо његово је извршити даље од истине него прећашње свршити: он је свршити одијелио од остале радње као посебну радњу и назвао је пф. радњом. А да тај одијељени свршетак није повећи него моменат, видјели смо сприједа по ономе што се не може вршити да се не изврши, а још прије по симболизовању тачком.

Сватри су дакле пунктуалци: Маретић мирни, Мусић прикривени, а Белић борбени.

§ 2. Добро је схватио Мс. инкоативност, да се не има друкчије тумачити него свршетак (изршеност) дијела радње.

§ 3. Код имф. гл. употребљава израз извршити тоталистички: за извршење све радње, али тамо тај израз више значи него треба: имф. се радња врши и до краја; то имф. гл. још подноси, али ни то он сам не показује, а да се изврши, то је изван његових граница; имф. се радња може вршити или извршивати до краја, то је прави израз, а »имф. се радња може извршити«, то је као да би рекао: имф. радња може постати пф., а то М. није хтио рећи; његов имф. гл. остаје имф. и кад се изврши, јер се и вршио; дакле: детерминативност, али јој не пристаје гл. извршити.

§ 4-а) М. држи да аор. од имф. гл. значи изршеност, иако је имф.: Збор зборише Божји апостоли; — изишавши на поље плака горко. Ничим ту није речено да је то зборење и плакање

извршивано и до краја, акамоли да је извршено, па би се иза тога могло рећи да су у зборењу и плакању каквом силом прекинути. Речено је само да су те радње извршиване, а оне су такове да се на њихову извршеност и не мисли.

б) Друго је с примјером: »пошто јѣдоше и пйше«; ти гл. могу бити и пф. као и вечерати, ручати: чим ијеш, дођи; — чим говеда нијy, гони; ти су през. пф., а они аор. могу бити и имф. и пф.

§ 5. Није добро ограничити се само на књижевне примјере; лакше се нађе прикладан примјер у обичном животу:

»Градиште ли они и јуче кућу? — Градиште«. А није градња куће извршена, није вршена и свршена, дошли само до прозорâ. Дакле није градиште = грађаху и грађење свршиште, него је само = грађаху. Не: грађаху док не свршиште грађење, него само: грађаху.

*

§ 6. На стр. 24—5.: »И п о с т и в ш и се дана 40 ... огладње ... постивши се значи да је Исус огладнио пошто је поштење извршио, т. ј. не само вршио него и свршио«.

Не може се признати да је тако, не казује постивши се ни да је извршио ни свршио радњу, него само да је вршио одређено вријеме: детерминиран је имф. гл. Тако и други имф. гл. на -вши.

*

§ 7-а) На стр. 31.: Уз примјер »Је ли ти се господар женио?« каже М.: »По том се може за творбу перфекта ... употријебити ... имф. (гл.) у таковом значењу у којем значи извршење, т. ј. вршење и свршетак имф. радње.«

б) Кад кога питамо је ли се женио, питање само по себи допушта и значење, је ли кад био у извршавању имф. радње женити се у ком било њезину стадију, јер нема ријечи која би тај имф. гл. детерминирала, али ситуација намеће схваћање, је ли ту радњу када извршавао до краја, јер се из питања разабира да питач хоће да дозна је ли оно момак још. Питач је искључио свој интерес за то је ли се више пута женио или једном, је ли му жена жива или није, он само жели знати је ли то момак, зато је одабрао питање којему ситуација намеће значење извршавање до краја радње која одузимље момаштво.

Радња која је извршивана до краја, она је без сумње извршена и свршена, али имф. гл. тога не каже, то је изван његове компетенције, он зна само за извршавање, које може ићи и до краја. Ту и јест оно критично мјесто на ком треба повући границу између имперфективности и перфективности. Свршена је и извршена радња, али он те свршености и извршености не значи; да значи он то, ми бисмо га осјећали перфективним, а ми видимо да је он имф.

Свршеност и извршеност је донијело само вријеме, јер је његово извршивање *до краја било или имало бити у прошлости*. Али, зато што му одричемо значење свршености, немамо права наметати му значење несвршености, јер ако он и не значи свршеност, он је допушта, подноси.

■

8. На стр. 32. каже за гл. који могу бити имф. и пф. као вечерати: »могу значити не само вршење него и свршетак имф. радње«. Али они не постају пф., него остају имф. Разлика од пф. остаје уза све то знатна. Док пф. значе извршење пф., т. ј. свршетак имф. радње, значе они имперфективни извршење имф. , т. ј. вршење и свршетак имф. радње. Такове имф. гл. могли бисмо назвати имперфективно-перфективнима«.

Није то тако. М. није имао правога осјећаја за то. Њихова се имперфективност и перфективност не разликује од имперфективности и перфективности других гл.: и м ф. : ено сад баш вечерају; — док смо вечерали, они су нам свирали; п ф.: чим вечерају, нека крену; чим смо вечерали, кренули смо. имф.: извршивање; пф.: извршеност.

■

е) А. Мусић: Прилози науци о употреби времена у сх. I. У народним пјесмама. Глас 121, стр. 111—176. 1926.

§ 1. »Пф. паралелу имф. презенту чини аор. »(стр. 120). То је јако добро М. рекао; т. ј. што је за имф. глаголе през., то за пф. гл. није през. (пф.) него аор. То би се дало овако осивјетлити. Кад плѐтē, вели се: плѐтē (имф. през.); а кад оплѐтē, не вели се оплѐтē (пф. през.), него се вели: о̑плете (аор.). То додуше опћенито вриједи, али ипак треба истаћи да је ту М. у нар. пј., у прошлим догађајима, дакле: Коња јаше Краљевићу Марко — Полетјеше два врана гаврана. Дакле: Кад Марко јаше, вели се јаше, а кад гаврани полете, не вели се: полѐтē, него: полетјеше.

§ 2-а) На стр. 120.: »Ни перфективна се, наиме, прошла (са гледишта праве садашњости) радња у П [П је Мусићу приповиједање, а Р разговор, стр. 113.] темпорално не одређује према ономе времену у које се говори и за које је прошла, него према ономе у које се врши, али ни за то вријеме она није (као имперфективна) садашња (јер пф. радња *не* може бити садашња), него такође прошла, јер се пф. радња не може вршити да се не изврши, нити се може извршити да не буде прошла«.

б) То је она иста тврдња што је М. пред 24 године изнио у Јагићеву Арх., а пред 34 у Раду (вили сприједа): да је пф. радња за вријеме у које се изврши прошла. Не одговара чињеницама, не-

могућа је, али прва два пута била је изречена опрезније, није се лако могло рећи да је ствар криво схваћена, јер је остајала могућност да само можда не одговара тачно схваћању, сад је, чини се, потпуно јасно да ни схватање не одговара чињеницама.

Мусић је много тешко питање наше синтаксе одлично расвијетлио, али овдје је, чини се, запао у некакав догматизам, у некакву контрадикцију.

Пф. се радња, откад је пф., не може вршити; она се вршила прије своје перфективности, али онда је била имф. и садашња за вријеме у које се вршила. И ту говори као да су то двије сасвим различне радње, као да не види да је то иста радња, само у два различна стадија: у стадију извршивања и у стадију извршености.

Може иста радња бити имф. (извршивати се) па пф. (бити извршена), а тако и њезин дио; али што је извршено не може се више вршити.

На тешку се питању лако западне и у мистицизам, хотећи силом продријети до истине; а кад се до ње дође, чудимо се њезиној једноставности, само је била застрта; а каткад није била ни застрта, него нијесмо с оне стране погледали.

*

§ 3-а) На стр. 121.: »По том се управо може рећи да у које се вријеме имф. радња изречена презентом врши и за које је садашња, у исто се вријеме пф. радња изречена аористом извршила и за исто је прошла. А то је вријеме помишљена садашњост.

С гледишта те садашњости може се рећи да се имф. радња изречена презентом управо сада врши, а пф. изречена аористом да се управо сада извршила и прошла.

По томе аор. значи пф. радњу прошлу у помишљеној садашњости, као што през. значи имф. радњу садашњу у помишљеној садашњости. Тај исти паралелизам између през. имф. гл. и пф. аор. налазимо у апстрактним реченицама, гдје се такође и имф. и пф. радња темпорално одређује према ономе времену у које се врши и за које је имф. (радња) садашња, а пф. прошла«.

б) Ово мјесто баца нешто свјетлости и на она прећашња. Није било прецизности у изражавању. М. говори о времену радње, а тиме не мисли оно вријеме коме је почетак и свршетак одређен почетком и свршетком радње и које је право вријеме те радње, него мисли већи комплекс времена кога има и пред том радњом доста и иза ње и поред ње, па се у њему догађају и друге радње и све су имф. садашње, а пф. прошле (изречене презентом — аористом). Тај комплекс времена је нечија садашњост. У тој садашњости се радња аориста извршила и прошла.

Ипак се ни за то вријеме не би смјело рећи да је за њ радња аор. прошла; у њему је прошла, није за њ прошла, јер кад речемо:

»за њ је прошла«, а рекли смо да је прије њега извршена и прошла, а она је у истину само за његов један дио прошла, а за други је била имф. и садашња; у њему се вршила.

Садашњост говорникова (била права или помишљена) није нешто стално, она је за сваку радњу, изречену имф. презентом, друкчија; варира између момента и вјечности. Код изговарања пф. аориста је сведена на момент, а радња изречена аористом јест према томе тренутку говорникову у прошлости, не у садашњости, иако је извршена пред његовим очима (исп. Бругманов Augenpräterit), јер су они тренуци, који су онда припадали ондашњој говорниковој садашњости, чим је радња извршена, постали тренуцима говорникове прошлости, а не његове нове садашњости.

Није извршена у говорничкој садашњости, јер кад је вршена, није он био њезин говорник, а кад јој је постао говорник, имао је већ друкчију садашњост, с којом радња није била у вези.

Ништа није у говорниковој (широј) садашњости што није, једним својим дијелом, и у тренутку говорења; само оно што је, једним својим дијелом, и у тренутку говорења, може захватити и ширу говорникову садашњост, а што није, једним својим дијелом, у тренутку говорења, то није у његовој садашњости, него у прошлости или у будућности.

Има један случај кад радња припада говорниковој садашњости, ако и није у акцији баш и у тренутку говорења, а то је кад је и прије и послије тренутка говорења.

О том правилу, које се не смије мимоићи, М. није водио рачуна кад је допустио могућност прошле радње у садашњости. Што је извршено, то се више не врши; што је прошло, то није у садашњости.

§ 4. На стр. 124. вели М. да аор. од имф. гл. значи у П.: да се »имф. радња извршила, т. ј. вршила и свршила«: и читаше (пл.) велике молитве.

Преварио се М.; ничим ту није речено ни да су читали до краја, у ком би случају то још био имф. гл., акомоли да су читање извршили . . . свршили, у ком би случају био пф. гл. Наш аор. вуковски од имф. гл. у питању аспекта не мијења ништа: имф. гл. чува своју имперфективност потпуно и у аор., т. ј. остаје код извршивања, не прелази извршеност.

■

П. У народним приповиједткама.

Глас 126. г. 1927. стр. 1—139.

На стр. 8.: »Аор. значи пф. радњу која се извршила у садашњости правој (у Р) или помишљеној (у П) или у прошлости; а употребљава се

а) у П *а*) за оно за што се каже да је тко у прошлости видио да се извршило. Што је тко видио изрече се с гледишта онога вре-

мена када је видно; тако аор. значи радњу која се извршила у садашњости за вријеме у које се онај који је изрече преноси (у помишљеној садашњости)«.

И ту остаје Мусићева погрешка, да је аор. и од имф. глаголâ перфективан, и друга: да се изврши у садашњости.

*

ж) A. Musić: Slov. efektivni prez. Rad 253. 1935. 165—180.

§ 1. Радњу изазвао Кошмидер директним писмом. Обични: dam, zahvalim и још који, а иначе ријетко. Признаје (166) да му је често тешко њихово значење одлучити од футурског.

У § 2. цитира Микл. тврдњу да су слнч., горњолуж. и доњолуж. срп. еф. през. (през. пф. гл. за садашњост) германизми.

Мусић је одустао од пристајања уз Миклошићево мишљење поради тога што у Брижин. сп. има мјестâ као ich empfehle = preporočo; он узимље да је ту за њем. имф. през. узет слнч. пф. през.; али код тога просуђивања треба узети у рачун да је имперфективност тога њем. през. врло проблематичне нарави; то је једно; а друго инф. empfehlen је понајвише пф., па је преводилац могао имати спарен пф. инф. empfehlen са пф. preporočit те их оставио спарене и у през., макар био през. имф. То дакле није доказ против Микл. схваћања, него га само потврђује и потврђује му старину.

§ 3. У § 3. износи Шкрапчево мишљење: захваљујем или zahvalim: изговарањем се извршује радња у садашњости, био гл. имф. или пф.; зато прозвао овај пф. през. ефективним.

Мс. приговара да је Шкрабец превидио утврђено правило: да пф. радња нигда и нигдје не може бити садашња, јер не траје; а онда, не извршује се радња изговарањем самим гл. као пољубити, загрлити, а и они долазе у еф. през.

Даље Мс. вели: »пф. радња нама није нека посебна радња него само успјели завршетак (извршење) или почетак имперфективне«: падати — пасти; сједати — сјести, разбијати — разбити, натакати — наточити, умирати — умријети; потећи — тећи, оболјети — боловати; први су еф. или резулт., а други ингр. или инк.; сјести еф.: сједати ингр.: сједити!

Мс. је јамачно Шкрапчев назив прешироко схватио и све пф. гл. који нијесу инк. назвао еф. и њихов през. еф., у колико му извршење није у даљој будућности. Исправно и значење zahvalim схваћа као будућност.

Њему је имф. през. садашњост; пф. през. је свршеност имф. гл., дакле будућност, и по томе држи да III. нема право да је радња еф. през. садашња.

§ 4.-а) У § 4 његово схваћање еф. през. (захвалим):

»Код еф. през. вријеме имф. радње пада у ужу [кад се баш говори] а пф. у ширу садашњост, која захвата у ону будућност у коју за онога који говори пф. радња пада«.

Мс. чини Шкрапцу криво. Ш. није рекао да пф. през. у овом случају значи садашњост, садашњу радњу, него да радња које се он тиче јест садашња. И Мс. има право да пф. през. не може значити садашњост; и Ш. има право да је радња овога през. садашња.

б) Zahvalim значи да ће у будућности доћи момент с чијега ћу стајалишта моћи рећи: захвалих. Да је тај момент самим изговором те ријечи већ дошао, није посао ни аспекта перфективности ни темпуса презента, него коријена ове ријечи: -хвал-. И да сам само тај коријен изговорио или његову именицу хвала, било би се исто догодило, радња захваљивања би се и у том случају извршивала у садашњости и била би за момент иза изговора извршена, прошла. То је дакле лексикално значење, а не аспекатско. Види о томе и код Кошмидера и код Дебрунера овдје.

в) У пуној мјери то све вриједи само за **verba dicendi** през. 1. сг.; али и од других неких пф. гл. през. у слнч., стављајући у будућност момент за који казује да је иза извршености, може само извршавање имати у вријеме говорења, али оно није њиме речено нити се самим изговором врши, па по томе није ни лексикално: дам (а изговарајући даје).

г) И ужа и шира садашњост јесу права садашњост, јер је у том комплексу времена и момент говорења; облик zahvalim не веже момент за који је радња извршена за момент говорења, он је дакле изван праве садашњости па по томе није ни у широј садашњости него у будућности, у правој будућности. Тој будућности може ријеч сада дати обиљежје садашњости, али не праве, ни уже ни шире, јер није тиме укључен момент говорења; у том случају ријеч сада даје дакле само обиљежје неправе садашњости, али само као споредно обиљежје због блискости, а прави временски степен, будућност, остаје и даље. Сасвим су други елементи, како смо већ видјели, који ту за будући момент извршену и прошлу радњу смјештају у садашњост, праву, ужу.

Ријеч сада тако и прошлој радњи може дати обиљежје садашњости, али не ни шире, него неправе; садашњости по блискости а не по учествовању хипа на коме се »вријеме врти«.

§ 5. У § 5 на примјеру Zdaj jabloko pade показује да сваки пф. през. може изрећи будућу пф. радњу која се у садашњости врши (рекао је кад је већ видио да пада), у еф. през. говорник сам врши. Мусићу је доста да врши; не тражи да самим говорењем врши, а ово је битност еф. през.

§ 6. Еф. през. само у 1. л. сг., у 2. л. у питању, у 3. л. у индир. говору.

Да је у питању и у индир. говору ту и презент и ефективност, то се може признати, јер нијесу инк., него еф. гл. у Мусићеву смислу; али то није Шкрапчев еф. през., јер не долази извршивање радње од онога који говори, а онај који не говори не може радње извршивати говорењем. Zahvališ? Не долази захвалност од питача, а да ли долази у даном случају од питаног или не долази, то се из питања не види. Остаје, дакле, за прави еф. през. само 1. л. сг.

§ 7. У § 7. Мс. сам нехотице побија своје 2. и 3. л. параграфа 6. велећи да су главна правила еф. през. »1. то да радњу гл. имф. и пф. врши сам онај који говори;

2. то да је гл. такав да му радњу може вршити само онај који говори«; а који пита за захвалу, не извршује је; неоправдано је и ту изоставио Мс. Шкрапчев неизоставни додатак: самим тим што говори, самим изговарањем онога презента; његово увођење истога назива за неинкоативне гл. смућује схваћање овога през. Чудим се да то чини и не осврћући се на утврђено схваћање Дебрунерово и Кошмидерово, основано на истој појави у јевр. ј. Не држи се појма коинциденције, није јој досад ни имена спомено, а у расправљању се на западу све око ње врти. Он из тога расправљања вади стављање перфективности у садашњост; то с правом одбија, али га је пунктуелност завела на криви пут, да сву извршену радњу стави у будућност, док је, стварно, у будућности само момент за који је радња извршена. На сваком се кораку Мусићу о томе ради и на сваком му се кораку осјећа погрешно то стајалиште.

§ 8. С правом брани и през. имф. у овом значењу; имају га и Словенци поред пф. (§ 8).

§ 9. Оно што по Микл. помиње из сс. као бждемъ и съвѣмъ није исто с овим, а пољ. примјери утврђују Мусићеву обрану од њем. утјецаја, али не много.

§ 10. Из § 10. вриједно је цитирати ову потврду Мусићеве пунктуелности, и то горе врсти: »Л) имф. радња врши се непосредно до пф.« (стр. 173).

Примјер му је грч. ингр. аор. којега се радња изговарањем извршује из Софоклова Ајанта: *'Επῆνεσ' ἔργον καὶ πρόνοιαν ἣν ἔθου.*

Преводи: Похвалих дјело и бригу коју си имала.

Не видим ту никакове инкоативности, него у узбуђености Ајант радњу коју извршује приказује као већ извршену и прошлу као и Ифигенија Еврипидова *(ἤνεσα)* (види код Дебрунера овдје).

»Преводи се тај аор., вели Мс., обично презентом имперфективнога глагола, јер се имф. радња врши у садашњости непосредно иза пф.« . . . У истину имф. радње ту нема изречене нимало, него је сва изречена извршена, а у прошлости се разумије, и сва се врши у садашњости, јер се врши изговарањем, али то се не каже.

§ 11. У § 11. нам Мс. каже да је у Jar. Arch. 24 тумачио пф. през. тако, да долази сасвим механички свуда гдје и

имф. през., осим једине садашњости: апстр. (итер. през.), фут., през. хист.; а у ЈФ I. »зашто не дођем« тумачио итеративношћу.

Кад му је Бругман у KV¹ одбио оно тумачење у Arch., он се, вели, с Делбр. сложио, да је сл. пф. през. првобитно с фут. значењем; и код тога остао Бругман и у KV² и у G. Мс. се овдје одриче овога прећашњега тумачења и приступа к Бругману, т. ј. да је пф. презенту фут. значење, а друга су из тога изведена.

Међутим Мусићево је мишљење било исправније него Делбрик-Бругманово, т. ј. Мс. полази од безвремености — коју он додуше не одређује тачно — а то је заправо од саме перфективности, само да је није везао за апстрактне реченице.

И кад би пф. презенту каријера почела у будућности, не припада му будућност више него прошлост или свевременост, па му као излазиште најбоље пристаје оно значење његово које му обиљежава име перфектив.

§ 12. У § 12. Мс., настављајући капитулацију, и у самим апстр. реченицама, које му нијесу више безвременске, држи сада: »да пф. през., као изричај за извршење претпостављене имф. радње значи будућност, али да, како имф. тако и пф. презент, значи понављање своје радње. Ваља држати на памети да се код перфективне имперфективна радња не изриче, јер се разумије сама собом. Тако н. п. Вријеме град гради па га вријеме и разгради, значи управо: В. г. т. па га вријеме и разграђује, тако да ће га разградити. Вријеме у које се радња гл. врши (и имф. и пф.) такво је да се понавља, па у имф. и пф. през. добивају значење да им се радње понављају. ... н. п. Подмукло ће псето најприје ујести«.

Иза промјене схваћања и преко старих погрешака Мусић се ту ипак још једном крепко устремио к истини. Осјетио је у апстрактним реченицама у пф. през. неку имперфективност у већој мјери него се то њему и иначе чинило; осјетио је да је то у вези са понављањем, и понављање необично подвукао: дјеца би у игри већ ономе другу који тражи сакривену ствар викала: ватра, ватра; али Мс. није спознао да је та имперфективност само од понављања, јер понављање није извршено, а нимало не припада поједином случају, који се сваки приказује потпуно извршен од почетка до краја, и то од почетка Мусићеве имф. радње, тако да јој не остаје ни труна имперфективности.

Кад ни фут. облик у апстрактним реченицама није права будућност, ни аор. права прошлост, према тачки говорења, него и један и други вриједе и за прошлост и за будућност, онда доиста нема смисла наметати значење будућности пф. презенту, који уопће није презент него перфектив, казује само извршеност, па је као створен за апстрактне реченице; нема, рекох, смисла наметати му значење одређене времености ондје гдје је он у правоме своме еле-

менту, у свевремености. Дакле старо Мусићево стајалиште било је боље него Бругман—Делбриково, барем овдје у апстрактним реченицама: не футурност, него безвременост, а то је свевременост.

§ 13. У § 13. говорећи о пф. през. за будућност вели:

»а та се будућност одређује према времену у које се врши претпостављена имф. радња« ... »према правој (ужој) садашњости« ... »те пада још у ширу садашњост«, јер јој је »блиска«;

»али пф. през. може значити будућност и удаљену од праве садашњости«.

»Но онда се и имф. радња, коју пф. претпоставља тако да јој значи извршење мора вршити у удаљеној будућности«. ... н. п. слнч. »Jaz pa kupim novo koso, z njo vse rožice pokosim«.

»Прави је смисао: Куповат ћу н. к. тако, да ћу је купити ...«

»Имф. се радња не изриче, јер се по пф. разумије сама собом«.

Мени се опет чини да бојажљиви Мусић потајно осјећа право значење перфективности, тоталисам, и да обично, не увијек, удешава своја тумачења тако да не дођу у очиту опреку са татолистичким схваћањем, али да лакше припушта ју к себи моментанизам, трепутност, као нешто »службено«, али се ипак од тих израза сустезао непрекидно.

Она изјава у биљ. ЈФ V, све ми се више чини као нека капитулација изазвана, неспонтана, да не буде одвише далеко од Белићева схваћања. Колебљивост нека, али увијек су његова расправљања корисна и поучна

Ни код аор. pro futuro није Мс. пропустио да истакне и имф. радњу која се не изриче али се разумије: умријех (од жеље) има смисао: умират ћу тако да ћу умријети. У то његово истицање те имф. радње показује да он хоће да истакне тоталисам, али му није нашао правога изражаја, није нашао двојства аспекта, да је у сваком трепутку и извршивање и извршеност, да се непрестано устопице прате, па да имф. гл. свој радњи казује само извршивање, а пф. гл. свој радњи само извршеност.

§ 14. У § 14.: истор. през. Док је у извођењу других значења пф. през. из футурскога полазио од слнч. примјера, гдје пф. през. може имати фут. значење, и помози Боже; али овдје са самим сх. ј., гдје пф. през. (у главним реченицама) не може имати фут. значење, то је дошло до потпунога слома. Што је тумач једноставнији, то је вјеројатнији, а овај је врло засукан: 1. говорник се преноси у прошлост; 2. са стајалишта прошле имф. радње пф. је през. с фут. значењем; 3. говорник прелази натраг у своју садашњост; 4. сад му је пф. през. постао истор.; то би било за слнч. и за пс., али у самом сх. то је не само заобилазно и неспретно него и немогуће, јер пф. през. не може имати фут. значење (у гл. реч.).

А чему све то, кад је пф. през. управо перфектив са значењем извршености; а да је та извршеност у прошлости, показује то што је везана с којим другим прошлим догађајем.

Да је М. то извео на слич. примјеру, па се повратио у пс., не би тако тешко било у сх. схватити да је, кад је изгубљено фут. значење у пф. през., ipso facto осјетио се тај пф. през. у вези са правом садашњости као прошлост.

У избору примјера М. је обично сретне руке; лијепи су му и дају његовоме раду непролазну вриједност; и овдје му је лијеп примјер, али за Мусићево тумачење футурскога схваћање управо кобан: њему је требао што дуративнији гл., који би својом дуративношћу наметао имперфективност као базу у прошлости, а несрећом десио се гл. тако краткога трајања, да би га Дебрунер назвао моментаним, те је узимање његово за имперфективну базу изишло врло непожељно и помогло упропастити то схваћање: ... дјевојка се замоли оцу = »дјевојка се замољавала оцу тако да ће му се замолити (да му се замолила)«.

Ни издалека не би тако рђав утисак био, да је био примјер оваки: ... саградi кућу = градио је кућу тако да ће је саградити (да је саградио); па ипак не би ни то успјело.

Кад би ова Мусићева расправа била сачувана само у рукопису, и то у неком каснијем преписцу, онда би издавач морао ово мјесто, гдје се през. пф. за прошлост изводи из његова футурскога значења, прогласити за неаутентично, за интерполацију некога каснијега преписивача, јер је тако рђаво, да не може бити Мусићево.

Или је то можда посљедњи кукај Мусићева негда тако крепкога срца.

з) Преглед Мусићева схваћања аспекта

§ 1. За имф. гл. од трајања прешао на вршење, в р ш и ' с е; схватио је, дакле, да аспекатско значење није временско него курзно; боље рећи осјетио, јер он сам тога не истиче.

§ 2. За пф. гл. тражи у с п ј е х и од свршености, свршити (vollenden), прелази на извршеност, и з в р ш и т и (ausführen); корак велики напријед, али више осјећајни него спознајни, јер сам каже да се пф. радња и з в р ш и т и м д а с е и м ф. с в р ш и, а то би било одјељивање свршетка од остале радње и стезање његово на посљедњи моменат. дакле корак натраг од свршености, која је ипак могла повише радње захватити, па и сву.

§ 3. Није се М. ипак ограничио на тај трепутак, кога неће ни да спомене, сакрива га као какву срамоту; он никада не пропушта истакнути да се р а з у м и ј е и остали дио радње, коме он формално не признаје извршености, него га зове и м ф. р а д њ о м, и то консеквентно, свагда; а то је као да би рекао: пф. гл. з н а ч и извршеност посљедњега дјелића радње, и то је онда пф. радња, али се свагда р а з у м и ј е и извршивање све оне радње пред тим дјелићем, које пф. гл. не значи, него се она сама собом узањ увијек

разумије; саградити значи само грађење свршити, а не значи: градити и грађење свршити, премда се и онај градити увијек разумије.

§ 4. Мусићу се и имф. радња може извршити: рецимо: лани сам ову кућу градио = градио и грађење свршио; ту је дакле градити и грађење свршити, а није само грађење свршити као код пф. што је.

§ 5. Иако је дакле неки тоталитам у Мусићеву схваћању перфективности, није то онај прави, да је сва радња у свим својим дијеловима и дјелићима од почетка до краја потпуно извршена као једна цјелина; није схватио да се код имперфективности радња прати у тачки развитка, а код перфективности не прати никакав развитак, него се приступа с пф. глаголом к радњи извршеној у свој цјелини, те се никако не може ту разумјети још неко извршивање, јер како ће се разумјети извршивање кад је већ извршено.

§ 6. Та су се питања расправљала у науци у велике у то доба: М. их се сасвим нузгредно једва дотиче; не прихваћа добрих резултата; нема критике за нове заблуде; иде својим путем.

§ 7. Запазио је истицање коријена код имперфективности; знаменита мисао, али је није искористио, остајући само код презентске редупликације у грч.

§ 8. Запазио је разлику у акц. између имф. и пф., али је та разлика остала за њ безначајна, јер јој није уважио историјског развитка.

§ 9. »Инд. пф. гл. не означује садашњости, која може бити само имф., него пф. радњу уопће као такову без икаква обзира на вријеме«.

§ 10. »Имф. гл. изриче трајну радњу, пф. успјешну: падати, пасти. Успјех просуђује се по том како се радња сврши, дакле је успјешна радња, право узевши, свршена радња. Ако помислимо имф. радњу као пругу, онда је пф. радња тачка прте«. Дакле и Мс. пунктуалан: и успјешност и извршеност свео опет на свршеност.

§ 11. Пф. је радња за вријеме у које се изврши прошла.

§ 12. Пф. презента настао у безвременским реченицама према имф. през.

§ 13. За безвремени имф. през. искључује садашњост.

§ 14. Запјевати значи одпочети пјевати, али и свршити оно што значи запјевати.

§ 15. Аор. имф. гл. значи имф. радњу извршену, т. ј. вршену и свршену; тако и адв. на-вши: зборише, постивши се; гдјешто и у перфекту: женио се.

§ 16. Мисли да гл. као вечерати не постају пф., него могу значити вршење (имф.), а могу и извршеност имф. радње (имперфективно пф.), т. ј. вршење и свршеност, а не само свршеност: (Пф. да су, вели, да би значили само свршеност).

§ 17. »Пф. паралелу имф. презенту чини аор«.

§ 18. Каже да пф. радња није за вријеме у које се »врши« садашња него прошла, »јер се пф. радња не може вршити да се не изврши, нити се може извршити да не буде прошла«.

§ 19. Не одређују му времена радње нејзин почетак и свршетак, него је оно и много пространије.

§ 20. Слнч. еф. през. zahvalim престао држати по Микл. за германизам; одбија Шкрапчево мишљење, да се радња еф. пф. през. извршује у садашности (изговарањем); њему радња еф. пф. през. пада у будућност, која је у широј садашности, а у ужој је садашности претпостављена имф. радња; Мс. не тражи да се самим говорењем врши.

§ 21. Оставио мишљење да се пф. през. као безвременски појавио механички свуда уз имф. през. осим у садашности; па пристао уз Бруг. — Делб. мишљење: да му је темељно значење фут., јер казује свршеност имф. радње, која је садашња.

III. Љ у б а С т о ј а н о в и ћ:

О з н а ч е њ у и употреби г л. о б л и к а у реченицама. ЈФ. II. 3. 4. стр. 187—210. год. 1921.

§ 1. а) Права му је с а д а ш њ о с т тренутак , а обична, док се говори. Није дакле опазио да садашњост осим тога још одређује радња о којој се говори, и према томе се она (сад.) мијења.

И у тој садашњости, вели, једни су тренуци прошли, а други ће наступити. И прошлост и буд. је права и рел. према другој радњи.

б) Гл. се о б л и ц и м а само констатира факат, вршење радње у неком од три времена: радим (радио сам, радићу).

в) Радња може бити ограничена и с в р ш е т к о м самог посла: пишем (писао сам, писаћу) писмо (»радња траје док писмо не буде готово«).

г) Д у љ и н а трајања и размак од садашњости казује се другим ријечима (стр. 188.).

§ 2. а) »Радња коју гли. показују или је н е с в р ш е н а (имф. гл.), или је с в р ш е н а (пф. гл.). Први показују в р ш е њ е, а други и з в р ш е њ е радње.

б) »Ни ово се значење не исказује гл. облицима, него лежи у значењу саме о с н о в е гл. Због овог ... не показује дакле перфект ближу, а аор. даљу (sic) прошлост, већ оба облика показују само прошлост, а колико је она удаљена од садашњости, то се показује на други начин ...«

в) И Љ. има добре изразе вршење и извршење који одвраћају од кривога схваћања временскога.

Вара се да времена не казују даљу и ближу прошлост: ође: овај час, још га понајвише и видим; а отишао је: већ више времена, не види се; т. ј. аор. казује ближу прошлост, непосредну, а перфект даљу; а оба су облици од пф. гл. истога.

А да облик не показује аспект, то има право (тиче се јамачно сх. аориста у првом реду).

§ 3. Љ. је са својим појмом с а д а ш њ о с т и »док се говори« дошао брзо у шкрипац. Већ на стр. 189. под натписом »през.« вели: »тако се у с а д а ш њ о с т и док се говори може догодити и и з в р ш е њ е радње пф. гл«. које се не казује презентом »већ аористом: гле, ти написа писмо, ено осу се зид, јер то и н и ј е г р а м. с а д а ш њ о с т, иако се догодила док се говори, већ прошлост, и исказује се на исти начин као да се у прошлости догодила: ти јуче написа писмо, јуче се осу зид«.

Из његова се примјера јасно види да свака радња (писање, осипање) има своју посебну садашњост: подударање тачке извршавања с тачком говорења, а чим је нестало њезине тачке извршавања и наступила извршеност (написано, осуто), нестало је садашњостй тих радња и наступиле су њихове прошлости; права је то прошлост према тачки говорења: њихова се извршеност није појавила у истом тренутку у коме се појавио изговор ријечи: написа, осу се, него прије њих; радња је у прошлост доспјела прије говорења о томе.

Не смијемо стварати неке садашњости којих језик не признаје, него морамо тражити ону животворну садашњост која је судјеловала код стварања онога што у језику налазимо (стр. 190.)

§ 4. »Само у о д р е ч н о - у п и т. р е ч е н и ц а м а през. пф. гл. има темпорално значење садашњости, јер као год што се може питати зашто се не врши, тако се може питати и зашто се не изврши радња гл. у сад., н. п. »моја пријо, зашто не сједнеш?« . . .

Има ли збиља у том примјеру »пф. през.« »темпорално значење садашњости«, и то само у таким питањима? И за садашњост и за прошлост је речено у том питању само то да ни за један њихов тренутак није та радња извршена и прошла, јер да јест, сједила би прија, и не би до питања дошло. Та негативна констатација за садашњост и прошлост изазвала је питање којим се потиче прија на извршење радње у будућности, т. ј. иза питања. Зашто не сједеш? = Зашто нијеси сјела па не сједиш? Сједи, надам се да ћеш сјести.

Какве ту има садашњости? Примарна је садашњост онај хип »на коме се бријеме врти«, онда је садашњост изговарања оне реченице; затим је најшира овдје садашњост, садашњост боравка прија у посјетама; сви тренуци те најшире садашњости уједно су тренуци м о г у ћ н о с т и гл. сјести, т. ј. да за њих буде извршена та радња и прошла; сви су они тренуци те е в е н т у а л н о с т и: та могућност, евентуалност, била она бивша или будућа, веже их у једну цјелину, у којој је и онај хип на коме се бријеме врти, па зато сви скупа припадају садашњости: садашњости и њима заједно припада и онај хип коме је судба намијенила извршеност. али само дотле док је неодређен, непознат, неизречен, докле својом одређеношћу није лишио могућности оне друге тренутке. он

онда не би више припадао блоку у коме је онај хип на коме се бријеме врти, не би дакле припадао садашњости, него прошлости или будућности. Прија би могла сјести баш и онај хип у који и изговор »сједеш«, али то не би било изречено.

Нег. питање казује да је могућност извршења садашња, још није прошла, али само извршење није и не може бити садашње.

Мусић је (ЈФ I) добро ову радњу назвао апстрактном као и у апстрактним реченицама и у томе тражио узрок овакој употреби (види тамо). Није од тога сједеш далеко ни постулативно: молим те да сједеш, и погодбено: лакше би ти било да сједеш.

§ 5. Код аор. (стр. 191) је Стојановић показао тренутно схватање у највећој мјери: »Аор. показује један тренутак гл. радње. Код имф. гл. тај тренутак који се аор. исказује јесте тренутак свршетка гл. радње, а код пф., који већ својом основом показују да се цела радња свршава за тренутак, аористом се показује тренутак њена извршења«.

»Како под сад. и прош. подразумевамо одсеке времена који трају, то тренуци свршетка радње имф. и извршења целе радње пф. гл. могу пасти како у прошлости тако и у стварној садашњости (а у грам. прошл.) и у оба случаја се исказују аористом«.

Могли би се можда наћи и такови примјери који би задовољили то Стојановићево правило, али обично није тако. У мом крају говоре н. п. Радиште ли ви што у оном тренутку кад је гром пука? Орашмо. (Јест тренутак имф. радње, али није свршетак него гдје било од почетка до краја).

Ораште ли ви јуче? Орашмо; брате, цијели дан, нека Бог опрости. (Није тренутак имф. радње ни посљедњи ни који други, него сва радња цијели дан, двадесетак хиљада тренутака).

Саградише они, боме, лијепу кућу (али не за тренутак, иако је то пф. гл. и аор., него за три мјесеца, неколико стотина хиљада тренутака, близу два милиона).

Ти примјери руше Стојановићево правило, а да ли оно одговара његовим примјерима? Не ни то: »Ми ходисмо и по сваким местима и дању и ноћу и бисмо се с људима и ударасмо на куле и дворове...« Све се те имф. радње мисле цијеле од почетка до краја на милионе тренутака, неколико година, а не свакој само посљедњи тренутак.

Пф. су му гл. краткотрајни: поплашисмо се, уједе, и могу се схватити тренутно, али они не могу никако овластити кога на онако правило, кад има још више противних.

Љ. је прецијенио трећу садашњост, у којој не судјелује главни, централни садашњи момент, и назвао је стварном, премда је творац гл. облика и не признаје за садашњост, те вели (Љ.) да је уједе у садашњости (и не додаје стварној) (овдје ме нешто уједе).

§ 6. Превиђа, а то се често и Мусићу догађало, да ријеч »сада« не лишава претерите и футуре њихова значења прошлости и будућности, него им само додаје ознаку да та прошлост и будућност нијесу јако далеко од садашњости: три су »сада«: сада за близу прошлост, сада за близу будућност и сада за садашњост: сад је сједио (близа прошлост), сад ће сједати (близа будућност) и сад сједи (садашњост).

Не смијемо терминима стварати забуну у схватању, без силе: »Садашњост се пф. глаголом и не може друкчије исказати него само аористом« (192).

§ 7. Перфект. Каже за партицип на -о -ла -ло да »собом означава извршену гл. радњу«, а перфект »само констатира факт извршене радње«, и то он каже и за имф. и за пф. гл.: и за ишао-ишао је и за дошао-дошао је.

Тиме је Љ. дошао у контрадикцију са самим собом, јер је сприједа рекао да имф. гл. казују вршење а пф. извршење својом основом, а времена да то не казују.

Плусквамперфект (стр. 194.). »У Вукову језику има примјера да је ппф-ом исказана доцнија радња као последица раније радње исказане перфектом«.

Јасно је само по себи да је то немогуће и да се та немогућност није могла Вуку догодити. Примјер је: Кажу да је једанпут исекао некаке предате Турке те му се зато било одузело капетанство«, »али по нар. говору би се за обе радње употребио перфект«.

Није ту ппф. према предњој радњи него према каснијој: да му је опет повраћено капетанство. (Не гађај у Вука!)

IV. А. Белић

а) О сх. гл. виду. ЈФ IV. стр. 1—10. 1924.

§ 1. За просте пф. гл. вели: »они су стварно сви тренутни« (стр. 2.) На томе се базира теорија г. Б. да су и сложени тренутни. Простима се, дакле, сва радња изврши за један тренутак, а сложени казују само један тренутак радње извршен.

Сúну јест стварно тренутан; изврши се свагда за један тренутак.

а) Пасти може бити стварно тренутан: паде ми перо из руке на сто (за 1 тренутак); али он може бити и дуративан: паде му капа са звоника на земљу; ми смо гледали кад је падала, прошао је добар бројић секунада док је падала, а колико је секунада падала, управо за толико је и пала; колико се времена радња извршава, управо за толико се времена изврши;

б) дигнути перо са стола могу за тренутак, али док се дигну звона са земље на звоник прође два три сата и више;

в) брàдати не могу курузи за тренутак, ни за сат, ни за дан, него само за десетак двадесет дана; само је синути ту стварно тренутан; пасти и дигнути и стварно тренутни и дуративни; а брàдати, лѝстати, цвјетати ... само дуративни.

Не може се дакле одржати тврдња да су прости пф. гл. сви стварно тренутни.

§ 2. а) Сада долазе знатне спознаје Белићеве по којима се види како му мисао крстари стазама у близини логе правога рјешења проблема перфективности, али се опет елекну на криву стазу и удаљи се. На стр. 2.: »... да се префиксом у слож. глагол. радња гл. ограничава на извршено његово прилошко значење; то повлачи за собом и свршеност (перфективност) свих«. На стр. 3.: »Ја нарочито подвлачим ту особину да префикс не значи вршење радње у његову смислу него ограничавање гл. радње на потпуно извршено значење префикса. Ја мислим да је у томе и права разлика између прилога и префикса у нашем језику. ... цео развитак значења ... иде овако: од извршености гл. радње у смислу и границама извршеног прилошког значења префикса до просте извршености гл. радње у којој се изгубило првобитно прилошко значење префикса са или без какве друге модификације стварног гл. значења«.

б) Добро је одбијено вршење у смислу прилошког значења, јер је то била имперфективност док није још прилог постао био префиксом, још боље се прешло на потпуно извршено прилошко значење префикса, јер то би било баш коначно рјешење проблема у тоталистичком смислу, — али то је мјесто било врло критично, појавила се рђава мисао да је то значење потпуне извршености у смислу прилошког значења префикса у сложеници изгубљено[1]. И то је све покварило.

§ 3. Није извршеност потпуна у смислу прилошког значења префикса у сложеници изгубљена него се баш у моменту слагања појавила: слагањем двију ријечи у једну; — друго је нешто изгубљено, не извршеност него извршавање је изгубљено и замијењено извршеношћу, али не само на крају него у свој димензији од почетка до краја још у пс. ј.; не у посљедњем тренутку него у свима. Ту је био зец и остао у својој лóзи неопажен.

Ту се уједно показало како је тешко схватити прелажење имперфективности у перфективност у самој сложеници те да је — и кад би тај преокрет био изведен у самој сложеници — нужно поради схваћања полазити од стадија у коме је прилог био још растављен од простога глагола, и радња се извршавала у тачки извршавања у његову смислу сва од почетка до краја његова значења: sêkọ per, sêklъ jesmь per; несложено, имперфективно је сва

[1]) Да то није директно речено него индиректно, расправиће се мало касније.

радња приказивана само у извршавању, како се помицала тачка извршавања од почетка до краја као да и нема никакове извршености, премда је извршеност пратила тачку извршавања од почетка до краја; извршеност је имф. глагол као презирао и није за њу казивао ни онда кад му је душа већ, у посљедњој тачки извршавања, у подгрлац дошла, а извршеност се на цијеломе терену осилила и требала да захвати само још посљедњи дио посљедње тачке. Још је формално свуда у цијелој радњи познато само извршавање, па се у сваком дјелићу зна само за извршавање, премда је оно већ прошло свуда осим посљедњега дјелића; ипак нигдје трага каквом признавању извршености. Нестаде извршавања и у посљедњем дјелићу, настаде преокрет, прилог дође на прво мјесто и споји се с простим гл. у једну цјелину и прогласи се у свој радњи од почетка до краја само извршеност; у свим дијеловима и дјелићима само извршеност, извршавању нигдје ни трага као да га нигда није ни било. Потпуни преокрет: persêkъ, persêkohъ, persêklъ jesmь.

§ 4. Баш онда кад се извршеност посвуда осилила и стала на подиј да то и прогласи, Б. је прогласио изгубљеном свуда осим посљедњега момента, свео је на посљедни тренутак. Сметало је што није на једну страну постављена: растављеност, прилог, имперфективност, извршавање; а на другу страну: састављеност, префикс, перфективност; — па се најприје тачно установили сви појмови имперфективности, јер је то наравни развитак радње, од извршавања к извршености; него се одмах прешло на сложеницу и извршеност. Тако се дошло у забуну. Требало је прије установити двојство имперфективности: извршавање у развитку јавно, отворено, а развитак извршености прикривено.

Сметало је и то што се сва промјена приписивала префиксу мјесто узајамноме дјеловању једнога на друго: префикса на глагол и глагола на префикс.

§ 5. Б. мисли да је и код простих и код слож. пф. гл. нашао »обележавање извршености једног тренутка у вршењу гл. радње« (стр. 3. § 1.) и то даје као дефиницију свршености, перфективности.

Тај тренутак може бити: једини, посљедњи, први. Најодређеније је ово: »Све друго је споредно, главно је да се свршеним видом обележава увек извршеност једног тренутка гл. радње«.

Сад је јасно, да Б. сприједа не мисли да префикс ограничава радњу на сву извршеност цијелога прилошког значења префикса, од почетка, него само на конац њезин, на њезин посљедњи тренутак; и то зато јер је изгубљено прилошко значење префикса; он не каже директно да је тиме изгубљена и сва остала извршеност осим посљедњега тренутка, али да мисли да се с губитком прилошког значења изгубила и његова извршеност, види се по том

што префикс ограничава радњу само на њезин посљедњи тренутак; изгубљена толико да је гл. не значи.

§ 6. А из свега се види да ни сам префикс није изгубио прилошкога значења, његове димензије, него да је задржао у свој његовој димензионалности: пресјећи храст не значи само појавити се са сјекиром на другој страни храста него проћи са сјекиром кроз сву дебљину храста од једне стране до друге, супротне, а ту је значење самосталне ријечи »пер«. Б. се налази одмах на другој страни ријеке, јер је нарочито подвукао да пф. гл. не значи вршење; и има право да не значи вршење; ни Мусић није узимао да з н а ч и вршење, али јест да се р а з у м и ј е вршење; нема право М. ни да се разумије: вршење пф. глагол нити значи у ком било дијелу радње, нити се оно разумије. Пф. гл. значи извршеност не само у посљедњем трепутку, него у свим дијеловима и дјелићима од почетка до краја; у свим тренуцима, у свој радњи све је извршено. У свој радњи све или у одређеној количини све. Није префикс изгубио прилошкога свога првобитнога значења; напротив, сад је дошла до изражаја цијела његова димензија, јер је сад истом гл. радња обухватила сву његову димензију; појавила се извршеност, на цијелој линији једнако, не друкчије у посљедњем дјелићу него у првом и средњима.

§ 7. Извршеност прати извршавање у сваком дјелићу, у сваком тренутку, али имф. гл. неће за њу да зна, он је не значи, она није призната, прикривена је, она је потенцијална енергија, а извршавање кинетичка, па кинетичка доминира док се сва не потроши и не пријеђе у потенцијалну, а онда се истом потенцијална открије, и перфективни гл. прогласи његово царство; али, дакако, не с а м о у посљедњем кутићу него и у посљедњем кутићу, **и** у првом, **и** у свима средњима кутићима, дјелићима, тренуцима. Настао је преокрет, промјена власти на цијелом подручју: имперфективност ликвидирана, перфективност инсталирана: sêkọ per > persêkъ.

Ако се то спајање префикса с гл. замисли извршено магнетички у истом тренутку са преокретом доминација имперфективности > доминација перфективности, најлакше се долази до појма аспекта и имф. и пф.

Доминација; досад та ријеч није употребљавана у расправљању о аспекту, а мени се чини да је требамо.

»Гради кућу« кажемо кад то гдје опазимо, а рекли смо тиме радњу у тачки извршавања, не мареći баш за већ извршени дио, сагрђено, ни за неизвршени, несагрђено, али се може помишљати грађење и у тим дијеловима као да је све у акцији, као да се у свим дијеловима и дјелићима гради, приказује се као да је све у развитку, доминација имперфективности као опсјена, варка, лажно приказивање ситуације, доминација имперфективности, и то чак и онда кад је већ све извршено осим посљедњега тренутка, па чак и кад је он на крају.

Чим је он, посљедњи дјелић, посљедњи тренутак, извршен, настаје доминација извршености, све извршености као једне цјелине, као да је онако с неба пала, не признајући никакова извршавања ни постепенога повећавања извршенога дијела, никакова развитка, историје, све је само извршено и ништа више, доминација извршености, перфективност, сагради кућу; и у томе је »сагради« и први ударац лопате у темељу и посљедњи цријеп на сљемену; све извршено: доминација перфективности.

Не, дакле, ограничавање радње на један извршен тренутак, него потпуни преокрет доминације у доминацију (имф. > пф.) на цијелом подручју: гради кућу > сагради кућу; на цијелом подручју од почетка до краја.

§ 8. Можда је то одвише бомбастично приказивање перфективности; али нека га и такога јаснији за вољу. Ево ипак и ранијега, мирнијега: Префикс не стеже гл. радње на један свој дјелић, него, баш напротив, његово здружење с глаголом у једну ријеч даје сложеници значење тоталитета: глаголска је радња обухватила цијело цјелцато прилошко значење префикса од почетка до краја, извршена је радња у смислу прилошког значења префикса од почетка до краја, сва, сва, сва. Ништа друго него то је пф. аспект, пф. вид: извршено све. И тај тоталитет је и код простих пф. гл.: извршено све. А кад је све, дакако да је и онај тренутак.

Све, ако је говор о цијелој радњи; а може бити одређена која било количина, па је о њој говор, онда је она сва извршена: сагради кућу, саградио пô куће.

§ 9. Како је Делбрика завео курзиван гл. erklimmen, тако је Белића завео курзиван гл. препливати (који доиста радо истичу свршетак, посљедњи момент), — да узму извршење посљедњега момента као значење пф. аспекта.

Као што презент имф. глагола не значи само онај момент у коме се говори: гради кућу; него и све моменте сприједа: гради кућу већ два мјесеца; а понешто и оне који ће доћи (под дојмом објекта кућу); тако и аорист пф. глагола не значи само онај посљедњи момент: прèпливâ; него и све моменте сприједа: прèпливâ сву ријеку од једне обале до друге.

Префикс је п р е- најповољнији код курзивних гл. да нас сачува од тренутнога схваћања, јер не упућује само на једну страну као д о, о д, него захвата обадвије стране, и почетак и свршетак, т. ј. значи управо: од почетка до свршетка, али није ни он могао неповољност курзивности парализирати: од цијелога курзивнога посла, чим се изврши, никакав дјелић нам више не треба, а и нема га више; он је био само помоћно средство да се појавимо на другој страни, па се све чини ништа осим онога посљедњега, а оно посљедње је све. Курзивност је врло заводљива, опсјенљива, и да је одређивање појма перфективности трговна, онда

би какав практични трговачки завод баш курзивне примјере препоручивао својим питомцима. Још је заводљивији други примјер дотећи, опет курзиван, а префикс опаснији.

§ 10. Сасвим је тоталитаран трећи: погасити. Када и ко ту може мислити само на посљедњу свијећу? Управо као да гледамо гдје дође од једне до друге и угаси, кад речемо погасити; али не смијемо код сваке помислити: гаси, а код посљедње: погаси и тако наметнути себи криву мисао да је у томе гл. само посљедњи момент. Немогуће! Док би се и могло рећи за један момент: пресијече, не може се никако рећи за једну свијећу, ни посљедњу ни коју било: погаси; ни за двије, акамоли за једну; не допушта итеративност. А да се не тиче посљедње саме ни онда кад их је више па оне друге већ не горе, видимо по томе што не можемо рећи: »погаси Вецо«, ако је оне што већ не горе угасио неко други. Радња гл. погасити захвата све свијеће од прве до посљедње. Није дакле у звонаревој изјави: »Погасио сам у цркви све свијеће« радња простога гл. гасити ограничена префиксом по на посљедњу свијећу нити је ограничена на извршено прилошко значење префикса по. Све је свијеће погасио од прве до посљедње, инклузивно и те двије, а не само посљедњу; то казује пф. гл. погасити без икакве помоћи, без икаква разговора о гашењу сприједа, он сам својом снагом; и само то је перфективност, пф. аспект.

Можемо, дакако, и овако рећи: »Десет је погасио, сад гаси једанаесту, погасиће и оних петнаест«, т. ј. извршеност одређене количине.

§ 11. Ваља ипак признати да је г. Белић добро опазио потпуну извршеност свега код пф. гл., али он ту извршеност третира као нешто туђе, не њихово; он њу њима управо запљењује, њихово благо и богатство, и справља их на просјачки штап, на онај посљедњи јадни тренучић који је извршен кад је доминација имперфективности већ на умору била. Зашто да се криво чини нашој дици и поносу?

*

§ 12. У § 2. стр. 4 исправно је да итеративи нијесу посебнога вида, али није исправно рећи за њих: »м е с т о да показују да се нека радња непрекидно врши, они показују да се гл. радња непрекидно, неограничено понавља«, јер се њихова радња и врши и понавља; паче може понављање и изостати а вршење не може, из чега се види јасно да је вршење битна особина а понављање споредна, необлигатна: прескаче јарке (дур. итер.); жури се некамо, ено баш сад прескаче наш јарак (само дур., није итер.).[1] Ни неограниченост им није битно својство ни онда кад значе понављање, јер их и осим

[1]) На ово се питање мало касније враћамо заједно с г. Б.

ограничења на јарке можемо јаче ограничити: прескаче оних пет јарака; ограничили смо га; ограничили смо га јаче, али не сасвим; но с ограничавањем је једнако и код неитер. на стр. 5.

§ 13. »седати = неограничено пута зазузети седењем место«; понајприје не »зазузети« него »зазузимати«, јер имф. гл. не значи никакове извршености него само извршавање, разумије се да је све до тачке извршавања извршено, али он то не значи и неће за то ни да чује, он позна само извршавање; онда сједати може значити и само почетак првога, паче и јединога сједања, гдје нико ни једном није зазузео мјеста: ено баш сад сједа (није итер. него само дур.); »сједају гости« ни ту ни за кога није речено да је већ сио, ни за какав број гостију није речено да су већ сјели, можда због и није још нико сио, а у том случају мучно је рећи и ту да је гл. итер., иако се на више мјеста јединице сложене радње извршавају, јер смо се навикли за итеративност супонирати пар извршених јединица, али ипак јест и оно итеративност: понавља се извршавање; истом у трећем степену значења гл. сједати, гдје их је неколико већ сјело, али нијесу сви, почиње долазити Белићево значење, али није дошло нити ће доћи, јер имф. гл. не казује ни једнога дјелића радње извршене, али и не пориче, био итер. или не био. На стр 6. г. Б. признаје накнадно вршење и итеративним имф. глаголима, али сасвим погрешно као нешто акцесорно, небитно, што се може појавити истом онда кад се итеративно значење изгуби, и то само на јединици: »По себи се разуме да значење неограничене учествености може прећи у значење неограниченог вршења извесне радње када се извесна радња дата у значењу свршеног глагола, која се неограничено понавља, може замислити да се врши у извесном трајању, н. п. смирити се (свр.).«

Ипак, као да се престрашио битних и одлучних ријечи у тој изјави: »м о ж е п р е ћ и«, устукнуо је, чини се, г. Б. па каже много исправније (стр. 6.): »према томе ја бих рекао да сваки учестани гл. може при извесним приликама ... и м а т и само значење неограничености вршења гл. радње«. То је исправније, јер не пориче старине посједа вршења, али исправно није, јер оставља сумњу, да ли је значење вршења исконски посјед итер. гл. или нова теченина иза изгубљености итеративности. Промјени је дакле обиљежје само опрезност а није спознаја истине, да им је вршење битно, темељно, исконско, неизгубиво значење: и итеративна се имф. радња прати у пијеломе развитку кроз све јединице у тачки извршавања (вршења) сасвим као и онда кад нема понављања.

Оно значење г. Б., да су јединице пф. а само понављање имф., не припада итер. имф. глаголима него пф. глаголима, али само у итер. и апстрактном презенту: он мени донесе воде, зрела воћка сама падне.

§ 14. Како смо сприједа видјели, г. Б. се задовољава да основа пф. глагола добије нови наставак или се како било промијени, да

добијемо имф. гл. Али није доста да постане друкчија; промјена мора бити у одређеном правцу: основа имф. гл. треба да буде јача, шира, по нечем истакнутија од основе пф. глагола, јер то захтијева њезино значење извршивања радње у опреци са значењем извршености пф. глагола: ужи вокал треба да се замијени ширим: е > о, о > а; кратки дугим: е > ē = ѣ, о > ō (=ā), ĭ (→ ь) > ī (= и), ŭ (= ъ) > ū (= ы), н. пр. извести — извозити, родити — рађати; пролетјети — пролијетати, пробости — пробадати, умьрете — умирете, дъхнѫти — дыхати.

То је било у коријену, а тако је и у наставку, с разликом да не прелази глас један у други (>), него се замјењује (∾): ø ∾ i: извести — изводити; i ∾ a, ја: уточити — утакати, родити — рађати (ī ∾ ја).

Истицање имперфективности ширином и дужином није настало истом у сх. ни пс. него већ у индв. прај.: ***φεύγων — φυγών, λαμβάνων — λαβών.***

Гледајући тако на ту појаву, неће нас изненадити кад нађемо да је промјеном основе дошла перфективност а не имперфективност: од лупати настало лупнути. Промјена је, само није ужи вокал замијењен ширим, обратно: али само главно је то да пф. гл. има ужи вокал **у,** имф. гл. шири вокал **а;** и од првобитнога **о** (on > ѫ > у) **а** је шири.

Дефиниција је та, истина, општенито позната, али није опажено да она није ту само зато да буде разлика, јер онда би могло бити и обратно: ужи и краћи за имф. а шири и дуљи за пф., а то не може бити, јер је код радње активност, извршавање, оно што треба да се истакне, а то је код имф. гл.

§ 15. Полазимо ту од пф. гл. Пита се, каква је потреба изазвала творбу толикога мноштва тих нових гл. Без сумње не никаква итеративност. Лако је нама за итеративност. У реченици: »Она сама плете својој дјеци чарапе« свако види да се радња понавља, плете једне чарапе за другима, јер је више дјеце, па ипак нико неће рећи да је плести итеративан гл., а служба му је ту зацијело итеративна, ту он значи радњу која се понавља. Друго је нешто за што нам није лако, без чега не можемо бити, а то је имперфективност. Кад нема имф. гл., мора се из ока из бока створити, јер друкчије не можемо рећи радње у развитку, а сваку радњу треба да можемо рећи у развитку и извршену (свршену). Већ је Вук увиђао да је најзнатнија наша раздиоба гл. у пф. и имф.; кад је, дакле, неки нови гл. имф. и итер., онда он није дур. у првом реду, ни итер. ни дур., него имф.; имперфективност је његово главно обиљежје, његова индивидуалност, т. ј. да се извршава, а да ли се уз то и понавља (итер.) или само извршава (дур.), то је акцесорно, зависно од састава реченице; али треба нагласити, да су та два својства: итеративност и дур. равноправна, а не итеративност на прво мјесто а дуративност у запећак.

§ 16. Јако је мало таквих итер. гл. који немају дуративности јединицâ, то су само они од правих тренутних изведени као што је: сијевати, куцати, сјецкати од сијевнути, куцнути, сјецнути. Већ ни скакати, бацати нијесу такови, јер кад ко скочи или баци, можемо својим сјетилима опазити да је за то требао неко вријеме које можемо мјерити; да је било некога развитка који смо могли пратити: ето сад баш: скаче, преко јарка, баца камен.

Од дур. пф. гл. настају ширењем основе имф. гли. са значењем дур. и итер.; а од правих тренутних гл. настају ширењем основе имф. гл. са значењем само итер.: сјецка, бацка; тачка извршавања се непрестано помиче напријед.

*

§ 17. Не, не, никако се не може признати г. Белићу — докле имамо пред очима само сагнути се — сагибати се — првенство итеративноме значењу у гл. сагибати се над дуративним, кад дуративно значи сасвим исту радњу коју и сагнути се, само онај њено извршавање а овај извршеност, а итеративност је њихова мултипликација. У ономе што имамо, на степену до кога је развитак дошао, итеративност нипошто нема доминантан положај, примаран.

Истом онда кад бисмо пошли од *gъnǫti sę sъ (imf. dur.) — sъgъnǫti sę (pf.) — могли бисмо за вријеме у коме би први био још у пуној снази супонирати за sъgъibati sę само итеративност. Али то није нимало вјероватно да је гомилање итератива изазвала потреба итеративности, јер та је тако незнатна; не преостаје онда него да је смртна бóла првих изазвала треће као замјену, која боље одговара новој перфективности; дакле сагибати се има од почетка значење дур. (итер.).

На таково нас схваћање упућује стваралачка снага аспекта у сл. ј. и немарност за итер. значење, а у сл. је граматици свраћена позорност само на итеративност према другим ј. који нијесу развили нове веће снаге аспекта, као што су је развили сл. ј.

§ 18. Г. Белићу имф. гл. показују у сваком случају радњу неограничену: и кад речемо: »бучили су до 2 сата по поноћи, а онда их је полиција разјурила«, они су бучили неограничено; и кад речемо: »бјежали су до краја онога ћор-сокака« њихово је бјежање било неограничено; и кад речемо: »пливали су уз напето уже до друге обале« њихово је пливање било неограничено; да је тим глаголима битно значење показивати радњу неограничену, они без икакве сумње не би били употребили у тим случајевима страшне грубе ограничености, премда ту ограниченост не казују они него друге ријечи.

Они не показују свршености ни ограничености, то је истина, али их они допуштају, и свршеност и ограниченост, па зато се не

може рећи да они значе несвршеност и неограниченост. Чак и онда г. Белићу имф. глаголи показују неограничену радњу, кад се сами ограничуіv: пресијецати.

§ 19. У § 4. на стр. 9. и 10., гдје г. Белић не залази у детаљно схваћање аспекатских значења, него опћенито говори о развитку, лако бисмо се понајвише сложили:

а) Система: бити — разбити — разбијати — поразбијати;

б) Централна је перфектизација, прва; итерација касније (боље би било рећи имперфектизација);

в) »модификација гл. значења у правцу извршеног прилошког значења префикса« »где се говори о потпуно извршеној гл. радњи«, то је оно гдје смо се разишли;

г) »у презенту су се префикси употребљавали прилошки као самосталне речи означујући да се у њихову правцу, у њихову смислу радња врши«

д) као њем. er nimmt den Hut ab — abnehmen.

§ 20. е) Мјесто помишљања различних реченица лакше ћемо разумјети постанак пф. гл. ако приступимо к једном послу:

Дрвосјеча пресијеца храст у пс. доба. Неко га у почетку посла пита што ради, а он одговори: »sêkọ per« (= пресијецам), и тако редом одговара петорици пролазника у отприлике једнаким временским размацима, у којима се и тачка развитка помакла напријед у једнаким просторним размацима, сваки пут је била на другом мјесту та тачка (т. ј. оштрице сјекире), а прилог »per« је показивао правац тога помицања. То је имф. гл. Иза посљедњега ударца сјекире, кад је радња пресијецања била сва извршена, свршена, храст пресјечен, рекао је: persêkъ (= пресјекох). То је пф. гл.

Тога није могао рећи прије извршености посљедњега ударца ни док је тај посљедњи пут била сјекира у замаху, него само иза њезина проласка на другу страну, иза свршености; а онда је већ била прошла садашњост те радње, није се могла рећи презентом него прошлим временом, аористом. Сјекира је прошла цијели пут који је прилог показивао; радња извршена, нема је више; глагол одлази с првога мјеста; прилог, потпуно извршен, долази на прво мјесто и они се здружују у једну ријеч за знак извршености с в е радње. Истицање и наглашеност прилога због тога што је с а в извршен доводи га на прво мјесто, и нови сложени гл. износи на видик извршеност све оне радње што је показују они имф. гл.: с в е што су они показивали у извршавању, он сад показује извршено.

Перфективност ове сложенице persêkъ могла је код другога храста у средини сијечења уз изговор sêkǫ per за момент ударања у средини изазвати сложеницу persêkǫ за момент који ће послије доћи, за футур: пресјећи ћу.

Није се дакле пф. гл. у своме постављању стискао у кућу неке реченице у којој се говори о потпуној извршености гл. радње или у реченици у којој се таква радња може замислити (модалној), него је он дошао на свијет сам својом снагом показујући директно потпуно извршну гл. радњу од почетка до краја, сву; и није се он ограничио ничим на један дјелић њезин да његову само извршеност показује, а ми по положају тога дјелића да се домишљамо и закључујемо да је и оно друго готово.

§ 21. Истина је да признаје потпуну извршеност радње од почетка до краја и онај који каже да је извршена потпуно сва од почетка до краја, и онај који каже да је свршена, и онај који каже да још је извршен посљедњи тренутак; али то баш и јест питање, које од тога трога каже пф. гл.

Кад бисмо ми имали од њих дознати само то је ли сва радња извршена или није, онда би нам било све једно које од тога трога они казују и да ли казују баш сви једно или можда једни ово а други оно, и претресање тих диференција било би без праве вриједности: све три би групе имале једнако право и једнако криво, т. ј. свака би група имала право да јест оно што она за се тврди, а имала би криво да није и оно што оне друге двије групе за се тврде.

Да је така диференција била између оних попова парничара којима је бискуп, свакоме напосе, рекао: имаш право, онда не би имао криво бискуп него онај каноник који је бискупу рекао да не могу оба имати право, а сад би истом имао криво и бискуп, што је и канонику потврдио да има право.

Али то је оно што ми немамо од пф. гл. дознати само је ли радња извршена, него и којешта друго: ми треба од њих да дознамо и како је радњу извршио, гдје, када, за колико времена, чим, зашто, а ту онда настају различне компликације које се не могу расмрсити, ако нијесмо на чисто које од онога трога значе пф. гл.

Н. п. сградити кућу = 1. сву радњу градње куће извршити; или 2. свршити радњу градње куће; или 3. извршити посљедњи тренутак радње градње куће; било 1. или 2. или 3., разумије се да је извршено све.

Ако узмемо да баш значи само оно 3., изашло је да посљедњи тренутак буде: ударили чавао посљедњи у клобучницу на сљемену; да кућа буде срећна, изнијели су на сљеме малога синчића власни-

кова Срећка од 4 године, и он је у већ проврћену шкуљу ударио једним ударцем чавао за један тренутак.

Да саградити кућу значи збиља само извршити посљедњи тренутак радње, онда би цијело село сасвим озбиљно говорило да је мали Срећко саградио своме ћаћи кућу за један трён ока.

б) А. Белић: Аор. имф. гл. ЈФ V. 1925/6. стр. 171—182.

§ 1. Није лако разабрати како г. Белић што схваћа данас, у вријеме овога чланка, јер је сувише благ према својим пређашњим погрешкама и према погрешкама и Љ. Стојановића па настојећи спасити погрешке упропашћује мишљење. (Стр. 175.). Брково: »ето, овђе ме нешто уједе« несумњива је прошлост и по Белићевој детерминацији; а прошлост је прошлост, па била и непосредна, па допирала и до садашњости; а убрајање онога што је прошло у садашњост не може се назвати тачношћу, ни уз додатак »у извесном правцу«, јер таково признање смета, збуњује, мути појмове.

Уз ријеч »а поплашисмо се тек ноћас« додаје г. Белић »т. ј. сада када се о томе говори«; ту је и детерминација сасвим у духу схваћања Љ. у толикој мјери, да навлачи сумњу на г. Б. да и он непосредну прошлост рачуна у садашњост, а то није у складу ни с осталим Белићевим схваћањем и у самој овој радњи; догађај уплашити се извршен је прије него се и почео изговор аориста уплашисмо се.

•

§ 2. »Радње (бисмо се), (ударасмо) — свршене су у прошлости... са обележавањем да су оне свршене такође пре момента када се о њима говори« (стр. 176.) Овдје није речено да су свршене, него само да су извршаване; о свршености не само да нема ни говора него га не може ни бити, јер је само до тога стало да се истакне да се у вријеме бијења и ударања нијесу поплашили; а не послије тога; осим тога та изјава о свршености не слаже се с изјавом да имф. аспект остаје и у аор. нетакнут; аор. каже да су у прошлости а не да су свршене; не да му имф. аспект да каже да су свршене; аор. ту свршености не каже, аспект не каже, ситуација неће за њу да зна ни да чује, нико за њу не мари, а коментатор је меће на прво мјесто.

§ 3. »Г. Стојановић одређује аор. као један тренутак глаголске радње у прошлости; и ја мислим да је тако. само тај моменат радње добија ближе одређивање у самој реченици« (176.).

Мучно је вјеровати, да је тај тренутак установљен проучавајући примјере као што је: »Ми ходисмо по гори и по сваким местима и дању и ноћу; бисмо се с људима и ударасмо на куле и дворове« (175/6). »Ходисмо по гори и по другим местима«. Готово је

невјероjатно да би ко могао рећи да ту аорист значи »један тренутак« радње ходити, посљедњи. Говорник баш хоће да истакне дуготрајност хода њихова »дању и ноћу«, многобројност згода да се поплаше; он сврађа пажњу слушалаца на ту многобројност згода на њихову дугом и опасном путу. То би било страшно сиромаштво језика или велика неспретност говорника, кад би се за такав случај морао употребити облик који истиче само један тренутак, нимало знатнији од других. Не, не. Ходити је фациентиван глагол; аорист словенских језика му је то оставио, тачка развитка се помицала кроз све згоде и незгоде од почетка до краја, дању и ноћу.

§ 4. Сам г. Б. цитира налику изјаву и из своје књите »Дијалекти«: »Аористом се обележава моменат свршетка гл. радње у непосредној прошлости« (овдје 176.).

Иза тога је изјава која не допушта садашњости, а моменат одређује као terminus ad quem. »Према томе види се да је аорист претеритивно време којим се обележава један моменат прошлости, моменат до којега радња гл. трајала када је прекинута или свршена«. Ту је пунктуалистичко схваћање и код имф. гл., а овдје није: »значење аориста показује да се нека радња вршила (код имперфективних) до извесног момента или у извесном моменту извршила (код перфективних«). Да се »вршила«, то да; али до кога момента, ако је речено, речено је другим ријечима. У тој изјави да се вршила, а у прећашњој напротив, не да се вршила, него моменат до кога се вршила: побијају се те двије изјаве, једна другој не да живјети.

Код пф. је и у другој изјави пунктуелан. У трећој тренутак коначно триумфира: »са мојом дефиницијом (стр. 178.) и г. Љ. Стојановића, да се аорист употребљава за тренутак када се радња збила или када се после извесног трајања завршила у извесном тренутку прошлости«. Још је само требало поновити примјер: »ходисмо дању и ноћу« да свако одмах види да је то доиста само један тренутак. Тренутак аспектних пунктуелаца подсјећа на астрономску годину, т. ј. обични тренутак према тренутку аспектних пунктуелаца, као година према астрономској години.

Коме имф. глаголи значе несвршену радњу, и зове их несвршенима, а у аористу им је значење аспектно нетакнуто остало, нејасно је како му може аор. од њих значити моменат свршетка. У извршавању би га могао значити док је у вези с прећашњим моментима, узевши извршавање до краја, али осамљен не може, а свршен не смије, јер је гл. имф. И тако би аор. дошао у шкрипац: да истим обликом у исто доба као имф. гл. манифестира несвршеност, а као аорист свршеност. Тешка ситуација.

•

§ 5. Сватри научника: Белић, Стојановић, Мусић, признају чињеницу да у аор. нашем имф. глаголу остаје имф. аспект нетакнут. Поред тога првој двојици аор. значи свршетак, свршену, завршену радњу, а Мусићу извршену. Сад има ли право Белић, rebus sic stantibus, да приговара Мусићу, да је тиме признао да у аористу имф. гл. постају пф.? Нема; једнако су криви сватри; с истим је правом могао и М. приговорити исто њима двама, да се и с његове стране потврди она: у туђем оку видиш . . . А то је зато, јер свака радња (дуративна) која се свршила, завршила, она се и извршила; и обратно: свака радња (дур.) која се извршила, она се и свршила, завршила.

То није никакав проблем или мишљење чије, да би ко могао у то сумњати или чак и порицати; него је чиста гола чињеница коју свако може лако видјети чим стане омјеравати значење тих ријечи: »извршити« тиче се цијеле радње готове; а »свршити« и »завршити« тичу се конца, али уз увјет да је и оно сприједа готово; ако је, дакле цијело готово, готов је и крај, ако је крај готово, готов је и почетак, све.

Још је Мусић своју извршеност протумачио као: вршила + свршила; а Белић заузео стајалиште: »после неког трајања свршила«.

*

§ 6. Инкоативни. Г. Белић одбија да би запјевати могло значити извршеност итеративнога значења и значења кукати од имф. гл. запијевати. Мусић није различна значења гл. запијевати истицао, па је највјеројатније да је мислио оно које се највише само собом намеће, а то је дуративно, а то је спремање, кушање, удешавање, хватање гласа, погрешно почињање, од кога се одмах одустаје јер је опажено, па се само собом разумије да је све то извршено и прошло кад речемо зàпјевā или зàпјеваше; код бјештих пјевача запијевање није ни нужно, па се може запјевати и без запијевања, те се због тога чини, да запјевати није извршеност запијевања него нешто иза њега; у истину је запијевати извршеност правога почетка + извршеност приправе и кушања, ако је тога било; главно је ту да је инк. гл. извршеност првога дијела радње, колики и какав тај дио да био.

М. је ту, дакле, премало дао пф. инк. глаголу. Ако узмемо итер. значење, да н. п. различни пјевачи на понешто удаљеним мјестима један за другим запијевају, почињу пјевати, онда значење не остаје само на приправи и кушању него захвата и прави почетак, па запјеваше значи извршеност те итеративне радње: сви су почели пјевати: извршеност итер. радње без значења итеративности. То је као: превађује столове, један за другим — превали све (не казује се итеративност); поиспревађива: и то значи што и превали све, али уз један плус: казује се и итер.

Другачије је код инк. итеративности: позапијеваше не значи да су сви запјевали па сад пјевају, него значи да сад сви запијевају, т. ј. није извршен прави почетак ни код једне јединице, него је извршено приступање свију у стадиј приправе и кушања. Такова је разлика и између заигравају се — заиграше се и заигравају се — позаиграваше се, т. ј. заиграше се значи да се сад играју, а позаиграваше се да се сад сви заигравају а нијесу се заиграли. Тако и проговарати; и почињати. Само за значење кукати има г. Б. право да запјевати не значи почети кукати; почети кукати значи позапијевати или закукати; наравно, јер није једнако кукати и пјевати, него кукати и запијевати.

в) А. Белић: О употреби времена у сх. ј. поводом расправе о томе од А. Мусића. ЈФ VI. 1926/7. стр. 102—132.

§ 1. »Првим (т. ј. през. од имф. гл.) се обележава радња која траје, а другим (т. ј. през. пф. гл.) један извршени тренутак (почетни или крајни)« стр. 107. То у П. (припов.).

И овдје ето веже Б. аспект превише уз вријеме (траје — тренутак) и остаје код тренутнога схваћања перфективности.

§ 2. Белићеви термини: синт. индикатив и синт. релатив нијесу на одмет; само штета да их је везао на Мусићев Р (разговор) и П (прип.), који се често налазе један у другоме: разг. у прип., прип. у разг., па тиме стварају потребу да се поред њих често морају употребити и Маретићеви називи, па настаје смутња од 8 термина којих се садржај преплеће. Много је једноставније: индикатив, кад се вријеме одређује према моменту говорења, а релатив, кад се одређује према коме другоме времену.

§ 3. За пф. през. је добро одредио да нема свога временскога значења него по времену уз које се употребљава по ситуацији, а његово је значење само перфективност; исто је тако добро одредио за имф. през. да у случајевима кад не значи праве садашњости значи само имперфективност (§ 8 стр. 113); према томе сам предложио називе перфектив и фациентив (за пф. през., и имф. през. кад не значи садашњости).

§ 4. И аор. му је и овдје остао на моменту: (Стр. 114.) »значење времена... ограниченог на моменат непосредно пред моментом саопштења« и »извршен моменат једне импф. или пф. радње у прошлости«. Дакле баш оно што је Мусићу приговарао (види овдје под Бел. б. мој § 5.): аор.; извршен моменат, од имф. гл. То двоје се доиста међу се побијају.

§ 5. А јој, однесе га (јастријеб пиле); — благо мени, дође мој син! Што је то друго него констатовање тужне и радосне чињенице? И то не иде у П него Р. Зато је нејасно како може г. Б. одбијати Мусићу констатацију аор. у Р. Тă баш то му је главно значење, а не временско, како каже г. Б.

г) А. Белић: Словенски инјунктив у вези са постањем сл. гл. вида. Глас 148. стр. 1—38. 1932.

»Према ономе што се зна о индијском и грч. инјунктиву за мене је јасно да он по синт. употреби и по значењу одговара врло добро сл. пф. през.«

Г. Белић не води рачуна о томе, да инјунктив није само индикатив аор. без аугмента (*φυγέτ*) нећ и имперфект без аугмента (bhéret), а то много смета у његову извођењу. Идеја је о вези сл. пф. аспекта и индв. аор., дакако, добра, али сл. пф. през. ту нема јаке улоге, секундаран је. Види код Вејка овдје.

д) А. Белић: Koschmieder Erwin: Nauka o aspektach csasownika polskiego w zarysie. Wilno 1931. ЈФ 13. 1933/4. стр. 218—227.

§ 1. Б. помиње да је Кошмидеру аспект: несвршеност — свршеност; не мијења значења; он је само једна функција гл. без икаква одређеног значења: враћа се кући — вратимо се кући, чинити — учинити; а није му аспектни однос: читати — прочитати, ићи — проћи, доћи, ући, јер пф. гл. осим осн. има и друго значење.

§ 2. Б. му с правом одбија порицање промјене значења показујући да и учинити није само престати чинити, него има и резултативно значење, а тако и вратити се, а ријетки су гл. пф. без резултата.

»Оно што назива К. видом или аспектом само је у ствари једна врста сл. гл. вида... са врло различним степеном чувања, мењања и губљења разлике у материјалном значењу гл. Могло би се рећи да први степен у томе низу чини гл. вид са потпуним мењањем гл. значења а посљедњи гл. вид са »готово« потпуним чувањем основнога значења само са променом вида« (стр. 220.).

Штета да није одмах г. Белић дао по један почетни и завршни примјер да видимо јасно што мисли.

Кошмидерови прим. 1. krzyczeć — krzyknąć (викати — викнути); 2. robić — zrobić (радити — урадити) 3. wrócić — wracać; 4. dziać się — stać się (постајати — постати), наш: говорити — рећи; суплетивни гл. Б. не признаје да би викати — викнути били аспектни пар, али јесу, и онда ако узмемо да је викати само итеративе од викнути, јер пф. гл. не мора значити извршење све радње, него је доста да значи извршење све одређене количине једнога дијела радње, али свега, овдје онога дијела коме је викати вишекратник; осим тога може викнути значити извршење краткога викања: Нуде погледај ко то виче на чобане; што им је оно викнуо. Поводећи се за К. вели и Б.: друго је резултат а друго пф. аспект, као да се то двоје може раставити; као да се може радња грађење куће извршити, кућа саградити и тако да куће не буде: тиме што

је та радња извршена добили смо кућу. Истакнутост повезаности извршености и резултата више нам овдје треба него истакнутост њихове индувидуалности. Битност аспекта има се тражити тамо гдје је најпотребнији: у градњи куће, жетви шенице, писању трагедије, а не у пустоме викању, у гл. krzyczać, и то у првоме реду у њему.

Како се има схватити К. тврдња да је гл. аспект само функција без икаква одређеног значења? То је речено према грч. и лат. аспекту, за који нијесу посебне ријечи као у сл. ј., па се тамо јасно види да с промјеном аспекта не долази друга ријеч. Али ипак ни тамо није зато нипошто смио рећи да нема промјене значења с промјеном аспекта.

И те колика је разлика у значењу између *γράφω* и *ἔγραψα*, scribo и scripsi (*ἐπιστολήν*, epistolam). *Γράφω* и scribo *ἐπιστολήν*, epistolam својим значењем допуштају да будем код прве ријечи писма, а значење облика *ἔγραψα* и scripsi баца ме сасвим сигурно иза посљедње ријечи. Та велика разлика у значењу у тим језицима, а тако и у староинд. ј. и у индв. прај., јест аспектна, а веже уз гл. облике исте ријечи. У будућности ти језици немају те разлике (у главним реченицама), и то је недостатак. У сл. ј. је тај недостатак уклоњен, јер су под дојмом знаменитости аспекатскога разликовања на све стране створили посебне ријечи за аспекте. Тако је велика разлика аспекатскога значења са облика прешла на ријечи.

Бел.: »Гл. вид је 1 од саставних делова стварног гл. значења. Он дакле није функција већ значење гл.« (222) Тако је.

•

§ 3. ad глава II. У анализи реченице: »понављао изговор 3 пута« и »поновио изговор 3 пута«, оба су се преварили и К. и Б. У првој су се сложили да итеративност казује итер. гл. облик, а у другој К. приписује итеративност глаголу пф., премда нема итер. облик, а Б. броју. Превидјели су да је овдје итеративност у самом гл. коријену нов-: на ново, Јово на ново, поново = iterum. У првој су три могућности значења итеративности: и кор. и осн. и број; али коријен нема што друго значити него итеративност, па је зато језик оставио њему, а гл. облик значи само имперфективност, фациентивност, извршавање, а броју је остало да каже само колико пута. У другој реченици опет коријен значи итеративност, гл. осн. извршеност, а број опет само колико пута.

Не стоји дакле тврдња: »понови ... само нема никаквог итеративног значења« (222). Нема с обзиром на субјект, јер би он имао само једном то извршити; али има с обзиром на радњу, јер је та радња већ једном извршена, а сад треба да се други пут изврши, барем подвостручи. Дакле некаково итеративно значење има: родила се с њим.

У анализи примјера: каткад бацим на њих поглед (csasem rzucę . . .) сасвим је оправдано г. Б. за носиоца итеративности узео само прилог, а глаголу оставио само перфективност; и да је ту перфект или футур, ствар би била свршена, јер само бацио сам или бацаћу не може имати итер. значења, али кад је пф. през., требало је рећи да би у овом случају, да нема итер. прилога, он сам, ослањајући се на ситуацију, преузео и итер. значење: али се онда обично још нешто очекује што помаже створити ситуацију, н. п. »а они на ме, т. ј. баце поглед«, и онда је ту не само итеративност него и имперфективност понављања, премда гл. остаје пф., и, што је добро опазио г. Б., узимље се (тај пф. през.)само за поједине тренутке.

§ 5. Оно што је К. у уводу казао, да аспекти неког гл. »не мијењају његова значења« (Б. 218. К. 2), јер лат. гл. reverti служи за враћати се и за вратити се; те да је гл. вид »само једна функција гл. без икаква одређеног значења« (Б. 218. К. 3.), — постаје јасније из анализе тих примјера: понављам лекцију: итер. гл. изгубио итеративност, постао дур., а у оба је значења остао имф., није зато промијенио аспекта; то је К-у доказ, да промјена значења не мијења аспекта; а већ смо видјели како је три пута понављати и три пута поновити промијенило аспект а није итеративнога значења, дакле промјена аспекта не мијења значења. К. хоће нешто да докаже па својим погрешкама гледа кроз прсте; Б. осјећа да се ту гријеши, али није опазио у чем па, тврдећи да гл. док у реченици има једнократно дур. значење није изгубио итеративнога у исто доба и тврдећи да поновити нема итер. значења, запао је у нове погрешке налике на оне.

Нека је имф. глаголу итер. значење промијењено у дур. а имперфективност остала; или нека му је имперфективност промијењена у перфективност а итеративност остала; то све може бити, јер оба аспекта подносе и итер. и дур. значење; али требало се сјетити да итеративност и дуративност нијесу сва значења што их глаголи могу имати и да их међу онима другима може бити и таковних која мијењају аспекти и обратно која мијењају аспекте; то се имало a priori тако мислити да се не би логика,ни крива ни дужна, осјетила увријеђена.

Треба их упорно тражити (та значења, која мијењају аспекте и аспекти њих), као што је Едип Софоклов упорно тражио кривца тебанске куге, па ако се не нађе, питати пророчиште, јер су се и онако мистерије појавиле у аспектним питањима. Очекује се одговор пророчишта, и дође: »Тражи их!« И нађе се нешто налик на Едипа: Та значења која мијењају аспекте и аспекти њих, то су сами аспекти (сам Един је био кривац), то је извршавање и извршеност; то су не само два значења глаголска, него два највећа значења што их језици могу имати, што их род људски има. И значење извршавање не може се промијенити у значење

извршеност, да се не промијени и гл. аспект: гл. имф. извршавати у пф. гл. извршити; нити се имф. гл. извршавати може промијенити у пф. гл. извршити, да се велико гл. значење извршавање не претвори у друго велико значење, у извршеност.

Извршавање и извршеност, т о су значења; то је Чимборасо; и већа су она од њега; она су мало не колик она рекламска циркуска жирафа што по земљи иде, а глава јој у облацима. Надам се да им не треба величине још и бенгалском ватром расвјетљивати, да их види и К. из Вилна на свој дурбин.

Ми се шалимо, да нас глава не заболи, али нијесу шала словенски аспекти. Г. је Белић, видјели смо, признао да је аспект значење, али ето, није то овдје примијећено као да му није било моментано у свијести, као што ни мени није било сад у свијести његово признање. И на онај доказ да се вратимо, за истоту значења, што други језици имају један гл.: лат. reverti; један гл., али су облици различнога значења: revertebar имф. значење, а reversus sum пф. значење; и у грч. 1 гл., али је през. основа с имф. значењем, а аор. основа с пф. значењем. А који језици немају аспекатске системе не остају ипак на самом једном гл. и једном облику, него се различно помажу да изреку и друго значење. Два аспекта — два су значења, два различна значења: г р а д и кућу (тек је почео) — с ă г р а д и кућу, благо њему.

§ 6. Невјеројатну Кошмидерову тврдњу да имф. глаголи као догоријевати, свршавати значе једнако свршеност као и догорети свршити, г. је Б. добро одбио, разложито (Б. 223—5.); али с једним недостатком, који неоправдано иде на терет Кошмидеру: није истакао да тим имф. глаголима, чешће него другима, припада извршивање радње до краја, и у самоме презенту, па је то, особито у прошлости гдје је радња у истину већ извршена и прошла, могло лако завести кога да припише неоправдано ту извршеност имф. глаголу; она њему и припада de facto, али нема права да је констатира; то право припада пф. глаголу, јер се то може констатирати само извана, а извршавање које се констатира само изнутра припада само имф. глаголу. Диференција може не бити већа од $^1/_{100}$ секунде, можемо дакле с К. на чашу разговора, да нам не рече: ко за мало гледа мало вриједи.

Није то само да се није сјетио г. Б. развитка до краја, него он њега и не признаје, он вели: примиче се крају али до њега не долази. Долази, ље, јер све извршивање радње припада имф. глаголу; ни једна милијунтина секунде перфективноме, дакле мора му припасти и крај. Тѣ г. Белићу смета што још увијек криво држи да имф. гл. значи несвршеност; он значи и з в р ш а в а њ е, а то може и ћи до краја; истом онда кад дође до краја постаје свршеност, тек за слиједећи моменат.

Истина јест да је радња, док се извршавала, б и л а несвршена, али је донијела свршеност, од које је дијели граница неизмјерно уска.

§ 7. Како имф. глаголи не значе несвршеност, тако исто не значе ни неограниченост. Како би радња орања могла бити неограничена, кад су са свију страна сусједске међе? Нека не оре неограничено коме је глава мила. Нити он значи ограниченост нити неограниченост него извршавање. »Режи бразду до међе«: гл. режи није у тој реченици неограничен, јер не може резати што хоће него *бразду, нити може резати докле хоће* него до међе; ограниченост није у њему самоме, али је допушта, а да значи неограниченост, не би је допустио.

§ 8. Б. (стр. 223) неоправдано не признаје Кошмидеру неку особиту разлику у извршености између п о ч и т а т и и п р о ч и т а т и: прочитати значи извршити потпуно радњу читања у свој одређеној количини књиге: сву књигу, половину, трећину, страну, редак (врсту), ријеч, без икаква обзира на вријеме, а почитати нема одређене никакове количине књиге, него се одређује вријеме да буде кратко које ће се у читању провести, а књиге или радње колико се извршило да извршило, а разумије се да ће и тога, према времену судећи, бити мало; т. ј. прочитати је прави развојни гл., а почитати некако у средини између развојних гл. и гл. стања, а између развојности и стања је особита аспектна разлика; а да се дошло до те спознаје, има особиту заслугу К. својим истицањем ове групе са п о.

■

ђ) А. Белић: П о с т а н а к п р а с л. г л. с и с т е м е. Глас 164. стр. 1—40. 1935.

§ 1. Имф. глаголе зове трајнима а пф. тренутнима (стр. 5.), али говор је само о простим неизведеним гл. Вели да радња тренутних »може трајати само један тренутак«, а међу њима је пасти и дићи; по томе се може пасти из аероплана из висине од 4.000 м за 1 тренутак; и звона се по томе могу дићи са земље на звоник за 1 тренутак; а мати је »дигла на ноге осмеро дјеце, све једно другом до ува«, такођер за 1 тренутак (мј. за 20 година); по томе је и »силна киша ноћас пала« за 1 тренутак.

Оне трајнима ту зове »јер се њихова радња по природи својој може вршити дуље или краће време«.

Вели да су им та такова трајност и тренутност »видска значења«, а истиче им само дуљину, као да је дуљина обилежје вида; вид се не разликује по дуљини трајања, него по томе да ли се радња приказује у вршењу, развитку, моменту развитка, или се приказује извршена; то једнако вриједи и за просте и за сложене, и за неизведене и за изведене, све, свуда, свагда.

§ 2. Г. је Б. овдје у толикој мјери истакао трајност — тренутност гл. као плести — пасти приказујући их као базу развитка пс. аспекатске системе, да се чини да би он хтио да мислимо: да једном у пс. није било никаквих облика аспектних изван те базе, па је та база дала језгру из које су се развили.

Нијесу гл. плести — пасти од постанка свога били онај само имф. а овај само пф. Онај је најприје у индв. морао служити и као имф. и као пф. (исп. код г. Б. ту франц. је jette), а кад се за перфективност развио аор., морала је у индв. само през. основа бити имф. а аорисна пф. од истога гл., па је то прешло у пс. У пс. се није имперфективност гл. плести могла ослободити своје везаности на през. основу, дакле сложеница оплетохъ није својом перфективношћу стала надомјештати перфективност простога аор. плетохъ. Појмови »извршавање« и »извршеност«, дакле, и код саме дуге радње наслијеђени су без икакве нужне везе са кратким радњама, као нешто независно од дужине радње. Обратно је дакле: није имперфективност свих облика гл. плести послужила за заметак перфективности свих облика сложенице оплести, него је перфективност свих облика сложенице старија од имперфективности свих облика простога плести; а развијало се то узајамним дјеловањем (по оној: мало ја, мало ти . . .), т. ј. компромисом је изведен развитак.

А како је за пс. праскозорје искључена могућност у свим облицима имперфективнога плести, јер је аор. још облигатно пф.; тако је исто и искључена могућност у свим облицима перфективнога пасти, јер је презент још облигатно имф., па је или падо било имф. или га већ није ни било, него га је замијенио padajo.

Нужно је, дакле, мислити да природних имперфективаца плести и природних перфективаца пасти није могло бити прије развитка пс. аспектне системе; тă супозиција је њихова продукт системе а не база. Ест вàлā; али људ конац овога расправљања (§ 6 стр. 12) прешао је и г. Б. на страну сложеница и допустио им првенство у изградњи системе; али се није одрекао егзистенције ове категорије потпуно апстрактне. Необлигатност тренутности гл. пасти, дође не допушта да се перфективности удари биљег тренутности. Истина, г. Б. није узео да овдје расправља о значењу аспекта него о постанку системе, али се не може успјешно о њима расправљати одјелито, особито не онда кад се полази од кривога схватања једнога од тих питања. Не остају само аспекатска значења у свим облицима иста, да бисмо их по томе могли познати; то их дијели од временских значења, али не од других стварних. Ко им то држи за обилежје, лако их може помијешати с акционсартима, као што се г. Б-у и догодило, те је разлику дужина: дуративност и моментаност узео за видска значења, зовући их трајност и тренутност. Расправљајући о виду н и к а д не смијемо испустити из вида оби-

ležja: radja u razvitku: — izvršenosti radje; — ali (Isp. ovdje: Peto B I.: Pfč § 2.) isp. str. 7. gdje i sam g. B. to ističe u d r u g o j prilici.

§ 3. G. B. nastoji (str. 7.) protumačiti, zašto su u sl. j. neki gl. i imf. i pf. Nalazi da su to takovi koji po prirodi svoga značenja u prezentu znače vršenje a u pretěritu svršen čin; a onda je prema drugim gl. uz pf. pretěrit dodat pf. prez. a uz imf. prez. dodan imf. pretěrit. Nije loše to; ali nije sve: nije rečeno kakva bi to priroda mogla biti koja pretěritu namjeće svršenost. Oni su svi od reda k r a t k a značenja: njihova se radnja ne prekida, nego kad se počne onda se i svrši: auf einen Sitz, pa kad kaže da je u tome poslu bio, mi odmah uzimljemo kao sigurno da ga je i svršio; n. p. »ajde ručati« — »hvala, ja sam već r u č a o «. Na to bi mogao ko opravdano reći: to jest nešto bliže rješenju, ali ima i drugih gl. kratka značenja kojim se radnja svršuje sva auf einen Sitz, pa ipak ne mogu biti i imf. i pf.; n. p. brijati se: »ajdemo se brijati« — »ja sam se već obrijao«. Ima i na to odgovor: Oni su gl. po prirodi svoga značenja takovi da im nije lako naći prikladan prefiks za perfektizaciju: ili ne pristaje, ili ako pristaje, a on namjeće još nekakvo drugo značenje osim čiste perfektizacije: oručao ne pristaje, a poručao namjeće značenje: da mu nije ništa ostalo ili da je malo vremena ručao pa zbog nečega prekinuo; — jasnije: »ajde jesti« — »hvala, ja sam već ijo (pf.) [da je rekao »pojo« značilo bi, da mu nije ništa ostalo].

Možda nije ni sad sve rečeno; ali, u tom slučaju, ako neko treći oволико doda koliko sam ja dodao, onda je on rješavanje ovoga pitanja »svršio«, to je istina, ali nas tri smo ga (to pitanje) »riješili« (da i ovom prilikom pritvrdimo razliku značenja između općega gl. svršiti, i posebnoga pf. gl. bilo pantivnoga bilo totivnoga).

§ 4. Ova kategorija, gdje glagoli mogu biti i imf. i pf., mogla bi lako zavoditi na krivo shvaćanje imperfektivnosti i perfektivnosti kod ostalih gl. I to je proširivanje dvoznačnosti došlo do izražaja i u nekim raspravama o sl. aspektu: da imf. gl. može značiti u pretěritu i izvršenost; da pf. prez. može značiti i sadašnjost. To je kod drugih gl. isključeno. Našu kategoriju »imf. et pf.« popisao je Maretić u vel. gram.[1] (§ 480.) po Vukovu rj. Izvan te kategorije svi su imf. gl. uvijek u svim oblicima imf. a pf. samo pf. Imf. glagole i pf. glagole, osim one male kategorije, možemo zamisliti podijeljene u dva carstva. U jednome su carstvu imf. gl., to je carstvo imperfektivnosti, izvršavanja radnje; nikada ni u kom obliku oni ne znače izvršenost. U drugom su carstvu pf. glagoli, to je carstvo perfektivnosti, izvršenosti radnje, oni nikada ni u kom obliku ne znače izvršavanje, nego samo izvršenost. Ona mala kategorija je sasvim izvan ta dva velika carstva; ona je autonomna; njezini su građani gla-

голи који могу бити у свим облицима имф. и пф., према потреби, ситуацији, положају, друштву; она је кондоминиј имперфективности и перфективности.

Имф. су гл. представници извршавања радње; они су дан, кад сунце кружи на небу од изласка до заласка; сунце је представник тачке извршавања, тачке развитка. Пф. су глаголи представници извршености радње, они су ноћ, кад нема сунца на небу, нема извршавања; мркла је ноћ, нема ни трагова сунцу, извршивању, прелазне свјетлости нема.

Она мала категорија јест сутон и свитањекондоминиј имперфективности и перфективности, дана и ноћи; они су аспектна веза Словенства с осталим великим народима; они су конзули тих народа код нашега аспекта; они су нам веза и с првим предаорисним индоевропским аспектом.

§ 5. Имперфективност је имф. глаголâ потпуно изолирана: они и у претериту значе само вршење, извршивање: он нам сам по себи не може казати ни да му је извршивање ишло до краја, иако је можда ишло до краја крајца; него то сазнајемо по другим ријечима, по ситуацији, по природи радње то закључујемо. Само не би било оправдано рећи да он не може значити вршење до краја; он га значи, иако нам то не казује, иако ми то не видимо по самоме њему. Ми не видимо ни најситнијих животиња, нёвйдā; али кад узмемо микроскоп, видимо их; нијесмо их видјели само простим оком; нећемо дакле, рећи, да их нема, нёвйдā. Друге ријечи, ситуација, природа радње, то је само микроскоп, који нам помаже да видимо да радња имф. глагола иде до краја, да гл. значи развијање радње до краја. У примјеру »орали су поткуњицу, сами, од почетка до краја« није значење гл. орали усахнуло иза првога метра орања, показавши нам само узорак те радње, него је сва радња до краја његово дјело, његова мука; његово значење, а није она преврнута земља мука ријечи: »до краја«, њихово значење; оне су само кажипрст, а земљу преврће глагол; њихова је радња орања колико је и градња торња оне Рељковићеве дјеце што су викала: ми нацинисмо тојан.

§ 6. ad стр. 9. Перфектизирани гл. Ново је да Б. не наглашује више, да је гл. радња ограничена на један извршен тренутак, него се задовољава само са обележавањем тога тренутка. Оно пређашње ограничавање на 1 тренутак значило је заџијело: да гл. ништа друго не значи него тај тренутак, и по томе да су гл. тренутни; али га је ипак неки унутрашњи глас одвратио да их не назове тренутнима.

Сада изријеком пориче тренутност: »трајни гл. кад постају пф. не могу никад бити тренутни«; дакле не значе само тренутак; паче признаје да могу значити »део« радње, први или посљедњи. То се чини већ примицање к признању значења извршености цијеле радње. Али у имперфективности онога »кад постају пф.« као да се

крије нека дипломатска резервираност, а »део« није нешто подвучено ни разрађено, него само као крилом у лијету дотакнуто; па тако тренутак још увијек доминира, а остала радња остаје у засјенку, код врáтā као сирота на пиру, премда су му примјери: прочитао, написао.

Тренутност је ипак признао и перфектизиранима од трајних али само као секундарно развиту посредним путем: умрети, учинити. Умријети, та то је баш случај гдје се лако може признати обиљежен посљедњи тренутак, па није било нужно тражити у томе секундарност неку и посредност. Извршена је одређена количина радње, а то је овдје посљедњи тренутак; одређена је та количина нашим интересовањем за границу живота и смрти; а могли смо се интересовати и за развитак конца, онда умријети значи извршеност цијелога умирања од почетка до краја и онда није тренутан. Тако и учинити.

Овдје је Б. још већма истакао итеративност (али против тога је доста речено овдје код Бел. I.)

§ 7. Трајан му служи за дур. и за имф., а то је зло, јер су то два сасвим различна појма.

У § 5. на стр. 11., ослањајући се на Агрела, држи сложенице с преф. **с** а за тренутне и да је та тренутност због његова особитог значења и да је секундарна. Скупити прсте јест тренутно значење, али скупити говеда кад се по шуми раштркљају и скупити војску врло су далеко од тренутности. Не користи рећи за оно да је секундарно а ово примарно, нити користи рећи да је та разлика зависна од значења префикса. У нарави онога посла је тренутност а у нарави овога дуративност, а префикс **с** једнако и тамо и тамо показује само смјер развитка посла од периферије према центруму; а што су се прсти десили на близу а говеда и војници надалеко, то се значења префикса нимало не тиче: онолико колико је, извршено је, а да ли је извршено за трен или за сат, скупљено, то је твој посао да мјериш, а није посао пф. гл. скупити ни префикса његова **с;** то његова значења не мијења, јер његово значење није временско, него казује само је ли посао извршен или није; скупио или није скупио; али да је то тако, не можемо видјети без реченица; без реченица нема нико ни права мјерити вријеме, јер то би било апстрактно мјерење нешто немогуће.

§ 8. У § 6. стр. 12—13. констатује Б. имф. облик коријена зов (зовȁм) а пф. зъв (зъва, првобитно пф. аор.); констатује разлику као и Бругман што констатује у ***φεύγειν — φυγεῖν,*** али као ни Бругман не налази особита значаја у томе да је разлика баш такова, а не можда обратна. Не истичу да баш имф. облику, који показује радњу у акцији, у развитку, доликује да му коријен као носилац значења радње буде истакнут јачим, пунијим обликом, средином пријевоја, двогласом е*и* > ов; а пф. облику, који не казује радње у акцији, у развитку, него извршену, готову, у миру,

у непокретности, да доликује да тај вокал не буде истакнут, да буде у слабом облику, у низини пријевоја: ŭ > uи > ъв. Брут. барем помиње разлику и у акц., али ни ту није опазио да баш такова и треба да буде каковa јест, а не обратно, због истога онога разлога: акцентован коренити вокал доликује акцији радње, а неакцентован извршености; а то је и онако и иначе у вези с пријевојем. У пс. је у през. зовѫ био јаки (силазни) акц. на кор. вокалу, али је касније сосиризован, а у аор. је од почетка иза кор. вокала стари узлазни био, у сх. звȁх.

§ 9. Затим г. Белић перфективност (стр. 13.) сложенога през. дозовѫ изводи према перфективности сложенога аор.

Сасвим је оправдано аористу дати у томе првенство, али сама аналогија чини се нешто одвише механично, а спајање приједлога с презентом је догађај пун значаја: извршавање радње имф. презента у смислу приједлога идући напријед дошло напокон до краја значења приједлогова, њихова су се значења покрила и досадашњи имф. »zovọ do« прелази у нови пф. dozovọ; извршује се то спајање, дакле, властитом снагом у правцу развитка претече аор. дозъвахъ. То спајање је у почетку само за случајеве извршености, а за случајеве извршавања остаје и даље zovọ do мј. каснијега: дозивљем.

§ 10. Настајање имперфективности простога аор. (стр. 14.) сасвим је оправдано г. Б. довео у везу са већ готовим односом дозовọ (пф.) — зовọ (имф.) (али претјерује, кад му тражи ново рађање; доста да се препородио; значења се мијењају, а рађа се само једном).

Да се значење имф. аориста изједначило са значењем старога имперфекта, то је јамачно добро; али, одређујући какво је то њихово значење, запада г. Б. у своју стару погрешку: свршавање ... свршетак ...

Ни свршавање ни свршетак, него извршавање радње у ком било стадију од почетка до краја, (т. ј. у почетку или на крају или негдје између почетка и краја), јер то је значење имф. аспекта, а они доносе само (непосредну) прошлост, у чем се слажемо. — Плетоше ли и оне? — Плетоше, чарапе. — Почињу, како ли? — Једна почиње, једна свршује, а једна је у средини била; остале су и иза мене плетући те чарапе.

У § 7. каже г. Б. друкчије што му значе оне ријечи свршава и свршетак. велећи за наше аористе имф. гл.: »Они и данас значе трајну радњу која се завршила непосредно пред тренутак говора« (стр. 14)

Није речено, али се јамачно хтјело рећи оно што се право каже: значе имф. радњу у извршавању до краја. То он гдјекада значи, али не сам него с другим ријечима, а баш је г. Б. онај заклети непријатељ приписивања самоме глаголу онога значења које може имати само с другим ријечима: Никътоже безъ грѣха. Дакле сам никадъ

(т. ј. никада тако да би се по самоме њему знало да му је у даној прилици и то значење а не друго), а с другим ријечима гдјекада, а ту је речено као да сâм и као да увијек то значи, а то би било и немогуће да захтијева извршавање и извршеност у исто доба.

Чини се да г. Б. цитира Ф. Ф. Фортунатова као свога истомишљеника у овом питању. Тешко. Ево тога цитата (стр. 14. биљ): »Вѣроятно аористъ въ глаголахъ длительнаго или продолженнаго вида обозначалъ конечный или начальный моментъ сочетанія съ извѣстнымъ субъектомъ даннаго признака въ его длительности или въ его продолженности«.

Не може се ријеч »конечный« узети у значењу: посљедњи (момент) цијеле радње, јер би онда немогућа била длительность и продолженность, него је он конечный назвао онај моменат у коме је радња затечена, који је, дакле, био посљедњи у затеченоме дијелу радње, т. ј. тачку развитка. Ако се радња није затекла у поодмаклом развитку него се мотри од почетка, онда мјесто конечный моментъ пристаје начальный моментъ и он се узимље у продуживању развитка. Тако узевши може се рећи да је Фортунатовљево схватање имф. аориста исправно колико се тиче аспекта, а вријеме је ту нетакнуто.

Руски термин длительный или продолженный бољи је од нашега трајни, јер уклања вријеме из значења; бољи и од нашега несвршени и пољ. и чеш. **nedokonany**, јер уклања негативност; али фацијентивни би био бољи од њега, јер директно казује значење, а могли би га сви прихватити.

И у другој својој евентуалности тако употребљава г. Б. перфективне партиципе и тиме се удаљује од Фортунатова и од истине: »или извршен почетни и завршни тренутак трајне гл. радње« (14. стр.)

§ 11. У § 6 (стр. 14. т. 2.) г. Б. држи, да су гл. с пријевојном и друкчијом разликом през. и аор. осн.: зовǫ — зъвахъ прије промијенили пф. аор. у имф. него гл. без пријевоја у коријену или разлике у наставку основном: плетǫ — плетохъ. Приличније је обратно узети, јер су се јаче формалне разлике могле дуље опирати изједначивању у значењу, дуље чувати разлике и у значењу.

Ни у детаљном дијелу (стр. 15—16.) не опажа г. Б. да осн. зове — зъва, пере — пьра, бере — бьра, жиде — жьда (Микл. V. 3.) својом средином пријевоја (eu, e, ei) у през. (имф. осн.), а низином (без e) у аор. (негда пф. осн.) тачно одговарају аспектним значењима, те су по томе са аспектног стајалишта најузорније грађене, него чак вели: колико је барем до коријена. »Ова група за нас не представља никакав нарочит однос«.

Што је у гл. као цвьтǫ — цвисъ обратно у аор. јачи вокал, могло би се одбити на positione longam; тако и несǫ — нёсъ. Али што је у гл. као простьрǫ — прострêхъ (Микл. I. 6.) сасвим обратно од аспектног значења? Оно што Б. цитира од Мејеа не помаже.

Протумачио сам сприједа утјецајем императива и супина.

Б. је поради подударања облика основе прошлих партицина у гл. зъвахь узео их као негда перфективне, па је вриједно истаћи да се гл. Микл. I. 6. у тим партиципима не слажу у пријевојном степену с аор. него напротив с през.: прострт, прострли, оумьръ. Зацијело у партицинима низина првобитна, а измјена у аор. и през. секундарна. Г. Белић с правом налази да велики утјецај на оваке промјене и мијешања има имперфектизација аориста: јамачно то мишљење треба примијенити и у горњем случају и у оном пред њим. Средину пријевоја у аор. мрѣхъ могао је унијети стари имперфект кад су им се значења изједначила.

Имф. merъ а аор. mьrъ у пс.; остало само merъ, па од чухъ добило — hъ: merhъ > mrêhъ. Могуће јест.

През. пс. merǫ; сложени пф. мј. umerǫ добио облик umьrǫ према аор. mьrъ док је прости аор. још био пф.; онда и прости през. mьrǫ. Од овог гл. мало су и обични прости облици, зато нас не треба изненађивати низина у пф. през. umьrǫ, кад узмемо да је секундарна.

Нађен је, може се рећи, кључ за тумачење оступања па се још смјелије смије поставити правило: имф. облици — акцентован коријен са средином пријевоја, а пф. облици — акц. иза коријена с низином пријевоја у коријену; средина или барем дуљина; низина или барем краткоћа; што није тако, то није првобитно, него настало иза перфектизације, иза имперфектизације утјецајем једних на друге, аналогијом.

Рекосмо да би се по темељном правилу у Микл. I. 6. очекивало у през., као представнику имперфективности у старини: дер, стер., ждер, па је то имало пријећи и у сложене који су пф., али простих нема тамо, а сложени имају дьр стьр у презенту: продрем, прострем, прождрем »аналогијом«; али кад се мало поизмакнемо, видимо да оно старо правило продире новим путевима да оствари своја права: продрем је пф. па му и припада низина, а прости нијесу изгубљени него их ено у другом друштву, ено их са а-инфинитивима: дерем — дерати, стерем — стерати, ждерем — ждерати, имф. су и имају средину. Види се одатле да оно правило није нека формалност: треба да буде нека разлика, каква било; него је оно пуно значења, форма је она дубоко прожета аспектним значењем, те је тако снажна да се, ако буде којом силом потиснута, упорно бори за своја изгубљена права и продире на своје старо мјесто у коријену, макар се што промијенило у наставцима или префиксима. само нек се спасе акцији јачи глас у кор., а извршености нека западне слабији глас у коријену.

§ 12. На 17. стр. (В) изводи Б. аор. на — охъ од имперфекта несомъ (1. л. пл.) и аор. зъвахомъ у вријеме кад је већ прости аор. изгубио перфективност облигатну.

Али није за ту обнову био потребан имперфект несомъ, кад је био на диспозицији и аор. рекомъ, а кад је тако, нема подлоге за одређивање тако каснога рока за постанак аор. на -охъ; а да баш јест према аор. а не према имф., доказује сх., акц.: плѐтох плѐтосмо плѐтосте плѐтоше, које је прави аор. акц.: првобитно иза коријена; а да је од имф. старога несомъ, био би акц. јаки на кор., јер је такав био у нѐсомъ плѐтомъ, као што доказује садашње наше 2. 3. л. сг. аор. плѐте, које јест стари имперфект. Аор. рѐкох нема рѐче него рѐче, јер је првобитни аор.

§ 13. Дуљину коренитог вокала у пасти сѣсти (стр. 17—18.) тѐшко да није приличније изводити од старога перфекта него од аор.: исп. грч. перфект. ἧμαι (од sĕd-mai) и лат. sĕdi.

§ 14. Тврдња (стр. 18.) да је пф. аор. рекъ постао према пф. през. реко свакако је промашила истину, јер су такови аор. из идв. прај. (грч. ἔλιπον), а такви през. су се појавили истом у пс.

§ 15. У § 12. оправдано изводи Б. да је сл. инф. првобитно био пф.; служио је дакле као инф. аор. а не као инф. през. Треба додати да се не подударају само у извођењу основе, него је акценат имф., исти који и у аор. и који одговара перфективности иза коријена, или барем није првобитни силазни (јаки) него првобитни узлазни. Али како је и през. морао имати свој првобитни инфинитив, морамо узети да је то био супин или се изгубио. (Исп. овдје: Рс. Акц.)

§ 16. Пц. на -лъ. Б. је одвише сву прошлост подредио аористу. Вели: »Из тога факта што се тај партицип градио од аорисне или претеритске основе јасно је, да се он морао имати и резултативно значење« (§ 12.).

А да ли се он гради баш од аор. осн.? Не. Аор. зъва-хъ, пц. зъва-лъ; аор. основа није зъва- него зъва-х-: зъвах-ъ, —, —; зъвах-омъ, зъвас-те, зъваш-ę, то је s-аор.: s је индв. наставак за аорисну основу: ἦ-λυ-σ-α: без гласа s нема s-аор.; зъвалъ дакле није изведено баш од аорисне основе, и зато се за зъвалъ не може извести значење директно из аориснога значења резултативности. Али је добро г. Белић обратио пажњу на основу у вези са значењем, јер је доиста значајно да је и пц. на -лъ изведен од основе којој је коренити вокал у низини пријевоја, што показује неистакнутост коријена а с тиме неакцију радње, њезину извршеност, мировање. По тој низини пријевоја дошао је пц. на -лъ у везу с аористом, јер је и аорисна основа изведена од истога облика гл. основе зъва-.

§ 17. Неприхватива је Б-ева тврдња на концу § 12. за инф. и суп. и пцпе. прошлости: »Они су потпуно ушли у гл. систему и добили су гл. значење тек онда када је у потпуности израђена система перфективизације сл. гл.« (стр. 33.). Добар дио њих био је потпуно у гл. системи већ прије почетка сл. перфективизације, још у вријеме из индв. прајезика наслијеђене системе: през. осн. имф. — аор. осн. пф.

Најсигурније је то за прцп. на -въ, јер му значење сасвим одговара значењу грч. пц. аор.: радњу извршену прије које друге радње; њега је његово значење учинило партиципом аориста, иако није био начињен од његове основе, значење му је било пф., релативно пф.; инф. је био ф. аор., а супин инф. през., дакле онај пф., а овај имф.

Теже је нешто одређено рећи за пц. на -лъ и за пасивни пц. претерита. У нову сл. систему морали су улазити и они од њезина почетка. Кад је сложеност почела значити перфективност у неком облику, почело је то вриједити одмах и у свим другим облицима: не можемо се бар домислити разлогу за што не би било тако, па зато не можемо допустити противну тврдњу.

§ 18. У § 13. на стр. 37. учи Б., да су у сх. ј. облици: плести, плели, пећи неправилни, јер се сада више не би то добило од плетти, плетли, пекти, као што доказује: отјерати, метла, нокти.

Сва настојања школе и науке иду за тим да дођемо до исправнога увјерења, да језиком владају закони, да је његов развитак законит и правилан, и сад на једном појављује се покушај оснивања секте која не признаје законито стечених права и проглашује их неправилностима.

То је баш тако као да би се негдје увео грађански брак, па се онима којима су родитељи већ умрли не призна да су законити, јер су рођени из брака који није склопљен по грађанским законима. Још би само требало да г. Б. тражи од нас да говоримо све по новим законима: не само: отјерати, метла, нокти, него и: немој плети, плетли, пекти мј. старога неправилнога: плести, плели, пећи. Закони су ограничени временом, то је истина, и по старим се законима, који сада не вриједе, не може сада ништа стећи; али оно што је по њима стечено онда кад су вриједили, мора се сад признати за законит и правилан посјед.

То је правило Б. тако неправилно да се не смије олако пустити на миру.

Говорило се кроз вјекове пекти — ногъти. Дошао гласовни закон: кт > ћ, па се опет говорило кроз вјекове пећи — ногъти: каковоме кт нигдје ни трага ни гласа. Изишао закон: *α*) ъ се више не говори; *β*) гт > кт; *γ*) кт се даље не мијења. Зато се стало говорити: пећи — нокти. У вријеме ступања тога закона на снагу у облику пећи нема кт, и нико се жив не сјећа да је он то кад имао. Како може онда гласовни судија приговорити облику пећи да се огријешио о закон, да је неправилан?

По ономе правилу била би и ријеч син неправилна, јер данас sūnus не би прешло у син.

§ 19. На стр. 38 прелази Б. на раздиобу слов. гл. И ту је он револуционаран, одбацује и Микл. (Добр.) и Леск., јер су једностранн она двојица: онај одређује врсте по самој инф. (аор.) осн., овај по самој през. осн., а треба по обадвије.

Осим тога устао је против јединства слов. и у раздиоби гл.: за сважи сл. ј. треба посебна раздиоба.

Он не види добрих страна у Добровски-Миклошићевој диоби у врсте: она је пластична, па зато уочљива, прегледна, лака, ненаткриљиво лака, једноставна: ø-но-ѣ-и-а-ова (ева, ива), готово; готово не само у сс. ј. него и у другима; само ѣ задаје нешто бриге. Та лакоћа и опћепитост, јединство свих сл. граматика није мала ствар.

Лескинових је обиљежја још мање: е-не-је-и, али -је- и сам задаје више главобоље него ѣ, а осим тога се каткад мијења са е, па се не може рећи ни да је тако пластична ни лака као М.

Онда треба и те како истаћи да Добр.-Микл. диоба у врсте одговара тачно глаголскоме развитку од I врсте до VI.: изведени су гл. из касније врсте, а они од којих су изведени из раније: расплести I. — расплетати V., макнути II. — мицати V., живсти I. — живјети III., бацити IV. — бацати V., купити IV. — куповати VI, и тако који год пар огледате.

Ту наравитост развитка показује и двосложност I. врсте, тросложност II.—V, а многосложност VI. врсте.

То показују и осн. наставци: I. ø; II.—V. један слог; VI два слога.

Тако и I. ø, II.—V једноставни наст.; а VI два наставка (ов+а). Тај је строги развојни ред у Лескиновим врстама поремећен тиме што је и-глаголе пребацио на крај. Сви су разреди М. у непарним врстама сасвим оправдани било посебним наставком за през. осн. било друкчијом основом на коју се он додаје (на тл. осн.: пис-је, на инф. осн.: чува-је) било гласовном промјеном: пети. Те групице се не смију презрети ни у каквој новој раздиоби. Могао би се који разред и додати, н. п. мучати у III. или као 3. или као 2. б). Тако би се под б) могли излучити и глаголи с пријевојном разликом: V. 3. а) тъко; б) беро; I. 1. а) плето, б) чьто и др.

Част Лескину у сваком погледу, али и да је боља његова диоба, није је смио уводити мјесто старе добре диобе. Друго је, кад је нова много боља, а стара тешко поправљива.

Б. у сс. има 8 врста; дијелећи масу гл. у 8 врста морао пазити на 16 особина (8 през., 8 инф.); то јако отешчава посао; већ та тешкоћа одбија од његове диобе, и да није и код њега остало несродних елемената у истој врсти: у 4. инф. осн. са: ø-а-ѣ. Ујединиле се тешкоће М. ѣ и Л. је; и-гл. му дошли на крај као и Лескину; ни гласовне тешкоће као: плести пешти мрѣти пети не могу остати у једној рпи без диобе. Како може диоба с толиким потешкоћама очекивати да се оне двије старије диобе забаце и забораве. Само по себи оваково слагање може преглед помагати, али ослањајући се на М. диобу.

Та Б. диоба сс. у нескладу је с његовом диобом сх. у истој расправи: орати сх. 2., а сс. 5; чувати сх. 6., а сс. 4, куповати сх 4, а сс 6. Овакове диобе могу онога који узме учити сл. ј. нагнати у очај. Као да наука треба да иде за тим да отешчава учење словенских језика.

е) А. Белић: Hermelin Elen: Über den Gebrauch des Praesenspartizips von pf. Verben im Aksl. Inauguraldissertation. ЈФ. XVII. 1938. стр. 252-5.

§ 1. Признаје (стр. 252.) јој да је исправно констатовала да не значи напоредно трајање гл. радње, што значи пц. през. имф. гл.

Одобрава јој и да значе прошлост и будућност (стр. 253.), јер се, вели, и сам през. употребљава за прошлост и буд. (од пф. гл.). Кад се говори о прошлости и будућности без икаква одређења, увијек се мисли: према тачки говорења; а пц. -nt- уопће у индв. ј. не значи никакова времена према тачки говорења: ни садашњости ни прошлости ни будућности; он за тачку говорења тако не мари као да је и нема на свијету, потпуно је игнорира, за њу је он сасвим безвременски облик.

Он значи само то да се његова радња догађа у исто вријеме кад и нека друга поменута радња, а које је то вријеме, то је посао глагола те друге радње да одреди: fugiens: clamabat, clamabit, clamat; бјежећи: је викао, ће викати, виче. Његова је временост, дакле, релативно одређена, према другој радњи: исто вријеме као и она. У сл. ј. таки је пц. през. само од имф. гл. (и у другима је он имф.). Још је један пц. који нам у питању о коме се ради јако треба, а и не спомиње га г. Б. са своје стране нити приговара ауторки, ако га збиља ни она не спомиње, а то је сл. пц. претерита на -ъs- (-въ, -въши; наше -вши) и грч. пц. аор. И они не значе према тачки говорења никакова времена, ни сад., ни прош. ни буд., на њу се и не осврћу као ни -nt-; и они имају само р е л а т и в н о врем. значење, према другој радњи, и то п р о ш л о с т, извршену радњу (грч. свагда, а сл. кад је од пф. гл.) и прошлу прије те друге радње. Та друга радња може бити казана и имф. и пф. глаголом у сваком времену; а ови пф. пц. значе увијек радњу прије ње извршену и прошлу не марећи ни мало за тачку говорења; а може се десити да њихова радња буде према тачки говорења извршена не само у прош. него и у буд., није искључена ни садашњост, али они тога не значе.

Баш то радњу извршену и прошлу прије извршивања или извршености неке друге поменуте радње, значе и сс. пц. през. од пф. гл.; сасвим као грч. пц. аор. и у сл. ј. пц. на -вши од пф. гл. Он и по свом облику -ont и није ништа друго него грч. пц. аор.: *φυγ-οντ-ες* побѣг-жште (-ont-j-e-s).

Дебрунер је добро схватио његово значење (види овдје код Дебрунера).

§ 2. Пц. през. од имф. гл. ипак сасвим поуздано смјешта своју радњу у будућност индиректно, посредно, ако је она друга у будућности; а код овога пц. од пф. гл., и ако је то могуће и обично, ипак није у поједином случају често одређено, поуздано ни индиректно (посредно), јер и оно што се доводи прије тачке говорења догодило се прије будуће радње: чувши по што су неће их купити (могао је чути и прије и послије тачке говорења); но може се и ту постићи поузданост другим ријечима: чувши он јуче... или: чувши он сјутра...

Итеративнога значења не признаје Б. пц. у пф. гл., јер га не признаје ни презенту пф. гл.; он ону итеративност приписује реченици, прилогу, другим ријечима, свакоме само не глаголу, презенту; а ипак је ту гл., през. главни фактор, и он не значи понављања радње сам, али још мање га значе други фактори; они њему помажу да се у њему локално развије итеративно значење; он дакле не значи итеративност директно, непосредно, свуда, сам; али је значи индиректно, посредно, с туђом помоћи, локално. Чим сване, ми устанемо; пф. једнократни гл. сване, устанемо, значе у овој реченици једнократну радњу која се понавља; ту им је итеративност омогућио през. са значењем извршења могућега и прије и послије говорења. Да пред »устанемо« метнемо »запјевавши«, онда тај пц. добива итер. значење са даљом индиректности, посредности, помоћи. Таква итеративност не може му се одрећи. А такав је и онај са -nt-. А онда ко им признаје будућност, онако без ограде као г. Б., морао би им исто тако признати и итеративност, јер су им једнако секундарне.

Б. и за тај случај (итер.) партицину овоме даје само »значење извршене радње везане за одређени момент«. Нетачност је ту у томе што се не каже, да ли је та радња извршена заједно с тим моментом или прије њега или послије њега, а то је баш овоме пц. главно да каже да је његова радња извршена и прошла п р и ј е тога момента за који је везана, т. ј. прије вршења или извршености друге одређене радње.

Исти је недостатак и у Б-евој одредби »и ту пц. през. пф. гл. представља п а р а л е л н и облик са самим пф. през.«, јер у пф. през. нема значења п р и ј е.

ж) А. Белић: П р и л о з и у ч е њ у о у п о т р е б и в р е м е н а у сх. ј. ЈФ. 17. 179—189. 1938/9.

I.

а) Добри су називи г. Б.: и н д и к а т и в н а употреба (према говорењу); р е л а т и в н а (према чему другоме); м о д а л н а, кад се н. п. показује сигурност или могућност: ујешће (сигурно ће ујести) (стр. 179).

β) Не тумачи добро примјере гдје иза пф. аориста стоји презент, н. п. Цар Мурате на Косово п а д е (стр. 181.), како паде, ситну књигу п и ш е. Против Стевановићева тумача: да се ту каже да иза радње паде одмах долази радња пише, Б. аподиктички тврди: да се ту каже да се у тренутку паде истовремено, паралелно догађа радња пише. Признаје да стварно није истовременост, али да се каже да јест.

Да г. Б. има право, ми бисмо ту опреку између стварности и казивања народне пјесме осјећали исто онако добро као што осјећамо опреку стварности и казивања истовремености партиципом презента: Цар Мурате на Косово паде пишући. Свако би се насмијао и рекао: тă није ишао пишући, или: није писао још идући.

Још би већа опрека била у оваком примјеру: Кад сједоше за трпезу празну — Сједе гости, ништа не бесједе.

Јесу ли сјели сједећи? Да је истовременост, онда би било и то допуштено рећи.

Облигатно казивање истовремености на онај начин потпуно је, дакле, искључено.

Ни за лабуда није вјеројатно да је дошао пиштећи, а једва да се то може и допустити; за посљедњи тренутак је допустиво али није облигатно.

II.

Добро одређује Б. модалне разлике времена у гномским реченицама; перфект: обичност; имф. презент: увијек и никада; футур: очекивање . . . (стр. 184.)

III.

У погодбеним реченицама као: »Ако не погодиш биљеге, ти си погинуо« добро је оцијенио Стев.: да перфект каже да је извршењем погодбе извршена и посљедица; а Б. добро у томе налази истицање сигурности за извршење посљедице (стр. 185.).

з) Преглед Белићева схваћања аспекта.

§ 1. Пф. глаголе зове свршенима, а имф. несвршенима, трајнима, премда дуративне зове трајнима; итеративне зове учестанима, а моментане тренутнима, али и све пф. просте зове тренутнима и кад нијесу тренутни (он их и онда држи за моментане).

§ 2. Њему је могуће све пф. просте неизведене гл. држати тренутнима, јер он не одређује глаголима значење по реченицама, везама, употреби, него самима (што би се у обичном животу рекло: од ока, од чибука).

§ 3. У пф. сложеним гл. префикс му ограничава радњу основнога гл. на један извршен тренутак у почетку: почетно-тренутни, или на крају: завршно-тренутни, али им пориче тренутност у посљедњој расправи; гдјекоји јест тренутан, али то му је значење касније развито, секундарно (умријети); у посљедњој је расправи ријеч »ограничава« (на 1 трен.) замијени са »обележава« (1 тренутак); ипак је једном уз тренутак додао и »или део«; он је дакле за свршетак, почетак, обично само за тренутак почетни, завршни; а за цијелу радњу само онда кад је сва од тренутка.

Има јасних потврда да му је прије перфективност била идентична са тренутности, иако није пф. глаголе звао трепутнима (све): »а свршен вид (пф.) — (sc. представља) ограничавање вршења гл. радње на један извршен тренутак њен« (ЈФ. IV., 3.) или »све друго је споредно, главно је да се свршеним видом обележава увек извршеност једнога тренутка гл. радње« (ib.).

Касније се поколебао, али спасавајући и своје старо схваћање настало је неко двојство у његову приказивању перфективности.

§ 4. Ни код имф. гл. нема праве јединствености. Првобитно је била несвршеност, »која траје, која тече, која није ничим ограничена« — »несвршеност вршења гл. радње«; а онда их је поцијепао у трајност и итеративност: једни неограничено трају, а други се неограничено понављају, и тако им је као заједничко обиљежје изишла неограниченост, којој је значење остало неодређено, у тами. Та неограниченост не може друго бити него несвршеност, радња у развитку; али је незгодна ријеч, јер се радња у истину различно ограничава.

§ 5. (ad 3.) Само онај префикс ограничава на посљедњи тренутак који је сачувао локално значење (препливати), а који није сачувао локално значење, значи извршеност гл. радње (пожети) (ЈФ. IV. 3,).

§. 6. Префикс доноси пф. значење. Не увиђа г. Б. да само спајање префикса и гл. у једну ријеч доноси перфективност, т. ј. да код стварања перфективности једнако учествују обадвије ријечи.

§ 7. Доста му је промјена основе пф. глагола да постане итер. имф. гл., т. ј. не увиђа да није главно промјена него правац промјене: од ужега вокала у коријену да постане шири или да се наставком основа прошири; проширење је битност промјене код прелажења из перфективности у имф.

Не увиђа да се ту не иде за итеративности него за имперфективности, т. ј. он је аспект подредио акционсарту и тиме се огријешио о главно обиљежје сл. гл.: аспект изнад свега, што је већ Вук увидио.

§ 8. Узима да се дуративно значење секундарно развило из итеративнога; не увиђа да су та два значења исконска, од почетка ових гл.

Друго је ако гл. већ јест дур. имф.; онда овака промјена доноси само итеративност: носити — носати.

§ 9. Узима се да је у пс. ј. презент био првобитно растављен од префикса, имф.; а кад је говор био о потпуно извршеној радњи, они су сложени, гл. био пф.

Ту се г. Б. одваја и учи да они те потпуне извршености нијесу директно казивали него посредно: обиљежавајући један потпуно извршен тренутак.

Тај је тренутак једна, доста смијешна, ученьачка измишљотина, без икакве реалне подлоге. Главни су му представници већ помрли или га забацили. Г. га се Б. не може ослободити, јер се лишио извора средстава за ослобођење: анализе реченице. Он гледа само изолирани глагол, без живота који га окружује, и тако се окаменио у тренутку.

Касније су у през. замијењени гл. + преф. са сложеним имперфектизираним гл. (г. Б.: итеративираним).

§ 10. Аорист му од имф. гл. значи тренутак свршетка, тренутак прекида, тренутак до којега је радња трајала, а гл. остаје имф.

Аор. од пф. гл. ограничава вршење на посљедњи извршен тренутак. Не ограничава, дакле, само префикс него и аорист.

и) О језичкој природи и језичком развитку. Лингвистичка испитивања А. Белића Београд. 1941. (Срп. кр. Академија. Посебна издања књ. CXXXIV. Филос. и филол. списи књ. 35. стр. I.—XIII. и 1—655).

Аспекта се тиче Други део: »2. Глаголски вид« (стр. 421—432. § 418.—§ 324).

*

1. а) То што словенски језици имају посебне имперфективне и посебне пф. глаголе Белић лијепо знанствено каже да је »глаголски вид... постао у словенском прајезику морфолошко-семантичка особина глаголске основе«. (§ 318. стр. 422).

б) Још је љепше прикрио оскудицу западно-европских језика, чији глагол један служи за обадва аспекта: »Данашњи словенски вид само је стварно или објективно значење глаголске основе којему одговара различно синтакичко значење других језика« (стр. 423.).

в) Белић ето снажно истиче да је словенски вид »стварно или објективно значење глаголске основе«. То је добро и оправдано: кад сви облици неке основе имају неко одређено исто значење, онда је то значење — значење те основе.

Зато се не може разумјети, зашто Белић овдје и не помиње да има језикâ који су у томе сродniји са словенским језицима од западно-европских; него он само вели: »којему одговара различно синтаксичко значење других језика«.

Ту је категорички императив тражио да се у првом реду рече, да у старим индоевропским језицима, грчком и староиндијском, сви облици аорисне основе имају перфективно значење, а сви облици презентске основе да имају имперфективно значење. И код њих је, дакле, глаголски вид морфолошко-семантичка особина неке основе глагола, ако и не основе цијелога глагола.

Сјајно подударање значења и употребе српскохрватскога перфективнога аориста са значењем и употребом аориста грчкога и староиндијскога, подупрто донекле и балтичким, упућује нас да је више него вјеројатно да је то аспекат и индоевропскога прајезика, па га је прасловенски језик наслиједио, проширио и продубао, а западно-европски језици изгубили.

Да је Белић о томе водио рачуна, не би словенски вид изводио само из западно-европског синтаксичкога, те се чини да је узео синтаксички аспект за насљедство из индоевропскога прајезика.

2. Белић не само да не признаје словенском глаголском виду првенство, него га паче држи за назадак. Ево каквим се изразима он служи за њ: »да су одређене синтаксичке ситуације и наметнуле словенскоме глаголу видска значења, тј. да су се појединим синтаксичким ситуацијама појединa видска значења везала на нарочити облик глагола« (§ 318 стр. 423.);

»... што је некадашњи словенски глагол изгубио видску слободу и добио неке врсте видску укоченост (у § 319 стр. 424.).

Да узмогнемо судити о исправности те тврдње, нека нам послуже ова два примјера:

Они баш сад вечерају, а чим вечерају, ето их амо; они баш сад сједају у кола, а чим сједну (или: а чим посједају), коњи ће кренути.

Вечерати је глагол као западно-европски глаголи: у аспекту неутралан: служи за извршавање радње и за извршеност: прво је вечерају имф., друго пф.; исти облик служи за обадва вида.

Може ли се у тима »вечерају« констатирати видска слобода? Прво, вечерају није имперфективно по својој властитој снази, по своме облику, него му имперфективност намеће синтаксички положај у главној реченици с прилогом сад временски; друго, вечерају није пф. својом властитом снагом, по свом облику, него му пф. значење намеће положај у зависној реченици с везником чим. Има ли ту видске слободе? Ни труна: вид глаголу одређују сасвим незвани елементи: сад и чим.

Напротив: с ј е д а ј у и с ј е д н у казују свој вид својом властитом снагом, својим обликом, без обзира на стране елементе с а д и ч и м. Та њихова самосталност доказује њихову индивидуалну слободу, непотчињеност никоме; гипкост у највећој мјери, укочености ни труна.

Тешко да ће ко с успјехом ударити на првенство словенскога аспекта по тачности и љепоти.

3 а) »Ми смо видјели да је значење имперфективних и перфективних глагола врло просто: или н е о г р а н и ч е н е р а д њ е или о г р а н и ч е н е н а ј е д а н т р е н у т а к« (§ 320 стр. 425.)

Држећи се саме те дефиниције, ми бисмо поуздано изводили да Белићу »саградити кућу« значи радњу један тренутак, јер знамо да је глагол саградити перфективан.

Ни сприједа није та дефиниција, сама по себи, јасније речена: поменувши да је пасти с а м о пф., а седити с а м о имф. каже: »То је о с н о в н а видска карактеристика словенских језика. Они имају два вида: имперфективни који значи неограничено трајање радње и перфективни који обележава д а с е у т р е н у т к у глаголска радња с в р ш а в а (то је т. зв. п у н к т у е л н о значење). Оба та вида одговарају природном значењу радње« (§ 319. стр. 424.).

На обадва та мјеста Белић даје облик дефиницији као да она обухвата све глаголе.

б) С тијем треба у вези држати ријечи које се тичу глаголâ изведених као што је саградити: »Ми их зовемо п е р ф е к т и з о в а н и м глаголима чије је значење з н а т н о д р у к ч и ј е од значења перфективних глагола« (стр. 425.).

Али ћемо заман тражити код Белића да се то знатно друкчије значење тиче ограничења на тренутак, т. ј. да тренутност укида.

У примјерима које Б. наводи за то знатно друкчије значење нема других радња, а биле су потребне: интресивно — п р о г л е д а т и, п р о п е в а т и и терминативно: н а п у н и т и.

в) *а*) У чем је то знатно друкчије значење »перфективнога« глагола пасти на једној страни, а перфектизованих глагола: прогледати, пропјевати, напунити на другој страни?

У аспекту не. Нипошто не, јер перфективни аспект ништа друго не значи него извршеност свё одређенё количинё радње од почетка (инкл.) до свршетка (инкл.), а они сви имају баш таково значење извршености: пасти из аероплана у наше двориште значи извршеност цијелога падања од почетка (икл.) до свршетка (инкл.), а они други значе исто тако извршеност цијеле радње: прогледавања, пропјевавања, пуњења — од њихова почетка (инкл.) до њихова свршетка (инкл.).

Извршеност цијеле одређене количине радње или бивања од почетка (инкл.) до свршетка (инкл.), значење је свију перфективних глагола словенских језика, били они неизведени или изведени, то је и особина свију облика грчкога аориста; то је особина свију

изрицања перфективности у свим језицима, — било то изрицање основно, синтаксно, или какво му драго.

То није само лингвистички појам, него и прави правцати логички аксијом: Перфективност и тоталитет су нераздруживи: чим није све, није ни перфективно (т. ј. перфектно): зна перфектно неки језик — сасвим. На томе се оснива и она: Dictum, factum et perfectum.

β) Ингресивност и терминативност не могу бити та знатно друкчија значења, јер су и имперфективни парови њихови ингресивни или терминативни: проговарати, пропјеваватн, напуњавати.

г) Узбурканост мора од Сарајувљева ругања пунктуалноме доласку Делбрикова Ахила испод Троје у Фтију довело је Белићев аспектни брод у опасност, — па је Белић, не би ли га како спасао, побацао у море велику већину словенских перфективних глагола, изведене, зовући перфективнима само малу мањину, неизведене, којих је, вели, значење од природе такво. Од Сарајува ни спомена нема (у овој радњи). Али и у овој мањини има опасних бунтовника: *дић и се измучио док је, за сат, дигао сидро са дна мора*, а Белић му признаје само тренутак.

д) Што је с оним имперфективним презентом »свршава« се у *дефиницији перфективности*: »перфективни (т. ј. вид) који обележава да се у тренутку глаголска радња с в р ш а в а«? Два пута су ми га тражили међу штампарским погрешкама. Нема га тамо: прелази се од 414 стране на 427, а он је на 424. Иза дуљега размишљања рекао бих да је ту Белић начинио себи и нама потешкоћу коју имају они научници који пишу о нашем аспекту језицима који немају перфективних глаголских основа ни аористних. Али ово је већа потешкоћа, јер код оних можемо »по неопходности« њихов неутрални облик схватити перфективно, а овдје »свршава се« чува своју имперфективност као клисура. Није, дакле, друге него — ако и с неком резервом — узети да је Белићево схваћање перфективности, у овој дефиницији, овако: перфективни глаголи значе да се радња глаголска извршава у ј е д н о м е тренутку, а имперфективни да се радња глаголска извршава дуље од једнога тренутка; обадва, дакле, значе извршавање радње, само је једноме то извршавање ограничено на један тренутак, а другоме није ограничено на један тренутак. Обадвама радња траје; разлика је што једноме траје само један тренутак. И коначно, хоћеш нећеш видиш да је тиме речено да су обадва имперфективна те значе радњу у извршавању. Кратки имперфективни зовемо перфективним. Али Белић се у своме размишљању, заустављо прије тих неопходних консеквенција, јер да је до њих дошао, био би и њих и ово сприједа радије забацио него дао у штампу.

Дакле, што то значи? Значи потпуни слом тренутнога схваћања самога у себи, значи, речено с пјесником:

Јанко брани Владислава мртва . . .

V.

Јован Вуковић: Питање глаголског вида облика будем. Белићев Зборник 1937. 231—2.

§ 1. Њему је будем имперфективно, само имперфективно. »Кад будеш у Београду, владај се како треба«; то му је будеш имф.; само имперфективно; — а за ту тврдњу наводи четири разлога: 1. односи се на свe време бављења; (стр. 231.); 2. значење будеш и владај се теку паралелно; 3. нема временског ограничења једним извршеним моментом; 4. између »кад будеш у Б.« и »кад си био у Б.« нема видске разлике. (стр. 232.)

Писац само спомиње да су граматичари досад држали будем за пф. облик, а и не огледа се за разлозима који су их на то могли навести, па да побије вриједност тим разлозима. Не може се препоручити метода затварања очију пред противним разлозима, јер она, осим осталога, отешчава налажење пута који води к истини.

§ 2. Међу главним је својствима имперфективних гл. да им презенти значе садашњост, а будем тога значења никада нема нити га може имати.

Друго је да је међу главним обиљежјима пф. глагола, да им презент не може значити садашњост, а будем доиста не може.

То својство, дакле, да облик будем не може значити садашности, двосјекли је мач, који га не само одјељује од имф. гл. него га и учвршћује међу пф. гл.

Да је будем имф. през., значио би садашњост; а да значи садашњост, био би по значењу једнак са презентом јесам, па би био сувишан, не би било разлога ни да постане — не би га ни било.

§ 3. И оно **н** у основи бодо, показује да је од искона пф. и да су му друштво пф. презенти лего, седо.

Будем је, дакле, створен да као пф. през. служи уз импф. през. јесам. Он лежи; кад лежеш и ти; — он стоји; кад станеш и ти, — он сједи; кад сједеш и ти; — он клечи; кад клекнеш и ти.

Сви су ти имф. презенти: лежи, стоји, сједи, клечи са значењем стања у садашњости; и пф. презенти: лежеш, станеш, сједеш, клекнеш са значењем пријелаза у то стање у будућности (онй у главним, ови у зависним реченицама). Баш тако је и: он јест здрав; кад будеш и ти здрав; — и ту је имф. презент јест за стање здрав бити у садашњости, а пф. презент будеш за пријелаз у стање здрав бити у будућности. То значење пријелаза у стање ингресивно је. Кад лежеш, владај се како треба = кад пријеђеш у стање лежања, владај се, лежећи, у стању лежања, како треба.

Тако и: кад будеш у Београду, владај се како треба = Кад пријеђеш у стање бити у Б., владај се, боравећи у Б., у стању боравка у Б., како треба = Иза преласка у стање боравка у Б. владај се како треба.

Оно, дакле, што иде паралелно са »владај се како треба« није лежеш ни будеш, него оно што се само по себи разумије да долази иза лежеш и будеш, а то је лежање, и *το εἶναι*, esse, бити. Исто то esse што долази иза будеш односи се на цијело вријеме боравка у Б. а не »будеш«.

Ингресивно значење одбија и тврдњу да нема ограничености и тврдњу да нема видске разлике између »кад будеш у Б.« и »кад си био у Б.« Оно што г. В. држи да нема ограничености и да је видски једнако са б и о јест боравак, а не б у д е ш, који је прилазак у тај боравак.

§ 4. У реченици: »Буди добар«, каже г. В., »буди« не значи »постати« него »имај« трајно својство. Али ако речемо: »злочест си, немој бити таки, буди добар«, онда се не може одбити ни значење »постани«. Баш ту значи: постани добар, пријеђи у стање бити добар.

Ако пак кажемо: »Видим да си добар, драго ми је, буди и даље добар« онда, дакако, не значи: постани добар, али значи: остани добар, одговара опет пф. императиву; дакле се не може лако порицати ни његова перфективност, иако није облигатна. Али друго је буди, јер нема више императива од имф. основе -es-. И презент будеш може одговарати презенту останеш: добар си, ако будеш и даље добар = ако останеш и даље добар,

Будеш, дакле, има: 1. пф. ингресивно и 2. пф. ефективно значење стања esse, као пф. глагол. Буди добар дакле, значи: ако нијеси добар: постани добар и остани добар; а ако јеси добар: остани добар. У сваком случају пф. гл., али као замјеник изгубљенога императива од осн. -es- може бити и имперфективан.

И у Даничићевим примјерима (код Вуковића): »нека буду синовима« и »нека буду кȁд свагдашњи« исто је значење: нека остану с. и нека остану к. св., дакле, пф.; а могли бисмо их схватити и имф. узевши да стоје за *ἔστωσαν*, sunto, чему смо изгубили еквиленат.

И будем и останем, кад су у ефективном (не ингресивном) значењу, они су глаголи стања, па о томе треба водити рачуна кад се просуђује њихова перфективност. И они и њихови другови по значењу, пф. глаголи: задржати се, забавити се, подносе као глаголи стања уза се временски прилог д у г о: Ако дуго тамо будеш, останеш, задржиш се, забавиш се. Омогућено им је то тиме, што код глагола стања нема никаква другог развитка него временски (а он им није битност него мјера). Јача је од те имф. особине њихова пф. особина да не могу значити праве садашњости у моменту говорења.

Без икакве је сумње перфективност узрок постанка презента будем и подлога развитка његова значења и употребе и положаја у реченици.

§ 5. Д а н а ш њ е н а ш е о с ј е ћ а њ е аспекта нити је тако ексклузивно пф., како би се очекивало према развитку, нити је

тако ексклузивно имф., како по своме, врло цијењеноме, осећању каже г. В. Нијесу ексклузивно имф. ни други облици гл. бити, осим бијах и будући. И Даничић Ак. рјечн. и БИ у свом рјечн. тако. Та су им два облика имперфективна, будем пф., а остали и имф. и пф.: бити, буди, био, бивши, бих. С тијем се измирило и моје осјећање, само што бих к овима другима метнуо и будем. Тачније би било овако рећи: имф. бијах, будући; пф. (и имф.): будем; пф. и имф. буди; имф. (и пф.) — остали.[1])

Даничићу је пф. Вуков аор.: И кад б и дан, не познаваху земље (дј. 27, 39). И доиста је пф., јер значи постаде, одговара грч. аористу ***ἐγένετο,*** а грч. је аор. свагда пф. Прије тога су се молили Богу да сване; дакле: и би дан = и постаде дан = и настаде дан = и свану. Исто је пф. значење и у Даничићеву: нека б у д е и б и: И рече Бог: нека буде свјетлост и би свјетлост 1. мојс. 1., 3.

Кад се уз тај Даничићев примјер метне Гундулићев: И ко цар б и, роб је сада, лако се опази врло поучна чињеница, да према пф. буде стоји пф. би, а према имф. је да стоји имф. би. За то Гундулићево б и не би стајао грч. аор. ***ἐγένετο*** постаде, него имф. ***ἦν*** бијаше, erat. Промјена вербалнога значења често повлачи за собом и промјену аспекта.

До јесени у мом двору б и л а 1.381. вели мајка овчарева дјевојци, своју жељу да се то догоди, дакле = појавила се, дошла, почела бити, пф. била. Тако сам то мјесто схватио 1927 у предавањима. Са стране сад видим биљешку из 1943. да би се могло схватити и имф.: боравила. Зацијело: њезина жеља лако је посегнула преко »прелажења у стање« у само стање. Била три брата; у нар. пр.; само имф.

Сад ће јање б и т и ту 1. 131; т. ј. појавити се, доћи; пф. лакше него имф. Да б у д е воља Твоја и на земљи као на небу Мат. 6, 10. У грч. аор. пас. императив: ***γενηθήτω,*** дакле пф. нека завлада, премда би наше осјећање допустило и имф. схваћање. — Него се Богу молите, да не б у д е бјежан ваша у зиму ни у суботу; ***ἵνα μὴ γένηται;*** дакле пф.: = да се не деси. И да није у грч. конј. мед. аор., наметало би нам се више пф. схватање.

§ 6. Присезаю ... доколѣ у м(е)не б у д у дати имь сьвѣть и помокь. Кулин, Даничић у Акад. рјечн. (одакле се највише узимљу ови примјери) s. v. бити пише да се, кад је пф., њим изриче почетак и свршетак онога што значи. У примјерима »кад би дан«, »и би свјетлост«, може се рећи да је почетак, а да ли је у овоме примјеру Кулинова дијака Радоја свршетак, то је питање.

А кад је имперфективан, вели даље Днч., изриче се њим трајање реченога гл., трајање којему се опет глаголским облицима изриче почињање и свршивање. Дубровчани ондашњи не би били

[1]Моје аспектно осјећање облика бијах и будући и бивши није од куће.

задовољни с Даничићевом интерпретацијом уговора, јер је њима требала ситурност цијелога боравка у Кулинову владанију, а не само на почетку и на свршетку, а у средини да могу бити изложени шиканама сваке врсти. Био би гријех Даничићу приписати таково схваћање, али то би се доиста могло извести из онога што је рекао стојећи под утјецајем кривога термина: свршени гл., под којим треба разумијевати сву радњу потпуно извршену од почетка до краја инклузивно. До колѣ у мене буду = докле у мене остану = до онога рока у времену кад мимо њих престане тећи ријека времена у мојој држави = докле дође до њих посљедња тачка на линији времена њихова боравка = докле овдје остану.

§ 7. Тако се будеш може увијек схватити перфективно као и останеш, а што је данашње наше осјећање његове првобитне перфективности много слабије него осјећање перфективности облика останеш, томе је криво то, што останеш има своје стално перфективно друштво: остати, остао и др., а негдашње друштво облика будеш: бити, био и др. много је изгубило од своје негдашње перфективности поради све тјешње везе с имперфективним јесам. Већ у прасл. изгубио се од његове основе -es- имперфект (*ēm*, eram), инф. (*ἔιναι*, esse), императив (*ἴσθι*, *ἔστω* es, esto) па су и те облике имперфективне стали замјењивати дотле само пф. бꙑти, бѫди, и начињен од те осн. нови имперфект бѣјахъ (Меје). А послије прасловенскога нестајало је и сꙑ, сѫшти, па код нас дошло будући. Тако је имперфективност све јаче продирала у коријен bhū.

Због тога је и будем стало се у аспекту асимилирати своме невјерноме друштву. У таким приликама и губитак назалности и бод могао је штетније дјеловати на аспект него код сед и лег; а како се потреба тога назала осјећа, види се и по појави његовој иза коријена: буднеш сједнеш легнеш, да се притврди перфективност. Да г. В. нема сасвим криво, свједочи и то што се гдјегод осјећала потреба нове перфектизације са уз-: ако узбудеш. Много, много има право г. В., само не све. Треба да призна исконску перфективност и да та није сасвим изгубљена ни данас у осјећању, а у употреби управо влада. И Меје (Études 1, 81.) и Бернекер проширују перфективност и на сам коријен bhū; исп. грч. аор. *ἔ-φυ-ν* постадох. А од грч. перфекта се прелази на значење јесам: *πέφυ-κα* = постао сам, дакле јесам. Меју је и имперфект бѣхъ првобитно аорист, а имперфектом је постао кад се стари имперфект од -es- изгубио (*ēm*, eram); бѣјахъ, посве нов пс. облик за имперфект, настао од бѣхъ према другима. Треба да се не заборави и Мејеово схваћање футурског значења партиципа през. бодошт: оно је сасвим секундарно настало према староме партицицу футура бишоштеје. Тако се и имперфективност нашега прилога през. будући може схватити као баштина иза покојнога сы — сѫшти.

§ 8. Г. Вуковић узимље партицип од имф. и од пф. гл. и вели да аспект композиције одређује партицип, а будем је за асп. неутралан, без њега. Тако се нешто доиста може рећи за композицију писао сам и написао сам, гдје је партицип толико надмоћан да повлачи за собом презент с а м с и, ј е у прошлост; а у пољском га ј. и потпуно лишава самосталности: byłem, byłeś; али б у д е м је у овом случају толико јак у свом аспекту, у својој исконској перфективности, да на основу ње пребацује партицип презента у будућност: ако будеш писао, које приближно значи што и: ако станеш писати и у писању останеш, а ово: ако (му) успишеш, поздрави га. Како је у успишеш супституитивна перфективност која, на основу своје перфективности, пребацује радњу у ком било моменту у будућност, а тамо је, на основу имперфективности простога глагола, приказује у извршавању, тако је некако и са будеш писао. А није велика разлика ни између самосталнога будем: »доколѣ буду у мене«, и сложенога с партиципом: докле буду долазили; јер оно је: докле буду били у мене, а ово: докле буду у долажењу. Није, дакле, чудо ако наше данашње осјећање, кад више кад мање, нађе имперфективности у сватри та случаја. Ипак мислим да треба истаћи и за футур -лъ и за фут. уз-, оба од имф. гл., да је перфективност свагда, колико је има, у првом дијелу радње, а у другом је дијелу само имперфективност. Много подсјећа овај футур на интензивне гл.: распјеваше се.

Оно што хоћу да се чини, може се чинити само у будућности. Тако је презент хоћу својим значењем воље дао инфинитиву у нашем ј. значење будућности, пребацио радњу о којој се ради у будућност: он ће куповати, он ће купити. Сам х о ћ у изгубио је код тога оно што му је дало снагу да пребаци радњу у будућност, т. ј. изгубио је значење воље, изгубио и значење садашњости. Остало му само значење будућности: куповаће, купиће. Остао без икакве самосталности, постао наставак као у пољ. ј. гл. сам, си,је.

Аналогно, дакле, могли бисмо допустити, да би у зависној реченици, пф. презент будем могао сасвим изгубити оно што му је дало снагу да пребаци радњу у зависној реченици у будућност, а сложеница имати имф. значење.

Има ипак нешто што одвраћа и од те аналогије. Ни х о ћ у не може стати уз б у д е м раме уз раме. Како је ј е с а м ослабило у енклитично с а м, тако је х о ћ у ослабило у енклитично ћ у: и једноме и другоме нестало једнога слога и акцента, а б у д е м крепко чува и акценат и квантитету и слогове и гласове; паче чува и приоритет: стоји редовно на првом мјесту; неће да прије ни у какву акцентовану скраћеницу као какавско: бум, буш.

Устало се у свијести од прасловенских времена захтјев: у зависној реченици за футур пф. презент, па био глагол и имперфективан: кад сагради, кад буде градио, кад узгради.

§ 9. Од пф. глагола за будућност у зависној реченици редовно служи његов през.: ако купиш; ријетко ако будеш купио.

Али будем + -о, -ла, -ло од пф. гл. има своју другу службу, двојаку, у оба та случаја одличну, пуну финесâ.

Прво у ирреалним реченицама за прошлост мјесто обичнога перфекта: Да ме будеш за Ивана дала, Сад би оно моји свати били. Да ме будеш дала мј. да си ме дала. Са будеш мј. си истакнут је критични моменат: осјећа се као да мисли на један одређен моменат, критички моменат, узбудљиви: онда кад ме је Иван запросио; а код си је нека индиферентност за то, иако је могућност тога допуштења. Осим тога је са будеш истакнуто дјевојачко жаљење, што је мати није дала, а си је и с те стране индиферентнији, објективнији, с мање осјећајности. Баш је перфективност њезина будем главни носилац оне големе пјесничке вриједности ових стихова, што је свако при њиховој изговарању дубоко осјећа. Као да је сам Бог створио пф. будем за ову ванредно пјесничку ситуацију. Ова ситуација чека свога сликара.

Други је случај у реалним погодбама за прошлост мјесто обичнога перфекта: упитај га, је ли купио коње, па ако их буде купио, нека сјутра дође с колима по нас. Ако буде купио мј. ако је купио, али значење није исто: буде уноси нијансу будућности у којој ће се прошли догађај сазнати, истиче баш моменат сазнања. Такав је и онај случај из Шекспирова Хамлета: ако га буде убио, одаће се. Тако је и из нар. пј.: Ако Бог да и срећа донесе, Те с не буде јунак оженио, Ја ћу млада баш за њега поћи. Те с не буде оженио мј. те се није оженио. Тиме буде показује да ће се сад истом дознати, т. ј., за момент говорења, у будућности: и ту се истиче момент сазнања и жеља дјевојачка.

VI.

Драгомиръ Матеевъ; Елементитѣ пространство и време въ историята на глаголнитѣ видови значения. Slavia 14. 1936.—1937. 1—42.

§ 1. Драго нам је научити од Матеева (стр. 3—7.) да више нема у бут. ј. с префиксом гл. ходити, носити, водити, влачити, лазити у имф. значењу него само у пф., али с другчијим значењима, н. п. нема: сунце »заходи« (имф.), а има да је дијете »заходило« у школу (пф.), т. ј. почело ићи.

Објашњење његово не може се одржати. Нити се може одржати да је имф. заходити настало директно композицијом, нити да је пф. заходити постало од имф. промјеном значења просторнога у временско, како мисли М. Имф. заходило настало је од пф. зашло је (šьd—hьd—hed) у пс. проширењем основе (hed—hod+ī); требала је имперфективност, зато је проширена основа hed: za—hьd—lo >

za—hod—ī—lo. Изгубљено је у буг. то заходило с имф. значењем, кад се од њега даљим проширењем основе развио још имперфективнији облик захождало.

Пф. заходило није своју перфективност добило промјеном значења у готовој имф. сложеници него директном композицијом простога гл. ходити и приједлога за у његову другом значењу које истиче почивање.

Од зашло је долази се до имф. заходило је проширењем основе, а од ходило је долази се до пф. заходило је композицијом, префиксирањем; а дакако да је покретач тих формалних промјена у позадини настојање око промјене значења; постизање потребнога значења је сврха.

Вриједно је сјетити се да је и у наших кајкаваца у обичају јачи имф. облик доноша, захаја мј. доноси, заходи; додирна тачка с буг.

А куда то М. гађа са својим схватањем: имф. заходи > пф. заходи због промјене просторнога значења преф. за (сунце заходи) у временско (дијете заходило, дијете заходило на училище), то се види из ових његових питања у вези с насловом расправе:

»Защо и какъ съ промѣната на префиксовато значение въ темпорално се превраща видовото значение на сложната основа отъ имперфективно въ пф. и да ли изобщо двѣтѣ промѣни сж необходимо свързани една съ друга;

Но този въпросъ е тѣсно свързанъ съ въпросъ са сжщността на видовитѣ различия при глаголнитѣ значения« (стр. 6.).

Из тих се питања види да је Матеевљев аспектни брод заниједа олуја у Кошмидерове воде: све аспектно да се повремени.

Зато на њих (на та питања) као запета пушка чека готов одговор: Није с перфективношћу сложенице н. п. пресјећи нужно свезана промјена просторнога значења префикса пре у временско, јер у њему ето нема ни труна временскога значења, пре је у пресјећи задржало у пуној снази своје просторно, локално, значење, није се повременило: пресјећи храст од једнога краја дебљине до другога; у грму: »повремењивање просторнога значења префикса« — не лежи зец (перфективност); перфективност је настала, јер је радња сјећи извршена на цијелом просторном значењу префикса пре, а ту узајамност њихову показује њихово здружење од двије ријечи у једну: *sêkǫ per > *persêkǫ.

§ 2. Назив свршени вид одбија М. инкоативношћу и ингресивношћу. Он се ухватио за Белићеву извршеност првога момента (Streitberg Festgabe 1924) па видећи да се у примјеру: »отъ утре ще заходя на Витош« не ради доиста само о првом моменту, као ни у пр. заседя, него се »у перспективи« — то је добро рекао — виде и други моменти с којима је први нераздруживо свезан, — он одбија да би ту била какова завршеност; одлучно одбија, чврсто увјерен.

Али требало је и оне перспективне моменте здружити с првим, назвати то почетком радње, и изрећи, не да је ту што завршено, него да је тај почетак, у име Божје, извршен, да се почело, па би онда могао признати, да је изречен први дио излетâ на Витош, да је ту извршеност првога дијела излетâ на Витош и првога дијела сједења, извршен њихов почетак; извршеност мјесто свршености спасава ситуацију, ако јој се мјесто преускога момента дода тачно или отприлике одређена количина радње.

Излетник ће на Витош поред све »свързаности« момената ипак морати потпуно извршити први корак од почетка до краја, најприје, јер ако га не изврши неће моћи извршити другога, ако не изврши другога, неће моћи извршити трећега, и баш ради те »свързаности« мора се признати извршеност кога било дијела.

§ 3. Ово је његова дефиниција имф. гл.: Глаголната представа съдържа действието въ течение на самото му произвеждане, но не съдържа момента когато е почнало, или когато ще свърши: пиша, пѣя (стр. 8) (бр. 1.) граф. знак: ...———...

Први је дио дефиниције добар, јер казује радњу у вршењу, а други дио није добар, јер искључује први и посљедњи моменат радње, а имф. гл. могу казивати сву радњу, све њезине моменте у вршењу, извршавању: чим почне мицати пером по папиру, можемо рећи: пише први дио првога слова; и кроз све моменте писања можемо говорити: пише; и посљедњи дио посљедњега слова: пише, или барем: кад је писао посљедњи дио посљедњега слова.

Нико нема права да отимље од имф. гл. први и посљедњи моменат радње, јер они њима припадају по Божјем и људском праву.

Истина је да имф. гл. сами по себи не казују ни први ни кад је посљедњи моменат, али је и то истина, и то исто тако истина, да они не казују сами по себи ни кад је на реду који моменат између првога и посљедњега; т. ј. кад речемо: пише, не зна се, је ли радња у првоме моменту или у посљедњему или у коме било средњему; је ли у првој трећини радње или у другој или у трећој или можда баш у средини, т. ј. имф. гл. не казују стадија радње, него само да се радња извршује у ком било стадију, а гдјекоји облик може обухватати и сву радњу наједанпут скупа с првим и посљедњим моментом: ову сам кућу лани градио, сву лани од почетка (инклузивно) до краја (инклузивно).

Писац се чврсто држи тога свога одређења за имф. гл. и код итеративних имф. гл. (под А) (стр. 9.): »повторения на едно действие но безъ началото и края на редицата, сир. първото и последното отъ единичнитѣ изпълнения не сѫ дадени«. Примјер је за то под А I.: »Често бивамъ на театъръ«.

Ту се јасно види да писац не искључује од имперфективности само први и посљедњи моменат поради, можда, њихове неспособно-

сти за садашњост, него он искључује прво трајање од два сата, а тако и посљедње. За први се посјет јамачно преварио тако што је мислио да за онда још једини посјет не може служити итеративни гл. Али о томе се не ради: значење гл. »бивамъ« треба просуђивати према ономе моменту у коме је изговорен тај облик, а у томе моменту није први посјет био једини и не може се искључити од свога друштва. Први је посјет без икакове и најмање сумње обухваћен значењем облика б и в а м ъ. »Бивамъ« обухваћа и све будуће посјете колико их год буде, не искључујући ни посљедњи који још није одређен. Само је разлика, што се једних посјета тиче јер су биле у извршавању, а других јер се мисли да ће бити, а дијели их тачка говорења. Но како је то више питање презентнога облика него питање имперфективности и итеративности, узимљем да је неко рекао за прошлу годину да је »често бивалъ на театръ«: ту јасно и бистро видимо да имф. итер. гл. обухваћа и посљедњи посјет (лањске године). Ко би ту искључио први и посљедњи посјет, морао би искључити и све средње посјете, јер ни средњи нијесу напосе истакнути; а онда му не би друго преостало него да каже да човјек није ништа ни рекао о своме посјећивању театра.

Ова се наука М-љева, чини се, оснива на Делбриковој (II. 15.) дефиницији курзивности.

Kursiv (verlaufend) ist eine Aktion, wenn ausgesagt wird, dass die Handlung vor sich geht, derartig dass man sich weder einzelne Akte innerhalb der Handlung noch ihren Anfangs- oder Endpunkt vorstellt.

М. није опазио да се Делбриков **verlaufend** и његов **vor sich geht** тиче цијеле радње, њезина кога било дијела, једнако средине како и крајева, али их не наглашујући, не помињући; а његово неистицање не захваћа само крајеве него још прије дијелове средине; а онда, то је код Делб. неистицање само, а не шкартирање.

§ 4. Бр. 2. Пф. гл. »Глаголната представа обхваща действието въ цѣлия му развой — съ началото и свършека му: да купя хлѣбъ; — да прочета книгата«.

То су му гл. пф., он их дефинира као да су само тотивни, премда му је примјер прочитам пантиван: прочитао не само књигу него и ½ књиге и $^1/_{10}$ . . .; пантиван је и купити: хлеб, ½ хљеба, ¼, али може бити и тотиван: коња; не води дакле рачуна о дијелу радње; али много је горе да не води рачуна ни о томе приказује ли се радња у извршивању или извршена, јер уз ту дефиницију поред његова два пф. примјера могао би се ставити и имф. примјер: ту смо кућу ми сами градили сву од почетка до краја. Није доста да код имф. гл. јест истакнуо »въ течение на самото му произвеждение«, него је код пф. гл. требало то и те како пореći и искључити, а истакнути приказивање у извршености.

Граф. знак: |———| био би добар уз добру дефиницију, али уз ову непотпуну деф. припушта и он к себи горњи имф. примјер.

Само извршавање радње до краја, без приказивања цијеле радње у извршености, не може спасти перфективност од помијешаности с имперфективношћу. Како је М. овдје изоставио називе имф. и пф., тако му се и њихов појам моментано отео пажњи.

*

§ 5. Бр. 3. »да поговоримъ, да почетемъ«; дакле д е м и н у т и в н и гл. Не види се из дефиниције да им крајева не одређује сам посао, него вријеме, што их више придружује глаголима стања, о којима М. у овој раздиоби не води рачуна. Граф. знак: ⊢—⊣; бољи би био знак: —, јер крајеви нијесу одређени, а разумије се да су ту; радња није цијела.

*

Бр. 4. инк.; ингрес. . . .; бр. 5. финит. . . .; бр. 6 (⊢—⊣) да »преходя, да пренося«, т. ј. више од нормалнога времена: »да ги нося повече време отъ обичайното.«

Истиче и други случај »да препаля печката«, гдје прекорачење нормале није временско него у степену јачине (одвише наложити у пећ); дакле: преносила га је (жена дијете преко 9 мјесеци); и прегријао је (собу, кад је више од 20° С).

Она тачка у кружићу (у граф. знаку) мисли се на водоравној линији гдје је сијече окомита линија, она је на граници тога прекорачења. Стварно је ова категорија лијепо приказана, и графички је знак тачно илустрира, премда је доста компликирана, само да није онога немилога ма̀ што дјевојци срећу губи; из деф. се види да не разлучује приказа извршивања све радње од приказа извршености све радње.

Въ представата завършекътъ е даденъ следъ крайния моментъ на едно прието за нормално в р е м е т р а е н е на действието (стр. 8.)

*

Бр. 7. Мом.: α) сједнем (сва радња од 1 мом.); β) кврцнем (мом. је радња, дјелић веће радње: кврцам, која је управо итератив).

Нема: интенз. распјевати се; ни сативних: напјевати се; ни супституитивних: ако му успишеш (имају ли то у буг.?); ни verba caeca: молити — измолити.

*

И т е р. (стр. 10.)

§ 6. Ако уз граф. знакове сприједа показане под бр. 2.—7. додамо исте знакове још два три пута, а онда и сприједа и страга по три четири тачкице, добили смо графичке знакове итер. гл. А.) —6.; итер. бр. А I. служи за понављање неитер. бр. и 1. и 2. Из

те се слике види да су му сви ови итер. А. I.—VI. уједно имф., јер оне тачкице сприједа и страга показују да им се не казује ни поч. ни свршетак; а понављање јединице, ако су и без понављања биле пф., остале су пф. и у понављању, т. ј. имају поч. и сврш. или само поч. или само сврш. приказан; само је код имф. јединице у понављању настала промјена: појавио се и почетак и свршетак, свакој јединици, т. ј. постале су и те јединице пф. Да се та Матеевљева база за рјешење аспектнога проблема, да имф. гл. н е м о г у казивати ни поч. ни краја, не може одржати, видјели смо сприједа; а овдје му она долази до веће употребе; но чим се призна да то није битно обиљежје имперфективности, признало се и да није казивање почетка и краја битно обиљежје перфективности, т. ј. таково да би имперфективност била искључена, а тиме пада Мт-љев систем.

Тако се мора признати да су у оне прве двије јединице код итер. ходя (узевши да је тачка развитка у трећој) супонирани и поч. и сврш. (и да су то, према томе, по обичном схваћању и по ситуацији овдје, јединице и з в р ш е н е, а то би била перфективност), али гл. ходя — сх. ходам, јер ходим није у сх. итер.; ходя и ходам с донекле разл. знач. — тога не казује, ни за једну јединицу (извршености, перфективности). Он казује у првом реду радњу ходања у развитку у ономе моменту у коме је изречен, а у другом реду, самим тиме, казује сву радњу у развитку пратећи је у сваком моменту од почетка, па и у оним јединицама; ходам већ два сата амо тамо по парку.

То је исто онако као што неитер. имф. гл. »плете чарапу« преноси своју имперфективност, боље да речем фациентивност, из друге половине чараше и на прву, премда је прва половина већ оплетена.

Итеративни гл., дакле, изведен од имф., ако остаје и он имф., не казује ни оне јединице у извршености које су у истину већ извршене, него и њих казује у извршивању, не водећи рачуна о њиховој извршености; њихов почетак и свршетак не гарантују нам њихове перфективности, јер те јединице нијесу самосталне, одијељене, него су саставни дијелове јаче цјелине и примају карактер те цјелине; х о д а м већ два сата од клупе до клупе, посједивши на свакој клупи.

Та не само итеративи изведени од имф. гл. него и изведени од пф. гл. казују сву радњу, све њезине дијелове, у извршавању, а ништа извршено: рађам већ 14. год.; док сам рађала ову моју седморицу.

Ту је лакше разумијети имперфективност и у детаљу, јер је радња дуративна; — више удара у очи имперфективност и у детаљу, гдје су јединице тако краткотрајне, тако моментане да се не могу презентом рећи сада у извршивању: трепћем, купам; али је

трептала; кад сам кућао: повезаност у једну већу, јачу цјелину оспособљава моментане радње, које су дијелови те цјелине, за приказивање у извршавању.

Тако је и код неитеративних имф. дур. гл. радња првога и посљедњега момента, поради своје удружености с осталом радњом, способна да се приказује у извршавању.

Та особина имф. итератива, да приказују и детаљ у извршавању, лијепо нам објашњава њихову употребу и у неитеративном дуративном значењу: рађа дјецу — рађа дијете.

Отале се види да је код њих имф. аспект јачи од итеративности, јер без итеративности долази, а без имперфективности не.

Ипак треба признати да је код моментаних јединица обичнији осјећај њихове перфективности; а нијесу ни код дуративних јединица искључене ситуације осјећаја њихове перфективности.

*

Ad A II. (стр. 10.) поговорвамъ итер. дем.; добро је опазио М. да не могу бити дур., т. ј. неитер.; наш: посиђавам.

A III. заговорвамъ на разни теми; залигравамо се; инк. итер.

A IV. не допивамъ чая си; наш долијавају;

A V. преходвамъ, препивамъ. Могли би и ми рећи препијам.

A VI.: ..... скоквамъ, наше скачем; чуквамъ, рецимо наше ударам.

У биљежци 1. одјељује М. од ових сасвим оне са врло ситним јединицама као што је к у ц а м (и он има чукамъ), и не признаје их за итеративе, велећи да се у њима не понавља радња, него су оно честице једне радње: »частици на дробно н е п о в т о р и т е л н о действие« с граф. знаком: .....; пф. сложеница искуцам: |.....|; а онда истом долази итератив: ... | ..... || ..... || ..... | ... искуцавам. Вели, да су ови као 1. 2. A. I. »само че чертата е раздробена«. Вриједно је да је ову категорију са правим моментним јединицама истакао, али и ти су гл. прави правцати итеративи, јер им се јединице осјећају сасвим индивидуалисане и имају своје перфективе: куцнем: сат куца; није ни куцнуо; колико пута куцне у минути? Они су паче чисти итеративи, који се не могу, или једва могу, употребити као дуративи за јединицу, него увијек, или готово увијек служе само као итеративи сложени од толико одијелитих, толико самосталних јединица колико и други итеративи, подвргавајући као и они своју индивидуалност новој цјелини, чисти чистани итеративи.

У биљ. 2. признаје М. да се и за само један скок може употребити скоквамъ (наше скачем): »ето, той сега скоква«, и вели за такове случајеве: »ние си представяме действието неограничено — въ течение на самото му произвеждане — при все че въ действителностьта то трае най-често само единъ моментъ«; нијесу, дакле,

пункти њихове праве слике, није им свршетак заједно с почетком у једном пункту, али usus tyrannus, а није лако бити Орест.

Двије су групе итер. имф. гл. којих итер. облик не може служити као неитер. имф. гл.: деминутивни: б. (т. ј. бугарски), поговорвамъ, сх. посиђавам; и прави моментани: б. чукамъ, сх. куцам.

То оним првим истиче и М. на два мјеста, али не каже зашто је то тако. Имперфективност је једнократним деминутивним глаголима немогућа зато јер је њихова задаћа да истакну краткоћу радње или стања, а краткоћа се не може констатирати, измјерити, признати док се радња још извршује или помишља у извршивању; само извршеној радњи или помишљеној извршеном можемо признати краткоћу.

У другој групи су јединице тако краткотрајне да ми нашим сјетилима можемо констатирати само извршеност, а не можемо извршавања, премда и оне имају своје извршавање или трајање; не баш да не би могли развитка видјети или чути, али прије него можемо ту своју констатацију сјетилну изрећи, радња је прошла. Може нам се учинити и код једне и код друге ове групе (прије код друге него код прве) да се може и за јединицу рећи итеративни облик: немој ми замјерити што ја овдје посиђавам; ево гле како ја куцам; али то се без сумње у позадини нашега мишљења појавило понављање, и то допустило, али допустило не глатко него с неком натегом.

На основу тога што итер. гл. понајвише имају и дур. значење; и што неки научници (Микл., Форт., Меје) многе гл. зову дур. које други (Уљанов, Лескин) зову итер., — пита се М., треба ли их звати итер., и налази да треба. Али разлог се М-љев не може одржати: вели да су ти гл. само у инд. през. дур., а у осталим облицима итер.

Не, они су итер. и у през., они су дур. и у осталим облицима: прескаче јарак, д у р. (на једну страну), и т е р. (и тамо и симо више пута); иста та обиљежја вриједе и за н. п. перфект: кад је прескакао јарак; и за фут. прескакаће; и за инф. прескакати и др.; — прескаче: јарке, и т е р. (један за другим); тако и људе; али људе: д у р. (више њих лежи један уз другога, а прескакање само на једну страну); иста обиљежја и уз прескакао је и кад буде прескакао и прескакати и др.

М. се јамачно зато преварио, што значење гл. нагиње на итеративност, па је у перфекту и фут., гдје немамо непосредне контроле, лакше узети итеративност, а у през. гдје је непосредна контрола, видимо лакше и дуративност. Тако је и с другим итер. гл. Из тога се јасно види, да ми немамо онако развите сталне категорије итеративности као што имамо сталну развиту категорију имперфективности и категорију перфективности, па да се уз пф. и имф. немају права поставити итер. гл. као трећи равноправни друг, што се често чини; па сасвим право има М. што ту нашу дво-

значност дур.-итер. пореди са двозначношћу њем. гл.: пф.-имф. Дуративност и итеративност наших гл. је више у објекту и ситуацији него у њима самима.

§ 7. Б—Д. И код пф. итератива не може му се за све одјеле признати одређеност почетка и свршетка: деминутивнима под В није одређен ни поч. ни сврш. = да поизвирујем мало; они јесу ту, ти крајеви, али како се не ради о извршености одређене количине радње, него само о томе да се проведе у тој радњи неко приближно одређено вријеме, крајеви су радње у позадини као, готово, само супонирани; а радња није цијела, скраћена је; свакако крајеви нијесу истакнути.

Избјегавајући М. досада називе аспектне, на стр. 12. гл. уз фик. 1. А. I.—VI. додјељује несвршеном виду, а остале свршеном, па као карактеристику сврш. налази обадвије границе: 2. 3. 6. Б. В. или само поч.: 4. Г. или само сврш. 5. Д. или поч. и сврш. скупа падају у мом. 7.; а карактеристика несвршеног вида: 1. А. I.—VI. да нема ни прве ни друге границе у гл. изречене, ни првога ни посљ. момента, а у итер. ни прве ни посљ. јединице.

§ 8. »Оттукъ (стр. 13.) тъкмо виждаме, че белегътъ, който отличава свършения отъ несвършения видъ глаголни представи, е ограниченостьта, предѣлностьта на съдържащето се въ представата действие«.

Зато држи да би најбоље одговарали називи: предѣленъ (пф.), и непредѣленъ (имф.) видъ = limitativa (пф.) + verba illimitativa (имф.).

У биљешци одбија Уљановљеве називе длительныя (имф.) и недлительныя (пф.) основи; М. их одбија узимљући криво да имају значити дугу и недугу радњу, па би изашло: да је писати телеграм дуга радња, а саградити (он: купити) кућу кратка. Тако схваћени били би доиста лоши, али је јасно да они значе: основе које су настале продуживањем и значе радњу која се продужује, наставља, развија (имф.); — и основе које нијесу настале продуживањем и не значе радњу која се продужује, наставља, развија (пф.).

Они показују, дакле, добро схваћање Уљановљева аспекта, али им је незгодна негативност за пф., као што је незгодна негативност и у лат. називу за имф., осим тога не пристаје говорити о продуживању основе као што је у гл. плести, кад није настала продуживањем. Фортунатовљеви су називи стварно исти као и Матеевљеви, а по форми чине ми се прикладнији. И Ф. је, дакле, извршавање до краја помијешао са извршеношћу, па у том случају имф. помијешао са пф.

М.-љеви и Ф.-љеви називи су по вербалном значењу исти с познатим називима детерминативни и недерминативни, само су им они неоправдано наметнули значење пф. и имф. Друкчије Фортунатовљеве називе видјесмо код Белића (овдје).

И пф и имф. гл. могу обухватати и сву радњу и бити ограничени на који било њезин дио: данас смо орали средњу трећину поткућнице; данас смо узорали средњу трећину поткућнице; тако и: прву трећину, трећу трећину, сву поткућницу, први слог, посљедњи слог, прву бразду, посљедњу бразду поткућнице.

Могу бити ограничени, дакле једни и други, н. п. ови на једну трећину; али пф. су ограниченији, јер кад их ограничимо на ⅓, онда је пф. самим тим ограничен на с в у ту трећину, сва је ⅓ онда узорана; а имф. није ограничен на сву: може овv. а може и који било дио њезин обухватити; у ограничености на трећину, он се у тој трећини потпуно слободно креће; слободно се креће, докле га опет не ограничимо на сву ту трећину или на који било дио те трећине.

Толика неограниченост тога аспектнога ограничавања не допушта да се v томе подручју тражи главни биљег једнога и другога аспекта, који су међу се строго одијељени: извршавање у тачки развитка — извршеност све количине (имф.-пф.).

*

§ 9. Прелазећи опет на везу повремењивања префикса и перфектизације, М. (р. 14.) и не расправља питање, је ли н. п. гл. имф. итер. износити настао непосредном композицијом преф. и простога имф. итер. гл. или од изнести проширењем основе, као да и не постоје Миклошићеве сумње о композицији итер. имф. гл. (Синт.) ни Јагићево (Beitrag 88) одлучно одбијање, него узимље композицију као познату чињеницу и остајање имперфективности.

Гдје нема простога итер. држи да је по аналогији настао и сложени итеративни облик и његово имф. значење: нарицати. Чини се да овако М. мисли развитак: од простога имф. дур. nesti настао је проширењем основе прости имф. итер. nositi; композицијом од iz + nesti настао pf. iznesti а од iz + nositi настао имф. iznositi; тако су се развиле сложенице само од неколико гл.: водити, носити возити, ходити, влачити (стр. 3.); а кад су композицијом били готови и изнести и износити. они су се спарили: изнести — износити, а онда аналогијом према томе пару, узевши да је износити настало од изнести, почели се градити нови парови: изрећи — изрицати, мноштво њих. Е, тако нам је опрека схваћања знатно ублажена. Она сила која је ујединила iz + nesti у сложеницу изнести била је перфективност, долазак глаголскога значења до краја значења префикса. а те силе није било код »носити из«, јер није значење глагола дошло до краја значења приједлога из, зато није настало »носити из« композицијом, него пф. гл. изнести требао имф. друга и из њега се проширењем основе развио износити (те је »носити из« постало сувишно и нестало), а тако и од изрећи развио се изрицати. Исправно каже М. да просторни приједлози пока-

зују однос радње према простору, зато му је добра мисао, која се на томе оснива, да су се поради просторнога значења приједлога почели с њима уједињавати најприје гл. с просторним значењем, покретни.

Видјели смо да одбија свршеност, да му се не да међу моментанце, али је ипак тешко било разабрати, има ли у њега што тотализма или је чисти моментанац и он.

»... извиканиятъ образъ на мѣстото се свързва съ единъ отдѣленъ моментъ отъ действието« (14.);

»... движещиять се субектъ или обектъ се намира въ означеното мѣсто само въ даденъ моментъ отъ движението си; въ другитѣ моменти той е на други мѣста. Оттова и въ глаголната представа изпъква тъкмо този моментъ, който се свързва съ казаното мѣсто« (14—15).

Другим ријечима би се то рекло: казује се извршеност дјелића, разумије се и извршеност остале радње, али се не казује; —а то је моментанизам, особито кад се мјесто дјелић и вели моменат.

А то се потврђује и анализом примјера занијећу нешто, рецимо, за цркву (ми би радије рекли однијећу) (занеса): въ представата ни действието възниква свързано съ това »задно« мѣсто — а съ него се свѣрзва само единъ моментъ отъ действието... но този моментъ е послѣдния моментъ отъ действието, крайната граница на времедействието; тази тъкмо граница се очертава въ глаголната представаи ѝ придава предѣленъ, »съвършенъ« видъ. (15.).

Да ли доиста М. види у гл. занеса само крајњу границу, само посљедњи момент? То се не може рећи; он види и све оне дјелиће радње отрага, све оне кораке, откако је предмет понесен па докле није метнут на мјесто, јер он сам каже: »префиксътъ означава, че ще неса предмета на онова мѣсто което се намира задъ«.

Он ту додуше види радњу сву у извршавању мјесто извршену сву, али нам је засад главно да је види сву; и не каже да се то само разумије из ситуације, него баш да »префиксътъ означава«. Ту се не може друго рећи него: video meliora proboque, deteriora sequor: докаже исправност тоталистичкога схваћања, а придружује се моментанистима.

Ипак није свуда таки; неки су префикси имали толико тоталистичке снаге, да су га задржали на тоталистичкој страни.

»При нѣкой префикси означаваното мѣсто се свързва несамо съ единъ, а съ редица моменти, па и съ цѣлото време на действието... да пренеса или пронеса ще рече да нося предмета презъ извѣстно мѣсто, а въ този случай азъ въ всички моменти отъ действието се намирамъ презъ това мѣсто, въ различнитѣ му пунктове, и затова представата съдържа цѣлото времедействие; то е огра-

ничено съ началото и края си..... съ двете граници на времедействието (стр. 15.).

М. је добро схватио да се предмет не може пренијети с једнога мјеста на друго друкчије него да субјект с њим прође све пункте који су између та два мјеста, и увиђа да гл. обухвата сву радњу од почетка до краја. Ту му је помогао префикс пре, који пружа свој кажипут увијек од почетне тачке преко цијелога пута к завршној тачки.

Али није схватио глагола донијети, који свога кажипута не пружа к завршној тачки увијек само из почетне тачке него и са сваке тачке пута; и донијети може обухватити сву радњу баш тако као и пренијети, али ситуација може одлучити да он обухвати и мањи и најмањи дио радње, пута.

Предмет је, рецимо, у тачки а, неко из точке б викне: донеси га амо, а неко из тачке в: пренеси га у тачку б; може ли сад ико устврдити да су тај донеси и тај пренеси и за један трунак изрекли различне послове у ком било погледу?

Баш тако као што не може пренијети да не прође сваку тачку, не може ни донијети да не прође сваку тачку пута.

Погрешка је М.-љева у томе што је поредећи их узео код донијети само завршни дјелић извршен, а код пренијети није узео само завршни дјелић извршен, премда га има и он, него је узео све дјелиће и учинио тако неправду гл. донијети, као да их он један нема; а осим тога је дјелић гл. пренијети узео и у извршавању, као да то није пренијети него преносити и пренијети.

Вријеме је М. у томе расправљању силом привлачио, а нигдје му није било мјеста; не ради се о њему него о радњи, о њезину извршавању и њезиној извршености, о цијелој, о дијеловима јој или о дјелићу.

Пренио је врећу преко моста: ту је на путу преко моста извршен цијели посао ношења; на свим дјелићима тога пута извршени су сви дјелићи те радње, т. ј. сваки дјелић радње на своме дјелићу пута; стало нам је било да кажемо извршеност цијелога посла на цијеломе ономе путу, а не извршеност цијелога времена тога посла. Зато није исправно рећи, да је с цијелим тим путом »свързвано цѣлото време на действието«; главно се казује ондје, а није главно вријеме него радња. Вријеме се нити перфективношћу казује нити се мисли на њ; оно је казано обликом (перфект), обликом је извршеност смјештена у вријеме прије говорења, као што је буг. обликом преноса извршеност смјештена у вријеме послије говорења: у том се погледу истом почиње рачунати с временом.

М. се вара да преф. до у развојним гл. дочитати, договорити има само временско значење; не, он ту нема у себи ни мало временскога значења, него показује крај радње. Друго је доспи, изтърпя;

то су гл. стања, и у њима ти приједлози имају временскога значења, јер стању нема друге мјере него вријеме. Само код гл. стања избија вријеме на површину.

Тако је М. проучио перфективност само од verba movendi, а главне скупове: verba creativa (саградити кућу) и verba transformativa (пожети пшеницу) пустио је из вида.

§ 10. Још осврт на имф. итеративе (cf. § 6.), (стр. 17.). Сасвим ненаравно нешто тврди М., да ће префикс перфективизовати дијелове а цјелину оставити у миру, имф., а ничим не образлаже.

Јаснije је иза тога рекао што му значи перфективизовати: истаћи почи или посљедњи момент или оба и тиме повући границу радњи сприједа или на крају или и на поч. и на крају. Сасвим налико на моментано схватање, само мало друкчије речено, пресвучено: откупљивати, устајати, предавати.

А у истину је имф. итер. сложени гл. изведен од пф. сложеног проширењем основе и тиме добио имперфективност, па су и дијелови имф. Дакле, све обратно од М., све тако наравно и аналогно са неитер., да га и не треба образлагати. Чим је посљедњи момент у извршивању, сва се радња казује у извршивању, сви дијелови, сви моменти, дјелићи; у извршивању за њихово вријеме, не за вријеме посљедњега дјелића; у извршивању и дјелић који се сам не би могао, због краткоће, изрећи у извршивању, али удружен може.

Није, дакле, обликом забацујем изречено: ... забацим + забацим + забацим ..., иако се стварно може с тим замијенити, него је = бацам натраг, а ни бацам није = бацим + бацим + бацим ..., јер бацам ништа не казује извршено, бачено, него све у извршавању, сваки дјелић за његово вријеме, као што ни избацио сам ништа не казује у извршавању, него све дјелиће извршене, сваки једнако извршен за непосредни момент иза себе, као и за посљедњи момент или за који било момент иза себе.

Сваки имф. гл. све што казује, казује у извршавању, а пф. гл. све што казује, казује извршено.

а)

§ 11. Временски префикс (17. стр.). Итер. који и прости долазе: ходам, дајем, купујем, бацам ... сложени с временским префиксом постају пф.: проходам (буг. заходя), вели М.

Али у проходати, надавати, накуповати, побацати немају преф. временскога значења: почети нема временскога значења, извршити до врхунца потребе нема временскога значења, извршити све редом нема врем. значења; виђење свуда времена постало је манија.

И вели да заходати »бележи не мѣсто, а моментъ отъ времето« ... Нама дакле није стало да кажемо почетак радње него почетак времена у коме се та радња врши!: ... или началото ѝ,

или крај, или и двата« (sic!); хвърля — захвърлямъ: »бележи начало на времедействието (17.18.). Ни сложеница »времедействие« не иде својом помијешаности на руку тражењу аспектнога значења глаголске радње.

Али поред свега насилнога ограничавања и моментирања избија истина и из пера М-љева: знак му је за з а х в ъ р л я м ъ : хвърля + хвърля + хвърля ... Ето то је тај »моментъ« његов: три пута бацити! Videt meliora ... — Забацах = бацих + бацих + бацих ... (М. употребљава футур, т. ј. пф. през.; гријеши што не употребљава аор., кад га Буг. имају, а аор. је типични представник перфективности). Граф. знак |—| —| —| ...

*

Неће да зна да је имф. издавам од издам с проширеном основом, него га изводи од давам са просторним и з, као што пф. издавам (»издаваћу докле све и з д а в а м и мени ништа не остане« оп буг.) изводи од давам и темпоралнога и з; неће да види да ни тај други и з није темпорални него такође просторан, само му је радња дошла до његова краја, а у првом случају је радња, управо тачка развитка, на његову квантитативно неодређеном мјесту; неће да види да је онај први и з (имф.) као извлачио ми дукате из кесе, из кога било дијела кесе: горњега, средњега, доњега; а онај други и з (пф.) да ми је извукао и посљедњи дукат из кесе са дна његина, али и један и други је и з к е с е, дакле просторни су обадва; јамачно не би М. зато прозвао онај други временским, што је најдуље био у кеси, најкасније испшао из ње.

Други је дакле узрок разлици аспекта њихова: изда + ва > имф. издава, из + дава > пф. издава.

б)

§ 12. И т е р. који с а м о с п р е ф. долазе. Овдје је М. са својом науком о темпор. преф. дошао у праву кризу: т е м п о р а л н о с т је ту, али је изгубила моћ перфектизације; поред темпоралности префикса глагол остаје и мф.: запијевати, заигравати се (не смијемо, дакако, заборавити, да је инкоативност М.-теву нешто темпорално, па јој није могао ни сад одрећи темпоралности).

Довде, до стр. 18., мислио сам да полази од композиције имф., итер. само код оних неколико као носити, али овдје је јасно показао да он полази од композиције код свију композита: с в и с у м у п о с т а л и о д п р о с т о г а + п р е ф., и они који прости не долазе самостално без префикса; њему ни заигравати се није постало од заиграти се проширењем основе са в а, него од игравати се, којега нема, с додатком сприједа префикса за.

А сад долази главно: зашто није темп. з а перфектизовао сложеницу заигравати се (М. узима: заплитамъ — почвамъ да плета)?

М. одговара да би то з а могао само онда кад би — играватн се (— плитамъ) и само за се значило понављање радње; а оно то не може само за се значити, јер није никакова ријеч, него само скуп гласова, а само са з а може значити понављање.

М. је, дакле, осјетио да заигравати се (заплитамъ) није настало композицијом, али није признао; осјетио је да је то у постављању свом већ било сложеница, заиграти се (заплета), али није признао; морамо узети да се то подсвијесно догодило, да је подсвијесно превладала тежња за одржавањем своје тезе: али ту би јој био слом, да није прије извршен. За чудо је овдје М. тражио баш итеративност непрефикснога дијела да узмогне з а својом темпоралности да перфектизира, као да није лакше перфектизирати дуративност:

»За да има пф. значение трѣба з а-, което означава началото на действието, да се отнесе къмъ редицата повторения (тиче се самостална итеративна проста глагола)... но при тази основа (тиче се итеративнога дијела иза префикса, који не долази самостално) глаголътъ не извиква у насъ никаква представа за редица повторения: той е звукосъчетание безъ значение (— плитамъ). (18.) — Итер II. степ.: заходя — з а х о д в а м ъ, заскача — з а с к а ч в а м ъ (19.).

*

§ 13. Неочекивано признање М-а: »Има случаи пък, когато с а м о с т о й н а т а п о в т о р и т е л н а основа се п е р ф е к т и в и з у в а и отъ п р о с т р а н с т в е н и префикси« (20.).

Тако: сх. нападало јабукâ, попадале јабуке (»да нападатъ ябълки, да попадатъ прахъ, да нахвърлямъ дървата въ зимника«) (стр. 21.).

»То става когато п р е ф и к с ъ т ъ има с у м а р н о-п р о с т р а н с т в е н о значение, сир. б е л е ж и на е д н о мѣсто (пунктъ), а о б х в а щ а с ъ в о к у п н о с т ъ т а отъ в с и ч к и о т д ѣ л н и п у н к т о в е на отдѣлнитѣ п о в т о р е н и я на м н о г о к р а т н о д е й с т в и е«. (20.)

М. је сасвим добро осјетио да сложеница има то значење, а прост несложен гл. нема, али је сасвим криво закључио, да је свеукупност тих значења унио у сложеницу сам префикс у својој префиксној торби. Да је само промотрио и префикс онако одјелито, како је промотрио гл., опазио би, да ни он сам нема тих значења у њиховој свеукупности: она су се појавила, дакле, истом из споја префикса с гл., из путовања радње по префиксу до краја њихова значења, а његово је коначно значење само »д о с т а«: нападало јабука т. ј. пало их је доста падајући одјелито; н а је одредио само о којој се количини ради, а спој је његов с глаголом донио извршеност свѣ те количине радње. Само да је приписао то споју што је приписао префиксу, био би зец покојни, а овако је промашен; т. ј. приписавши споју, могао би оно што би био овдје установио, једно-

ставно пренијети и на остале случајеве перфективности, јер и тамо је с в а, свеукупна, радња извршена или одређена количина с в а, свеукупна; а то доноси сам спој: одијели једно од другога, нема свеукупности.

Но није он то могао тако учинити, идући својим путем, јер онда би »нападамъ враговетѣ си« морао изводити од напасти, а он то неће.

§ 14. Истакнувши још једном јаким ријечима т о т и в н о с т радње (не заборавивши, дакако, ни времена ни границâ), вели: »оттамъ и предѣлния, перфективенъ видъ« 21.).

По аналогији пространствених гл. узимље да су сложени и други: накуповати, награђати, испродавати, »дето пространственото значение на префикситѣ е вече замъглено за смѣтка на темпоралното«: (22.), а у »да се находя — да ходя до когато се наситя« налази М. већ у преф. сумарно темпор. значење.

*

§ 15. Слабу је услугу учинио М. својој тези што је на основу ње (стр. 30.) покушао бранити од Шахматова познате барбаризме преводилачке и канцеларијске као: предлежи, прилежи, предстоји и др.; требала га је од такова покушаја одвратити чињеница да такових творба нема у народу и осјећај да их не може ни бити: имф. сложеница од имф. дур. без пф. сложенице од истога кор. с нешто друкчијом основом у темељном значењу.

*

§ 16. На стр. 32. и даље, гдје М. збија своја правила и изузетке, опажа се и код самога њега нека поколебаност у повременьивању свега: код пространствених префикса је улогу времена у перфектизирању, која је сприједа била велика, сасвим прешутио. Константно занемаривање имперфектизације проширењем основе освећује му се овдје још већма претрпавањем »искљученијâ«; разврставање категоријâ, које је код система измјењивања између перфектизације композицијом и имперфектизације проширењем основе права игарија, код његова је система посвудашње композиције и повременьивања (па било и скученијега) врло мучно и често неоправдано нејасно, јер не одговара истини.

А да му се пољуљао и посвудашњи принцип композиције, видимо (стр. 33.) гдје говори о паровима као што је: препалим — препаљујем (препаля — препалвамъ) па вели: »не се съвързватъ (преф.) съ несамостойнитѣ естествено«.

§ 17. Још је теже с М-љевим тумачењем изићи на крај кад је више префикса.

Он за »въз -про-из-вождамъ« (стр. 34.) вели: »три префикса ... съ единачно пространствени значения не сѫ въ сила да перфекти-

визуватъ«. То би био наш узпроизводим, и кад би га било, био би пф., па поузданo држим да је и буг. пф.; изводим је имф., али није композицијом настао него проширењем основе од изведем (пф.); производим је имф., али није настао композицијом него проширењем основе од пф. произведем; успроизвести нема; успроизводим је композиција са значењем: ако се тачка произвођења деси у ком било стадију развитка, т. ј. ту је супституитивна перфективност, формална, замјењује имперфективност. Сваки је тај префикс дакле био у пф. гл.: из је перфектизовао ведем, про је ту перфектизацију потврдио, уз је перфектизовао производим; јача је сила имперфектизовала изведем и произведем; те су двије силе у непрестаној борби и наизмјеничном побјеђивању, па их је врло интересантно пратити; сасвим је неисторијски рећи: три али без силе да перфектизују, и одговорност свaљивати на просторност: сила је била ту, али свака сила за времена, илити: коло од среће уоколи вртећи се не пристаје; те двије људске максиме обухватају у свој дјелокруг и борбу за егзистенцију међу два аспекта.

■

§ 18. На концу се М. опет повратио к времену: Съ една рѣчъ общият законъ си остава въ сила: Имф. сж били сложнитѣ неповторителни основи означаващи действие до тогава докато префиксътъ не се е асоцииралъ съ времето (39.).

Пространственитѣ префикси сж почнали да перфективизуватъ сложнитѣ неповторителни основи означаващи действие въ състава който близатъ оттогава откогато означаваното отъ префикса мѣсто е почнало да се асоциира съ моменти, отъ времето на действието (39.). Примјер за оно прво био би: заходи (у буг.) сунце (имф.), дијете у школу (пф.)); за ово друго наш: пресјећи. Двије су темељне погрешке, чврсто међу се повезане: извођење сложених имф. од простих имф. композицијом мј. од слож. пф. проширењем основе; непризнавање настајања имперфективности проширењем основе; из тих погрешака извиру оне друге и поплављују радњу те јој отежавају употребу, али она је ипак корисна.

Трећа је погрешка виђење времена и тамо гдје га нема.

ББ) из рус. групе

VII.

Н. Некрасовъ: О значеніи формъ рус. гл. 1865. стр. 1.—313. чл. IV: О степеняхъ рус. гл. 140.—175. То су имф. и пф. глаголи.

§ 1. Признаје Аксакову да двигатъ, двинуть, двигивать не значе времена него качество дѣйствія; (141.) сѣсть, сидѣть, сиживать; дать, давать, давывать.

Н. лијепо тумачи разлику значења велећи да се облик гл. може сажимати и продуживати, и тако је гл. живи израз саме радње, која такођер може бити краћа и дуља (148—9.).

Сѣсть је доиста краће него сидѣть, а сиживать, као итератив, значећи много пута сидѣть, опет је разгранатији од овога (исп. у Павловскога: сиживать на одномь хлѣбѣ, sich von blossem Brote nähren.

Моментаност зове краткость а итеративност кратность.

§ 2. Итеративности није битност многократность него продолжительность (чини се да мисли развитак), јер не казује увијек понављање него колико само појачање радње:

Воћа новгородскога посланства у Шведску, да позову краљевића, пише да им је молба одбијена: »Королевичу на одно новгородское государство не хаживать« (152.).

Они нијесу одбили да неће краљевић више пута доћи него да неће једном доћи, а обликом хаживать је одбијање појачано.

У Крилова: не давывалъ секретарямъ не значи да није више пута дао него да није никада, ни једном дао (152.).

Н. тиме утврђује као битност значење каквоће, а не мисли одбити уопће значење понављања; није се он још сјетио да је ова употреба у вези са значењем негације (види код Јагића овдје).

Исп. у сх: Не долази ми сјутра, сјутра ја имам велики посао; мј. не доћи, немој доћи. Одбија се и приступ к радњи, а то је јаче него да се одбије потпуна извршеност.

Али и без истицања негације заслужује Н. признање за ово опажање и сузбијање поплаве итеративности.

У чему је појачаност радње? Био гл. дур. или итер., кад му се радња пориче, пориче се имперфективност, овдје разумљивије, ако рећемо фацијентивност, извршивање, дакле и pars извршивања, и у томе је та појачаност, у партитивности; подудара се то дакле с генитивом партитивним уз негацију: има кућу — нема кућѣ.

То се крије под том каквоћом Некрасовљевом.

§ 3. Н. остаје у старој погрешци да су имф. гл. трајни: трајност је, вели, битност значења каквоће рус. гл.; а чим се увјеримо да се не ради о имперфективности, несвршености, него о фацијентивности, извршавању, одмах нам је јасно да трајност ту нема шта тражити, јер је она временска, а не ради се о времену него о извршавању радње.

Н. се тако склизнуо с поља аспекта на поље акционсарта, па су три степена 1. мом. 2. дур. 3. итер. (краткость, продолжительность, кратность); двигнуть, двигать, двигивать.

§ 4. Моментани (пф.) су му одређени, релативни, а дур. (имф.) су неодређени, асполутни (стр. 156). Ту је већ, дакле, и Новаковићева неодређеност*) имперфективности и Вејкова индетер.; у сјѣди

* Н. није почетник тој неодређености, јер вели да неки филолози трајност зову неодређеним видом.

доиста није одређен крај, а у с ј ѣ д е јест, али зацијело није у томе битност аспекта, не ради се о томе, него о извршавању и извршености; нејасно је зашто је Н. итер. метнуо с моментанима, а примјери су му сиживать ... дакле имф.

На стр. 158. може се разабрати што хоће да означи назívом а п с о л у т а н, гдје вели да је трајни (имф.) степен темељ, он има а п с о л. значење, које се не мијења вршила се радња или не вршила у истину, у њему је о п ћ и појам радње.

Истом кад смо утврдили појам имперфективности да је у значењу тачке извршавања, можемо докучити да је то та апсолутност: или рекли о р е или о р а о је или о р а ћ е а п с о л у т н о увијек гледамо у тачку извршавања; Некрасовљева је апсолутност сјајна, али је без тачке извршавања као без базе одвише апстрактна.

Код мом. (пф.) гл. нам се радња сама брзо измакла испод погледа, па је видимо само у резултату, значење јој је дакле р е л а т и в н о.

§ 5. И Некрасовљеву с и н т е т и ч н о с т (158) имперфективности освјетљује истом уочење извршавања радње: како је з р н о синтеза биљке, из њега се биљка развија. тако је, вели, имперфективност, овдје боље да речемо фациептивност, синтетични степен радње, јер омогућује да се постигну и она друга два степена: перфективност и итеративност (интензивност); и доиста се само извршавањем радње може доћи и до извршености њезине и до понављања.

§ 6. Имф. су му с н е о г р а н и ч е н и м трајањем, а пф. с ограниченим (он с пф. мење и итер.).

§ 7. Он код простих гл. о перфективности и имперфективности уопће ништа не говори; не служи се ни пријеводима тих ријечи свршени и несвршени, он зна само за трајање и дуљину, почетак и крај и да ли су почетак и крај скупа или недалеко; па док је говор само о простим гл., то не смета, разумијемо се, јер су кратки пф. а дуги имф.

§ 8. Истом кад је прешао на сложене, види се што је то њега сметало.

На стр. 169. (под конац чланка IV.) приговара што граматике уче н. п.: отъ дѣлать в и д ъ с о в е р ш е н ы й сдѣлать, придѣлать, додѣлать.

На стр. 176. (прешавши у чланак V. 175.—247.: О глаг. слож. съ прѣдл.): Приједлог се, вели, не употребљава у рус. ни за перфективност ни за вријеме. На стр. 177.: С приједлогом радња добива с л и к о в и т о с т, изобразительностію ... живою картиностію, а не апстрактну с в р ш е н о с т или несвршеност.

Криво бисмо учинили Некрасову, кад бисмо узели да он ту пориче перфективност право схваћену, т. ј. извршеност све радње или извршеност све одређене количине. Не, он то овдје не пориче,

такове перфективности не би могао порећи ко онако дубоко осјећа руски језик; он пориче ону перфективност како се онда схваћала по граматикама, само свршеност, конац, крај, посљедњи моменат. Таково је схваћање њега сметало, и он због њега забацује перфективност, али такову.

§ 9. То доказују његови сјајни примјери тамо и његов тоталистички тумач тих примјера: Всѣ улицы повыходить и всѣ переулички (стр. 176.) повысмотрѣть; — Зачалъ (Добриња) во гусли играть — приговаривать. И всѣ на пиру пріутихли; Сидятъ, сидятъ, на скоморошину (= гуслара) посматриваютъ (стр. 177.).

У тумачу уз повыходить каже да вы значи све, а по постепеност: одну за другой, а уз пріутихли истиче постепену замјену шўма на пиру с дубоком тишином.

§ 10. Није се ипак Н. могао отети да не призна на који било начин композицији перфективирање: приједлог мијења степен каквоће: говорить апсолутни, трајни, а заговорить релативни, кратки. Све је ту, дакле, само није речен попу поп ни бобу боб. Озбиљно смета то што није схватио историјски развитак, па мисли да је заговаривать настало композицијом од за + говаривать, мј. да узме да је настало проширењем основе од заговорить, и то му је нагрдило правило: не може се изићи на крај занемарујући историјски развитак, а особито ако се к томе занемари и компарација: није се нимало осврtао на друге сл. језике. У самом рус. је у овоме лакше погријешити него у другим сл. језицима, јер се у рус. развило много веће обиље простих итер.: нама је лакше схватити да је заговарати од заговорити, јер и немамо товарати. То рус. обиље простих итер. јамачно се развило под утјецајем сложених: редовно су млађи облици као говаривать него они као заговаривать.

VII-a

С. Карцевски је написао расправу **Études sur le système verbal du russe contemporain.** Изишла у час. **Slavia** I. 1922/3. у два чланка: I. **Classification naturelle des verbes russes.** Стр. 242—268; II. **Mécanisme des aspects,** стр. 495—523.

§ 2. Он износи класификацију гл. не гледајући на развитак него на језичну свијест данашњега човјека.

Има пет класа глагола продуктивних (I.—V.) и седам типова глагола непродуктивних (Е—Г).

Ако му класе означимо по Микл., оне иду овим редом: V. 1. — III. 1. — VI. — IV. — II. (тонули); а типови овим редом: V. 2. 3. 4. — III. 2. (ѣ > а) — III. 2 (ѣ) — II. (пукли) — I. 1. 2. 3. — I. 4. — verbes isolés.

Сасвим се ограничио на руски ј. не мареħи ни за праслов. ни за старосл. ни за друге слов. језике.

§ 3. Њему је перфективност: **la réduction de tout procès à un point résultatif** (II. § 1: 3. стр. 495).

Не казују му дакле пф. гл. извршеност све радње (или одређене количине) у свим њезиним тачкама тамо гдје јест онда кад јест. Не. Они њу сву редуцирају на једну тачку резултативну, посљедњу.

Не каже, додуше, једноставно, као што се гдјегод може наћи, да казују само извршеност посљедње тачке. Да и не мисли баш тако, види се по томе што њихово то редуцирање зове **opération intellectuelle** (l. c.). То би била дакле некакова пројекција радње. Али је јасно да је отишао са својим схваћањем према свршетку, отишао чак к посљедњој тачки. Не зове их пунктуелнима, али то је једна врста пунктуелности; па и није блажа од Бругманове. Додао је уз горњу дефиницију: **abstraction faite de la notion de durée**. То је чињеница. И баш та је чињеница онај кривац заводник на редукцију, на пунктуализацију.

Не казује се **durée**, али то нас не овлашћује, да ту **durée**, то трајање, редуцирамо на посљедњи момент. К. не каже редукције у трајању изријеком, али чим је редуцирао цијели течај на тачку, морамо узети да је супонирао и редукцију трајања на момент.

Свемир се развио у вјечности. Како ћеш редуцирати тај развитак и то вријеме на тачку и момент? Несмисао. Није перфективност казала развијања, али то нас не овлашћује да речемо да га је стегнула; она је казала развитост, а разумије се да је то развитост у свим тачкама радње у њихову времену; а сад се постигло само то да су **све**, јер им се придружила и посљедња. Све, све, све, а не никаково стезање ни редуцирање.

К. не каже ни да су аспекти нешто субјективно, али својом редукцијом и интелектуалном операцијом он се придружио субјективистима. Нема ту никакове тешке интелектуалне операције редуцирања цијелога процеса на једну тачку, него посве проста и једноставна констатација да је све готово, извршено, све: саградио је кућу с великим дуготрајним напорима.

§ 4. Имперфективност му је: **le développement dans le temps d'un procès résultatif** (l. c.).

Добро је узео **développement** мј. обичнога **durée**, али је одмах ту доброту и покварио додатком **dans le temps**, јер ни имф. аспект не мари за вријеме, не казује га, а разумије се да је оно ту.

Тешка је мана обадвију дефиниција да се из њих не види јасно је ли радња извршена или се још извршује. **Le développement dans le temps** може се извршавти и може бити извршен; **la réduction à un point** може се извршавати и може бити извршена. Нијесу те дефиниције, дакле, погодиле чавла аспектнога у главу.

§ 5. К. налази да се аспект руски, дакле и слов. и наш, оснива на резултату: La sémantique des aspects trouve son point d'appui dans la notion de résultat (l. c.).

То схваћање потврђују и изрази à un point résultatif код пф. гл. и développement résultatif код имф. Али се не може аспектно значење свести на јединицу, јер је у заметку двојство: да ли се радња извршава или је извршена. То двојство је тако нераздруживо, да није једна његова јединица само у једноме гл., а друга само у другоме, него су обадвије и у једноме и у другоме, само што је у имф. гл. извршеност (т. ј. њезин развитак) латентна, а у пф. гл. извршавање нужно супонирано. Потпуно двојство у свакој станици њиховој, у сваком моменту.

§ 6. У питању граматичности и лексикалности аспеката сл. држим да нема право ни Кошмидер, који их држи граматичним категоријама, ни Карцевски, који перфективност држи лексикалном, а имперфективност граматичном; јер се њихова граматична индоевропска база није сасвим затрла, кад су у праслов. језику полексикаљени, те су оба аспекта као једна цјелина у великој, тешко да не већој, мјери лексикалне нарави на граматичној бази.

§ 7. Добро је поставио (стр. 496.) развитак: толка́ть (имф.) — вы́толкать (пф.) — выта́лкивать (имф.) — повыта́лкивать (пф.). То је, може се рећи, сада већ, развитак изван дискусије, опћенито признат. Исп. наше: мусти — измусти — измузати — поизмузати.

Није на тако сигурним ногама тамо постављени ред развитка: толка́ть — толкну́ть, оттолкну́ть — отта́лкивать — поотта́лкивать.

Настаје сумња, није ли толкнуть старије од толкать.

§ 8. Није на одмет да се уз перфектизацију префиксом истакне нешто и о транзитивизацији префиксом, али К. је у томе претјерао; не, да је мало претјерао, него толико да се добива утисак да он транзитивизацију приказује облигатном, као што је перфектизација облигатна, па да међу њима постоји нека битна унутрашња, облигатна, веза. Али далеко смо од тога. Н. п. непрелазни ићи не постаје прелазан са: по, до, от, при, у, из, с, раз (се): пође к мосту, дође до ријеке, оде од нас, приђе к зиду, уђе у тунел, изађе из тунела, сађе с крова, разиђоше се, ето све непрелазно; прелазно је: пријеђе мост, обиђе матер, нађе прстен.

Транзитивизација је, дакле, много рјеђа. Осим тога су исте сложенице транзитивне и кад су имперфектизиране: прелази, обилазе, налази (мост, матер, прстење). У транзитивизацији, дакле, нема ништа аспектно.

Ако узмемо који други курзивни гл. као пливати, веслати, онда се губе за транзитивност и префикси: об, на; остаје сам пре: препливати ријеку, превеслати канал. Префикс пре је онај због којега сам сприједа рекао, да није на одмет истаћи транзитивизацију код перфективизације, прво код префиксације.

Перфективност значи извршеност све радње, све одређене количине; значи извршеност свега значења префиксова. Али од префиксâ који се додају интранзивним глаголима, напосе курзивним, једини пре консеквентно показује обухватање свега предмета (или све његове неке димензије) на коме се радња врши; и зато је прелазан: прије̏ће мост, преплива ри̏јеку, превесла канал.

Сасвим је друкчија нарав других префиксâ: доплива до друге обале. Ту се ри̏јека, на којој се радња врши, и не спомиње, а обала се, која се спомиње, само тангира, зато нема транзитивације. Мање је погријешио Богородицки (цитат код К. § 2. стр. 499) кад је написао да у транзитивности сложен гл. »вполне соответствует« (т. ј. ако је прости интранзитиван, онда је и сложени интранз.) и да су прелазне сложенице од непрелазних простих гл. изузети, него К. кад је на то одговорио са: Nous sommes d'un avis tout contraire« (499).

И да није Б. допустио изузетака, опозиција би К. била преоштра. Добро је опазио К. да лакше прости прелазни дође и у непрелазном значењу него сложени прелазни: чита књигу (прел.); ли̏јепо он чита (непрел.).

§ 9. И иначе К. претјерује с промјеном значења простога гл. у сложенице: »l'ideé du jeu« exprimé par le simple ne réapparaît dans ses préfixaux qu' à titre secondaire ... La valeur lexicologique de игра́ть, en face de chaque préfixal apparaît très générale, vague et pâle« (498).

Играть је ри̏јеч својим значењем изолирана и сасвим неприкладна да се на њој оснивају опћените карактеристике. Она и проста врло нагиње на пренесена значења; а и њој оно слабо приста̏је. Добро је К. свратио пажњу на велике промјене у значењу сложеница, али је промашио у приказивању карактера тих промјена. Како би се могло рећи да је у сложеницама глагола орати (из-, пре-, раз-, уз-) његово значење: générale, vague, pâle (la valeur). И то још très g., v., p. Ни једно, ни друго, ни треће, ни са très, ни без њега. Паче, усудио бих се рећи да је противно истина. Није у сложеници преорати (међу) значење орати постало très générale, него је специјализирано; није très vague, него сасвим одређено, није très pâle него баш изразито, пластично. Тâ, барем је одређеност опћенито призната перфективности.

Оно што Некрасов каже о том питању управо је сја̏јно. И К. га одобрава као не видећи опреке са својим схва̏ћањем: »Nekrasov disait avec raison que « ... глагол, соединяясь с предлогом, теряет общее значение действия и получает значение действия частного выражающего, так сказать, новый особенный образ своего проявления (498). Не добива дакле Некрасову сложеница опћенитост него губи, не добива неодређеност него одређује дио; не добива бље̏дило, знак немоћи, него се обнавља, помлађује. Све обратно од К.

Ако је ово у H. avec raison, онда не може бити avec raison оно у К. Поминье ту К. и Даљево слично схваћање сложеница с Н.: »выражают понятие точнее, определительнее, прикладнее«.

Карцевски очито није имао намјеру бљедилом сложеница глагола играть замијенити карактеристику Некрасовљеву и Даљеву, него само допунити али је прецјењивањем своје допуне и стављањем на прво мјесто учинио криви дојам да је хоће да генерализира.

§ 10. Докле Делбрику и Белићу глаголи steigen, пливати, — дакле глаголи кретње — служе као типски првокласни представници аспекатских значења уопће, — дотле је К., међу групама којима одриче сваки значај за изградњу руске гл. системе, метнуо на прво мјесто глаголе кретње: les verbes de locomotion, ... verbes de mouvement (II. § 5. стр. 509); они су му системски improductifs, c. -à -d. non typiques, incapables d'exercer une influence analogique.

Врло погрешна и неодржива оба стајалишта; отишло од истине предалеко на једну страну, а друго на другу, супротну. По аспекатској типности и узорности су на првом мјесту креативни гл. (градим кућу, а), на другом трансформативни (орем поткућницу, б) а на трећем глаголи промјене мјеста (идем). И глаголи промјене мјеста свуда учествују у аспекатским групама (cf. Раздиоба).

§ 11. На другом су мјесту системски непродуктивних гл. глаголи без инфлуенције, Карцевскому les perfectifs simples. Белић је и ту на супротном полу: они су му првобитни тренутни па су своју тренутност наметнули и сложеним пф. гл.

Али зашто би прости пф. глаголи, н. п. дигнути, трпио назив непродуктиван, или назив тренутан, кад је продуцирао: подигнути, придигнути, уздигнути, дизати: и кад сусједови нијесу могли дигнути свију кукуза на таван ни за два дана.

§ 12. Рекао бих да назив непродуктивности пристаје само трећој групици d'aspect incertain, јер су ти глаголи остатак предаспекта старине (вечерати). Такови су да им не треба префикса за перфективност ни за смјер; тиме су стагнирани.

§ 13. А јамачно нимало оправдан није назив непродуктивности за 5. групу: имперфективни префикси. Та, за Бога, у њих је на чувању други кључ продуктивности (а први је у перфективних префиксних), проширење наставком (— префикс).

Тим је заблудама узрок у неисторијском гледању на аспектну систему.

§ 14. Најјаче је запео К. за групу поиспревањивати (стр. 516. § 5.) са системскога стајалишта. И доиста та група најјаче туче његову дефиницију редукције на 1 пункт, а истакнута је извршеност свију јединица понављања одјелито.

Добро је да је и К. свратио позорност на итер. пф. гл. Треба о њима још увијек поновно и поновно мислити. Они доказују да пф.

аспект значи извршеност онога што основни имф. гл. значи. Имф. гл. п р е в а љ у ј е значи да се радња понавља. Његов пф. пар у то понављање не дира; он га оставља онаково каково јест, само му казује извршеност у свим дијеловима.

Тако је кад је пф. гл. син: он се покорава оцу и насљеђује његово понављање.

Друкчије је кад је пф. гл. отац: отац »превалити« казује извршеност свега онога што син »преваљује« значи, али му не казује понављања.

§ 15.-а) Од чињенице да нам се дуљина садашњости непрестано мијења према дуљини радње коју презентом казујемо у вршењу, К. је, добро то опазивши, начинио, на штету исправности, објективну садашњост, ону која се баш казује, и субјективну ситуацију, која је као геометријска или аритметичка средина од свију оних других радња на које се моментано помишља: не ексистира та пропорционала. Све су оне садашњости једнако објективне и једнако субјективне и непрестано се измјењују оне и њихове дужине (§ 6. стр. 517.).

б) И не помиње несумњиво тачне Аристотеловске пунктуелне, праве темељне садашњости, без које уопће нема садашњости; а има оригинално садашњост као равнину, изводећи је из паралелности имперфективних радња међу се и са радњом говорења (l. c.), што он каже: с »моментом« говорења, неисправно, јер с моментом не може бити паралелности. Схваћање садашњости неком опћом временском равнином сасвим сигурно обарају случајеви, да у вријеме неке дуље радње садашње има краћих радња које су свршене и прошле, нијесу садашње: ми ето овдје оремо, ȍнӣ копају, а гром пуче у онај растић и расцијепи га. Радње у истом времену: једне су имперфективне и још се извршују и садашње су, а друге су извршене и прошле. Нема уопће садашњости.

Мјесто Кошмидерова смјера развитка из прошлости (боље: из садашњости) у будућност, он има развитак: à intérieur d'un plan temporal, и то му се добро слаже с дефиницијом имперфективности: traduit le procès dans sa durée. Смјестио је К. радњу изречену перфективним глаголом у праву правцату примарну садашњост, у Аристотеловски *τὸ νῦν καθ' αὑτό*. Он вели: у линију која дијели прошлост од будућности. То би онда перфективни глагол већма, чистије, припадао садашњости него имперфективни.

Ево текста: Ne pouvant pas être pensé comme étant parallel au moment du discours, le procès perfectif nous conduit à la conception *linéaire* du présent. Ce n'est plus un »plan« à l'intérieur duquel différents procès peuvent ce développer, c'est une »ligne« séparant le passé de l'avenir. (517.).

У ономе моменту у коме је покретна тачка извршивања имф. радње испала из линије садашњости својом извршеношћу, К.

узимље да је истом ушла у линију садашњости. Није, дакле, мала погрешка него кардинална, цијели потрес, који руши сву зграду из темеља.

Зато што је тачка извршивања радње и тачка извршивања говорења у линији садашњости, сва је радња и све говорење у проширењу линије садашњости, у равнини садашњости, и паралелно се развија радња и говорење:

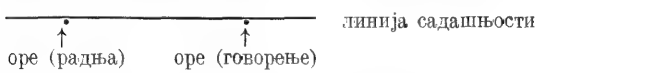

Чим је радња орања извршена, извршена је и посљедња тачка извршивања и тиме испала из линије садашњости, која се помиче даље према будућности; не може се више ни говорити: оре, па је и тачка говорења стара испала из линије садашњости. Тиме је нестало и оне равнине садашњости и на њезино мјесто дошла прошлост, јер је нестало везе са линијом садашњости у новом њезину положају.

К. је криво узео, да се линија садашњости онда истом појавила кад је радња извршена. Не, она од почетка постоји, али се помиче у смјеру према будућности, и тек веза с њом стварала је и проширивала равнину садашњости; а губитак везе с њом разорио је равнину садашњости и претворио је у прошлост. Без тачке извршавања није се та процедура могла провести. К. поставља и другу слику за перфективну радњу: она је окомица на линију садашњости: perpendiculaire à la ligne du présent. Ни то није потпуно тако. Смјер јој је окомит, али се не дотиче линије садашњости: немају ни једне тачке заједничке. А онда, та окомитост није се појавила с перфективности. Имперфективна је радња права окомица на линију садашњости; права, јер има тачку извршавања у линији. Окомитост перфективности је дакле непотпуна наслијеђеност од имперфективности.

Што К. вели: le résultat réalisé peut être pensé comme demeurant soit dans le présent soit dans le passé soit dans l'avenir même (517.) могло би се оставити без приговора, узевши да мисли само егзистенцију извршености, констатацију. Али поради онога сприједа нужно му је и овдје притврдити, да је настанак извршености (све радње) искључен од садашњости. да је резултат realisé искључен од садашњости; да се перфективност и садашњост не могу састати ни у једној јединој тачки садашњости: тачка садашњости је засе, а и посљедња тачка извршености, и кад се дотиче тачке садашњости сасвим је изван ње, изван линије садашњости.

Као да се на концу узбунила савјест К. против пунктуализирања перфективне радње, те се као исправља велећи: cette perfectivisation ne réussit jamais à éliminer complètement de notre conscience la notion de durée (522).

У тој изјави његовој управо тријумфира тоталистичко схваћање перфективности и тријумфаторски се смије сваком покушају пунктуализације, видећи му унапријед неуспјех и клонулост.

И дефиницији имперфективности даје на концу нов облик: réalité immédiatement donnée et ne comportant point d'»explication«.

Драго нам је да нам је К. саопћио и какав је облик дао свом схваћању аспеката и J. ван Гинекен; имф.: l'expression de l'adhésion réelle d'un fait; пф.: ... potentielle. (523).

Извршавање је Гинекену adhésion réelle; то је кинетичка енергија. Извршавање је прешло у извршеност, као што кинетичка енергија прије у потенцијалну, зато adhésion potentielle. Муче се неаспектни језици тумачећи аспекте: чини им се то нешто врло закукуљено па им значење само наслућују далеким ознакама.

BB) из пољ. групе

VIII. Кошмидер

E. Koschmieder: a) Der Einfluß des Aspekts auf den Formbestand des poln. Verbums Arch. 41, 1927. 262—295.

§ 1. Прцп. през. пф. гл. у ст. пољ. у већини примјера значи прошлост према гл. времену.

§ 2. У ст. пољ. још нијесу сасвим нестали аористи од имф. гл. с пф. значењем (288).

б) E. Koschmieder: Studien zum sl. Verbalaspekt:

a) KZ 55. ¾. 1928. 280—304.

Под »Einleitung« (280—285) вели К.:

§ 1. У пф. и имф. аспекту имају сл. ј. граматичке категорије које служе за изрицање схваћа ли се у гл. изречено пф., свршено (vollendet) или имф., несвршено (unvollendet) (280). К. пристаје уз Агрела: Од тих аспеката треба оштро дијелити Aktionsarten ... оне не изричу како се нека радња схваћа (wie sie betrachet wird) него како се врши (wie sie vor sich geht) (282). Поставља аспекатске проблеме и казује литературу (282—5). 2. члан: Der Begriff des Aspekts und die Bedeutung der Aspekte im heutigen Poln. (286—301).

§ 2. За Агрела је аспект, вели К., у неку руку перспектива из које се радње проматра (292).

Агрел је добро учинио да је одијелио аспект од акционсарта, али му појма није добро одредио, ни он ни К., па ни име аспект и рус. вид не пристају му и заводе на криво схваћање, смућују, као да то није нешто реално; као да је акционсарт нешто физичко, а аспект нешто психологијско. Није њихова разлика тако велика; Агрел је, а с њиме и К., запао у супротну погрешку као што често бива; хтио је у седло сјести, а пао је на другу страну коња.

Аспект показује да ли се радња извршује, или је извршена, или колико је извршено; ово сам треће подвукао, јер се на њ редовно заборавља (и К.), иде се преко њега као да га и нема, а није мање знатно него она два.

Аспектом се дакле казује течај радње, њезин cursus, Kurs; то је дакле баш онако Aktionskurs, као што је оно Aktionsart. Aktionskurs треба да буде име аспекту; нека не буде више аспект »ни на небу ни на земљи већ на грани од облака« као вилин град у народној пјесми; него нека се он спусти на земљу да га можемо огледати са сваке стране.

И негативно име имперфективности има много на својој души; она не значи несвршеност, кад може ићи до краја: она значи извршивање, а то је фацијентивност. Actio cursum faciens; actio cujus cursus perfectus est — то је оно што показују имф. и пф. гл., паче фацијентивни и пф. гл.: actionem cursum facientem aut actionem, quae cursum perfecit.

Није, дакле, фацијентивност и перфективност схватање наше него cursus actionis.

Како су дошли људи на то да аспект држе схваћањем? То је никнуло у главама којих језик нема аспекта: они су у гл. видјели само радњу, јер је код њих доиста тако, а нијесу осјећали онај плус нашега гл. који значи cursum; тај им је плус био некако мистичан, нешто нереално, само помишљено, субјективно.

§ 3. И у пољ. грам 1921. Meillet за пф. гл. каже да приказују радњу без помисли на развитак (К. 292).

Не мисли се, доиста, на развијевање, јер се казује развитост. За Soerensenово моментано схваћање пф. гл.: ob die Handlung als dauernd oder momentan gedacht werden soll (пољ. грам. 1900.) вели К. да се послије расправе од Сараува Kritik des Begriffs punktual (KZ 38) може als antiquiert betrachten.

Пошто је К. констатовао да у науци код Пољака нема јединственога схваћања треба ли итеративност узети као трећи аспект (он је с већином против тога), наставља:

Was aber die Bedeutung der Aspekte anlangt, ist in der Wissenschaft eine einheitlichere Entwicklung zu beobachten. Nachdem hier nämlich anfänglicher noch bei Soerensen deutlicher Irrtum, es sage der Aspekt etwas über die Dauer der betreffenden Handlung aus, besonders durch den Hinweis darauf überwunden worden ist, dass es auch durative verba

perfectiva gibt, ist sich die Forschung im Grossen und Ganzen darüber einig geworden, dass die Imperfektivität die Handlung als unvollendet in ihrer Entwicklung befindlich; die Perfektivität als vollendet in ihrem Resultat darstelle (294).

Радња се може, вели К., звати свршеном (vollendet), wenn der gesammte Verbalbegriff notwendig den Moment der Vollendung in sich begreift und besonders betont (296). Боже мој, што је нагнало Кошмидера да рече нешто овако закукуљено, замумуљено: нити га можеш откукуљити, нити га можеш одмумуљити, док не дође онај који га је закукуљио, који га је замумуљио: der gesammte Verbalbegriff den Moment der Vollendung in sich begreift: укупни глаголски појам, који обухвата сву ону радњу сприједа, апсорбира у се значење крајњега тренутка свршености и више да је радња свршена. Нагнала га је неприкладност термина Vollendung, vollendet за дефиницију перфективности. То су изрази еластични као и наши свршити, свршеност. Нијесу они zweideutig, него x-deutig: значе и посљедњи дјелић, и конац мали, већи и још већи, и све, како кад; а дефиниција перфективности баш то мора пазити да те појмове не помијеша. Ја сам се препородио откад сам се ослободио тога наметника »свршити«; ја требам сву радњу, а он непрестано потеже према концу. То је и Кошмидера упропастило: он је den Moment der Vollendung на чекрк извукао до почетка радње. Кошмидеру је, рекао бих, синуо тоталитет, али му га је термин Vollendung брзо засјенио, а он мјесто да одбаци термин и тражи бољи, пра̀вй с њим компромис и плива компромисном линијом изнеђу тоталитета и момента свршености. Gesammtbegriff под господством момента свршености; није дошао, чини се, до детаљнога схваћања извршености све радње, све одређене количине, свију дијелова, који су се, потпуно равноправни, извршили сваки засе, без робовања посљедњем дјелићу, сваки се засе извршио, дакле, сви су извршени.

§ 4. Приговара (296) с правом Лескиновој дефиницији што тражи да се код имф. гл. не мисли на свршетак, а код пф. да је доста да се мисли; ипак ни К. дефиниција није сасвим ослобођена од такога мишљења.

Уз przeczytać додаје: цијелу књигу или наведени дио; иако дакле редовно говори о цијелој радњи — ипак не искључује ни дио; само штета да брзо на њ заборавља и не даје му мјесто које му припада.

Напротив приговор Лескинову захтјеву од имф. гл., да радња als fortlaufend (andauernd) vorschwebt, не може се одржати. Понајприје Кошмидеров примјер żył dwa lata w Polsce није радња него стање, па немамо посла с развитком радње него с развитком времена: живио је = био је у животу, а вријеме, гдје се год престане развијати, ондје је свршено, што код радње није случај; а онда

Лескинов vorschwebt треба, наравски, схватити: до краја радње, а не за вјечна времена. И поред свих једнакости између żył и spędził голема је разлика: онај значи двије пуне године развијања времена боравка, а овај ни једне једине секунде у развитку не приказује и не прати, него само каже да је све извршено; онај иде с временом испод руке двије године, а овај онда истом долази и каже само: све је свршено, све је од почетка до краја извршено, закаснио сам, не проведох с њим ни једне секунде.

§ 5. К. вели да czytać није имф. Komplementar-Begriff уз пф. przeczytać, него да је то przeczytawać; дакле не: сјећи — пресјећи, него пресјећи — пресијецати (мј. *sêkti per).

То је јасно кад пратимо развитак тога.

§ 6. Да Überwindung eines bestimmten Punktes in der Handlung (т. ј. перфективност) (297) није Grundbedeutung пф. аспекта, него само лексикално значење, доказује Кошмидеру то што тога значења немају гл. као poczytać, die geradezu die Nichtvollendung betonen, indem sie die Bedeutung haben: ein wenig die Tätigkeit verbringen.

К. је фино осјећао да poczytać не значи потпуно извршити мали дио читања онако као што то значи przeczytał tyłko 5 stron, али није спознао узрока тој разлици значења; без његова упорнога одбијања противнога мишљења не бих га био ни ја спознао: узрок је што poczytać не значи м а л о р а д њ е извршити, него: м а л о в р е м е н а у радњи читања провести, т. ј. не ради се о томе колико ће се радње извршити, као код развојних гл. редовно што бива, него се ради о времену, колико ће се времена на ту радњу утрошити; а развојни гл. czytać добио је у сложеници poczytać значења стања (Zustand); »пô сата почитали« као »по сата остали«; а перфективност је ту, извршено је вријеме од пô сата, прошло је; промјена је у ономе чему се извршеност одређује, времену а не радњи, али појам извршености за перфективност остаје непромијењен: и poczytać нас ставља иза радње као и przeczytać, а не унутар радње као czytać: кад је почитао, као и кад је прочитао, оставио је књигу, а кад је читао, држао је у руци: не може дакле poczytać бити пф. а наглашавати несвршеност: пф. је и наглашује извршеност, само не радње него времена, мало додуше, али извршеност тога мало, а разумије се да је и припадни дио радње извршен; као што се казујући извршеност мало радње (przeczytał 5 stron) разумије и извршеност припадног времена а не казује се.

Да се говорећи о свршености не тиче то само цијеле радње него и дијела, признаје и К.: Man kann wohl einen bestimmten Teil eines Ganzen auch als Ganzes fassen: ... 5 stron (l. c.).

3. чл. Zur Methode der Aspekterklärung (301—309)

Још настоји притврдити, кад poczytać нема значења Vollendung, да то није битност пф. аспекта, а што се то чврсто држи пф. глагола, тумачи тиме да је нашло повољне увјете за свој живот у

битности пф. аспекта, који К. обавија неком мистиком, мјесто да се упита каква га је потреба изазвала: хтјели људи да знаду рећи, да ли се радња извршује или је извршена, да ли се кућа гради или је сграђена; и још ако се гради, колико је сграђено: и база за аспекте готова. К. вели да треба тражити рјешење у синтакси, али синтакса не може помоћи, ако се не полази од ове базе, од онога што се хоће да каже.

На то што се презентом пф. гл. не може одговорити на питање што сада радиш, каже: »у том се очитује по мом мишљењу не посљедица тога да код пф. израза имамо на уму свршетак радње и уносимо га у гл. значење, или како се то још приказало. него паче дубока веза аспекта с временом (mit der Zeit). а као посљедица тога... особито се јасно очитује највише да је свршетак унутра у појму (das Mitinbegriffensein der Vollendung)« (302).

Да то конкретизирамо: Кошмидеру се чини, да се у чињеници, што неко орући поткућницу упитан: »што сада радиш?« не може одговорити: »узорем поткућницу« него само »орем поткућницу«, — не очитује лексикално значење ријечи узорати, него њезина припадност некој синтатичкој категорији, њезина дубока веза с временом (Zeit).

Али нема сумње, да се ту очитује да узорем нема значења actionis cursum facientis, и по томе да је њезино значење actio cursu perfecto: кад узорем, доћи ћу к теби.

Ријеч узорати, само по себи, као ријеч, значи actionem cursu perfecto увијек и свагдје гдје се год појави и у ком било облику; то значење не зависи од положаја у реченици ни од везе с другом ријечима; оно је њезино рођено, свуда с њом, гдје год је она. ту је и оно; и она се смије у лице ономе ко од ње тражи да каже, да се поткућница оре, кад је она већ прогласила узораном; кад значи само извршеност, не може значити извршавање.

Није битност лексикалних значења појединих ријечи да се могу дознати без њихове реченичке везе; западања у ту погрешку треба се добро чувати: каково било значење ријечи, треба га тражити у реченичној вези с другим ријечима; само тамо можемо се увјерити да је перфективност словенских ј. лексикално значење, потпуно независно од синтактичке везе, и по томе да је лексикалност, неграматичност словенскога аспекта његова карактеристика у поређењу с аспектом других ј.: н. п. њем. er springt jetzt (imf.) — er kann springen (pf.), једна ријеч — два аспекта, то јест нелексикалан аспект; али ту особину не смијемо генерализирати и примјењивати и на сл. аспект, који је лексикалан.

Оним изразом: das Mitinbegriffensein der Vollendung К. се највише приближио правоме схваћању перфективности: извршеност у цијеломе гл. појму а не само на концу; то каже -inbegriffensein; али га онај Mit- држи још увијек далеко од

правога схваћања, јер показује да се он није растао с извршивањем, да су му се извршивање и извршеност удружили, а њихова удруженост је особина имф. глаголâ а не пф.: имф. гл. значи извршивање потајно праћено од извршености, а пф. гл. значи само извршеност без друштва с извршивањем, с којим се извршеност раставила, јер друкчије не би могла избити на јаву.
Без друштва, дакле, без онога Mit-: и још се плашим да се из онога Vollendung потајно што не ушуља што би сметало; мирнији бих био, кад би мјесто њега било написано: Vollgezogenheit или можда Ausgeführtsein, што би више гарантовало да се мисли посвудна извршеност самостално редом изведена а не отрага сугерирана; јер ми се чини да је такова сугерирана свршеност отрага у појам и завела људе на измишљање за перфективност Zeitbezug-a: Zukunft → Vergangenheit.,

β) KZ 56 (1928.) стр. 78—105. 4. Die psychol. Grundlagen des poln. Aspektsystems.

§ 8. Имперфективност служи за израз психолошке садашњости субјектове, али то није садашњост говорења него садашњост бивања, дакле вриједи и за прошлост и за будућност са стајалишта говорења (82.).

[Сприједа зове физикалну садашњост непокретном недимензијалном тачком кроз коју тече линија времена; а психол. садашњост захвата мало од прошлости и мало од будућности.]

Перфективност изриче мјесто на линији времена, које је тачка или пружац, али свакако цијела радња. ... Говор је само о цијелој радњи, када је гл. пф. (83.).

Имперфективност приказује свијест субјектову Czytałem, ich las, d. h. zu einem gewissen Zeitpunkt hatte ich das Bewußtsein: ich lese, und werde weiter lesen. Czytałem drückt also psychologische Gegenwart dessen, von dem gesprochen wird, d. h. von dem die Rede ist, zu dem Zeitpunkt, von dem die Rede ist und der zum Zeitpunkt des Sprechens in der Vergangenheit liegt, aus (84).

Przeczytałem, eś... ich habe durchgelesen, d. h. ich vergenwärtige mir im Augenblick des Sprechens die ganze auf einer bestimmten Stelle der Zeitlinie in der Vergangenheit festliegende Handlung des Durchlesens in der Präsenz (85.).

Będę, -ziesz czytał, ich werde lesen, d. h. zu einem gewissen in der Zukunft liegenden Zeitpunkt werde ich von mir sagen können: ich las, lese, und werde lesen. Auch hier drückt also das Imf. die psychologische Gegenwart dessen, von dem die Rede ist, aus und zwar zu dem des Sprechens in der Zukunft liegenden Zeitpunkt, während das perfektive przeczytam die in Augenblick des Sprechens vor sich (85.) gehende Betrachtung einer zu diesem Augenblick in der Zukunft liegenden Handlung vom Standpunkt des Sprechenden ausdrückt (86.).

§ 9. Принцип свршености је, вели К., у лексикалном значењу, и не може се у свим гл. показати, зато га је он забацио и узео за излазиште нове дефиниције: држање аспеката код цртања садашњости (das Verhalten der Aspekte bei der Darstellung der Gegenwart).

Die Untersuchung des Gegenwartsbegriffes ergab, daß die Betrachung der Handlungen eine zweifache sein kann:

1. vom Subjekt aus als psychol. Gegenwart, die aus der Vergangenheit in die Zukunft gerichtet ist;

2. vom Sprechenden aus als Zeitstellenwert, der aus der Zukunft in die Vergangenheit gerichtet ist.

Diese erste Betrachtungsweise liegt der Darstellung einer Gegenwart zu Grunde, der zweiten ist eine Darstellung der Gegenwart unmöglich 1.) imf.; 2.) pf. Ту се не мисле гл. у општим реченицама и пословицама, јер немају Zeitstellenwert (86.).

Ако се радња посматра (betrachtet wird) in ihrem Zeitstellenwert, посматра се у цијелом трајању од почетка до краја, т. ј. пројицира се у садашњост (87.).

§ 10. Већ је Meillet у пољ. грам. 1921. и у Le slave c. 1924. избацио из деф. перфективности глагол који би имао значити perficere; али то је учинио на штету своје дефиниције; тај неуспјели, tacite изведени покушај Meillet-ов К. је увелике психологијски разрадио, доста свјетлости унио у појединости питања, али у главној ствари: да перфективности одузме перфективност, дакако, није успио.

Добро је одбацио свршеност, с њом се не може изићи на крај, она је све то и замутила, али онда није прешао К. извршености, која не пита само је ли свршено, већ још више колико је извршено; него се сасвим препустио времености, која га је, лишена перфективности, завела на немогуће тврдње: »посматра се (пф. радња) у цијелом трајању« (87.), а та дуга радња »пројицира се у садашњост (87.)«, која је недимензионална тачка.

Мисао о потпуности перфективности тешко је изрећи тако да се не западне у подручје имперфективности, зато преносим овдје тамо код К. цитирану врло успјешно изречену мисао о цјеловитости од Малецкога (грам. пољ. II. § 722): jako gotowy czyn, pod tym tylko względem przed oczyma naszymi stający że jest, by albo będzie spełniony (К. стр. 87.) (К. преводи: als fertige Tat, die einem nur im Hinblick darauf vor Augen steht, dass sie ausgeführt worden ist, war, oder sein wird.). Тако фино ту мисао о потпуности извршености К. има пред собом, преписује је и преводи, и добро је превео, па ипак је и непосредно пред тим преорао међу перфективности, и ево непосредно за тим како је опет преорава:

»Sie steht also gewissermaßen als ganzes in der Präsenz: man nimmt — mag sie nun geschehen sein oder nicht, — ihren ganzen Vorgang als Betrachtungsobjekt«.

Чињеница је да ниједна једина зрака њезина Vorgang-a не смије доћи у наше око, јер јој перфективност углављујемо, а ту се

цијели његин Vorgang узимље als Betrachtungsobjekt; ту све његове зраке подражују наше очи, а нијесмо га смјели ни назрети: без смрти његове (Vorgangs) нема перфективности, смрт је његова увјет за перфективност по оној: смерт ὸо твоја живот мој. Не смије се Vorgang у другом облику појавити него само у облику: spełniony, ausgeführt worden.

Иза онога ставка:... Vorgang als Betrachtungsobjekt непосредно наставља К.: In diesem Sinne ist sie dann »vollendet« und das heißt in der Zeit abgeschlossen; ту је дакле К. дао пф. глаголима значење: извршивање радње до краја, а то је чисто подручје имф. глагола.

§ 11. Зато он не види резултата код пф. гл., јер гледа на њих кроз имф. очале. Узима као карактеристику сл. перфективности да резултат није облигатан; и то је тако стилизирао да би се могло схватити, да је код сл. перфективности резултат уопће тако споредна ствар да може бити и не бити. А на што се ослања за такву тврдњу? На гл. који не значе р а д њ е него с т а њ е, мировање, за које није перфективност ни постала, јер немају радње, а резултати се не могу очекивати од лежања, за резултате треба радити. Кад гради кућу, он је и саградио, и резултат је облигатан; кад оре потку ћницу, он је и узоре, и резултат је облигатан; и кад иде преко моста, он га и прије ће, и резултат је облигатан. И тако или из радње нешто настајало или се мијењало или се мијењало мјесто, код перфективности је резултат облигатан: цијели резултат, ако се пф. гл. тиче цијеле радње, а дио резултата, ако се пф. гл. тиче дијела радње. Па тако је резултат облигатан не само у пантивних и тотивних гл., т. ј. I. и II., него и у осталим врстама, н. п. инкоативни: запјева, извршен је дио радње, почетак, и тиме постигнут дио резултата који сав казује гл. отпјева (пантиван); и интензиван, распјева се: облигатан је резултат развитак воље за пјевање до врхунца; тако и друге врсте све од I.—XI. изузевши само V.: деминутивни: попјевати, гдје се доиста не тражи резултат у радњи, ни цио ни дио, облигатност је наглашена за вријеме, мало времена остати у оној радњи, а тиме је гл. престао бити развојни и постао гл. стања; на таковим се гл. не основа карактеристика перфективности.

И још се изузимљу само XI. а то су verba caeca: замолио је стипендију, резултат: добити није облигатан, премда је радња моље ња сва потпуно извршена.

Али ми се само варамо кад велимо: радња је сва извршена, а нема резултата. Моље ње није сва радња, кад је у питању добивање стипендије. Питање стипендије је комплицирана радња, моље ње је само дио те компликоване радње, први дио, почетак, а то је дио резултата. Гл. измолити обухвата цијелу радњу, зато је њему облигатан цијели резултат.

Само, дакле, перфективности стања, т. ј. временској перфективности, није резултат облигатан; — а свој радној перфективности

резултат је облигатан; једино су деминутивни гл. са значењем деминутивности добили и значење стања, а тако и временску перфективност и с њом необлигатност резултата.

И то није само сл. перфективност така, него и њем. и грч. и јамачно и др.: ausgeführt не стоји на диспозицију само за цијелу радњу и цијели резултат него и за трећину; а überschlafen остаје без резултата; ***ποιῆσαι*** је и за петину, а ***κοιμῆσαι,*** чини се бар, остаје без резултата. А како глаголу ловити лако изостане резултат, тако исто лако изостане и глаголу jagen.

*

6. Aktionsarten im Lichte des Verbalaspekts. (90—95.).

§ 12. Међу акционсартима има К. по Шоберовој грам. осим аспекта: мом. дур.-итер.; квантитативни: непрестано расте: rozpalać, entflammen; wzrostać, erwachsen; мајоративни; ефективни: са знатним учинком: wystraszyć hinausscheuchen, fortscheuchen; интензивни: и учинак и извођење одликује се великим степеном напетости: przerazić heftig erschrecken (90.).

Отале се, вели, двоје види: 1. Те групе значе вријеме и трајање (Zeit und Dauer) радње и карактер обзиром на потпуност и интензивност радње. 2. Начин радње (Aktionsart) је лексикалне наравi, разлике изазване више значењем префикса; а аспекти имају синтактичке функције (90—91.).

§ 13. »Umrzeć sterben (91) показује пункт растанка између живота и смрти који се дотичу те је без димензија«. Али не значи умријети само конац умирања него може значити и извршеност цијелога умирања: умро је од 1—2½ по поноћи; а нашему умирати не треба одрицати значење њем. sterben, јер и sterben може као и умирати значити Todeskampf kämpfen, како потврђује она Гетеова: ich sterbe, sterbe, und kann nicht ersterben.

Зато није исправно речено да умријети (umrzeć) нема свога правога имф. пара: прави му је имф. пар умирати и мријети (umierać, mrzeć), и то не само за оно дуље умирање него и за посљедњи момент: и у посљедњем се моменту може рећи »умире«, тако да звек посљедњега вокала -е и посљедњи куцај срца буду коинцидентни. И моментано значење гл. умријети није значење јединога момента него посљедњега (изузетно би само могао бити једини, н. п. од директнога поготка бомбе).

Као умријети, вели К., и други гл. који значе границу, кад постану имф., мијењају значење. Погрешка, као да је пунктуелац уопће, а К. иначе признаје и пф. глаголима дуративност. Глаголе којих радња није мом. па могу бити имф. и пф. дијели по Шоберу у: 1. дур.; 2. резулт.; 3. ингрес.: rozpłakać się; 4. комплекс.; 5. пердур.: przespać durchschlafen; 6. претеритивни: popłakać; 7. конс.: pomścić rächen; 8. дефин.: zagasić auslöschen.

К. нам на стр. 94—5 каже да неће дати својих таблица, јер су таблице поглавито за Aktionsart; излаже ипак доста инструктивно како би једну и другу раздиобу требало приказати и њихове међусобне односе; али се види да није право увидио живу потребу раздиобе гл. за аспекатско разматрање.

7. Die Definition der Aspekte im Lichte ihres syntaktischen Gebrauchs. (95—102.).

§ 14. У посл. сентецијама, општим реченицама је алстр. през. (неутрални, индефинитни) без временскога одређења: имф. пр. не значи психол. садашњости, а пф. пр. нема Zeitstellenwert; први је дакле, рекао бих, лични фациентив, а други лични перфектив, т. ј. значе само извршивање — извршеност: рука руку пере, р. р. опере.

Вели, да у грч. и аор. може имати ту службу, и у јевр. перфект и имперфект, а не може у енгл. партицип през. с пом. гл.; нашега аор. не спомиње: чудо паса уједоше вука.

§ 15. За фут. употребу имф. през. каже: Der Sinn diesses Praes. propheticum ist aber keineswegs etwa der eines imf. Futurums, sondern er ist durchaus pf. (99.).

Истина је да се мј. он сјутра долази не би рекло: он ће сјутра долазити него он ће сутра доћи, али то се баш хтјело избјећи да се не рече радња сасвим извршена него у посљедњим моментима извршавања: треба да га дочекамо на станици, а не да он дође прије нас. »Долазиће«, то би предалеко одмакло, »доћи ће«, то би га прерано избацило из воза, зато »долази«. К. признаје да је то приказивање живахније. Јест, и финије, деликатније, осјећајније; нада је лепша од реалности. У томе је и кључ за разумијевање те употребе. К. вели: нејасно је. »Сјутра« укида презенту »долази« значење садашњости говорења, т. ј. његово темпорално значење, па му остаје само аспектно, те преноси нас к томе аспектноме значењу, к садашњости извршавања; он долази, дочекасмо га, дође, ижљубисмо се, све је у реду свршено и извршено.

§ 16. Истор. през. Цитира (100) да Мазон (151) и Шобер (345) историјски през. тумаче као релативни футур; не помињући да је то Делбриково, одбија ту мисао, јер фут. имф. гл. не долази у тој употреби, и држи то за фингирану садашњост; али му се не може признати вриједност одбијању сметње, што долази и през. пф. гл., који за садашњост не пристаје. Више ми се смисла чини у »kolejności«*) што је К. цитира од Дорошевскога (278).

Нити је то какав фут. нити през., него то треба тумачити исто онако као и фут. значење: прошлост је друкчије одређена, и то одузимље имф. презенту значење садашњости говорења, а остаје му само значење садашњости извршавања што му је даје имф. аспект:

* kolej = Reihe, Reihenfolge.

он дакле у истор. служби није презент него само фацнентив; а през. пф. гл. није никада през. него само перфектив, личии дакако, један и други, јер инф. је безлични.

§ 17. На стр. 103. овако тумачи К. описани фут. са będę: само од имф. гл., јер będę је пф. и фиксира тачку у буд. времену, а што у тој тачки субјект ради у својој садашњости, то се казује, дакако, имф. глаголом, а пф. би гл. значио према тој тачки будућност или прошлост.

Није сигуран да је то тако. Не бих рекао да је сасвим тако, али тумач је врло инструктиван, и јамачно је послужио као подесна база мојим супституитивним глаголима.

Ако му будеш писао, поздрави га; ту будеш не фиксира једну тачку у будућности за писање, него се покорава развитку писања и вели: ако би се десило писање у којој било тачки развитка, поздрави га; т. ј. ако би се извршила писање до које било тачке развитка, и наставило даље, поздрави га; пф. је гл. будеш узет само за стављање радње у развитку у будућност, супституитивна формација као и: ако му у с п и ш е ш, поздрави га.

Пф. гл. уз будеш: ако будеш написао, не би могао значити будућности према будеш него само прошлост: Иди к њему и реци му, ако буде брату писао, нека га поздрави; а ако му буде већ написао писмо и затворио докле ти дођеш, нека дода мој поздрав макар на коверти. Ово рекох за наш ј., гдје је партицип, и за пољ. кад је партицип, а не за пољ. кад је инф.

§ 18. На концу вели К.: Der poln. Verbalaspekt drückt den Zeitrichtungsbezug der Aussage aus.

8. Schlussbemerkungen.

Dergestalt bringt der imf. Aspekt das Ausgesagte als eine aus der Vergangenheit in die Zukunkt gerichtete Gegenwart für den, von dem gesprochen wird, zu dem in Rede stehenden Zeitpunkt, zur Darstellung.

Daher ist auch die sogekennzeichnete Handlung für diesen Zeitpunkt als gerade »dauernd« und infolgedessen als »unvollendet« zu bezeichnen.

Der pf. Aspekt hingegen drückt aus, daß das Ausgesagte von Sprechendem als Ganzes zum Zeitpunkt des Sprechens in seinem aus der Zukunft in die Vergangenheit gerichteten Zeitstellenwert betrachtet wird und bringt demnach eine mit Bezug auf ihr Vorsichgehen »vollendete« Handlung zum Ausdruck, die als solche nur Zukunft-oder Vergangenheitbedeutung haben kann, sofern sie in ihren Zeitstellenwert betrachtet war. (104.).

У ст. пољ. је прцп. през. долазио и од пф. гл., а прцп. прет. и од имф. (105.). Зато што је перфективност за релативну радњу прошлост, а имперфективност за релативну радњу садашњост, т. ј. истовременост, има и у пољ. сада као и у нас прцп. на -вши само од пф. гл., а прцп. през. само од имф. гл. (102.).

в) E. Koschmieder: Durchkreuzungen von Aspekt- und Tempussystem im Präsens 1930. ZfSPh B. VII. H. 3. 4. S. 341—358.

§ 1. p. 341.: Der Aspekt dient dem Ausdruck des Richtungsbezuges, das Tempus dem des Zeitstufenbezuges. Beide wurzeln im Gegenwartbewußtsein des Ich des Sprechenden. . . . Während nämlich der aus der Vergangenheit → Zukunft richtungsbezogene imf. Aspekt als dem Gegenwartbewußtsein des Ich konform der Ausdruck einer Gegenwart im Sinne der Antwort auf die Frage: Was tust du da? ist, ist der pf. Aspekt mit seiner gegensätzlichen Richtungsbezogenheit zur Darstellung einer solchen Gegenwart unbefähigt.

Dieser Umstand muß zu Kollisionen führen (341.).

Поводи се за Дебрунером (IF. 1930.) налазећи да настаје збрка у језицима који за сваки аспект имају свој облик, а не у ј. који то немају. Kollisionen, Inkongruenz, Unfähigkeit. Објективност не би се била стидјела признати младост, бујност и љепоту - па ако не још старост а оно поодмаклост у доби, губљење чари, нееластицитет, што све и оне прве чека.

У аспектним је језицима през. који значи садашњост понајвише (meist) имф., а у неасп. јез. може бити и пунктуелан, могу се Zeitstellenwert и Ich састати у тачки (342.).

То му је испало понешто контрадикторно али канда одговорност за то препушта Дебрунеру. (Види овдје код Дебрунера).

Није колизија код употребе пф. ист. през. између значења фингиране садашњости и значења перфективности (која би, ова посљедња, добила значење релативнога футура), јер през. пф. гл. не може нигдје наметати значење садашњости, кад га нигдје нема, као право своје; напротив колизија је међу тврдњама Кошмидеровим: амо признаје да пф. през. нема значења садашњости ни у садашњости, а онамо му даје толику снагу у значењу садашњости, да провоцира осјећање садашњости и у прошлости, то јест колизија, али та не иде на рачун аспектно-темпоралнога система, него на рачун К. Изјава о фингираној садашњости ист. през. није доста ублажена додатком: да није непотпуна (unvollständig), — јер је није ни труна тамо.

*

§ 2. На стр. 346.: Дебруперу је bloße Konstatierung eines Eintrittes in der Gegenwart möglich, примјер му је er erstichtsich (сценска биљешка у једној драми), гдје је глагол erstechen, који је пф. За перфективност гл. има Дебр. са собом Мајера и Полака, али К. држи да је овдје имф. и узимље у помоћ што је у пољ. у сличним случајевима имф. гл.: piorun spada i zabija królową (ein Blitz fährt herab und erschlägt die Königin) (стр. 348.).

Зато К. пориче да је у ономе примјеру erstechen пф. и пориче да су пољ. имф. през. у таком случају итер.

Код просуђивања које је схваћање исправно, одмах нам се намеће питање како су се то задржали баш на сценској биљешци у драми, и то нам олакшава одговор и на оно прво: драма није намијењена за једно приказивање него за понављање; у оба је примјера итеративност по сриједи: ми бисмо могли у оба рећи и пф. през.: прободе се, удари, убије; и имф. през.: пробада се, удара, убија; итеративност се не тиче, дакле, једнога приказивања него многих: кад се год драма приказује, он се прободе; муња удари и краљицу уби; за свих приказивања он се пробада, муња удара и краљицу убија. Презент прободе се сам по себи без сумње је пф., казује извршену радњу, не садашњу него прошлу за моменат иза извршености; али кад се мисли понављање те радње, то понављање није извршено, закључено, оно се наставља, и то је значење имф., оно се извршује у проширеној садашњости као и пробада се.

И као што је пробада се прави имф. гл., којему извршивање није престало, а његови су поједини дијелови, т. ј. појединн дијелови његове радње, замишљени извршени, пф. (али се у цјелини и они осјећају имперфективни) — тако је прободе се прави пф. гл., којему је главно значење извршеност појединих радња као цјелинâ, али његова је радња замишљена у понављању, које није извршено, него се још извршује, имперфективно је.

И Meyer је добро рекао, цитиран тамо код К., да erstechen значи typisch rein perfektive (effektive) Aktion, али увјетно: wenn es sich um ein Einzelgeschehen handelt (K. 347.).

А није за овакву ситуацију нужна баш сценска биљешка; има тога на возове: н. п. о Божићу он често пукне = о Божићу он много пуца; пукне је као појединачан пф. и овдје, а у итеративном је значењу имф.: и до године ће он пуцати; пуца је као итератив имф., а дијелови радње се помишљају пф. Пф. през. може, дакле, припадати садашњости, али не са својим пф. значењем него са својим итеративним имперфективним значењем.

Нећу тиме да речем да итеративност нужно повлачи за собом имперфективност: поиспреваљиваше је итер. пф.: извршеност појединих дијелова и цјелине, понављања.

Па и тај итер. пф. гл. може добити у през. понављањем имф. значење: н. п. кад год дође, он нам поиспреваљује столице; овдје је итер. пф. през. поиспреваљује добио понављањем цјелине имф. значење, јер понављање те цјелине није завршено; и тако је радња изречена двоструко пф. глаголом, који је понављањем добио и имф. значење, припада садашњости .

Ипак треба напосе истаћи да се та имперфективност не осјећа као она права: не пратимо радње у тачки извршавања без осјећања извршености него пратимо извршеност у њезину понављању; то је, дакле, итеративно-перфективна имперфективност, т. ј. понављање извршене радње није завршено; и тако су

те понављане извршене радње постале саставни дијелови нове итеративно-имперфективне радње, којој ни итеративност (та нова) ни имперфективност није у глаголу него у употреби облика.

Није да само велим да перфективности нема мјеста у садашњости, него у потпуној сигурности вичем то, а нијесам још вике право ни завршио, почиње се поткрадати осјећај да се она ипак некако као преко плота и у сумраку ушуљала у садашњост, потајно, furtim. Ха, то је прави израз за њезину садашњост. Она не улази ни у праву садашњост ни у ширу, у којој је и права учесник у радњи, него у трећу садашњост, у којој права не учествује, него је перфективност њу заобишла па се извршила с једне и с друге њезине стране и тако се садашњост наметнула, али та је ни права ни шира него трећа, фуртимашка садашњост, али ипак садашњост.

Или је можда боље остати код одрицања па примијенити онај стари принцип што се примјењује аористу у реченицама као: два лоша убише Милоша, т. ј. unum factum tamquam exemplum pro pluribus commemoratur.

Исто им је значење: два лоша убијају Милоша. Није изречена итеративност, није изречена имперфективност, а ипак су ту. То је као она: ви сте сви поштени, али мога буђелара нема.

Ето нас опет код фуртимаштине, а тиме код онога принципа: плодови људске психе носе њезина обиљежја.

Тако је тешко признати и итеративноме имперфективноме пробада се да би значио појединачне дијелове извршене, иако јесу доиста извршени.

*

§ 3. К. (349) с правом истиче врло успјели Мајеров приказ немоментаности гл. finden, само штета, с нашега бар стајалишта, да није разлучио у приказу његово пф. и имф. значење.

К. мјесто да призна да пунктуелне радње у правом смислу и нема и не може бити јер је свака радња развитак, а пункт је негација развитка, он бар признаје да јој нема у садашњости друкчије мјеста него да јој се за проширење дода Vorspiel или Nachspiel, и тако из пункта развије линија па прикаже импф. глаголом. Другим ријечима то је: извршености нема мјеста у садашњости него само извршавању.

*

§ 4. (352.:) Der Koinzidenzfall von Wort und Tat. (Исп.: захваљујем).

Sie (die Koinzidenz) liegt dann vor, wenn die im Verbum ausgedrückte Handlung durch den Ausbruch des Verbums selbst erfolgt, wenn Tun und Sprechen dasselbe ist... der Ausbruch ist vielmehr selbst der »Eintritt« des betreffenden Vorganges... weder vor dem Sprechen mit dem Tun beschäftigt gewesen, noch wird man es nach dem Sprechen weiter sein.

К. сада, ослањајући се на Шкрапца, поставља теорију као општенито вриједну, а базира на мањини чињеницâ и стоји у опреци с већином.

Добро признаје да је извршавање коинциденције садашњост за слушаоца и гледаоца, али без разлога одјељује говорника.

Anders der Sprecher: für ihn ist das Tun erst mit dem Ausbruch der letzten Silbe Wirklichkeit, er stellt es als geschehen dar und doch geschieht es in der Gegenwart.

Апсолутно никакова разлога нити има нити га К. наводи да радња за њега буде стварност иза изговора а за слушаоце од почетка изговарања; сасвим противна тврдња лакше би се могла бранити: прије би човјек очекивао да ће ко то рећи за слушаоца, јер он не зна што ће говорник рећи докле доиста не рече, а говорник зна прије него уста отвори. Тврдња је, дакле, сасвим произвољна, насилна, без икакова темеља, а на њој почива сва зграда Кошмидерове теорије о примарности перфективности код коинциденције.

Радњу која се истом извршује er (говорник) stellt als geschehen dar; и то приказивање неизвршене радње извршеном назвао је К. »typisch pf.« Зашто? За вољу тоталитета, као да је тоталитет искључен од имперфективности, као да се радња не може извршивати од почетка до краја исто тако као што се може и извршити од почетка до краја.

Радња која се још извршује може се за неки будући момент па и најближи приказивати извршеном- али то није »typisch pf.«. То исто онако није »typisch pf.« као што није оно што говори само шака Словенаца и Лужичких Срба и гдјекад гдјекоји Пољак — опће славенско; и као што није вјеројатно да је било опће сл.

Слнч. су му примјери: zahvalim, prisežem, izpovem; пол. poproszę państvo (к столу), przyznam się, zaproponuję.

Овим је радњама извршеност речена за момент иза извршивања, који је у непосредној будућности, а К. криво узимље да је извршеност њихова изречена за садашњост, у којој се извршују: колизија у његовим тврдњама, несумњива контрадикција.

Извршеност и садашњост не могу бити заједно ни у случају коинциденције. Исп. Пето: Ѣ.

*

г) E. Koschmieder: Zu den Grundfragen der Aspekttheorie, IF 53. 1935. 280—300.

§ 1. Чини се да је *добро одбио* Херманово четворење његове двоње Zeitrichtungsbezug-a разлогом да је Ich у сваком случају eingeschaltet (280—281).

§ 2. За схваћање сл. аспекта врло је поучно што К. износи за исправак Дебрунер-Херманове тврдње да у јевр. може през. пф. гл. служити за пунктуелну садашњост:

Das Hebr. besitzt überhaupt kein Praes., in dem »ein pf. Verbum« erscheinen könnte. Im Hebr. besitzt jedes Verbum zwei aussagende Formenkategorien der Zeit mit Personalendungen, von denen die eine das Vollendete (daher Perfektum), die andere das Unvollendete (daher Imperfektum) ausdruckt, innerhafb dieser Kategorien aber keine Tempora. Es gibt hier aber kein »Praes«, und kein »pf. Verbum« sondern nur den Fall, dass die pf. Aussageform in gewissen Fällen verwendet wird, in denen Sprachen mit Temporalsystem das Praes. verwenden oder verwenden können (282—3.).

Та јевр. »pf. Aussageform« лијепо одговара нашем пф. през., који такође није през., а служи и за прошлост и за будућност. И за јевр. тај облик и наш није добро име Perfektum — пф. през., јер прави забуну; њихово је право име: личнн перфектив, и јевр. Perfektum је лични перфектив, и наш пф. през. је лични перфектив. Наш имф. през. јест през., али он може и изгубити значење садашњости па служити и за прошлост и за будућност, кад су та времена друкчије одређена; па онда он није презент него фацијентив. што би се према обичној терминологији рекло, мање оправдано, имперфектив; мање оправдано зато јер се радња може вршити и до краја; томе нашем фацијентиву одговара значење јеврејскога Imperfektum, које му име прави забуну, те га треба звати фацијентив, Facientivum, или барем имперфектив, Imperfectivum. Главно је ту констатација, да је јевр. Perfektivum прави паплан сл. пф. презенту и да једноме и другоме пристаје само име: лични перфектив.

Такав је перфектив био и у индв. прај. онај през. **φυγέτι* који се развио из правога през. *φεύγετι*.

И како је индв. прај. од пф. през. **φυγέτι* настао аор. **φυγέτ ἔφυγε(τ)*, тако видимо овдје мало даље у К. да је у јевр. од Мојсијева перфектива настао прави претерит у Талмуду.

§ 3. К. одбијајући Дебрунер-Херманову неоправдану тврдњу, да су све коинциденције пунктуелне, запао је у немилу погрешку против логике, да би онда и све пунктуелности морале бити коинцидентне (es blitzt auf) (290); али њихова се тврдња не може одржати, иако је К-ова пушка промашила, јер можемо уром доказати да изговарање »ich segne ihn hiermit« има своје трајање; а налико је и с другим примјерима, тако да није само опћенитост тврдње пропала, него јој је у питање дошао и дјелић: пунктуелност уопће стоји на слабим ногама: радња је кретање, а за кретање треба простора.

Облигатност пунктуелности коинциденције, истина, одбија К., али је пристао с Дебрунером уз њезину перфективност облигатну у садашњости и тиме дошао на горе, на немогуће, да се оно што је већ извршено извршује.

К. мисли да је особито грч. аористима Дебрунер доказао пф. карактер њезин; не види да је перфективност, извршеност, и ту до-

шла истом иза садашњости (*ἐπήνεσα*): у садашњости се аорист изговарао, извршавао, а извршен је када је већ изговорен, иза ње.

Исто тако не могу ти аористи пренијети пољ. poroszę и слнч. zahvalim se из непосредне будућности у садашњост како би хтио К.; свима је њима извршеност иза садашњости у којој се извршују, а не у садашњости.

К. је погријешио што је у коинциденцији Дебрунеру попустио и за тај случај одбацио своје старије опће стајалиште да је извршеност од садашњости искључена вјечним законима: она је тиме што је извршена уједно и прошла; а дакако да је прошла још прије и она садашњост о којој говоримо овдје. Овако К. то каже: Das Wesentliche hierbei ist nun, dass eine Präteritalform im Griech., das Futurum im Slav. und Perfektum im Hebr. mit Gegenwartsbedeutung auf die Koinzidenz beschränkt ist (291.).

А на то још једном да притврдим: Ни грч. аор. ни сл. през. пф. гл. ни јевр. лични пф. облик ни у коинциденцији не значе садашњости, него непосредну будућност, извршеност за момент иза садашњост.

Садашњост јест тамо изречена, али не тим облицима него изговарањем тих ријечи без обзира на њихов облик, ослањајући се на значење њихова коријена; изговарањем, не изговореношћу, и зато није оправдано рећи да је коинциденција пф.: она припада садашњости и непосредној будућности, па је као садашњост имф., а као непосредна будућност пф.; она ништа одлучно не казује за проблем аспекта, јер је она изречена у првом реду самом радњом говорења без обзира на облик.

§ 4. Иза примјера као: »одмах ћу је пустити (куглу), позор — сада пуштам, слнч.: puščam, пољ.: puszczam, а не: пустим — pustim — puszczę, т. ј. за пунктуелну садашњост, која није коинциденција, не може служити пф. през. — долази К. до увиђавности: dass das punktuelle Ereignis doch erst eingetreten sein muss, damit ich sein Eintreten konstatieren kann (294.) Сасвим логично. Други су завели Кошмидера да се код коинциденције тој исправној логици изневјерио и признао констатацију извршености прије извршења.

Исто је тако добар и непосредни наставак горњега цитата: und mit diesem Eintritt gehört es schon der Vergangenheit an eben deswegen, weil die Zeit nicht Stille hält, um uns Gelegenheit zu Feststellungen zu geben. (294.).

§ 5. Сад долази један цитат из кога се јасно види зашто је Њемцима тако тешко увидјети да је перфективност у садашњости немогућа свуда, па и у коинциденцији: изрази којима то расправљају немају одређенога значења пф. или имф. него допуштају обадвоје, па писац мисли једно а читалац друго:

Warum aber kann in der Koinzidenz die Perfektivität eine Gegenwart bezeichnen?

Die Koinzidenz von Sprechen und Tun ist nur in der Gegenwart denkbar, da in der Vergangenheit oder Zukunft nur über etwas gesprochen werden kann. Wenn ich aber in der Gegenwart ausdrücken will, dass das Aussprechen meiner Worte eben die Handlung ist, von der ich spreche, so drücke ich das Eintreten dieser Handlung in der Gegenwart aus, und das kann ich in der Gegenwart, weil eben das Aussprechen des betr. Wortes das Wirklichkeitwerden der Handlung ist. Es stehn sich in diesem — aber nur in diesem — Falle »Währen« und »Eintritt« einer Handlung in der Gegenwart gegenüber wie sonst in Vergangenheit und Zukunft in jedem Falle.

Wenn also die Koinzidenz den Eintritt in der Gegenwart bezeichnen soll, so ist die Perfektivität hier durchaus am Platze. Zu erklären ist hier dann die Imperfektivität.

Девет је ријечи ту двозначно:

1. ausdrücken = изрицати — изрећи;
2. das Aussprechen = изговарање — изговор;
3. drücke ich aus = изричем — изречем;
4. das Eintreten = настајање — настанак;
5. = 2.
6. das Wirklichkeitwerden = постајање стварности — постанак стварности;
7. Eintritt cf. 4.
8. = 7.
9. bezeichnen = означивати — означити.

Шта може таково расправљање у питању аспекта доказати, кад му је 9 ријечи на тако малом простору аспектно двозначно? Расправљајући ко њемачки о аспекту морао би у таким случајевима додавати у загради ријеч у ком сл. ј. К. се одлучио за пф. схваћање коинциденције па је јамачно у тих 9 случајева осјећао пф. значење, и онда мисли да је перфективност и доказана. Али код исправнога схваћања не може се у вријеме извршивања, а то је садашњост, осјећати извршеност, која долази иза извршивања, иза садашњости, ако неће него милијунтину секунде. Докле захваљујем, нијесам захвалио; имперфективност је дакле аспект коинциденције.

§ 6. Против Дебрунерова схваћања: да је то што је пф. през. у пс. добио фут. службу иза губитка футура било узрок губитка његове способности за садашњост. наводи К.: 1. да јужносл. ј. немају те фут. службе, барем понајвише; 2. да и имф. през. доста служи за фут.; 3. свуда долази и описани фут.; 4. најзнатније је то што су и у балтичким језицима пф. композити, који стоје према имф. симплексима, неспособни за садашњост; та је неспособност

дакле из балт.-сл. заједнице и по томе старија од употребе пф. през. за фут.; није дакле та употреба дјеловала на постизање те неспособности.

Тако је К. прилично пригнао траг зеца крају; још мало па ето зеца; али то се није догодило: није увидио да се извршена радња не може више извршивати, да се сграђена кућа не може више градити, да оно што је прошло не може више постати садашње, да је, дакле, пф. аспекту Gegenwartsunfähigkeit исконска, од његова рођења, паче од његова заметка у утроби материној. И то није само сл. ни само балт.-сл. него и њем. и свачије.

Ни њем. изричаји као es fällt mir ein не могу у исто доба бити пф. и садашњи; нијесу пф. него имф., нијесу садашњи него прошли.

§ 7. Што партицип през. пф. гл. у ст. пољ. и иначе гдјешто значи извршеност прије главне радње, као грч. прцп. аор., то је Дебр. добро схватио као првобитно, јер им је и наставак исти: -ont; а што тај облик има гдјешто и значење истодобности с главном радњом, то је зацијело секундарно и настало под утјецајем тога облика од имф. гл. којему је истодобност првобитна; али тај прцп. пф. през. није више пф., него је његова перфективност изгубљена под снагом значења истодобности његова сврштека с главном радњом, и у том је значењу тај облик имф. и чини изузетак од правила: да су од пф. гл. сви облици пф.; али то су рјеђи случајеви и више као погрешке (298.).

А што у рус. прцп. претерита, којему је првобитно значење извршеност (или извршивање, рјеђе) прије главне радње, често од имф. гл. има значење истодобности, ту је имперфективност, која нагиње на истодобност, потамнила значење релативне прошлости у наставку (вш) и наметнула своје значење истодобности.

Истодобност ових двају партицила је, дакле, аналогијска творба, и нема принципијелнога значења за схваћање аспеката: једном је побиједио наставак ослањајући се на случајеве гдје је он удружен с имф., а други пут је побиједила основа ослањајући се на случајеве гдје је била удружена с наставком истодобности. (299.).

*

§ 8. Закључујући К. поновно истиче да је перфективност од садашњости искључена осим једине коинциденције.

Међу искљученим од садашњости пф. презентима поред: praes. hist. (прошлост), praes. proph. (будућност), praes. abstractum (рука руку опере, неодр. вријеме, вриједи и за прошлост и за будућност) помиње још и praes. scenicum (300).

Praes. scen. је расправљао у ZfSPh VII. 247. Он се тамо с њим тако растао да му је признао садашњост, али није перфективности (er ersticht sich), јер је у пољ. имф. гл.; али њему се мора признати и перфективност, јер би се код нас прије рекло: он се

прободе (у драми) него он се пробада, а без сумње је могућ и у пољ. и у свим сл. ј. и у сценској биљешци и иначе у животу: он мени д о н е с е јагода. И томе се пф. семелфактивноме гл. мора овдје признати итеративност и имперфективност тё итеративности и њихова садашњост. И тиме неће бити перфективности признат боравак у садашњости, него само оној имперфективној итеративности.

Да се д о н е с е тиче и будућности, доказује то што се не би тако могло рећи, да је дошао глас да је он умро; а радња која се тиче прошлости и будућности јест садашња.

Семелфактивно и перфективно значење јесу примарна значења тога гл., и он их нигдје не губи, па ни овдје; а итеративно и имперфективно значење јесу секундарна, акцесорна значења његова у овом облику у овој ситуацији, и она не истискују она прва него им се придружују: свака појединa је радња извршена или се очекује да ће бити извршена, оне се понављају, понављање није завршено. И гл. с примарним општим итеративним перфективним значењем може у презентском облику добити и акцесорно локално итеративно имперфективно значење: Кад му доведу заробљенике, он им п о о д с и ј е ц а главе.

Да ли је то све наслућивао К. кад је (Zf SPh VII. 348) написао: »Wäre nun die Verbalbedeutung e r s t e c h e n per se, wie man noch annehmen scheint, tatsächlich »typisch rein« pf., dann müßten wir im poln., wie überhaupt in sl. Sprachen beim Vorliegen eines imf. »erstechen« die s o n d e r b a r e E x i s t i e r u n g e i n e s imf.-pf. V e r b u m s haben!«

Нешто је наслућивао што му се учинило немогуће и због тога је порицао перфективност, а није приступио анализи, која би му показала да је то нёмогућё могуће, јер у истину постоји, држећи се свако свога дјелокруга.

Оно бисмо могли рећи и: он мени д о н о с и јагода; и д о н о с и има сва четири она значења, али код њега су итеративно и имперфективно фронтална значења (а не секундарна, акцесорна), а семелфактивно и пф. јесу позадинска значења, постпозитивна; сва четири су општа, припадају свим облицима. Д о н о с и већма истиче итеративност и имперфективност.

§ 9. Коинциденција, praes. coincidens не припада садашњости својом перфективности, својом извршености, него својим извршавањем; praes. scen. не припада садашњости својом перфективности него својом имперфективношћу итеративности; ништа перфективно не припада садашњости ни у једном језику; изузетка не може бити: не да логика.

§ 10. Дебр. у биљ. на концу сад одобрава јеврејску коинциденцију и чисти аспект; а грч. и рус. ј. да могу пф. садашњост (у коинц.) само нетачно изрећи (имф. през.; аор.; футурски пф. през.), а томе је криво што имају и асп. и темп. систем. Одбијам то на другом мјесту овдје.

IX.

Tadeusz Milewski: Kilka uwag o genezie aspektów słowiańskich. Белићев Зборник 1937. 431—438.

§ 1. Миљевски је од Хермана прихватио схваћање да су аспекти нешто сасвим субјективно, зависно од тачке гледања онога који говори (431.).

То би имало значити, да је само субјективна разлика између: »А. гради кућу« (истом је у почецима, копа темеље) и »Б. је саградио кућу« (готова је, уселио у њу); само је дакле субјективна разлика, зависна од тачке говорникова гледања, између онога који се мучи и ради и онога који ужива плодове свога труда, јер је саградио, само је субјективна разлика, зависна од говорникова гледања између куће којој се истом копају темељи и куће под кровом.

Рећи да је ту разлика субјективна, зависна од тачке гледања говорникова, значи рећи говорник иксилон може са своје тачке гледања рећи да оба граде (копају темеље), а говорник z. са своје тачке гледања, да су оба саградили куће (и ушли у њих).

Свако зна да се такови иксилони и зети не могу наћи него ће без сумње и они казати, као што је икс већ казао, да А. гради кућу, а Б. је саградио.

Између онога, дакле, што значи гради и онога што значи саградио је објективна је разлика, коју свако једнако види.

Истина између горње двије реченице није само аспектна разлика него и временска: презент гради и перфект саградио је, али та је разлика увјетована аспектном разликом, оснива се на разлици аспекта: извршивање и извршеност. У садашњости се њихова објективна разлика најбоље види, али то не значи да је нема и у прошлости: А. је градио кућу (копао темеље), а Б. је саградио кућу (била је готова); и ту је разлика за свакога објективна.

Миљевски је узео примјер szedłem — przyszedłem. И ту у првом случају може бити и на почетку пута, а у другом је без сумње свршио путовање; а између дођи кући и бити на путу објективна је разлика.

То су све случајеви у којима не може ни дођи до расправљања је ли разлика објективна или субјективна, јер свако види да је објективна, као што сваг види и признаје да је објективна разлика између бабе и дјевојке, иако им разлика зависи од тачке на линији времена на којој их гледамо.

Истом ознака »do miasta«, коју М. додаје и уз szedłem, показује да је и пф. радња ишла до краја, и тако је истом од сијасета момената ипф. радње нађен један моменат у коме се може рећи да треба расправљати о разлици ипф. и пф. радње да ли је она субјективна, дајбуди у том једином моменту кад је и имф. радња ишла до краја.

И ту је разлика објективна, јер је друго радња у развитку а друго радња развита, премда и развитак иде до краја. То показују и овакви примјери: Док сам кућу градио, мршавили су ми коњи из дана у дан, а кад сам је саградио, одмах су се почели опорављати. Би ли се то догодило да нема објективне разлике између градити и саградити? И те како има. Нијесу ту разлику опазили само њихови коњи, него и планинка и сва кућна чељад. Нијесу у томе имали они другу тачку гледања а господар другу.

Или узмимо примјер: Отварали отворит не могли. Би ли због субјективне разлике, између та два гл., отварати могли а не би могли отворити?

Објективна, објективна, и те како је објективна разлика!

Биће ту и нових доказа: Побјеђивали, побјеђивали, побиједит не могли.

Градити и саградити, отварати и отворити, побјеђивати и побиједити немају дакле идентично значење ни осим гледања говорникова на радњу изнутра или извана.

*

§ 2. Јако смета прочитати у М. (р. 431): да је Херманова субјективност опћенито у науци прихваћена: przyjęto powszechnie w nauce definicię pojęcia aspektu sformulowana przez E. Hermana«, јер тешко да не би био ближе истини да је написао да је нико није прихватио: Дебрунер није (IF 48. 1930. 89—95) у поч.; с Кошмидером се Херман чак заквачио; ни сам Стибиц није у цјелини, који вели да га је Херман претекао.

Нека и није мислио М. рећи да је субјективност прихваћена, свакако није смио рећи да је опћенито прихваћена дефиниција у којој има нешто што јако изнад свега стрши а није прихваћено.

§ 3. Ко своја опажања изводи на коме слов. ј., њему се не може опростити свођење аспекта на чисту граматичност, потпуно одијељену од лексикалности, кад знамо да је то баш главна карактеристика слов. аспекта, да је оставио чисту граматичност индв. асп. (през. осн. — аор. осн.) па се полексикалио: имф. гл. — пф. гл., гдје су сви облици једне ријечи једнога асп., а сви облици друге ријечи другога асп.: градити — саградити. Лексикализација је аспекта битна особна слов. ј. и слов. асп. (431.).

§ 4. М. поставља 6 типова опозиција: I. прости: 1. лећи — лијегати, 2. пукнути — пуцати, 3. скочити — скакати; II. жети — пожети; III. сложени: 1. отети — отимати, 2. извести — изводити (431—2.).

§ 5. На стр. 433. прелази на приказивање постања сл. асп. по Вејку (L'origine. RÉS 9): почетак је у опозизији ићи — поћи, писати — написати, т. ј. у детерминацији, која се основа на пре-

фиксима у пс. и другим индв. ј., јер преф. одређују смјер и границу, чега прости недетерминирани гл. немају, него само развијање.

Сложени су означавали само дио радње, момент: ићи — ући, być — przebyć. Премда је М. прихватио Херманову дефиницију, која перфективности не одриче дуративност, чини се да овдје намеће моментаност дуративноме przebyć, који иако је пф. обухваћа цијело вријеме боравка које и być (сх. ј. га нема, мјесто њега: проборавити*); а ни ући није моментан ако их је много који су ушли, н. п. ушла војска у град.

Нипошто не може вриједити тврдња, да је онда настало преображење детерминативних у пф. кад су префикси изгубили локално значење; сасвим напротив: баш на локалном значењу префиксâ развила се перфективност, па је послије лако пренесена и на префиксе без тога значења; а локално значење није ни до данас изгубљено: пресјећи.

Излажући генезу аспекта сл. није стао сасвим на исправно стајалиште: да се додавањем префикса перфектизира а вокалним проширењем основе имперфектизира, него се држи некако по средини између тога исправнога и признатога стајалишта и кривога стајалишта Матеевљева с одлучним утјецајем промјене значења префикса; а добро је истакао перфективизацију консонантским проширењем н (дигнем).

§ 6. Уопће се радња поглавито бави формалном страном аспекта, мање значењем.

§ 7. С правом је подвукао неограничену могућност умножавања.

ГГ) Из чешке групе

X.

Fr. Trávníček: Studie o českém vidu slovesném. V Praze. 1923. I.—XVI. — 1.—310.

§ 1. стр. 1. а) Vid slovesný = видъ, postać, Akzionsart, Akzionsstufe, l'aspect, *εἶδος*.

б) Одмах се у почетку види да није право одијелио стања од радње, чим му је гл. ležím радња (dě j.).

в) И случај да му је lehnu — ležím први пар за извршеност (vykonaný) и неизвршеност, слаб утисак чини, јер један није извршеност другога.

г) Како ми немамо више простога несем, а носим нам није више итер., драго нам је учити од Травничека да Чеси имају nesu и да им је nosím итер., али не можемо прихватити његово приказивање, да nosím казује радњу неколико пута извршену

* У расправи стоји: bić — przebić. Ур.

(děj několikrat vykonaný), јер имф. гл. не казује ништа извршено, него све што каже казује у извршавању (§ 1.), макар и било већ извршено.

д) Мом. и пункт. су му исто као и jednodobá и okamžitá; trvací = дур.; итер. су му opětovací, а II. степ. итер. зове фрекв. = opakovací.

За фут. служи lehnu и budu psáti. Још нема, вели, дефиниције мом. гл.; по називима им се види да се држи да им радња траје тренутак; тако их узимљу Флајшман, Дебр., Вондрак; а Сараув истиче да су извршени једним махом и да им је трајање одређено.

Не дира Т. у питање, зашто им се радња приказује само извршена.

§ 2. Раздиоба. (§ 6. 7.) Имена и знакови у главном као у Гебауера и Челаковскога: nedokonavá (imf.), dokonavá (pf.); jednodobá (моментани), trvací (дур.); opětovací (итер. 1. степена), opakovací (итер. II.).

За пф. није задржао елипсу, него узео обичну заграду: ( ). Јасније је елипса изражавала цјелину. Перфективни су му моментани и дуративни.

Помиње (§ 8.) називе за пф. гл.: dokonavá, rezultativná, prostoznamná, končicí, děje omezeného nebo omezujicí, v. perfecta, okamžitá; помиње то, али не подвргава критици. Више се задржава код Делбрика.

За v. imf. помиње назив vyvyjecí, за iter.: pokračovatá.

§ 3. Тин (Tyn) је својим називом j e d n o d o b á за имф. гл. (док други тако зову моментане) и ријечима »pravě nyň« (šyí) показао да је добро осјећао карактеристику имперфективности, да се радња казује у тачки развитка (cf. Травн. § 8.).

У § 10. потанко износи Бругманово мишљење о постанку аспеката, али без критике, која је особито тамо била потребна гдје Б. исправно узимље код јакога аор. да је низина пријевоја и неакцентованост коријена била најприје само код неких гл. за перфективност па онда генерализирана, али није опазио да то није случај без значења и да се та низина и та неакцентованост (*λιπών*) подударају са извршености радње, радње која није више у акцији, у извршивању, па јој зато коријен као носилац значења не треба да буде у јачем степену пријевоја, и не треба да буде акцентован, које обадвије ствари требају облику за извршивање, имф. облику, презенту (*λείπων*); с чиме се подудара и сх. пф. аор. рèче, лèже (од рèчē), насупрот имф. аор. плèте, који је по постању имперфект, док облик који је првобитни пф. аор. (сада имф. аор.): плèтох има акц. који одговара перфективности (од плетȏх).

Неизмјерно ми се чини знаменита та чињеница за схваћање фациентивности (= имперфективности) и перфективности од индв. времена до данас, схваћање извршивања и извршености: ȍнā свуда само у тачки извршивања, а ова свуда све извршено.

§ 4. Негативно име имф. за сумум активности, фациентивности, пристаје као шака на око: само застире право значење.

§ 5. Наведавши Т. мишљење Делб. и Педерсеново о перфективацији помишља развитак сл. перфективације из терминативности: испити имало терм. зн. као њем. austrinken, т. ј. значило и садашње испити и садашње испијати, а кад се развило садашње испијати, остало је првобитноме испити само значење садашњега испити, т. ј. пф.

Таково ми се схваћање чини одвише мртво и без довољне мотивације: не дознајемо каква је сила спојила прости гл. и придлог па нијесу ли разл. облици својим значењем у томе изазвали неки ред спајања, а сасвим је невјеројатно избијање на површину посебних облика за итеративност без већ устаљенога облика за перфективност: т. ј. ред је наравнији: »пије из« (имф. през.) — »пи из« на »испи« (пф, аор.) — испије (пф. през.) и испити (пф. инф..) — а онда истом: испија (дур. и итер. през.) и испијати (дакако: m. m.).

§ 6. Нека буде забиљежено и нешто тоталистичко:

Jindy pocit'ujeme u složek s p o význam u p l n o s t i: pobrati, popsati (стр. 191 § 123.).

§ 7. Опће принципско стајалиште Т-чеково сам заман тражио.

Нејасно ми је како је могао (§ 126) рећи да је префиксу н а у гл. набрати, назбирати, наделати исто или слично значење са п о у гл. посједити: тă ово је деминутивно, а оно аугментативно; — н а може имати понешто деминутивно значење: насјећи букву: зашто си је насјекао кад је нијеси канио посјећи; али ту се поред деминутивности истиче још више инкоативност, а код посједити не.

XI.

Ferd. S t i e b i t z: V i d a způsob slovesného děje. LF 1928. 55, 1—14.

§ 1. Претекао га, каже, Х е р м а н својим чланком: Obj. und subj. Akzionsart. IF 1927. 45.

§ 2. Прво је што је вриједно забиљежити Стибицов цитат о моментаности из књиге: Ad. N o r e n: Einführung in die wiss. Betrachtung der Spache 1923., са шред. превео V. Pollak: M o m e n t a n ist die Akzionsart, wenn man die E i n h e i t l i c h k e i t des Geschnehns betonen will und diese darin, o h n e R ü c k s i c h t a u f d e n, natürlich immer irgendwie mitspielenden, Z e i t v e r l a u f, als z u s a m m e n g e d r ä n g t i n e i n e n Z e i t m o m e n t betrachtet, der nicht willkürlich verlängert werden kann (416.) (3.)

То је класичан примјер логичарима за: contradictio in adjecto.

M o m e n t a n o h n e R ü c k s i c h t a u f d e n Z e i t v e r l a u f. Испуштене ријечи не мијењају овога смисла нимало.

Примјер би могао бити: Од то доба протекло је једна минута: *недјеља дана; миљарда година; миљарда астрономских година*; за свако то вријеме био би глаголски пф. облик »протекла је« моментан, тренутан, јер се њим збиља хоће да каже протеклост једне цјелине времена, *без обзира на то колико га је*; а *казати колико га* је, то је посао, како видјесмо, других ријечи.

Тако је тај Норен-Полак-Стибицов Zeitmoment нарастао на *миљарду астрономских година*.

У чему је та немила погрешка моментане вјечности, тога временскога несмисла над несмислима, коме је, учинило се, Норен нашао непролазан калуп?

Ниједан пф. гл., сам по себи, не казује никакове моментаности; исто тако он ниједан, сам по себи, не казује и никакове дуративности; т. ј. *никакова времена, ништа временско не казују они сами* по себи својом перфективности, својим аспектом; и не натуцају ништа временско; вријеме је сасвим изван њихове компетенције, *оно је потпуно остављено другим ријечима. Она казују само* извршеност свега онога о чему је говор. Велим пф. гл., јер мислим у првом реду на сл. ј.; боље је рећи: пф. аспект.

§ 3. Добро је Норен *потиснуо вријеме одређујући* дуративност (имф.):

Wenn man das Geschehen als der Zeit nach unbegränzt oder auch als von der Zeit unabhängig also intemportal auffaßt. (418) (стр. 3).

Ова имф. безвременост у Норена нипошто није у складу с оноликом пф. времености.

*

§ 4. Стибицу као и Херману: Перфективност и имф. (дур.) радње јесу субјективни облици, назорни, те казују како говорник гледа на течај радње (jak se mluvčí divá na průběh děje); то је вид, аспект. (3).

Очевидна заблуда; јер казати »сунце сја« (имф.) или »сунце сину« (пф.), то је исто тако објективно казано као што је објективно казано: »Земља је тврда«. Зато што сунце не сја увијек, не можемо тврдњи »сунце сја« порицати реалност, објективност. Сунце припекло, хоће све да спржи, а лингвист на моју изјаву »сунце сја« каже да је то мој субјективни назор. То је мој субјективни назор, а свима зној са чела цурком цури, и сви признају да сунце сја и смију се, како се то могло догодити да се неко нашао да тврди да је моја реченица »сунце сја« мој субјективни назор. Досад није био обичај *држати за нечији субјективан назор оно што свако види да* је жива живцата истина.

Сјати (имф.) и синути (пф.) није исто, разликују се те појаве. И кад »двиста триста« милијуна Словена имају посебне изразе за те појаве, онда то није ништа субјективно, него су то објективни

називи за објективне чињенице. И те објективности не може поништити то што неки други милијуни нијесу развили таквих израза. Да се земља окреће око сунца, није субјективни назор астронома, него његова објективна констатација објективне чињенице, макар се нашли милијуни глава које то не увиђају.

Ако је ишта на свијету објективно, онда су објективни видови, аспекти, *τὰ εἴδη;* објективна је разлика извршивања и извршености радње.

§ 5. Али брзо се и Стибиц покајао, што је онако одлучно поставио тврдњу, па вели да је то тако само претежно.

Naše subjektivní pojímání objektivních znaků děje se projevuje hlavně tím, že vidíme děj buď 1. v průběhu (ve vývoji) nebo 2. jako uzavřený celek. 1. = vid obsahový, (F. N.), v. kurzivný (H.); 2. = mom. term., (souborný, kompl.). Videm obsahovým pronikáme jaksi přímo do děje a hlavně vytýkáme pojmový obsah slovesa nedbajíce začátku a konce děje.

Videm souborným přeblížíme jaksi z dálku celý děj i s jeho ukončením. (6).

У томе се доста доброме схваћању аспеката осјећа истицање субјективности као баласт који само отешчава схваћање; осјећа се као нешто за што се аутор како било једном ангажирао па, дошавши до бољега схваћања, остављајући је, прави јој комплименте, и не мислећи колику сметњу то прави прочишћавању појмова.

»V průběhu« (»ve vývoji«) »uzavřený celek« то је оно о чем се ради, и било би добро само да је уз uzavřený celek истакнута извршеност, јер овако може к целку приступити и извршавање; — субјективност је данајски дар Херманов нашој науци.

»Přímo do děje« то је добро, али немарност за почетак и конац, то је оно што је и Матејева упропастило, јер курзивност не показује немарност само за почетак и конац него и за средину, за истицање кога било дијела; но то је само курзивност така (иде), а имперфективност је шири појам, она обухвата и истицање појединих дијелова, то јој је терминативна страна: долази, одлази.

»Uzavřený celek« је боље него »celý děj s jeho ukončením«, јер пф. гл. не казују само цијелу радњу него и њезине дијелове, који било дио, откинут од ње, одређен, омеђен, па се само о њему говори, али о цијеломе томе дијелу.

§ 6. Кад је Ст. прешао на примјере, сасвим се пообјективио (само му изјаву *ἡδέως ζῶμεν* не могу признати ни као објективну истину ни као субјективни назор):

»*ἔζησα* ožil jsem *ἔπεισα* přemluvil jsem, vytýkají dějový okamžik přímo tak, jak se ve skutečnosti jeví«. (Стр. 6).

Већ ми се било почело чинити да није расправљање ни озбиљно: сметало је што се није главна ствар расправила на развојним гл. па онда прешло на гл. стања; али хвала Богу спасена је ситуација, разумио сам.

§ 7. Ст. држи да гл. облици имају објективно аспекатско значење кад имф. облици (грч.) и имф. гл. (сл.) служе за дуљу радњу, дур., а кад служе за врло кратку, мом., они су суб̀јективни; код пф. је обратно: за мом. радњу обј., а за дуљу радњу субј.

Обј. је: гради кућу; прескочи јарак; субј. је: сагради кућу; прескаче јарак (1 пут).

То је боље, али и то значи везати радњу уз вријеме, не схватити да је битност аспекта у ослобођењу извршивања и извршености радње од времена.

То је баш као да бисмо рекли да је субјективно говорити о наранчастој боји дуге, јер дуга нема само једну боју него шест. Или каква смисла има рећи да је субј. баца, кад је радња тек у развитку.

§ 8. Добро је скупио развој: оживљавати *ἀναζῆν*, — оживјети *ξῆσαι*, — живјети *ζῆν*; по познатој погрешци држи да у првоме гл. почетни момент није захваћен, а знамо већ да јест у могућности и он и сви други који припадају почетку, уводу; за други вели: Naznačuje tedy okamžik vstupu jakožto resultát určitého vývoje (стр. 7.); то је фино речено, али остаје страх да мисли само онај посљедњи момент, а гл. захваћа заправо сву радњу оживљавања од првога почетка до инклузивности и онога посљедњега окамжика, тренутка.

Добро је речено и да је остварењем радње оживјети актуализована радња живјети (aby se nástupný děj ožiti uskutečnil a tím se aktualisoval děj *ζῆν* živti) (стр. 7.); само што је живјети заправо стање, дакле се извршеношћу радње оживљавати (коју извршеност показује гл. оживјети) прелази у стање живјети. А то је трећа коју је Ст. сложио, а пристаје уз горње из друштва: лијегати — лећи — лежати. А ту није ово субјективно оно објективно, него је све објективно: и радња и њезини језични прикази.

§ 9. Ваља признати да у стању живјети има више процената развитка него у стању лежати, али су и тамо и тамо ти проценти потиснути у позадину; проценти развитка су у тим стањима позадинци (да се послужимо партизанском ријечи): на фронти се мирује, у позадини ради: фронта је ријечи живјети у значењу »жив бити«, али у томе изразу није све значење гл. живјети.

§ 10. И Ст. као и послије Матејев, и ако је код имф. био искључио први и посљедњи момент, ипак га пригодице прикупља: о живљује и баца може и за посљедњи момент вриједити (7.); не приговарам ја то њима: истражујући то се лако догоди, а синтеза послије то треба да изглади (»сам се своје сјетих боли«).

Кад се рече само *βάλλειν* бацати, *ἀναζῆν* оживљавати, тако без икаквих додатака (стр. 7.), не може се рећи да су те радње ограничене (dějů omezených), нити би се без таквих ограничења ти гл. могли замијенити пф., јер то би била замјена: што Бог дâ, т. ј. погађање, на срећу. Бацали су у воду оно камење, колико га год било — побацали су га.

У м и р а т и, каже, највишње посљедњи моменат (означен глаголом у м р и ј е т и), а умријети тога посљедњега момента не обухваћа; — но није међу њима толика разлика, они исто значе, исто бивање у цијелој његовој дужини, само је та разлика да умирати посљедњи моменат јаче највишње, али га највишње и мријети. Одбијајући му то диференцирање на томе примјеру одбија се, дакако, и генералисање, eo ipso.

XII.

B. T r n k a: O podstatě vidů. Časopis pro moderní filol. 1928 knj. 14. str. 193—7.

§ 1. Добар утисак чини одмах у почетку да не уплеће у појам наметника вријеме, не говори ни о свршености ни пунктуелности, него исправно истиче развој радње и готови чин.

Али је неугодно да је од поимања прешао на субјективно поимање, па и с у б ј е к т и в н о с т (стр. 193.) вида, и тако показао своју словенску потчињеност неисправноме њемачкоме схваћању нашега аспекта. Казивање развоја и готовости никако не може бити само по себи нешто субјективно. Није задовољан с излагањем Стибичевим, и баш у овоме се нађе с њим на истој линији, гдје је најмање разлога било за то.

§ 2. Б л и ј е д ј е т и (blednouti) (стр. 195.) није инкоативан гл., јер он не показује развитак само у почетку него сав од почетка до краја; он је дакле по Трнкиној терминологији прави правцати к о н т и н у а т и в н и гл., без истицања крајева.

Конт. је бољи термин за оно што неки зову курз., које би био добар терм. за гл. кретања.

§ 3. Т. није јасно искључио почетак и свршетак код конт., али је навукао сумњу, јер није исто рекао и за средину.

Инк., конт. и терм. нијесу називи за три различне фазе: јер к о н т. не одређује фазе може бити поч., сред. и сврш., а терми., истина, служи каткад мј. финитивности, али служи и као опћи назив за инк. и фин.

Није добро учинио што је назив т е р м и н а т и в а н стегао на финитивност (стр. 195.), али је сасвим добра дистинкција: да и инк. и конт. и фин. могу бити и пф. и имф., што се често превиђа. А имамо ми и што он мисли да немамо (kontin. dokon. ἔζησα je vis). а то је: проживјех.

§ 4. Добро је уз dokonavost и nedokonavost под називом kolikost (стр. 196.) скупио на једној страни мом. и дур. као једнодобе, а на другој итер. I. и II. степ. а к томе »партитивне«, како он назива деминутиве (посједити).

Сврatио је тако позорност на количину, али нема аугментативних, интенз. сативних, па нема оних партитивних којима се дио казује посебним ријечима (пант.), па тотивних.

§ 5. Поред гријеха што је пристао уз субјективност аспекта, Т. је навукао још један гријех на своју душу, тежак гријех што је пристао уз растављеност резултативности (стр. 196.) од перфективности (196.).

Извршеношћу цијеле радње постиже се цио резултат: саградио кућу; а извршеношћу дијела радње постиже се дио резултата: саградио ⅓ куће. То не може нико порећи, одбити. И тако пролазите стотине и стотине гл. и свуда налазите чврсту повезаност резултативности, повезаност а не растављеност.

Напокон се намјерите на verbum caecum: »замолио је стипендију«; радња молења је извршена, перфективност је ту, али нема стипендије, није је добио, извршеност молења остала без резултата: растављена перфективност од резултативности, то се проглашује свијету, а сва повезаност тих појмова код онога мноштва гл. пада у кош, у заборав.

Тако се то развија кад се радња молења стипендије не схвати како треба; кад се за цјелину те радње узме њезин дио: предаја молбенице, замолио је. Не, то није цјелина, то није оно што би у овом случају одговарало ријечи кућа. »Замолио је« јест извршеност само једнога дијела посла, рецимо градње стипендије. Извршеношћу замолио је, која је дио посла, постигнут је без икакве сумње дио резултата; и ту су резултативност и перфективност повезани, а постигнути дио резултата ни код градње куће не јамчи за постизање цијелога резултата. Замолити је у овом случају партитативна радња, измолити је тотивна: измолити = замолити + добити (1 = ⅓ + ⅔). То је мој ceterum censeo: аспекти су објективне категорије; резултативност се не може раставити од перфективности.

XIII.

Seidl: Zur Futurbedeutung des Praes. pf. im Sl. Slavia 17. 1939. 1.—32.

§ 1. Иза одбијања да би през. пф. сам по себи имао фут. значење каже (стр. 3.) своју задаћу овако: ich suche lediglich zu zeigen, dass die im modernen Sprachbewusstsein unverlierbar vorhandene psychologische Kategorie der Gegenwart auch durch den pf. Aspekt eindeutig ausgedrückt wird.

Ради се о реченицама опће вриједности као: Зрела воћка сама падне; и о сличним реченицама посебне вриједности: он мени донесе воде, а ја њему дам јести; дакле о реченицама што су

досад зване безвременскима, што их Кошмидер зове zeitstellenlos, а презент им је зван и апстрактан и konstatierendes Praes.

Међу резултатима (стр. 29.) каже: Wir fanden (§ 8—13.), dass auch Konstatierungen sich auf eine echte Gegenwart beziehen können, womit das in ihnen vorliegende pf. Praes. genau wie das ipf. den Wert eines echten Praes. erhalten kann.

Ту садашњост, на коју се оваки пф. презенти односе, зове С. и aktuelle Gegenwart.

§ 2. Одбијајући Кошмидеру Praesensunfähigkeit за пф. каже:

Dieser Begriff (т. ј. Praesensunf.) nun ist unklar, wenn er besagen soll als unfähig die Handlung zu bezeichnen, die als in diesem Augenblicke meines gegenwärtigen Seins und nur in diesem Augenblicke geschehend dargestellt werden soll.

In diesem engsten logischen Sinne aber ist der Begriff Praesensunfähgkeit irrelevant, weil die wenigsten sprachlichen Äusserungen diesen Wert hervorheben wollen (p. 10.).

§ 3. Глаголи су пасти, доживјети, дати у оним примјерима доиста пф. и семелфактивни, а наша психолошка свијест о садашњости, кад се оне реченице изговоре, не искључује њихове садржине из те садашњости.

Али ту настаје питање које С. себи није ни поставио: откуда нама та свијест о садашњости у овоме случају? Он је узео као да се само по себи разумије да нам је та свијест од облика презента, а перфективност да не долази у рачун. дакле и извршене радње могу бити садашње баш тако као и неизвршене.

Није то тако. Наша психолошка свијест о садашњости одлучно се противи да извршену радњу држимо за садашњу. Чим пожањем пшеницу, морам рећи да сам је пожео, а не могу рећи да је жањем. Појам перфективности је неспојив са садашњости и послије Саиделове радње; ту не користи сводити перфективност на момент, а онда тај момент прогласити ирелевантним за актуелну садашњост.

Да смо гледали кад је зрела која воћка падала, онај човјек носио воду, а она му жена давала јести (једном), ми бисмо иза извршености тих радња рекли: пâде, дȍнесе, дâде, и те радње у нашој психолошкој свијести не би онда више припадале садашњости него прошлости, јер је перфективност, извршеност неспојива са садашњости. По опћој људској психолошкој свијести о садашњости и перфективности та су два појма неспојива.

Откуда онда код оних реченица нама свијест о њиховој садашњости?

Не ради се у оним реченицама само о једном паду воћке, једном доношењу воде, једном давању јести, него се ради без икакове

сумње и без икакова колебања о понављању тих радња, а то понављање није до времена њихова изговарања престало, није у стадију извршености, него се наставља и очекује се да ће се и у будућности настављати, то је понављање дакле имперфективно а не пф., итеративно а не семелфактивно. Итеративност и имперфективност тих радња изазвала је нашу психологијску свијест о садашњости, а не перфективност и семелфактивност.

§ 4. Вербално је значење пф. семелфактивно, а синтактично ипф. итеративно; оно прво је темељно, рођено значење, а ово друго акцесорно, секундарно, једно друго не искључује него попуњује: поједини чини се казују извршени, а њихово понављање у развитку.

Синт. акцесорно садашње значење, ипф. итер., могло се додати пф. презенту, јер за прошлост имамо већ други облик, а у сх. и за будућност имамо други облик: пâде — пашће.

Пет јабука пâде, једна за другом; или, да буде семелфактивност сигурнија: паде једна за другом, њих пет. Глаголски је облик ту остао у свом семелфактивном облику, али су нам друге ријечи помогле да смо дошли до итеративнога значења; — тако је и: пет пута је пао; кад год дођеш, добићеш; кад год дошао, добио је.

У тим реченицама не би итеративност била осигурана без »пет пута« и без »год«; а у реченици: »Кад дође, добије« осигурана је итеративност самом синтактичном употребом без додавања других ријечи, јер ту пф. през. вриједи и за прошлост и за будућност од момента говорења, а у том случају семелфактивност не може остати изолирана него мора бити понављана, а тиме повући у свој склоп и момент садашњости, коме се онда придружује и онај дио прошлости и будућности, и све скупа чини проширену садашњост.

Нема право, дакле, К. да је та радња zeitstellenlos, нити они који веле да је zeitlos, јер њој није препуштено које било вријеме, него јој је одређено да мора бити и прошлост и будућност, а кад је радњи која се казује извршена одређена и прошлост и будућност, то се зна да јој је одређено понављање, јер се семелфактивна радња не може извршити и прије садашњега момента и послије њега друкчије него да се понови. Извршеност прије садашњега момента и извршеност послије њега по себи су већ имперфективност, јер се у садашњем моменту очекује да ће доћи наставак, а то је онда база за проширену садашњост.

Ту проширену садашњост и понављање радње у њој казују и итеративни ипф. гл.: пада, доноси, дајем; разлика је међу њима само што пф. презенти: падне, донесе, дам казују поједине дијелове у извршености, а ипф. пада, доноси, дајем и поједине дијелове казују у извршавању као и њихово понављање.

Облици пф. през.: падне, донесе, дам не заступају било прет. било фут., што се деси, него они заступају и претерит и футур наједампут: кад је која воћка у прошлости сазрела, пала је, и у бу-

дућности ће кад која сазре пасти; мјесто пала је и пашће стоји падне; — он је мени у прошлости више пута донио воде; он ће мени и у будућности више пута донијети воде; мјесто донио је и донијеће стоји донесе, — ја сам њему у прошлости више пута дала јести; ја ћу њему и у будућности више пута дати јести; мјесто дала сам и даћу стоји дам.

§ 6. Да је воћа нестало, а он умро и она, онда о будућности не би могло бити говора, остао би сам претерит, а мјесто њега не би могао доћи пф. през. оваки.

Да је он, рецимо, умро, а она остала жива, не би она могла рећи: он мени донесе воде, а ја њему дам јести, него би морала рећи: он је мени више пута донио воде, а ја сам њему дала сваки пут јести.

§ 7. С. много истиче праву садашњост, echte Gegenwart, das echte Praes. А је ли то баш тако echt? Не. Права би садашњост била, кад би се извршивање казивало у моменту говорења, а то не казују ни имф. през. у оваким реченицама, а камоли пф., којима је то уопће немогуће казати.

Права се садашњост у оваким реченицама задовољава и код пф. и код ипф. през., да извршивање у њој, т. ј. у моменту говорења, *није искључено ни казано; она као да не долази у рачун*: о њој се не ради; ради се о времену прије ње и послије ње као цјелини; она је у рачуну само толико да и она мора бити ту као неки свједок, да није ту сама прошлост ни сама будућност него и једна и друга.

§ 8. Цијели пф. семелф. гл. може се итеративирати и имперфектизирати само проширењем основе: донести — доносити, дати — давати, пасти — падати; без проширења основе може се то постићи само за презентски облик синтактичким путем, употребом за прошлост и будућност; али се та имперфектизација тиче само понављања радње а не појединих дијелова, који остају пф. приказани; итеративација за цијели гл. без имперфектизације може се добити и додавањем других ријечи.

§ 9. Ако речемо: »Он поиспреваљује столове па побјегне«, онда је већ појединн дио итеративан, а то је итеративност I. степ., и она је пф. јер је узет пф. през.; а синтатички постигнута нова итеративација јест итеративност II. степ., и она је имф., у развитку, очекује се опет његов долазак и његово превађивање.

§ 10. Сајделови се примјери у § 8. и § 9. подударају с горњим мојим примјерима (падне), али у тумачењу њихову С. не полази од итеративности него од констатирања, и тако је дошло да је у § 10. изашао с примјером који је сасвим нешто друго: ... komunism zr. 1848 ožyje. Сајдел одбија футурско схваћање, јер би то, вели, било прорицање, али нема право: футур ту сасвим пристаје мј. ипф. през. поради опасности писања директно о разви-

ању комунизма, а и без тога то не би било прорицање него деликатније приступање приказивању садашњости, свраћајући поглед на будућност: тиме што је речено оживљење изазива се помисао: оживљује. Овако С.:

Es bleibt nur die natürlichste Möglichtkeit, das ganze als Ausdruck für die aktuelle streckenhafte Gegenwart zu werten, wonach dann die pf. Verba als auch temporal dem Ipf. (sic.) gleichgeordnet angesehen werden müssen.

Es ergibt sich, dass in Konstatierungen, die sich in erster Linie auf die Gegenwart beziehen, das Praes. pf. als adäquater Ausdruck dieser Gegenwart anerkannt werden muss (p. 12.).

Колико смиони закључци из нимало утврђених премиса!

Тврди се да исти облик исту радњу у исто доба казује извршену и у извршивању; то логика не допушта: ту немогућност убројио је С. међу natürlichste Möglichkeiten.

Пф. гл. казују извршену радњу; извршена радња припада прошлости за момент о коме се ради; ко то двоје не признаје, није схватио битности у перфективности.

Кад облик »ožyje« не бисмо схватили као футур, онда би му значење било као нашем аористу, значио би радњу извршену и прошлу непосредно пред моментом говорења; у таковом значењу сх. пф. през. не долази; сл. га ј. не осјећају као нешто своје, јер га је већ у индв. прај. замијенио аор.; а био је такав онај *φυγέτι* од кога се аор и развио.

§ 11. Чак тако далеко иде С. да се усудио написати (III. § 14. р. 15) да је нашао потврде за пф. през. на питање: што сад радиш: »Vy už přidete« рекао му кројач, кад је ушао у радњу.

Ту је през. пф. за радњу која је непосредно пред тим извршена и тиме прошла; тv бисмо ми рекли аор.: Ви већ дођосте; а можда се кројач сјетио да је та муштерија и прије прерано долазила, па је ту итеративно значење; и код могућности тако наравнога схваћања, иако употреба није обична, паде као гром из ведра неба вратоломно схваћање, да је ту један одлични представник перфективности неовлаштено присвојио себи значење имперфективно. То је већ увреда поштења, и тешко да ће се ствар свршити без суда.

Да је све ово већ штампано што сам написао о аспекту, ја бих био у страху да ће суд мене зовнути на парницу да дам стручно мнијење.

Немогућно је исту радњу у исто доба истим обликом казати извршену и извршивану.

§ 12. С. је добро осјетио садашњост у примјерима као што је: он мени доносе воде; али није спознао да је то од итеративности; и то га је завело на даља смиона тврђења и гдје нема итеративности.

У питању коинциденције (слнч. zahvalim) пристаје уз Кошмидера; дакле, и он је као и К. жртва Добрунерова.

XIV.

V. Machek: Die Stämme der slav. verba auf -ěti und -iti. .ZfSlPh 18, 1. 61—72. 1942.

§ 1. У првом реду држи се каузатива: сс. buditъ, си. bodháyati. С правом одбија и он извођење сс. i из индв. еје сажимањем, и то је дефинитивно одбито.

Одбија и Вондракову коректуру, да је у пс. од индв. еје изгубљено -е према trpei-ti.

Упире се на то да је -је »im Slav. immer gut erhalten, welcher Vokal auch voraufging. Dieser Einwand läßt sich in der Tat keineswegs umgehen« (стр. 62.).

§ 2. Нема те снаге у томе приговору, јер еје иначе не долази, а има нешто што ово еје сасвим одваја од друштва аје, ује, іје, а то је исти вокал **e** пред j и иза j. То што је исти вокал сприједа и страга могло је лако дјеловати да се та ситуација како било уклони. Настала је потреба да се једно **e** уклони, trpei-ti је прискочио и показао које ће се уклонити.

§ 3. Како се група еје не воли показује већ Вуково писање: сē < се је, а данас у дијалектима редовно и иначе еје > е: нашē вино боље мј. наше је.

Данас се у дијалектима ни аје оје не подноси: дошлā е, дошлā, мј. дошла је, добрō е, добрō, мј. добро је. Није Махекову одбијању олакшано тиме што овдје није суфикс, него отешчано, јер је теже ријеч жртвовати гласовном захтјеву него суфикс.

Доказ за то што смо ми суфикс жртвовали већ у предисторијско доба нашега језика, и то облигатно: падате мј. падајете.

Није суфикс је, дакле, тако непоколебив ни иза других вокала, акамоли иза е.

§ 3. Махек је, држећи да је и Вондракова теза пропала, одлучио се да узме, да је у пс. ī (будитъ) сачувано индв. ei, а грч. *ειε* и си. ауа да су проширења.

И сам истиче тешкоће. Махек је лијепо прикупио и осталу литературу и све одбио.

Најприроднија је Вондракова теза у Сборнику Ламанскому.

ДД) Из ваньске групе

XV.

Chr. Sarauw: Syntaktisches (стр. 145.—193.) I. Kritik des begriffes punktuell. KZ 38. 1905. 145—149.

§ 1. Сараув пориче падање почетка и свршетка у једну тачку и код самога пуцња: ако траје моменат, ипак траје и није му скупа почетак и свршетак (стр. 147., 149.)

§ 2. Он прихваћа за кратке радње Востоковљево схваћање: свршује се једним махом (стр. 148.).

§ 3. А код сложених с приједлогом је поготову с Востоковом: длительный глаголъ, и с Миклошићем: дур. — пф. (148).

§ 4. Истиче додатак уз такове глаголе који побија пунктуелност. Н. п. Мало по мало изиђе он најбогатији човек (Вук н. пр. 15.). А управо се чини да се наругао Делбрику за Ахилов пунктуелни одлазак испод Троје у Фтију: Ахил ће отићи у домовину ходом којему почетак и свршетак пада у један пункт: ***νῦν δ' εἶμι Φθίηνδε*** (стр. 159.).

§ 5. Делбрику је и Бругману употреба презента ***εἶμι*** у футурском значењу доказ да је тај презент перфективан. Сараув је доказао да то не мора бити, јер и несумњиво имф. през. ***ἔρχομαι*** кашто долази у фут. значењу, а у Вука чешће налази у фут. знач. през. идем: устаћу и идем оцу својему (лука 5, 18); а по васкресенију својему ја идем пред вама у Галилеју ***προάξω ὑμᾶς*** (мат. 26, 32); Бабо, шта ћемо радити, ја овако не могу живети, него идем у свет да учим какав занат (н. пр. 45.). Тако, налази Сараув, бива и у енглеском с глаголима кретања, а у сс. и с другим гл.: Утрьни бо денъ печетъ сę собојo ***μεριμνήσει*** (мат. 6, 34); и тогда постęтъ сę ***νηστεύσουσιν*** (лука 5, 35.). Вук на тим мјестима има футур.

Добро је увидио да није нужно с Делбриком (касније и Бругманом) историјски през. изводити из футурскога значења, иако има и истор. футур: на то ће рећи најстарији син. (стр. 159.)

§ 7. У негативном питању: »зашто не сједнеш« добро одбија Делбриково футурско схваћање, јер се не ради о самој будућности и јер онда у главној реченици не би био пф. през., а није ни садашњост, како мисли Микл. и Мар.; боља је Мусићева апстрактна садашњост и спремност. Добро додаје Сараув да се у негативним питањима посматра радња са покретнога стајалишта.

Пита се зашто то не учини одмах и зашто то већ није учинила. Радња би се по очекивању и по схваћању питања имала сваки час догодити, и питање се односи на који било од тих часова, и пред моментом говорења и иза њега, на апстрактну садашњост (Микл. 768. Мар. вел. 583. Мусић ЈФ I.).

Ово је налик на акцесорно итеративно-имперфективно значење пф. през.: он мени донесе воде (види шесто Б) ГГ) XII. код Сајдела овдје), али није исто. Овдје нема реалне итеративности ни за прошлост, него је помишљена могућност извршености у више махова: понављали су се часови у које јој је било могуће сјести, и њихово понављање није престало, него се наставља. Понављање часова са могућности да се сједе јест акцесорно, синтаксно, итеративно имперфективно значење пф. презента, коме је семелфактивна извршеност рȍђенō значење. Није искључена могућност да сједе ни у моменту говорења, али није ни речена.

Садашњост је ту, али није речена извршеност у њој него могућност извршености; то је потенцијална садашњост, модална.

Па шта је збиља тиме призната перфективности садашњост? Није, перфективност, извршеност, јест у садашњости немогућа, могућност је призната, али није призната извршеност. Чим би се извршеност појавила, оне би садашњости у исти трен нестало, не могу се састати. Садашњост је »побјегућа«. То је оно што Сараув вели, да се радња посматра са покретнога стајалишта (стр. 171.).

XVI.

S. A g r e l l: Przedrostki postaciowe czasowników polskich. 1918. (Materiały i prace komisyi językowej Akademi um. w Krakowie VIII). (То је као друго издање његове радње: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim poln. Zeitwort. 1908).

§ 1. Агрел особито настоји да прикаже улогу префикса у сложеним гл.

Сваки префикс кад се дода значи промјену аспекта имф. у пф.; али једни само то, а други уз то још начин радње, Aktionsart: пожети — извући; ови други редовно имају локално значење.

Он перфективност приписује префиксу, а у истину она припада процесу сложености двију ријечи у једну, захватању глаголске радње кроз цијело значење префикса, који је задржао локално значење (извући), а перфективност гдје нема локалнога значења је аналогијска (cf § 1.).

§ 2. Код неких префикса добро истиче да перфективност захвата сву радњу као и з- (стр. 7.), таково му се схваћање види и у приказивању извршености једне радње на различним мјестима: написане задаће, вани и у кући; али ипак још није схватио да је то код свих префикса и код свих гл.; т. ј. да је увијек извршено све оно о чем се говори, сва одређена количина; па зато истиче додани момент свршености, као да је све оно сприједа остало имф. а само посљедњи момент пф.: пити — попити,

§ 3. Заслужно је његово растављање аспекта од акционсарта, његове анализе, његово груписање; али је штета да му код цијелога тога посла није лебдио пред очима појам перфективности: извршеност све одређене количине, него готово увијек само свршеност, d o k o n a ł o ś ć, па је пречесто дао акционсарту оно што припада аспекту.

§ 4. Тако њему код резултативних глагола као што су сазидити, покосити (код s) припада перфективности, аспекту, само оно мало свршетка, момент свршености; а сва извршеност од почетка, цијели резултат, оличен у готовој кући и покошеној трави, на цијелој ливади, прип да акционсарту.

Чак и код процесивних глагола (зове их више дуративнима) као што у извршити, израдити, гдје признаје значење извршености све радње, не даје перфективноме аспекту него мало свршености, а све оно сприједа је акционсарт, који показује како је дошло до свршености. Јест тешка ствар: сва та анализа примјерâ неће вальати, ако нијеси приступио к њој с чистим појмовима, а до чистих појмова не можеш доћи без тачне анализе; — није, дакле, друга, него анализирај и непрестано се поправљај и анализирај наново и опет наново док не дођеш до чистих појмова, а онда истом анализирај дефинитивно за друге. Не бацају се у воду само први штенци аспектатски.

И не тражи Агрел како би уклонио од перфективних гл. приказивање развитка. Префикс му само додаје момент свршености, и тако му нијесу право одијељени пф. гл. од имф. Нијесу му имперфективност и перфективност два гледања, и једно и друго на цијелу радњу, него једно до под конац, а друго на конац.

Није га на тоталитет навело ни мотрење исте радње на два мјеста; признаје он гдјекад и тоталитет, али га цијепа на аспект и на акционсарт (postać czinności).

XVII.

a) E. Hermann: Objektive u. subj. Aktionsart. IF 45. 3. 1927. 207—28.

§ 1. Констатира: да је Хартман г. 1918. (KZ 48 и 49) покренуо питање акционсарта напријед;

Сараув (KZ 48 и 49) уствrдио је да сл. аор. од имф. гл. није пф.; Лескин (Altb. Gram. 224.; IF 11, 61) пристао и као доказ навео да се може додати ознака дуго; успротивио се Хофман (KZ 48 и 49); а Херман (IF 24, 313.) пориче доказну моћ, јер и пф. гл. мировања могу имати Zeitdauerbestimmung.

§ 2. Затим овдје наводи Херодотове примјере ***βασιλεύσαντος ἐνὸς δέοντα πεντήκοντα ἔτεα*** и ***ἐβασίλευσεν ἔτεα δυώδεκα.***

Х. то тумачи да је Херодот тај број година субјективно схватио као врло кратко вријеме, стегао је (zusammengefaßt, komplexiv).

§ 3. Лескина ту брани што он није опћенито порицао временске ознаке него ознаку lange, дуго, а та не пристаје ни Херманову примјеру постојаху, јер је деминутиван; само уз два пф. гл., и то стања, остати и задржати се, стоји ознака дуго: дуго си остао, дуго си се задржао: у млину.

Да је аор. од имф. гл. такође имф., јасно се види из овакога примјера: Дуго ора̀ше (они) јуче поткућницу, ораше је и ораше, али је свеједно не узораше. Да је »ораше« пф., не би се могло не узорати. Да је »ораше« пф., значило би да је поткућница узорана сва, и то

би била прва количина, а вријеме би онда морало бити друга количина и стајати на питање, »за колико времена« а не на питање »колико«, дакле онако као узорати: узорао је сву њоткућницу за шест сати.

§ 4. Х. мисли (р. 209.) да: ***ἐβασίλευσα*** (= постадох краљем), ich erstieg den Berg, одоше, немају никакове временске мјере, ни математички најситније. Напротив, нема гл. који не би могао имати временске мјере, јер се све у времену догодило, и најкраћа тренутна радња: трепуо је за ¼ секунде; а камоли den Berg ersteigen! Колико се пута код тога на »хронометар« гледа. Колико се год времена пењало до врха, за толико се времена приспело на врх. Гл. припети се преузео је све моменте пењања у извршеном стању, а не само посљедњи.

§ 5. И у Херодотовим је примјерима ***ἐβασίλευσε*** глагол стања, па се каже колико је који времена провео у том стању; нема другога развитка него само временски, зато на питање к о л и к о а не з а к о л и к о. Могу бити и тисуће година, и не треба их нико стезати ни за мали број држати ако хоће да рече да су се извршиле. Херман хоће да на глаголу стања ***ἐβασίλευσα*** одреди битна својства перфективности, којој је стање девети у плугу.

§ 6. Додао је ersteigen, а за перфективност није ни транслокација знатна ни издалека, колико креација и трансформација (сазградити, узорати); ипак није лош примјер; на основу тога настао његов назив за имперфективност: k u r s i v e Aktionsart, дакле радња је у течају. Одговара познатоме: im V e r l a u f.

Ни назив његов k o m p l e x i v e A k t i o n s a r t, за перфек. аспект, сам по себи није рђав, показује тоталистичко схваћање, само да му није дао значење стезања и умањивања и да му тоталитам није јако, јако ограничен: на гл. стања; ти називи (курс.-компл.) не показују значења аспеката, али их описују, маркирају; значење асп. показивали би називи: ф а ц и е н т и в а н — перфективан.

Код ***ἐβασίλευσα*** Х. је својим комплексивом обухватио »све«, јер га на то присилио број ***πεντήκοντα***, али већ код ich ersteig den Berg пао је у стару погрешку свршености и узео да сва радња припада гл. steigen а само посљедњи трен гл. ersteigen. Та погрешка нас прати као »праотечески« пријех, јер се још није увидјело да је у сваком трену радње и извршивање и извршеност од почетка до онога трена, па имф. гл. казује само извршавање, а пф. само извршеност: онај извршивање у тачки извршивања, а овај извршеност цијеле одређене количине.

Перфективност јест комплексивна, обухвата сву одређену количину, али и имперфективност може обухватити сву одређену количину, до краја, зато Херманова ознака перфективности једином ријечи комплексиван (аспект) није довољна: он главну ријеч: извршеност изоставља; назив перфективан је ненадокнадив.

§ 7. Х. цитира (210) неке дефиниције перфективности: Sarauw (KZ 38, 149): das Ziel erreichend, Streitberg (IF 24, 312): das Perfektiv bezeichnet die Handlung im Hinblick auf den Moment der Vollendung.

Херману су сви развојни пф. гл. недуративни који не могу имати ознаку д у г о, дакле и кућу саградити; по томе његов тоталитизам има врло уско поље: гл. стања.

Одбија својим д у г о и Сарајува, који признаје дуративност поради ознаке као: п о л а г а н о извади дозу, и који одобрава таково признање сл. граматичарима; одбија и Стрејтберга, који за дуративност истиче ознаке на питање innerhalb welcher Zeit.

То је све криво што није увидио да код гл. стања нема развитка осим временског, који је и код развијних гл., али није у језику дошао до изражаја због секундарног положаја.

§ 8. У натпису је: obj. und subj. Aktionsarten; обј. су му: дур. — недур. (= момент.); а субј.: курзиван, (= имф.) — комплексиван (= пф.) (стр. 215.).

Да је дужина и краткоћа нечега па и радње нешто објективно, о томе нема сумње, али исто тако нема сумње да је развитак нечега па и радње и свршетак њихов исто тако објективан.

Да се у мају све бујно р а з в и ј а, а у августу и септембру да је то све р а з в и т о и д о з р е л о, то не може никако бити само субјективно схватање нас који то гледамо. Зар смо ми својим гледањем одузели реалност и објективност и мајској бујности и септембарској зрелости и оне постале нешто субјективно?

Да узмемо да се то чудо збиља догодило, настало би питање: како то да наше гледање није одузело реалности и објективности такође дужини и краткоћу радње? Та и њих смо ми гледали својим чаробним очима. Па како је то да је храст својим нереалним и необјективним растењем постигавши необјективну свршеност растења постао реално и објективно дуг? Како може његово необјективно растење бити објективно временски дуго?

То је нешто налик на Ахилов пунктуелни одлазак испод Троје у Фтију.

Субјективност има два краја као и батина: некад нам се чини да нешто јест што није, а некад да нешто није што јест; — субјективност је држати за субјективну објективну разлику развијања и развитости.

И ту је Херману крив несретни ***βασιλεύω***, који се причиња радња, а није него стање.

Х. држи да се сл. субј. аспект (imf.—pf.) развио из обј. асп. дур.—недур.

О с у б ј е к т и в н о с т и а с п е к а т а в и д и и к о д М и љ е в с к о г а о в д ј е.

б) E. Hermann: Aspekt und Aktionsart. Nachr. Göttingen 1933. 470.—480.

§ 1. На стр. 470.—471. износи Кошмидерово схваћање, да су аспекти само zum Ausdruck des Zeitrichtungsbezuges, па каже свој суд на стр. 472.: Diese Darstellung ist in ihrer Gesammtheit wie in ihren Einzelheiten unhaltbar;

и мало даље на истој стр.: der Richtungsbezug hat mit Aspekten nicht das Geringste zu tun.

§ 2. Он не признаје дакле везе смјеру и аспекту; али признаје барем дјеломице да радњи коју казује пф. гл., дакле радњи која је извршена и прошла, пф. гл. казује смјер: из будућности, кроз садашњост, у прошлост. О свему томе путовању пф. глагол ништа не зна; он само зна да је она извршена и прошла, а сигурно је да јој нема више проласка кроз говорникову садашњост, него је чека губљење у све даљој прошлости.

Чак ни онда кад пф. гл. казује будућу извршеност, не зна он ништа о њезину каснијем пролажењу кроз садашњост, за које треба приправити имф. гл.

Њему и пф. и имф. имају смјер П—Б и Б—П, али није то доказао као ни К. свога.

§ 3. На стр. 476. Херман признаје Дебрунеру да је пунктуелна садашњост нашла себи језични изражај у јеврејском пф. гл., и слави семитску логику, да је раставила прошлост од будућности и унутра у дужој садашњости и тако дошла до пункта садашњости који оне двије коначно дијели.

Част семитској логици и Хермановој, али да су се они и деветероструко опасали логиком, не изведоше онога што је немогуће: да гл. који приступа само извршеној радњи присиле да њу, извршену и прошлу, већ покаже у пункту садашњости неизвршену и непрошлу, дакле у извршивању, и да то извршивање не буде извршивање него извршеност, и да гл. остане прави непромјењиви пф. гл.

И Дебрунер и Херман се варају да се у јевр. то чудо догодило. Нешто им је код тога остало сакривено, неопажено; а то ће бити нешто као н. п. неко у нас затече некога код вечере и вели му вечераj ти, вечерај, немој се ништа журити, а чим вечераш, дођи к мени; — ту је »вечерај« имф.; али »вечераш« ту није имф. него пф.; тако ће и онај пф. јевр. гл. у оној употреби бити имф. а не више пф.; јâ тако, јâ инако, само не онако како они кажу; а сад ја већ не научих јевр. да кажем како је.

§ 4. Кошмидеров доказ (Zeitbezug 21) немогућности садашњости за перфективност: Zerreißen des Gummifadens у кину: само слика гдје је нит цијела и друга гдје је раскинута, а нема средње с моментом извршености, — мисли Х. да је оборио овако: има и средња, гдје двије раскинуте нити иза раскидања почињу падати. Та Хермanова трећа слика не обара К.-ова доказа него га својим детаљем само допуњује и појачава: и за ту средњу Х.-ову слику, за њезин моменат, радња је већ била извршена и моменат извр-

ности прошао, а не садашњи. Х.-ов приказ кинских слика добро нам долази за утврђивање онога што он хоће њима да обори: чим се нешто изврши, оно више није у садашњости него је прошло.

Кад дође тако до крајњега разрачунавања, ни онај се пункт не смије у садашњости бавити својом димензионалности него се мора до ишчезнућа смањити: па ако је извршено, припада прошлости, а ако није, будућности: aut — aut, tertium non datur: перфективност је од садашњости искључена и за Семовце и за Хамовце и за Јафетовце и свуда гдје живи homo sapiens.

§ 5. На стр. 477 истиче своју ранију изјаву за и мф.:

dass man sich in das Innere der Handlung (= des Tatbestandes K.) hinein versetzt,

а за пф. von außen sie (die Handlung) betrachtet;

то му доиста одговара чињеницама.

§ 6. Код пф. добро истиче: als ein Ganzes, били моментани или дур., и к томе притврђује: ohne in das Innere einzudringen; зацијело хоће да рече да се не прати развитак устопице него казује цјелокупна извршеност.

§ 7. И за имф. и за пф. сл. износи да су дур. и недур.

§ 8. А затим се враћа опет на своју стару мисао која је његов Grundirrtum: der Unterschied zwischen den beiden Aspekten besteht also stets nur in der Auffassung des Sprechers (478).

Он не види да аспект онако показује течај радње, Aktionskurs, како Aktionsart показује врст радње.

Не може Петров Auffassung гл. ope бити друкчији а Павлов друкчији, него му и Петар и Павао морају признати значење радње у извршивању; нити Павлов Auffassung гл. узора може бити друкчији а Петров друкчији, него му и Sprecher Павао и Sprecher Петар морају признати значење радње извршене, ако неће да им се смију дјеца, јер и дјеца знаду сталност те разлике свуда по словенству, и да је никакав говорник не може одређивати по своме схваћању без своје штете.

Разлику коју су вјекови неразорљиво утврдили на тако широку простору не може нико без своје штете препуштати der Auffassung des Sprechers.

§ 9. Нека грчки и староиндијски аспекти нијесу лексикални него само граматички, словенски јесу и лексикални, јер су једни гл. у свим својим облицима имф., а други опет у свим својим облицима пф.

Сл. су ј., међу индв., уздигли аспекте до највишега значења у језику, и то је јасно, зашто: ништа у језику није знатније рећи него да ли се радња извршује или је извршена, и ако се још извршује, колико је извршено; мање је јасно, зашто су други ј. у својим гл. у томе попустили.

§ 10. Можда није на одмет истаћи, да је и с т о к више аспектан него запад: сл., грч., си., па семитски ј.

§ 11. Тврди на стр. 479. да њем. ј. не позна аспектне супротности имф.-пф. него само акционсартску: дур.-недур. па приговара Лескину да је у својој ссл. грам. 216. то двоје криво замијенио узимљући j a g e n за имф. а e r j a g e n за пф.

Не бих рекао да је Лескин у томе погријешио, и они који су с њим, јер не могу вјеровати, да Нијемац код j a g e n не мисли на извршивање радње него на трајање, а још мање могу вјеровати, да код e r j a g e n не мисли на извршеност радње, него на краткоћу; извршеност повољну, успјешну.

Примјер је за ово питање незгодан, јер не иде међу нормалне, него међу изузетне, међу verba caeca, па се зато Х. и преварио да сл. ј. имају за jagen два гл. и за erjagen два; он је јамачно мислио да имамо ловити — *одловити (= ловљење извршити без обзира на успјех); *улављати — уловити; али случајно немамо ни одловити ни улављати.

Тако се и у грч. намјерио на verba caeca: *ἑώρων — εἶδον* да покаже двојако значење: er schaute an — er erblickte (дур.-недур.) + er schaute an (imf.) — er schaute an (pf.) = нашему: глѐдāше — ỳгледā + глѐдāше — пȍгледā.

Verba caeca не показују пут до битности аспекта и њихова постанка, а објаснити се могу, кад смо битност већ угледали, уловили.

§ 12. Опет се ето мучи Х. да нам изведе аспекте из дуративности и недуративности, за које ми не маримо; треба њима постанак тражити у ономе за што ми маримо: у извршивању и извршености.

в) E. Hermann: Aspekt und Zeitrichtung. IF 54.262—4. 1936.

§ 1. Одговара Кошмидеру (IF 53): Ich halte seine Ansicht nach wie vor für unrichtig (Richtungsbezug) (262).

§ 2. Добро је показао Х. да је свеједно за вријеме, путовала казаљка на ури или циферблат. (263.).

•

§ 3. А сад нешто интересантно. Х. (263.) пише:

In der Scheidung von d u r. und n i c h t d u r. hat sich Kosch. IF 53, 85 f g e i r r t . . . In K-s Beispiel: »nachdem ich die Postkarte an meinen Bruder g e s c h r i e b e n hatte, t r u g ich sie zur Post« hat t r a g e n den Sinn von bringen und ist daher n i c h t d u r.; deshalb kann man nicht »10 Minuten lang« hinzufügen. Unser t r a g e n ist nur dann dur., wenn es soviel ist wie: in der Hand haben. Auch unser s c h r e i b e n hat sachlich-lexikalisch doppelte Bedeutung: es heißt entweder Buchstaben aneinanderreihen (dur.) oder ein Schriftstück fertig machen (nicht dur.) Das letztere ist in K-s Bei-

spiel gemeint; darum ist hier der Zusatz: 5 Minuten lang nicht möglich ... ein entsprechendes erschreiben ... fehlt.

Ту дoиста пристаје израз: hat sich geirrt, али не за К. него за Х.

К. тамо исправно овај geschrieben и trug држи дуративнима, јер им радња траје по неколико минута, и сасвим исправно одбија горње Херманово мјерило дуративности. И по Кошмидерову осјећању не пристају ту они додаци.

Х. се преварио кад је узео да geschrieben и trug значе посљедње слово и посљедњи корак, те их зато схватио недур.; свако ко није специјалист у овој нашој науци добро осјећа да се geschrieben и trug тичу цијеле карте и цијелога пута од куће до поште: они су дакле дур., дур., дур., јест, јест, дур.

Па који је узрок онда да и Х. и К. осјећају да им се не могу додати она временска обиљежја?

Е, то је оно што сам рекао да је интересантно:

Х. је овим, дакако нехотице и неопазице, доказао да не стоји његова понављана тврдња: wir (t. j. њем. .j.) kennen aber nicht den Gegensatz von impf. und pf. Das ist sehr oft verkannt worden, indem dur. mit impf. und nicht dur. mit pf. verwechselt wurde (Nachr. d. G. d. W. zu G. 1933. 449.).

Не стоји тврдња да Нијемци немају аспекта; онај geschrieben и trug су пф., значе извршену радњу, зато им се не може додати она временска ознака.

И онај опис Херманов дуративности и недуративности гл. tragen и гл. schreiben јест прави правцати опис њихове имперфективности и њихове перфективности: они су сад имф. сад пф.; у оном су примјеру пф. дур.

§ 4. Добро прави разлику: kursiv von innen gesehen *ἐβασίλευον* ich war König und nicht kursiv von außen gesehen *ἐβασίλευσα* ich war König (264.) и у томе јамачно смислу каже:

§ 5. Inwieweit die beiden Aspekte des slav. und hebr. Verbs (pf. und impf.) nur den Unterschied von nicht kursiv und kursiv darstellen ... bleibt künftiger Forschschung vorbehalten.

Завршује: Dazu nehme ich von Koschmieder die wertvolle Erkenntnis auf, daß eine pf. Form des Slav. und Hebr. nur im Fall der Koinzidenz für die Gegenwart gebraucht werden kann.

XVIII.

Дебрунер

a) A. Debrunner: Sprachwissenschaft und klass. Philologie: Vortrag. 1928: IF 48. 1930. 1—25.

§ 1. *a*) Код Еврипида Ифигенија Оресту, који је одлучио убити тиранина, па и њу позива, одговара: *Οὐκ ἂν δυναίμην,τὸ δὲ πρόθυμον ἥνεσα*, = не бих могла, али одлучност ти похвалих.

Дебр. преводи: ... aber deinen Mut muß ich loben. Зове оваке аористе: презентски аор.

β) Цитира из Kühner-ове грам. ein auf die Gegenwart bezüglicher Ausspruch als ein bereits geschehener oder eingetretener ausgedrückt wird. (Стр. 10.)

К. помишља да се тај аор. тиче Ифигенијина одобравања у мисли, док је још Орест говорио;

γ) а Дебр., ослањајући се на то што значење гл. *αἰνέω* упућује на говор а не на мишљење, вели: also *ἐπῄνεσα* heißt nichts anderes als »hiermit spreche ich die Anerkennung aus« (Стр. 11.).

δ) На то цитира Делбриково схваћање аориста пред 50. год.: Synt. Forsch. II. 88.: »Somit kann als festgestellt angesehen werden, dass der Aor. in der überwiegenden Mehrzahl der Fälle das eben Geschehene bezeichnet«.

ε) Дебр. налази да се грчки и словенски не може тачно изрећи (vollkommen passend) она мисао: »hiermit spreche ich dir Anerkennung aus« због аспекта: јер ту је, вели, изречена садашња пунктуелност — а они, ако узму имф. презент, жртвовали су пунктуелност, а ако узму аор. (Грци) или пф. през. (Сл.), жртвовали су садашњост, а изрекли за нужду (као »Hilfsmittel«) непосредну прошлост (Еврипид) или најближу будућност (Руси).

Та се погрешка Дебрунерова оснива на кривоме схватању грчке и словенске имперфективности да она значи несвршеност, премда он то овдје не спомиње; узевши га као познато; а похвала је овдје у истину извршена тиме што је оно изречено. И грч. и сл. имперфективност може значити извршивање докраја баш тако као и њемачка, па је и Ифигенија могла рећи *ἐπαινῶ*, и ми можемо рећи: овим ти изричем признање, без икакова жртвовања, vollkommen passend.

Није дакле Еврипид требао тражити никакав Hilfsmittel; друго је нешто њему ставило у перо аор. *ᾔνεσα*, а то је пјесничка љепота приказивања онога што се тек извршује, у узбуђености, као већ извршено; и то је класични филолог Kühner добро осјетио, није му сметала с њиме рођена неаспектност, а лингвисти Дебрунеру јест. А у сватри тамошња примјера узбуђеност је велика: убијство тиранина, убијство дјетета, тешка увреда потвором.

Лијепо одговарају Еврипидовим аористима наши аористи у узбуђењу за непосредну будућност: Брани, уједоше! У помоћ, погибох! Свијећу, умријех! Они нам помажу схватити Еврипидов *ᾔνεσα;* нама не би баш био обичан: похвалих.

*

§ 2. Аристотелова садашњост. На основу Дебруне-рових цитата и излагања доста замршенога Аристотелов *τὸ νῦν καθ' αὐτό* (стр. 16.) схватио бих, као и Аугустинов (15.) и Присцианов praesens-punctum, да је недимензионална граница између прошлости и будућности без обзира на какову радњу; а према његову *τὸ νῦν καθ' ἕτερον* немају она двојица ништа, а то је рекао бих садашњост како је одређује дужина које радње, бивања, стања:

радња, бивање, стање, они су, рекао бих, као нит, на коју су нанизани поједини *τὸ νῦν καθ' αὐτό*, т. ј. поједини моменти садашњости из развитка радње, те чине сви скупа ширу садашњост оне радње *τὸ νῦν καθ' ἕτερον*, докле се радња извршује или стање траје; или ту имамо само *τὸν χρόνον τὸν παρελθόντα* (прошло вријеме) оне радње нанизано којему придолази увијек ново *τὸ νῦν καθ' αὐτό*, а немамо Аристотелова *τὸν χρόνον τὸν ἐσόμενον*, будуће вријеме оне радње: Будућност радње не припада, дакле, у једнакој мјери к садашњости као прошлост: њезини (буд.) *τὸ νῦν καθ' αὐτό* још нијесу нанизани јер се нијесу ни појавили, али се у њихову правцу радња развија, на њих показује стрелица развијања →, која је уједно она нит на коју се ниже. *Τὸ νῦν καθ' αὐτό* је примарна садашњост, темељна, права, а *τὸ νῦν καθ' ἕτερον* је секундарна садашњост, релативна, садашњост радње или одређене количине радње.

Чим се радња изврши не припада ништа садашњости, јер нема момента извршивања ненанизаног *τὸ νῦν καθ' αὐτό*, који би је везао за садашњост, све је припало прошлости.

И чим би се који дио онога низа (т. ј. радње) откинуо и напосе мотрио, он не би припадао садашњости, јер би изгубио везу са моментом извршивања, те би припао прошлости: гради кућу, саградио је трећину; више не гради оне трећине, саградио је њу.

*

б) А. Дебрунер приказује у IF 48. H. 1. 1930. S. 89—95. књигу: Koschmieder: Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage, Leipzig und Berlin 1929. VI. u. 86. S. 8°.

§ 1. Дебрунер не прихваћа што су неки, особито Херман, аспект назвали субјективном, а акционсарт објективном категоријом: и једно је и друго, мање или више, и субјективно и објективно — а тако и јест. јер како ће бити субјективно разликовање, да ли неко гради кућу и живи у колиби, или је саградио кућу па живи у њој.

§ 2. Прихваћа Деб. од Кош.:

1. **Richtungsbezug** Vergangenheit → Zukunft (V → Z) [(Деб.:→)]: Entweder es (Ich) betrachtet die Zeit als eine ruhende Linie und geht dieser Linie in der Richtung des Zeitablaufs nach.

2. **Richtungsbezug** Zukunft → Vergangenheit (Z→V) [(Деб.:←)]: das Ich betrachtet sich als ruhender Punkt und läßt die Zeit an sich vorüber laufen. Деб. 89. 90.

1. →): wenn der Tatbestand **von Subjekt** aus als geschehend,

2. ←): wenn er **als geschehen** betrachtet wird.

Ich und Zeitlinie befinden sich zueinander in einem relativen **Verschiebungsverhältnis**. (1:2) (то К.).

§ 3. **Zeitstufenbezug** eines Tatbestands: künftig, vergangen, gegenwärtig: по положају на линији времена према тачки говорења.

→: прош., буд., сад.; **имф.** гл.
←: само прош., буд., а не: сад. (вели К.); **пф.** гл.

Моментана радња, ако нема развитка, не може бити садашња; дакле само: ←) (К.)

§ 4. Деф. **Aspekte sind gram. Kategorien zum Ausdruck des Zeitrichtungsbezugs**:
imf. für: V → Z, pf. für V ← Z (K. 35.) (стр. 90.).

§ 5. **Präsensunfähigkeit** (вели Деб.) **der pf. Verba** јест **проблем** који је изазвао Кошмидерову књигу Zeitbezug.

Може се с правом рећи обадвојици, Деб. и К., да настаје питање, смије ли се звати проблемом чињеница, да се на питање: што сада **радиш**, не може одговорити презентом глагола који значи **извршену** радњу?

На питање **опћим имф. глаголом радиш** за извршивање радње у неком времену, само се по себи разумије, да и специјални гл. (н. п. пишем) мора бити гл. који значи извршивање радње, гл. имф., а не може никако бити гл. који значи извршеност радње (н. п. напишем).

Што сада радиш? = Коју радњу сада извршујеш?

Питати, дакле, зашто не може през. пф. гл. значити садашњост, значи питати, зашто гл. који у свим облицима значи већ извршену радњу не може значити радњу која се сад истом извршује, другим ријечима: зашто пф. гл. није имф.? зашто он нема особина и функција имф. гл.?

§ 6. Чињеница да глаголи који значе извршену радњу никако не могу значити њезино извршавање зацијело није подобна доказати оно што њих двојица мисле, т. ј. да перфективност није извршеност него Zeitrichtungsbezug: Z → V = ←).

Кад је постављена тврдња да су пф. глаголи начињени zum Ausdruck des Zeitrichtungsbezugs Z → V, онда је требало рећи и за што је то људима требало, кад су за то ишли градити толике гл., јер се не може претпоставити да су то без потребе чинило. Да су К. и Д. само поставили себи таково питање, били би се сами престрашили од своје тврдње, и не би је ни постављали. Треба ми знати рећи, да ли сусјед кућу још гради или је већ сградио, а ја смислим ријеч сградити Ausdruck des Zeitrichtungsbezugs Z → V.

На вријеме се није ни мислило код стварања аспеката, акамоли да се само о времену радило, и то баш о смјеру његова кретања. За такове беспослице нијесу настали аспекти ни у индв. прај. (cf. грч. и си.) ни сл., а јамачно ни сем.

Истом код беспосличних гл., т. ј. гл. стања прешла је мисао на вријеме, а то је без сумње секундарно и није судјеловало код стварања појма аспекта, да би му се морала дати особита улога код одређивања темељнога појма, а ни да се чује о јединој његовој улози.

§ 7. Код захваљивања презентом Дебр. држи (91.) да през. нужно треба да каже садашњост, јер се у вријеме говорења самим изговарањем радња извршује, и нужно треба да каже извршеност, јер је самим тим што је тај презент изговорен радња захвале извршена;

и њем. неаспектни ich danke доиста мирно (ruhig), вели, тај захтјев испољује; каже садашњост и у садашњости радњу захвале извршену;

а слнч. zahvalim se, зато што је пф., извршеност каже а садашњости не може, јер се на питање: што сада радиш? не може одговорити: zahvalim se; а рус. благодарю, зато што је имф., садашњост каже, а извршености не може, јер имф. гл. значе несвршеност;

У слнч. је садашњост а у рус. извршеност жртвована, geopfert; нијесу је могли казати, а требало је; сл. темпорално- аспектски систем нашао се у шкрипцу, дошао у ћор-сокак, његова се лађа насукала.

Шта је збиља то тако очајно? Коријен ријечи zahvalim и благодарю значи захвалност, и самим изговарањем ријечи од тога коријена начињених извршује се радња захвале у вријеме кад се изговарају, дакле у садашњости; и самим тим што су те ријечи изговорене, радња је захвале извршена; и не само извршена него је то и саопћено ономе кога се тиче;

ако три лица у исто вријеме изговарају и изговоре свако своју ријеч, ich danke, zahvalim, благодарю, они су у исто вријеме захваљивали и захвалили; извршивање је и извршеност и вријеме одређено ту самом радњом, приказано очевидно, зорно; а то је омогућило значење коријена, лексикално значење а не аспект ни не-

аспект, они нијесу дошли до ријечи, није се за њих питало, није требало њихове помоћи, стајала су на расположење ефикаснија средства; није требао бити ни глагол, и да се самом именицом рекло хвала! *била би изречена и садашњост и извршеност и ништа не би било жртвовано,* geopfert.

А да ли је сметала перфективност слнч. zahvalim и имперфективност рус. благодарю? Да нијесу они ту добили улогу која не одговара њиховим особинама? Нормално је што се значење садашњости рус. благодарю и сх. захваљујем придружује садашњости изговарања; а Дебр. се вара као и многи други да имперфективност значи оно што јој име каже: несвршеност, неизвршеност: међу њезиним је значењима и извршивање до краја а то није онда несвршеност, неизвршеност, него баш оно што Дебр. налази у њем. ich danke; кад је дошла до краја, имамо је узети за свршену, иако није још добила исказнице за то, али добила је право на исказницу; значење коријена нам саопћује да њихово извршивање иде до краја, баш онако као и код ich danke;

zahvalim, као кад бисмо ми рекли: »кад захвалим«, значи извршеност за моменат иза извршавања, дакле онда истом кад престане и посљедњи титрај гласних жица изговарајући посљедњи глас -м. дакле не у вријеме изговарања, не у садашњости, како хоће Дебр., него за момент иза садашњости; а тако је и код захваљујем, благодарю, ich danke: извршеност се не може казивати за моменте док се извршује него за момент иза извршавања, а то је на граници садашњости и не припада садашњости него њезиној непосредној будућности;

zahvalim дакле значи извршеност непосредно иза изговарања, онда извршавање радње мора пасти у садашњост, али zahvalim не значи те садашњости својим аспектом и обликом него значењем коријена, лексикалним значењем осим аспекта.

Нити је дакле пф. zahvalim дошао у опреку с извршивањем у садашњости, нити је имф. благодарю дошао у опреку с извршеношћу констатираном иза садашњости, гдје је тој констатацији право мјесто. Нема дакле ни шкрипца, ни ћор-сокака, ни насуканости, него мирно, ruhig, каже се оно што треба да се каже.

Понајприје треба признати, да радња док се извршује није извршена; а онда, која се извршивала до краја да није остала несвршена.

§ 8. Дебр. је у једној и другој овој радњи на више мјеста запео за руску футурску употребу пф. презента: мјесто да значи сада извршену радњу он значи будућност: пишу — напишу. Али није пф. презент крив што су му дали криво име презент: он то није и не може то бити, јер се његова извршеност с тим не слаже: он је изгубио презентско значење кад је композицијом постао пф., па је само перфектив остао, без временскога значења, а смјештала га ситуација, значење других ријечи, сад у бу-

дућност сад у прошлост; за будућност га је више требало, јер се у пс. изгубио индв. футур.

А врло често му вријеме остаје неодређено; н. п. дигне сто килограма = може дигнути кад било.

§ 9. Садашњост је неизмјерно уска, ако се у њој не извршује радња. Само извршавање радње може је проширити. Извршеност је радње наступила, кад се извршио и посљедњи дјелић. Ако се тај извршио прије неизмјерно ускога садашњега момента, извршеност је радње у прошлости за садашњи моменат; а ако се посљедњи дјелић радње изврши (има извршити) послије садашњега неизмјерно ускога момента, извршеност је радње у будућности за садашњи неизмјерно уски моменат, без обзира на то које јој је дијелове времена извршавање захватило. Преостаје само да се посљедњи дјелић радње изврши у неизмјерно уском садашњем моменту. Е, али таква радња не би за неизмјерно уски садашњи моменат била извршена, него би се у њему још извршавала; не би се могла изрећи за садашњи моменат пф. глаголом, него имперфективним, да се још извршује: извршеност је радње или прошла или је у будућности, а никада није у правој садашњости.

Из тога се види да нема право Дебр. кад у предавању горњему каже за Аристотелову, Аугустинову и Присцијанову неизмјерно уску садашњост (*συνέχεια χρόνου*, praesens-punctum): die wirkliche Sprache nimmt es aber nicht so genau.

Вриједи, вриједи уско *τὸ νῦν καθ' αὐτό* и за језик и за практични живот. Вриједи потпуно за сл. пф. гл.: за њ је садашњост неизмјерно уска, те му извршеност пада у прошлост или у будућност, а у садашњости јој нема мјеста, јер чим се изврши већ је прошла.

Друго је кад се ради о имф. гл., о радњи која се извршује; у томе је случају практични живот и језик узео у рачун другу садашњост, ширу стоичку садашњост, Аристотелово *τὸ νῦν καθ' ἕτερον* садашњост извршивања радње, али и овдје ту ширу садашњост извршивања радње оно право *τὸ νῦν* непрестано настоји сагнати на своју уску мјеру.

§ 10. На Дебрунерово питање: Warum gibt es zum Aor. *ἔλιπον* keinen nicht präteritalen Ind. (као *ἔλειπον: λείπω*)? одговорио бих:

1. Био је, био *λιπέτι*, па је од њега преко **λιπέτ* настао аор. *ἔλιπε(τ)*.

2. Сигматски фут. *λύσω λύσεις* својим пф. значењем и својим обликом и својим фут. значењем изгледа да би могао бити по свом постању такав nicht prätelitaler Ind. према аор. *ἔλυσα*; његово имф. значење које има, поред пф., могло би бити секундарно према през. *λύω λύεις*.

Једно и друго је то према Бругмановим комбинацијама сложено ради лакшега разумијевања у грч. облику, али мисли се развој у индв. прај.

Такав је развој врло вјеројатан, али и кад не би био историјска истина, јако олакшава схватања сл. пф. гл.

§ 11. Дебр. нам каже, да јевр. ј. свој пф. гл. облик употребљава и за садашњост у случајевима као ich schwöre hiermit, ich segne ihn hiermit.

Зацијело то треба схватити да се радња временски не одређује према тачки говорења у том случају него према тачки иза извршености; та је тачка за садашњост, за вријеме говорења, у будућности; радња дакле може бити садашња коју пф. гл. казује, али он је не казује за садашњост у извршавању него за будућност извршену.

То је као наш аор. pro futuro: брани, уједоше (ме пси). Још нијесу уједи, и радња је будућа за вријеме говорења, али аор. не казује да је будућа: он је изговорен са стајалишта тачке иза извршености и казује да је радња за ту тачку извршена и прошла.

То је Еврипидов *ἥνεσα, ὤμοσα,* слнч. zahvalim; самим изговарањем радња је извршена.

Може се и сасвим друкчија радња већ извршавати, а њезина извршеност у будућности изрећи аористом, н. п. граде кућу о Довима; неко вели да је неће саградити до Преображења, а други му одговори: а шта нећемо, виђећеш, саградишмо (= — смо) ми њу до св. Илије. Не може се, дакле, одржати Дебрунерово схваћање да се извршеност може изрећи у самој садашњости у било ком језику; јер она не може припадати широј садашњости, којој припада само извршавање и која се и појављује само с извршавањем, а не може уској, јер је она тако уска да јој не може ништа припадати и појављује се само као неизмјерно уска граница између прошлости и будућности.

§ 12. Посљедњи моменат времена неке радње уједно је моменат извршености. Као моменат извршавања он припада садашњости радње, али као моменат извршености не припада садашњости него прошлости. Тај ми се моменат причиња као временски електрон који треба настојати разбити. У њему се састају садашњост и прошлост, њихов је размак неизмјерно мален. И вријеме има своје електроне и кванте који се не могу обићи.

Не, не води к циљу: конац извршавања и извршеност узимати као један моменат. Кад се извршава посљедњи дјелић радње, извршава се и посљедњи моменат времена извршавања њезина; онај дјелић дошао извршавајући се до посљедње тачкице па и онај моменат времена извршавајући се дошао до посљедње милијунтине секунде; то је још извршавање и радње и њезина времена и то је још садашњост; а кад се изврши и она посљедња тачкица дјелића и она посљедња милијунтина секунде посљедњега момента извршавања, онда је истом садашњост престала и онда је истом радња извршена, а настао нови моменат времена. Док се не изгуби посљедњи моменат извршавања, и док с њиме не престане садашњост, и док се не помоли нови моменат времена, нема извршености. Из-

вршеност не може припадати садашњости ни у једном језику: не да логика.

§ 13. Да се још повратимо к слич. zahvalim, којему је као и јевр. пф. облику за ich schwöre, ich segne извршавање у садашњости приказано изговарањем, самим, а извршеност констатована из извршавања, из садашњости за онај нови моменат времена као прошла.

То тако може бити; али будући да то имају само мали словенски оточићи, Словенци и Лужички Срби, у великом њемачком мору, а код Њемаца се слабо мари за аспект, не могу се отети сумњи да то није нешто оригинално, него само немарност за аспект под њем. утјецајем, т. ј. да Миклошићеве сумње такове није оборила Мусићева констатација да према имф. презентима њемачким у Бризиншком споменику стоји слич. пф. презент, дакле да није повођење за Њемцима. Баш то навлачи сумњу још већма:

према инф. ich muß ihm danken = moram mu zahvalit лако се прешло на аналогију да се и према през. ich danke рече zahvalim, не опазивши да су Њемцима инф. и през. у овом случају различнога аспекта: имитација једнакости облика без имитације разлике аспектнога значења. Ипак не тврдим да је тако.

§ 14. Пунктуелно. Дебр. не даје ријечи punktuell тако широко значење да би обухватила и радњу »саградити кућу«, али још увијек прешироко: њему је изговарање реченице: ich segne ihn hiermit пунктуелна радња, премда свако јасно ту разабира слијед гласова једнога за другим и временски развитак те радње. Не може ту о пунктуелности бити ни говора, не само математичкој, него ни о практичној, језичној. То је одвише распојасана пунктуелност, сложена од много замјетљивих јединица.

§ 15. Streckenhafte Präsenz. Дебрунерово мишљење: das Ich ist doch genötigt, die Gegenwart als eine streckenhafte Präsenz aufzufassen вриједи кад се ради о имф. аспекту. Додуше и имф. гл. у презенту казује момент радње која се извршује: ено га видиш тамо више куће гдје оре; али се радња која се извршује може схватити и као цјелина, онда садашњост обухвата пијело вријеме радње своје: оре поткућницу већ два дана; а може се и само дио схватити као цјелина, онда је само тај дио у садашњости: оре трећи слог већ 10 минута.

Ради ли се пак о извршеној радњи, која се казује пф. глаголом, онда је садашњост неизмјерно уска, неекстензивна, и не може се рећи ни за моментану радњу ни за дур. да је извршена у садашњости: чим се макар и само помисли на извршеност, ево нас већ, као аутоматски, изван садашњости радње у новој садашњости предавши ону прву радњу прошлости, јер се не може извршеност казати за момент у коме се догоди, него за момент иза њега За тај нови момент је извршена и прошла, а у ономе се, који је припадао садашњости, још извршавала.

Тако је и у грч., а јамачно и у јевр. и свуда гдје је перфективности.

§ 16. Нема шире садашњости без уже.

Нека се радња извршује у садашњости и казује презентом имф. гл.: она као цјелина сва припада садашњости, оној широј која је одређена њезиним трајањем од почетка до краја.

Друга се радња сва извршила у вријеме оне прве прије садашњега јој момента: та је друга ипак прошла, јер ниједан њезин моменат није у ужој садашњости:

нема шире садашњости без уже; само преко уже садашњости долази се до признања шире; ужа је језгра, срце шире, н. п. градим кућу већ два мјесеца; до данас сам сваки дан заклао по једно јање; да сам и данас заклао једно (и каним и сјутра), онда бих могао рећи: колјем сваки д. п. ј. ј., а овако не могу рећи ту другу радњу као садашњу, премда је савремена оној садашњој; савремена и у вези, али има временску аутономију, није у томе потчињења главној радњи, градим.

И први дио градње је извршен, прошао, али је везан у једну цјелину са садашњим моментом па право на садашњост припада и њему.

Нужно је водити рачуна о обадвије Аристотелове (и стојичке) садашњости, једној и другој.

§ 17. Потпуна извршеност. Радња изречена пф. глаголом потпуно је извршена, мртва, непокретна, субјект од ње растављен; — зато ниједан њезин моменат, ни посљедњи, ни једини, не може бити садашњи, не може бити у вршењу садашњем, у извршавању, он је већ извршен.

То вриједи и за сваки дио радње, и за почетни, који се наставља, и он се пф. глаголом казује потпуно извршен, одсјечен, н. п. запјеваше = почетни је дио пјевања извршен; а да ли ће се наставити, то се не каже и може се додати: »и умукоше« или »и разбјежаше се«.

Да је и Кош. за извршеност почетнога дијела узео ријеч ausgeführt мјесто vollendet, тешко да би изазвао Дебрунеров приговор да је то апсурдно; почетак свршен; јест мало рогобатно, али даде се поднијети као и: јако слаб, здраво болестан.

Биљежи Кошмидеров исправак раније погрешке: »K. gibt selber zu, dass die Mehrzahl der sl. pf. Komposita habe auch die resultative Bedeutung von erjagen (K. 37.).

Збиља се чини да Дебрунер не признаје перфективности инкоативним пф. гл. па да је зато онај оштри израз употребио; он даклe није увидио да извршеност прати сваку радњу првога почетка па до краја у сваком дјелићу. Без тога су аспектни проблеми проблеми, а с тијем »проблеми«.

§ 18. Sonderfälle die K. gegen die rein pf. Auffassung der slav. Komposita ins Feld führt (стр. 93):

1. po-: posiedzeć, ein Bischen, ein Weilchen, ein Momentchen: aus der Gesammtdauer wird ein Stück herausgegriffen und als klein momenthaft hingestellt.

2. За- ингр., грч. ингр. аор. (dagegen KZ 55, 1928 K.).

3. przeżył 2 lata w Polsce, potem umarł er verlebte 2 J. in P. und starb darauf; грч. компл. аор.

За случај под 3. вели Дебр.: »entsprechen einfach dem griech. kompl. Aor«. Али грч. компл. аор. и то спадају скупа само по дуративности, а дуративност је много, много шира него случај под 3.; није Дебр. опазио да 3. и 1. спадају скупа по значењу стања: без икаква другога развитка су осим временскога. Види те три тачке код Кош. (овдје).

§ 19. Партицип. К. узимље да је сл. прцп. през. пф. гл. узгубио своје често през. значење; а Дебр. то добро одбија да га није могао изгубити, јер та никад није ни имао: он је морао имати у почетку већ значење релативне прошлости као и грч. прцп. аор., јер и инф. пф. гл. одговара значењем грч. инф. аор.

Код прцпа на -vъs добро исправља Дебрунер К. да тај прцп. ни од имф. гл. не значи истодобност, али погрешно тврди, да он значи прошлост без обзира на главну радњу. Не, он нема то значење, него баш релативну прошлост према главној радњи: идемо копати, а копавши ручаћемо.

Ту је и копање у будућности, али се има извршавати прије ручања.

Прцп. на -vъs истиснуо је прцп. на -ont код пф. гл. до данас сасвим, јер су се били изједначили у значењу: извршеност прије главне радње.

Добро ће бити ипак истаћи да ово о -vъs говорим по своме осјећању значења, а оно је развијено само за адвераб на -вши а није за прави прцп.: прави прцп. пф. значи доиста и нерелативну прошлост, н. п. у прошавшем времену; али и ту се сама од себе намеће релативност према садашњему времену.

§ 20. Нека овдје буде додано нешто о ономе што је речено о пф. през., да не значи никад садашњости и да је садашњост у вези с пф. гл. увијек неизмјерно уска: то вриједи само за једнократну радњу, а ако се радња изречена пф. глаголом понавља, онда се и уз пф. гл. појави шира садашњост, у којој су јединице извршене и прошле, узевши их сваку за се, али понављање није извршено ни прошло него се још извршава као да је изречено имф. глаголом; н. п.: он моме синчићу донесе сваки пут какова било воћа. Ту се некако, рекао бих, осјећа бифуркација аспекта: рȍђенō пф. и инфлуирано имф. значење за понављање, да се не мора рећи: »донесе и доноси«; могло би се било рећи и само доноси, али би тиме била истакнута облигатност, а хтјела се подвући спонтаност.

б) A. Debrunner: Brunel J.: L' aspect verbal et l' emploi des préverbes en grec, IF 58. 1942. p. 284—7.

1. In den slav. Spr. hat aber das Präverb die Funktion der Perfektivierung des Verbums übernommen zunächts im Wettbewerb mit dem Aorist, dann weithin den Aor. selbst verdrängend (стр. 284).

2. За герм. то наслућивао Грим, а послије Страјтберга се општенито узимље.

За лат. неки; а за грч. мишљења подијељена.

Hirt a. a. O. schreibt diese Funktion der Präverbia ausdrücklich der Grundsprache zu, doch mit der Einschränkung, dass sie keineswegs durchgängig gewesen sei (стр. 284).

3. Nun kennt das Slav. neben dem Gegensatz perfektiv-imperfektiv einen freilich nur wenigen Verben eigenen Gegensatz bestimmt — unbestimmt.

Und für das Slav. hat N. van Wijk (RES 9. 1929. 237 ff; IF 53. 1935. 196 ff) die These zu erweisen gesucht, dass der Gegensatz pf.-imf. erst in einer ziemlich späten Periode des Ursl. aus einer idg. Unterscheidung determinativ — indeterminativ erwachsen sei: »auch für die sehr produktive Klasse der durch Zusammensetzung entstandenen verba pf. ist eine ursprüngliche Determinativfunktion wahrscheinlich« (IF 53, 196.); D. 285.

4. Дебр. држи да Brunel претјерује тражећи што више перфективности у грч. композита.

XIX.

Felix Hartmann: Die Verbalsysteme der Schulsprachen 1931. Zetsch. f. vergl. Spr. 59, 145—178.

1. У ст. грч. и ст. инд. фут. нема разл. обл. према аспектнима, а у новогрч. има (§ 1. стр. 150).

2. Пита зашто у грч. и ст. инд. нема према аористу пф. през. и мисли да је у индв. прај. био и нестало га прије (стр. 155).

3. Die Praeterita wie *ἔφην*, *ἔστην* oder *εἶλον* teils die Bedeutung der verlaufenden teils die der abgeschlossenen Handlung annahmen. (155).

Истичем то ради добре ознаке имперфективности и перфективности са партиципом през. verlaufende и партиципом прет. abgeschlossene Handlung, а тиме је одбијен и приговор од Лескинових назива imf. und pf. H.

4. Кад је Хартман рекао да је извршена радња коју је требао рећи пф. през. у прај. већ припала прошлости, било је већ »врућe« да ће се сјетити, да је баш аор. онај облик који је настао од пф. през. и наслиједио га, али је наједном постало »хладно« и он је отишао кривим путем те рекао, да је дошао имф. през. и фут. да то изреку.

XX.

O. Grünenthal: Zum Stosston. ZfSlPh 15. 1938. 335-338.

Ради се о примарном пс. дугом узлазном акц., наслијеђеном из балт.-сл. заједнице и из индв., који је у сх. прешао у ˝ преко ˋ.

За њ налази Гринентал у садашњем рус. ј. у глаг. композитима правило, да је у пф. гл. остао на коријену, а у имф. гл. се помакао на сврштетак »analogisch nach gewönlichem Typus« z. B. pádatь, napádal — napadáju.

Донекле је тако нашао и у сх.: глёдати, пòгледати — погле́дати; [а то, вели, показује и у западносл. квантитета: »č. běhati, uběhati — ubíhati. (?)]

Врло вриједна констатација Гриненталова.

Он сам није се огледао за узроком те знане појаве; и лако би се могло коме учинити да је узрок већа потреба да јаче буде истакнут коријен у пф. гл. него у имф., али таково би схваћање било сасвим у опреци с исправним схваћањем аспекатске разлике значења.

Напротив: јача потреба да коријен буде истакнутији у имф. гл. изазвала је у прасл. промјену слабога акц. у јаки, т. ј. узлазнога у силазни: ˊ > ˆ; а кад је дошло вријеме да силазни може бити само на првоме слогу, морао се са свога мјеста у нутрашњости помакнути камо било у ком било облику, као што се то и иначе догађало. Често је Сосир притекао у помоћ.

Смета ту прости имф. сх. глёдати мј. *гле̑дати или мј. онога што би томе одговарало: гле̑да́ти — гле̑да̀ти — гле́дати; али ту сметњу знатно ублажује то што код гледати није била толика потреба истицања коријена колика код разгле́дати, јер није имао пф. пара истога кор. Прости глагол оставља и Г. изван тога правила, постранце.

XXI.

Karl H. Meyer: E. Hermelin, Über den Gebrauch des Przp. Praes. von pf. Verben im Aksl. IF 55. 1937. 158—160.

1. Die Bedeutung eines Futurums 18% н. п.: бѫджшт, *μέλλων*

2. Eines Praeteritums 33% непосредна прошлост. Зачудо не истиче релативности и нерелативности значења према гл. радњи.

XXII.

Arnošt Gerad: Verba hoditi... Slavia 17. 1939/40. 54-6.

Као и Матејев погрешно држи да је ссл. имф. итер. глагол доносити настао композицијом од носити, а у истину је настао од пф. гл. донести проширењем основе.

Што у бут. данас нема имф. итер. гл. доносити, није прихватио Матеевљево тумачење да је то због промјене значења префикса из локалнога у временско, него га тумачи губитком итеративности у простоме носити због губитка нести.

Да то није тако, доказује сх. ј., гдје такођер нема простога нести, а носити прости није итер. као ни буг., па ипак има имф. итер. доносити; у истину се у бут. то догодило, јер се развио нов итератив донася; исто се догодило у нашем кајк.: има донашати, па се итеративност гл. доносити изгубила (стр. 54).

XXIII.

Вејк

a) N. van Wijk: Sur l' origine des aspects du verbe slave. RÉS 9. 1929. 237—252.

1. Држи да се не може доказати, да је у индв. прајезику аорист био пф., јер је, вели, перфективан у касније доба само у грчком. Ипак признаје могућност па рачуна и с њом (238).

Али нема сумње да је перфективан и у староиндијском, како видимо из Делбрикова приказа у Синт. II, а с њима се потпуно слаже у свему аор. срп.-хрв. од пф. гл. И та њихова идентичност доказује више него вјеројатност да је тако било и у прајезику.

2. Цитира му, као и пф. глаголима, од Ульанова (Значенія гл. основъ) значење: експресивност и недуративност, а од Meillet-a le procès pur et simple.

3. W. тако одбија од прај. перфективност и имперфективност, а мјесто њих поставља одређеност и неодређеност: déterminée — indéterminée, из којих, узимље да се у праслов. истом развила перфективност — имперфективност.

Ти детерминативни презенти истичу почетак, рјеље резултат радње: insistant sur le point de départ, ou plus rarement sur le résultat (240), дакле, рецимо, као: одлазе — долазе, или ничу -трну, *γίγνομαι - ἀνδάνω*.

4. Омјеравајући је ли у индв. поред цвата детерминације могао цвасти аспект, он је нашао да није, јер им се посао одвише подудара.

Те двије дистинкције, вели, имају заједнички моменат: перфективност исто тако као детерминативност мотре учинак акције или уопће одређен моменат у еволуцији процеса: Les deux distinctions ont un élément commun: le perfectif, aussi bien que le déterminé, envisage l'achèvement de l'action ou, en général, un moment déterminé dans l'évolutions du procès. (240).

То је све лијепо и много вриједно да се истакне, детерминација без аспекта могла би се кретати само у подручју имперфективности, овдје боље да речем фацијентивности, у подручју извршавања, а то би готово императивно тражило к себи и извршеност, перфективност другим посебним обликом изречену, аористом.

Ко дише аспектом, осјећа загушљивост без њега: не могу допустити загушљиво стање у доба бујности и младости индв. прајез.

5. Тешко да је добро речено да је перфект индв. изгубљен у сл. имф. презенту. На таку изјаву заводе оних пет гл.: стојим, лежим, сједим, клечим, висим, који с имф. и пф. чине троњу: лијегати — лећи — лежати.

Али и за њих и за све остале може се рећи да је душа, значење индв. перфекта, сачувана у перфекту с пф. партиципом на -лъ и још боље у пас. пф. перфекту.

Није индв. перфект био »по страни«, он је попуњавао систем: tres faciunt collegium: имф. је аспект извршавао, перфективни извршио, а перфект је узимао у посјед оно готово: *λύει—ἔλυσεν—λέλυκε λέλυται* = одрешује — одријеши — одријешио је, одријешено је.

б) N. van Wijk: Zur Vorgeschichte der slav. Aspekte. IF 53. 1935. 196—206.

1. Овдје W. најприје сам каже укратко што мисли да је у RĖS 9 показао: У индв. није било аспекта него мј. њега детерминација; у праслов. доста касно се из прај. детерминације развио аспект.

2. То се темељи, вели, на овоме: 1. У сс. и стпољ. има нешто гл. детерминитивних који не разликују аспекта; 2. према тим детермин. имају од друге осн. индетерм. (iti, běžati, vesti, vidĕti); 3. како се у слов. промјеном осн. праве имф. гл. од пф.: пасти — падати, изгорети — изграднти, принести — приносити; тако и итер. од дур., т. ј. индетерм. од детерм.: lĕteti — lĕtati, nesti — nositi, а у другим индв. ј., н. п. у грч., само ово друго: *γωμᾶν, φορεῖν*; 4. и за сложене пф.: otiti, prinesti... вјеројатно су, вели, послужили прај. детермин.; 5. ако узмемо да је у индв. био аспект, био је као у грч., а онда немамо места за пс. (196—7.).

3. Подударање грч. и си. аор. и сх. пф. аор. много већом снагом крчи пут индв. аспекту, него га оно неколико детерм. гл. и подударање творбе имперфективности и индет. затрпава; а мост од

индв. перфективности к прасловенској много је чвршћи него мост од индв. детерм. к праслов. пф.

Вејкова је заслуга што је, проучавајући сметње индв. аспекту, открио да су оне малене; само штета што им он сам маленкости не признаје.

4. Добро одбија Белићеву хипотезу, да је пф. през. индв. инјуктив, тиме што пф. през. има свршетке као и имперфективни, а не крње као аор., секундарне (197.).

Напротив, подударање индоевропских језика у сложености с префиксом не допушта одбијати сложеност сасвим од прај. (198.) барем у ограниченој мјери; W. и овдје прецјењује доказну моћ изузетака, као да они не допуштају вјеровати у старост појаве: још су и сад људи мјестимице длакави, паче, с опроштењем, имају и значић гдје им је стајао реп.

Али извођењу сл. перфективности из индв. пф. не би сметала индв. несложеност, паче би олакшала схваћање перфективности сложених, код самога слагања развите; лакше би било него накнадно да се развила.

W. истиче да Kuryłowicz (Prace 14:641—657) за исходиште сл. асп. система држи пар -nǫ, -ajǫ, али тиме се не рјешава главно питање, одакле сл. през. пф. гл. На то је питање тако нараван одговор да се први през. пф. гл. јавио у првој композицији префикса и имф. през., тако нараван, велим, да је узалуд тражити какво друго исходиште сл. асп. систему. Гл. на -nǫ, колико овдје долазе у рачун, перфективни су па су онда због тога имали само аорисне облике и касније приступили у парење (sêkǫ per — per sêkъ, а затим persêkǫ, па persêkajǫ).

Перфективност аориста привукла је к себи префикс; сад да ли у прасл. или раније, овдје је споредно; сложеност и перфективност у аористу изазвали су сложеност и перфективност у през., дотле презенту по облику и значењу, а послије тога само по облику.

§ 5. Тако је настао пф. гл., а парење онда само по себи долази без икакове потешкоће.

Да, сложени пф. през. изазаво је и прости, persêkǫ је изазвао себи новога друга padnǫ; persêkǫ је исходиште а не padnǫ; на пс. земљишту исходиште новога система, глаголскога, послије наслијеђенога временскога, аорисно-презентскога; а творба padati, lětati, је, то има право W., наслијеђена из индв., али не само као индетер. него и као имф. Вриједно је истаћи како је W. индв. значење карактеризовао: komplizierte oder wiederholte Handlung (199.) у опреци са детерм., али све је то само имф. и не може накнађавати перфективности.

За схваћање Вејкова термина индетер.-детерм. вриједно је прибиљежити његов додатак уза њих на стр. 201. биљ. 1.:

In der slav. Gram. verwendet man oft eine andere Terminologie: abstrakt: konkret, iterativ: nicht iterativ, oder durativ. Dahinter stecken jedoch keine anderen Begriffe.

Тако схваћени индетер. нијесу требали прелазити у имф., јер су то већ били, а прелажење детерм., који су такође имф., у пф. није протумачено и тешко да се може без аор. протумачити; и по томе се Вејкова теза: индв. детер.-индетер. > сл. пф.-имф. не би могла у цјелини одржати.

Чини се да је он то почео и сам осјећати, јер јој је одмах иза тога дао други, прихватљив, облик:

In der Entwicklungsgeschichte der slav. Aspekte haben die dehnsstufige Indeterminativformation und die Verbalkomposition die Hauptrolle gespielt, daneben haben aber andere Kräfte mitgespielt ... nositi ... n- Praesentia (206.).

Само је број главних улога требао повисити на три: аор. индв. да буде потпуни collegium; још бих оне прве метнуо на треће мјесто.

в) Wijk: A. Meillet: LSC². ZfSPh 1938. 455—463.

§ 1. W. у вези са LSC биљежи у рус. акц.: I. búdu búdešь; II. 1. nesú nesëšь; 2. koljú kólješь. W., мислим, исправно узимље да је у сватри случаја првобитно био акц. на коријену, па је у I. остао, јер је био акут пс., а у II. се у првом лицу помакао ради првобитне узлазне интонације свршетка; секундарно је и у другом лицу дошла узлазна итонација због губитка полугласа, па се акц. у II. 1. помакао; у II. 2. је остао на коријену, јер је слог био затворен.

И у рус. сидíшь стоíшь узима W. да је првобитно акц. био на коријену, а то да доказује прилог: сúдя, стóя.

W. не доводи с тијем у везу аспект, али је вриједно истаћи и ту, да су под II. све имф. гл. и имају првобитно на кор. јаки акц., а под I. пф. гл. и имају првобитно на кор. слаби акц.; имф. јаки, јер је акција у развитку, а кор. је носилац акције; пф. слаби, јер је радња извршена и не треба да се носилац акције истиче (овдје је случајно стање, па се извршеност тиче само времена).

Подударање аспекатскога значења и акцента потврђује исправност Вејкова схваћања.

То потврђују и сх. императиви: бȗди донèси кòљи.

§ 2. Док Вајан разлику сх. од мäзати исправно тумачи првобитним акутом-циркумфлексом на коријену, W. му то одобрава; а Вајанов тумач разлике рѐзати — вèзати акутом на кор. — акцентом првобитним на свршетку — W. одбија, видећи да је то иста појава (рус. одговара нашем), па и ту узимље оба акц. на кор., али акут = цирк. Вејку прискаче у помоћ потреба имперфективности да кор. буде акцентован.

XXIV.

André Mazon (Paris): La notion de l'aspect chez les grammairiens tchèques avant Dobrovský. ČMF 17, p. 82—86.

1. Мазон ту износи интересантно оригинално схваћање аспекта од Бенедикта: Grammaticae bohemicae 1603.

Бенедикт имф. глаголе зове themata praesentia, а перфективне themata futura.

Његов назив за имф. гл. има ту добру особину да је позитиван и то му је предност; с те је стране бољи од опћега негативнога: v. imf. Та предност му је омогућила да прије говори о ономе што по нарави прије бива (v. imf.), док се сад под притиском негативнога назива редовно говори ненаравним редом прије о извршености него о извршавању, прије о узораности него о орању.

И стварно је његов назив them. praes. оправдан са стајалишта тачке гледања према којој је имф. радња увијек садашња: и онда кад је према тачки говорења прошла или будућа.

У том му је погрешка што је из позадине значења извукао вријеме, а забацио право, директно, значење, значење имперфективности, т. ј. извршавање радње. Ипак му част што је својим позитивизмом дошао у сусрет позитивистичкој идеји јединога правога назива имперфективности: фациентивност, фациентивни глаголи, verba facientiva.

Код назива за пф. гл. није био тако сретан: одвише се задржао у презентним глаголима, у презентности радње, у извршавању, па са тога стајалишта одабрао назив за извршеност која још није дошла, није виђена, само се жељкује. Творац перфективности, термина »perfectivum«, није био на том стајалишту, него му је било прече извршеност видјети него је жељковати; али је већ прије Бенедикта историја заметнула трагове томе развитку. Да му је бар аорист као наш, пун живота, могао бити пред очима (Maz. 82—83). Јамачно је Бенедикту латински презент — футур према чешком имф. — пф. презентском облику наметнуто називе them. praes. — them. fut.

2. Бенедикт има већ правило, које и Миклошић, да итеративи с префиксом не постају th. fut., али му Мазон добро исправља да то нијесу итеративи добили префикс него су сложена th. fut. проширила суфиксом основу (Maz. 83—84).

3. Поради двозначности назива th. praes. и th. fut. има Бенедикт и називе: th. primarium, th. secundarium или додаје н. п. уз th. fut.: ab eoque deducta thempora.

И уза све то има већ и код њега да први значе imperfectam actionem, а други perfectam actionem. (Maz. 84.).

4. Тако и Добровски има (Lehrgebäude) unvollendetes futurum поред vollendetes. (Maz. 82.).

5. Грам. чешка лат. писана. Роса, 1672 има већ »perfecta et imperfecta verba« (Maz. 84.).

Интересантне Добнерове деф. у грам. 1746 »perfecta significantia actionem vel finitam vel certo finiendam«, »imperfecta significantia actionem in fieri«. Охô! То је нешто! »In fieri« не само да је боље од Миклошићева dauernd, јер оставља вријеме по страни, него погађа чавао у главу.

Добнер 1746. има савршену дефиницију фациентивности: actionem in fieri.

Код пф. гл. га је име завело да узме у дефиницију други гл., а тај је гори. Perficere је прави гл., не finire. Осим тога finiendam припушта имперфективност. И он одбија перфективност од садашњости, али сасвим на други начин него Бенедикт: »Verbum perf. ... tam simplex quam compositum carettempore Praesenti (nam omne Praesens eo ipso quia saltem fit, est imf. significationis, seu imf. opus significat). Управо класично јасно казује вјечну истину. Хвала Мазону за ову засладу.

Rajko Hariton Ružić, The aspects of the verb in Serbo-Croatian. University of California publications in modern Philologie. Vol. 25, № 2. Berkeley and Los Angelos 1943.

[На основу уредникова реферата аутору о тој књизи, кад је рукопис ауторове расправе већ био предан Академији, аутор је закључио:] У главним питањима Ружић припада струји против које се бори моја радња. 1. Није довољно истакао разлику у значењу имф. и пф. глагола; 2. он је »пунктуалац«; испор. Ружићеву реченицу: »Оне (т. ј. радње перфективних глагола) се не могу настављати, него су увијек ограничене на point only«. (Стр. 124.).

ПОПИС ГЛАГОЛА

СРПСКОХРВАТСКИ

(Бавити се) - забавити се 9
бацати 45, 49, 240, 242, 250, 291, 379
  добацати 49
  избацати 240
  набацати 45
  побацати 45, 49, 379
бацити 56, 160, 176, 240, 242, 291
  одбацити 69
  одбацивати 69, 78
    поодбацивати 78
бдјети (бди) 97, 99
  пробдјети 97
  пробудити се 99
бијелити 14, 31
  добијелити 31
  обијелити 14
бијељети се (бијели се) 100
  побијељети 100
бити (биje) 16; бити се 282
  избити 16
  набити 61
  набијати 61
  прибити 61
  прибијати 61
  пробијати 72
    испробијати 72
  разбити 273, 292
  разбијати 273, 292
    поразбијати 292
  убити - убијати 253
бити (esse) 8, 173, 175
  би 97, 323-324,
  буде 97, 102, 160
    нека буде 102
    да побуде
  будем (аспект) 228, 321-325
  јест 7, 97, 98, 101, 102
бивати 329
бјежати (бјежи) 41, 253, 291
  побјећи 253
  ако узбјежи 41
бјешњети (бјесни) 37
  разбјешњети се 37, 69
  разбјешњивати се 69, 79, 85
    наразбјешњивати се 85
    поразбјешњивати се 79
блејати (блеји) 28, 215
  доблејати (блејећи дођи) 215
  заблејати 28
блиједјети 21, 26, 380
  поблиједити 21, 26
бљечкати 43, 52, 57
  одбљечкати 43
  узбљечкати се 52
бљечнути 57
божићовати (божићује) 97
  побожићовати 98
боловати - обољети 273
боравити 36, 97, 98, 99
  да поборави 98
  проборавити 36, 97, 123, 173
  ако узборави 99
боцкати (дем.) 46, 51, 128, 163
  добости (кому) 36, 69
  добадати (кому) 69
  пробости 190
  проболе се 364, 371
  пробадати 190
  пробада се 364, 365, 371
  убости 185
боцкати (дем.) 46, 51, 128
  избоцкати 46, 128
  надбоцкати 51
  боцнути 58, 60, 128, 163
брадати 159, 284
брати (бере) 16, 17, 31, 41, 256, 258
  добрати 31
  (збрати - збирати)
    назбирати 376
  набрати 376
  обрати 16, 25
  пребрати 61, 256, 238, 258
  пребирати 61, 256
  убрати 17
  ако узбере 41
беркати (дем.) 46
  поберкати 46
брбљати 37

разбрбљати се 37, 69
разбрбљавати се 69, 78, 81, 85, 89
наразбрбљавати се 81, 85
поразбрбљавати се 78
ако се узразбрбљавају 89
бријати 31, 41, 61
добријати 31, 66
добријавати 66, 75, 83, 87
надобријавати се 83
подобријавати 75
ако уздобријавају 87
избријати 61
избријавати 61
поизбријавати 72
ако узбрије 41
бријати се 304
обријати се 304
бркатити 20
обркатити 20, 26
бродити 256
пребродити 256
бубњати 32
побубњати 32
бунити 41
побунити 41
буркати се
узбуркати се 38, 70
узбуркавати се 70, 79
поузбуркавати се 79
бучати (бучи) 291

Вагати (важе) 55
вагнути 55
вадити 176
извадити 176
ва́љати 18 21, 29, 39, 41
доваљати 18
изваљати 21
одваљати 29
наваљати се 39
ако узваља 41
(ваљати се)
одваљати се 30
варати 183
прѐварити 183
ва́рити 34
прева́рити 34, 68
преваривати 68, 77
поиспреваривати 77
сварити 21, 26
(узварити)
узваривати 65, 75, 83, 87
наузваривати се 83
поузваривати 75
ако узузварују 87
везати (веже) 39, 41
навезати се 39
ако узвеже 41
вели - рече 90
венути 35
превенути 35
верати се (вере се) 39
наверати се 39
веслати 18, 29, 33
довеслати 18, 29, 123
одвеслати 29, 126
повеслати 33, 67
повеславати 67, 76, 84, 88
наповеславати се 84
поисповеславати 76
ако усповеславају 88
превеславати 347, 348
ве́сти (везе) 17, 25, 38, 59
извести 17, 25
навести се 38
везнути 59
вечерати 12, 13, 14, 90, 91, 269, 270, 279, 318, 392
видјети 91, 102
викати (виче) (29), 43, 50
извикати 43
надвикати 68
надвикивати 68, 77
понадвикивати 77
одвикати 29
развикати се 52
викнути 257
висјети (виси) 97, 99, 164
превисјети 97
објесити се 99
вити 38
навити се 38
витлати 38
узвитлати 62
узвитлавати 62
узвитлати се 38, 70
узвитлавати се 70, 79
поузвитлавати се 79
вјеровати 91
вјешати - објесити - висјети 164
(владати)
свладати 69
свладавати 69, 71
посавладавати 71
влатати 159
водити (*вести) 18, 21, 22, 33, 41, 59, 60
довести 18, 66
доводити 66
извести 7, 21, 22
изводити 7
одвести 62, 63
одводити 62, 63, 72
поодводити 72
повести 29, 33, 60

провести 97. 105, 109, 123, 139
проводити 97
ако узводи 41
воднути 59, 60
воткати (дем.) 46, 47, 49, 50, 51, 53, 54
довоткати 46, 49, 54
извоткати 47
навоткати се 53
повоткати 50
превоткати 51
ако узвотка 54
водити 34
преводити 34, 68
преводњавати 68, 77
поиспреводњавати 77
возити (*-вести) 18, 29, 39
довести 18, 31
навозити се (дрва) 39
одвести 29, 62
одвозити 62, 72
поодвозити 72
повести 29
(возити се)
довести се 18, 27, 123, 125, 127
извести се 21, 27
одвести се 27, 126
превести се 27
воскати (дем.) 46, 47
довоскати 46
извоскати 47
навоскати се 46
војевати 243
вратити 55
враћати 55
вратити се 45
враћати се 45, 54, 298, 300
повраћати се 45
ако се узвраћају 54
врети (ври) 29
узаврети 29
вр(ије)ћи (врше) 20, 134
довријеђи 66, 126
довршавати 63
извр(ије)ћи 20, 26
овр(ије)ћи 134
врпољити се 37
узврпољити се 37, 70
узврпољивати се 70, 79
поузврпољивати се 79
(вртати)
превртати 61, 72, 117
испревртати 72
превртнути 61, 117
вртјети (врти) 41, 243
ако узврти 41
вршити (обављати посао)
довршити 129, 130
довршавати 66
завршити 124, 129, 130
извршити 129, 130, 137, 266, 268, 278
превршити 68
превршавати 68, 77
поиспревршавати 77
свршити 32, 120, 125, 126, 129, и д.
136, 137, 257, 268
вући (*-влачити) 7, 18, 21, 27, 29, 41
довући 18, 27, 161
извући 7, 21, 27, 161, 388
извлачити 7
поизвлачити 7
навући се (кồла̂) 39
одвући 27, 29, 62
одвлачити 62, 72
поодвлачити 72
повући 29
повлачити 65, 75, 83, 87
наповлачити се 83
поповлачити 75
ако усповлаче 87
пресвући 19, 27, 161
(свући); -се 64
свлачити 73; -се 64
посвлачити 73
ако узвуче 41
вуцнути 59
вуцкати (дем.) 46, 47, 48, 51, 60
довуцкати 46
извуцкати 47
надвуцкати 51
повуцкати 48
вуцнути 60

Газити 137
згазити 137
гакати (гаче) 42, 48, 52
одгакати 42, 48
разгакати се 52
гасити 288
погасити 288
ганути 57
гибати (гибље) 57
сагибати се 291
сагнути се 291
гладњети (гладни) 35
прегладњети 35
прегладњивати (прегладњује) 68, 77
поиспрегладњивати 77
глѐдати 65, 407 - гле́дати 407
пѐгледати 127, 250, 257. 407
погле́дати 407
прѐгледати 65, 319
прогле́дати 65
разгле́дати 407
глодати 59
глоднути 59

глоцкати (дем.) 46, 58
оглоцкати 46
глоцнути 58
гмизати (гмиже) 18, 21
догмизати 18
изгмизати 21
гнојити 34
прегнојити 34, 68
прегнојавати 68, 77
поиспрегнојавати 77
гњити 17
сагњити 17, 25
говорити 16
договорити 337
изговорити 16, 61, 80
изговарати 61, 71, 80, 81, 86
наизговарати се 80, 81
поизговарати 71, 80
ако узизговара 80
наговорити 64
наговарати 64
приговорити 61
приговарати 61, 81, 86
наприговарати се 81
ако усприговара 86
проговорити 65, 126
проговарати 65, 75, 81, 83, 87, 320
напроговарати се 81, 83
попроговарати 75
ако успроговара 87
говори - рече - каже 163
годиновати 97, 98
обгодижбити 98
гонити (гнати) 18, 21, 29, 63
догнати 18, 27
догонити 63
изгнати 21
нагнати 69
нагонити 69
одагнати 27, 29, 63
одгонити 63, 72
поодгонити 72
прегнати 27, 35, 68
прегонити 68, 77, 84
напрегонити се 84
поиспрегонити 77
горјети 113, 243, 263
догорјети 301
догоријевати 301
изгорјети 263
прогоријевати 243
горопадити се 37
разгоропадити се 37, 69
разгоропађивати се 69, 79
поразгоропађивати се 79
градити 7, 11, 12, 30, 38, 251, 269, 276, 278, 279, 372, 379
доградити 12, 30, 31, 66, 172
дограђивати 66, 75, 83, 87
надограђивати се 83
подограђивати 75
ако уздограђују 87
наградити се (куће) 38, 105
разградити 276
разграђивати 276
саградити — (passim)
саграђивати - посаграђивати 111
градити - начинити 90
грепсти (гребе) 59
гребнути 59
грепкати (дем.) 46
нагрепкати 46
погрепкати 46
гријати 21; -се 21, 26
прегријати 34, 68
прегријавати 68, 77
поиспрегријавати 77
угријати 21, 22, 26; -се 21, 26
гристи (гризе) 38, 59
нагристи се 38, 70
нагризати се 70
грицнути 59
грицкати (дем.) 46
изгрицкати 46
(грлити) - загрлити 273
грмјети 28, 116, 243
загрмјети 28
грунути 243
гудјети (гуди) 262
гукати (гуче) 12, 42, 51, 52, 56, 63
надгукати 51
одгукати 42, 48
прогукати 47
разгукати се 52
гукнути 12, 43, 56, 63, 67
гурати 44, 45, 48, 49, 50, 57
догурати 44, 49
изгурати 47
нагурати 45; -се 53
одгурати 48
погурати 48, 50
прегурати 50
гурнути 57
гуцкати (дем.) 46, 58
погуцкати 46
гуцнути 58

Дановати (данује) 97
преданити 97
дати 40, 56, 153, 160, 175, 176, 249, 257, 382
не дати 175, 176
не дадне 176
предати 117, 121, 122
давати 56, 153
надавати 40

диванити 32, 33, 37
задиванити се 37
издиванити се 33
подиванити 32, 33
дигнути (дићи) 7, 55, 58, **158, 159**, 256, 258, 283, 284, 303, 320, **249**
подигнути 349
придигнути 349
уздигнути 349
дизати (диже) 45, 55, 58, 256, **258**
подизати 45
дихати (дише) 43, 52
оддихати 43
уздихати се 52
дахнути 57
уздахнути 240
дјети (дене) 160
доручковати 91
дречати (дречи) 42, 48, 52, **56**
оддречати 42, 48
раздречати се 52
дрекнути 56
(држати (држи); -се)
задржати се 9, 97
задржавати се 97
придржати 66
придржавати 66
дријемати 59, 97, 99, 100
задријемати 99, 257
предријемати 97
раздријемати се 100
дремнути 59
дријети (дере) 16, 25
одријети 16, 25
продријети 190; продрем **309**
дробити 17, 25, 34
предробити 34
удробити 17, 25
дубити 97, 98, 99
задубити се 99
обдубити 98
предубити 97
раздубити се 100
духати (душе) - ду(х)нути 58

Егленисати (егленише) 32
поегленисати 32

(Ждријети) - ждерете 190
прождријети 190, 309
ждерем - ждерати 309
жедњети (жедни) 35
прежедњети 35, 68
прежедњивати 68, 77
поиспрежедњивати 77
жељети (жели) 99, 100
нажељети се 100
ако узжели 99

женити се 269
жети (жње, жање) 17, 31, 39
дожети 31, 66, 126, **127**
дожињати 66, 126
нажети 17, -се 39
пожети 17, 25, 122, 134, 135, 170, 171, 388
ужети 17, 103, 134, 135
живјети (живи) 97, 98, 99, 100, 354
доживјети 382
наживјети се 100
оживјети 379; оживљавати 379
да поживи 98
проживјети 97, 123
разживјети се 100
ако узживи 99
жмирити 97, 98, 99
зажмирити 100
нажмирити се 100
наджмирити 99
пожмирити 98
прежмирити 97
жмиркати се 33
пожмиркати се 33
жутјети 21, 100
пожутјети 21, 26, 100, 243

Забавити се 9
зборити 268
звати (зове) 59
дозвати - дозивати (дозивље) 307
зивнути 59
зивкати (дем.) 47, 58
дозивкати 47
зивнути 58
звечати (звечи) 28, 42, 57
зазвечати 28
одзвечати 42, 48
звекнути 57, 127
звецкати (dem.) 45, 48-51, 54, 57
дозвецкати 49
зазвецкати 48
назвецкати се 53
надзвецкати 51
одзвецкати 45
позвецкати 49
призвецкати 50
ако узвецка 54
звецнути 57, 60
звиждати (звижди) 12, 42
одзвиждати 29, 42
позвиждати 12, 60, 66, 67
позвиждавати 66, 76, 81, 84, 88
напозвиждавати се 81, 84
попозвиждавати 76
ако успозвиждавају 88
звижнути 57, 59, 60

звиждукати (dem.) 45, 48, 49, 51, 53, 54, 57
дозвиждукати 49
заазвиждукати 48
назвиждукати се 53
надзвиждукати 51
одзвиждукати 54
позвиждукати 49
ако узвиждука 54
звиждукнути 57
зврцкати - зврцнути 58
зезати 43, 52, 57
одзезати 43
уззезати се 52
звзнути 57
зе́јати се 33, 39
назе́јати се 39
позе́јати се 33
зеленеети се 100
позеленеети 100
зепсти (зебе) 35
презепсти 35
зидати 16
озидати 16
зијевати 43, 52, 57
одзијевати 43, 44
уззијевати се 52
зијевнути 44, 57, 159
зимовати 97, 98, 99, 100
назимовати се 100
позимовати 98
презимити 97, 257, 258
ако уззимује 99
(знати)
познати - познавати 64, 237
зобати (зобље) 17, 59
позобати 17, 25
зобнути 59
зопкати (dem.) 46
позопкати 46
зрети (бивати зрео) 35
презрети 35
(зујати) - зазујати 250

Играти; -се 36
заиграти 126; -се 297
позаигравати се 297
надиграти 36, 69
надигравати 69, 78, 85, 89
нанадигравати се 85
понадигравати 78
ако узнадигравају 89
одиграти 63
одигравати 63
поиграти 67, 258
поигравати 67
поиграти се 33
поигравати се 76, 84, 88
напоигравати се 84
поиспоигравати се 76
ако се успоигравају 88
разиграти се 38, 70, 126
разигравати се 70, 79, 85, 89
наразигравати се 85
поразигравати се 79
ако се узразигравају 89
(имати од *јети)
отети (отме) 64
отимати 64, 74
поотимати 74
узети (узме) 30, 64, 65
узимати 64, 65, 74, 75
поузимати 74, 75
искати - добити 90, 161, 162
заискати 257
изувати 73
поизувати 73
изувати се 64
изути се 64
ићи (иде) — (*лазити) 13, 15, 18, 21, 22 27, 29, 31, 33, 39, 41, 245
доћи — (passim)
долазити 90, 245
изићи 21, 22, 27, 28, 90
излазити 90
наћи 347
наићи се 39
(обићи)
обилазити 168, 347
отићи 19, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 36, 90, 105, 125, 148, 257
одлазити 90, 125, 245
поићи 33
поћи 29, 90, 105, 126, 160, 249, 250, 259, 260, 347
полазити 90, 160, 266
прићи 9, 11, 19, 26, 27, 105, 110, 123, 151, 170, 171, 249, 347, 348
прелазити 151
прићи 21, 27, 347
проћи 21, 22, 27, 123, 124, 298, 257
пролазити 22, 74
попролазити 74
ући 21, 27, 298, 347
ако узиде 41

Јáрити се 37
разјарити се 37, 79
разјаривати се 79, 85
наразјаривати се 85
поразјаривати се 79
јаукати 43
одјаукати 43
јаукнути 127
јахати (јаше) 18, 21, 29, 270, јашити 123
дојахати 18, 125; дојашити 123

изјахати 21
одјахати 29, 126
јачати се 36
дојачати (кому) 36
једрити 18, 21, 29
доједрити 18
изједрити 21
одједрити 29, 126
јéњати (јéњâ) 160
јењавати 160
јести (једе, иje) 17, 25, 34, 68, 253, 269,
најести се 70
најéдати се 70
појести 17, 25, 105, 253
прејести се 34, 68
прèједати се 68, 77, 84, 88
напраједати се 84
поиспреједати се 77
ако се успреједају 88
ујести 267, 276, 282, 294
јецати 42, 48, 52, 57
одјецати 42, 48
разјецати се 52
јекнути 57
јуначити се 36
надјуначити (кога) 36
јурити (кога) 18, 29
дојурити 18
одјурити 29, 126

Казати (каже) 91, 163
казивати (казује) 163
камкати 125
докамкати 125
(канџијати)
(доканџијати)
доканџијавати 78
подоканџијавати 78
капати (капље) 18 45, 52, 56
искапати 18, 45
ускапати се 52
ка(п)нути 45, 56
картати се 32
покартати се 32
касати 18, 21, 29, 59, 60
докасати 18, 125
искасати 21
откасати 29, 126
каснути 59
каскати (дем.) 60
квасити се 37
раскавасити се 37
кврцати 127
кврцнути 127
кимати 43, 52, 57
откимати 43
ускимати се 52
кимнути 57
кипјети (кипи) 18, 27
искипјети 18, 27
кихати (кише) 43, 52, 57
откихати 43
ускихати се 52
кихнути 57
класати 159
клати (коље) 31, 190, 404
доклати 31
заклати 404
клати се 36
доклати (кому) 36
клатити се 125
доклатити се 125
клепетати 243
клети (куне) 41, 237; кунем се 223-225
уклети 41, 237
клепати 44, 163 - покленати 44
клечати (клечи) 55, 97, 98, 99, 163
опклечати 98
преклечати 97
расклечати се 99
клекнути 55, 99, 163, 321
клисати се 33
поклисати се 33
кључкати (дем.) 47, 58
проклључкати 47
кључнути 58
ковати (кује) 20, 25, 28, 38 40, 179
наковати се 38
сковати 20, 25, 28
ако ускује 40
ко́зати се 32, 41
поко́зати се 32
ако се ускоза 41
кокодакати (кокодаче) 37
раскокодакати се 37, 126
комињати 17, 25
искомињати 17, 25
накомињати 17
копати 12, 32, 41, 59, 103, 105
закопати 240
ископати 105
накопати се 12
покопати 32
ускопати 103
ако ускопа 41
копнути 59
копкати (дем.) 46
накопкати 46
ускопкати 46
корачати 47, 48, 50, 56
докорачати 48
закорачати 47
откорачати 48
покорачати 50
корачити 56
(корити)
покорити 69

покоравати 69, 71, 78, 85, 89
напокоравати се 85
поиспокоравати 78
ако успокорава 89
косити 17, 25, 26, 31, 59, 104
докосити 26, 31, 66
докашати 66
накосити 17
откосити 26
покосити 17, 25, 26, 136, 388
укосити 17, 25, 136
коснути 59
коскати (дем.) 46, 51
накоскати 46
наткоскати 51
покоскати 46
котрљати 29; -се 30
откотрљати 29; -се 30
красти (краде) 185
украсти 185
крекетати (крекеће) 28
закрекетати 28
кретати (креће) 58, 160
кренути 58, 160
окренути 30
(кретати се)
окретати се 168
окренути се 168
кривати се 33, 39
накривати се 39
покривати се 33
крије̏пити се 20, 26
окријепити се 20, 26
крпити 39
накрпити се 39
крчити 17, 25
искрчити 17, 25
кошити 21
прекршити 21
кукати 297
закукати 297
кукурикати (кукуриче) 42, 48, 52, 56
откукурикати 42, 48
раскукурикати се 52
кукурикнути 56
купати се 33
прокупати се 33
купити 17, 38, 256
накупити 17
накупити се 38
покупити 17, 25
скупити 62, 306
скупљати 62
куповати (купује) 44, 55, 159, 178
накуповати 44
покуповати 44
ку́пити 55, 159, 178, 238
куцати 42, 43, 57, 291
откуцати 42, 43
куцнути 43, 57, 291

Лазнути 257, 258
лајати (лаје) 28, 57
залајати 28
(надлајати)
надлајавати 77, 85, 88
нанадлајавати се 85
понадлајавати 77
ако узнадлајавају 88
ланути 57
лежати (лежи) 6, 7, 8, 97 д., 110, 122, 163, 173, 175
надлежати 99
належати се 100
одлежати 98
полежати 98
прележати 11, 97, 98, 105, 110, 145, 168, 173, 175
разлежати се 100
ако узлежи 99
лет̀јети (лети) 29, 38, 39, 41, 59, 243, 270
лијетати 243
долетјети 125
залетјети се 29, 65
залијетати се 65, 83, 87
назалијетати се 83
ако се узалијећу 87
налетјети се 39
одлетјети 29, 63, 126
одлијетати 63, 72
поодлијетати 72
полетјети 29, 65, 126, 249, 270
полијетати 65, 75, 83, 87
наполијетати се 83
пополијетати 75
ако узполијећу 87
узлетјети се 38
ако узлети 41
летнути 59
летктати (дем.) 46, 47, 48, 51
долетктати 46
узлетктати 47
надлетктати 51
полетктати 48
лећи в. лијегати
лизати (лиже) 44, 57
полизати 44
лизнути 44, 57
лискати (дем.) 58
лизнути 58
лицкати (дем.) 46
полицкати 46
лијати 31
долијати 31, 66
долијавати 66

лијегати (лијеже) 6, 44, 127, 163
полијегати 44
лећи (легне) 6, 9, 55, 67, 99, 122, 127, 160, 163; лѐже 183, 186, 248, 321
прилећи 67, 262
прилијегати 262
лијечити 20, 26
излијечити 20, 26
листати 159, 284
лити 18, 19, 20, 27, 31, 35, 40, 59
долити 31
ливати 59
долијевати 76, 84, 87
надолијевати се 84
подолијевати 76
ако уздолијевају 87
излити 18, 27, 63
излијевати 63, 73, 82, 86
наизлијевати се 82
поизлијевати се 82
ако узизлијева 86
налити 18, 20, 27
прелити 19, 35, 68, 105
прелијевати 68, 77
поиспрелијевати 77
салити 20
улити 18, 20, 27, 105
љевнути 59
љевкати (дем.) 46, 58
изљевкати 46
љевнути 58
ловити - уловити 13, 15, 44, 162, 173
лупати 42, 52, 57
одлупати 42, 48
узлупати се 52

Љетовати (љетује) 97, 98
пољетовати 98
љубити 59
пољубити 273
љубнути 59
љупкати (дем.) 47, 49, 58
дољупкати 49
изљупкати 47
љубнути 58

Мамити 18, 29
домамити 18
одмамити 29
манути 257
махати (маше) 43, 52, 57
одмахати 43
узмахати се 52
махнути 57
мѐсти (мѐтѐ) 20, 38, 40
измести 20
намести се 38
ако узмете 40

(метати)
одметати (кому) 69, 78
поодметати 78
одметнути 69
преметати 72
испреметати 72
мигати 43, 52, 57
одмигати 43
узмигати се 52
мигнути 57, 249
мијесити 20, 40, 171
намијесити 40
умијесити 20, 24, 171, 257
миловати (милује) 39
намиловати се 39
мирити 33
примирити 33
примирити се 66, 67
примиривати се 66, 67, 84, 88
напримиривати се 84
поиспремиривати се 76
ако се успримирују 88
умирити се 67
умиривати се 67
узнемирити се 37, 70
узнемиривати се 70, 79
поузнемиравати се 79
мировати (мирује) 97, 98, 100
одмировати 98
премировати 97
умирити се 100
мирисати (мирише) 28
замирисати 28
мислити 37
замислити се 37
замишљавати се 79, 85, 89
назамишљавати се 85
позамишљавати се 79
ако се узамишљавају 89
размислити 64
размишљати 64, 74
поразмишљати 74
(мити)
умити 74
умивати 74
поумивати 74
умити се 64
умивати се 64
мицати (миче) 45, 243
помицати 45
макнути (маһи) 55, 243; мàче 183, 186
мишати се 32
помишати се 32
мљети (меље) 29, 41, 190
промљети 29
ако узмеље 41
модрити се 100
помодрити 100

молити 41, 161, 237
замолити 13, 162, 263, 278
замољавати 278
измолити 41, 161, 162, 173
умолити 41, 237
морати 99, 100
наморати се 100
ако узмора 99
приморати 69
приморавати 69, 71
морити се 35
преморити се 35
мотати 39, 137
намотати се 39
смотати 137
моћи 99; мо̀же, не мо̀же 186
узможе 99
не моћи 33; изнемоћи 100
помоћи - помагати 176
(мочити)
умочити 61
умакати (умаче) 61
мрвити 17, 137
узмрвити 17, 25
намрвити 17
смрвити 137
мријети (мре) 360, 380
умријети 165, 273, 277, 306, 360, 380
умирати 190, 273, 360, 380
мувати се 37
узмуваши се 37, 70
узмуваватн се 70, 79
поузмуваватн се 79
му́кати (муче) 52, 56
размукати се 52
мукнути 56
му́сти (му́зе̂) 17, 21
измусти 61, 347
измузати 61, 72, 82, 347
наизмузати се 82
поизмузати 72, 347
помусти 21, 26
умусти 17
мучати (мучи) 29, 97, 98, 100
замучати 29
одмучати 98
премучати 97
размучати се 100
(мучити) мучих 199

На̀дити 34
пренадити 34, 68
пренађивати 68, 77
поиспренађивати 77
надмудрити 69
надмудривати 69, 70
понадмудривати 70
налазити се 109
настати 168
носити (и *нести - нијети) 18, 21, 29, 33, 35, 39, 41, 59
донијети 18, 27, 31, 158, 257, 337, 371, 405, 408
доносити 371, 405, 408
изнијети 21, 27, 64
износити 64
нанијети (воде) 40
наносити се (главе) 39
однијети 19, 27, 29, 62, 63, 257
односити 62, 72
поодносити 72
понијети 29, 33
пренијети 19, 27, 35, 68, 262, 337
преносити 68, 77, 84, 88, 262, 337
напреносити се 84
поиспреносити 77
ако успреносе 88
приносити 262
проиијети 19, 65; пронесе (кока) 28
проносити 65
ако узноси 41
носнути 59
носкати (дем.) 46, 47
доноскати 46
износкати 47
наноскати 46
но́сати 56, 262
ноћити - ноћивати 97, 243
преноћити 97, 256, 257, 258

Обарати
оборити 69
пообарати 78
облачити 73; облачити се 64
пооблачити 73; обући се 64
обувати 73, 74, 81, 82, 86
наобувати се 81, 82
пообувати 73, 74
ако узобува 86
обувати се 64; обути се 64, 81
опоравити се 124
орати (оре) — (passim)
доорати 31, 66
дооравати 66, 75, 83, 87
надооравати се 83
подооравати 75
ако уздооравају 87
заорати 146
поорати 32, 33, 60
преорати 348
узорати 8, 9, 11, 13, 15, 17, 23, 25, 27, 102, 103, 119, 120, 130, 143 д., 161, 169, 356, 389, 390, 393
ако узоре 41
орнути 44, 59, 66, 144
оркати (дем.) 46

узоркати 46
орнути 60
остављати в. стављати
отварати - отворити 64, 65, 237
отимати в. имати

Павечерковати 91
падати 6, 45, 263, 273
нападати 45
попадати 45
пасти (падне) 6, 55, 58, 158 д., 263, 266, 268, 273, 283, 284, 303, 319, 382
палити 21, 137
распалити се 69
распаљивати се 69, 79
спалити 137
упалити 21
паприти 34
препаприти 34
па́сти (па́се) 17
попасти 17, 25
пењати (пење) - припети (припне) 190
перушати 31, 32, 117, 151, 152
доперушати 31, 66
доперушавати 66
оперушати 117, 151, 152
поперушати 32
пећи (пече) 12, 15, 16, 26, 28, 31, 34, 39, 41, 67, 68, 171; пе̏че 183
допећи 31
испећи 12, 13, 15, 16, 23, 26, 28, 105, 171, 257, 258
напећи се 39
препећи 12, 15, 34, 67, 68
препјецати 67, 68, 77, 84, 88
напрепјецати се 84
поиспрепјецати 77
ако успрепјечу 88
ако успече 41
пећи се 20, 22
испећи се 20, 22, 26
пиљкати се 32
попиљкати се 32
писати (пише) 13, 16, 38, 40, 103, 104, 117, 121, 136, 138 139, 161, 163, 164, 171, 243, 280
написати 16, 103, 120 д., 128, 132, 133, 136, 138, 139, 140, 161, 171
написати се 38, 306
преписати 61, 249
преписивати 61, 72
испреписивати 72
ако успише 13, 40, 105, 362
пише - написа - што пише 164
(питати)
испитати 61
испитивати 61, 72
поиспитивати 72
пити 17, 31, 41, 269, 388
испити 376 — испијати 376
напити се 70
напијати се 70
попити 17, 25, 388
препити 34, 37, 68
препијати 68, 77
поиспрепијати 77
пропити се 126
ако успије 41
пиштати (пишти) 28, 57
пропиштати 28
писнути 57
пјевати 12, 15, 38, 268
допјевати 13, 15, 32, 40, 105, 125, 163
запјевати 12, 13, 15, 28, 30, 32, 40, 105, 126, 163, 172, 268, 279, 296, 404
запијевати 268, 296
напјевати се 13, 15, 38, 40, 126, 173
натпијевати 68, 77
понатпијевати 77
натпјевавати 68
отпјевати 16, 29, 32, 33, 36, 37
попјевати 13, 15, 32, 33, 36, 105, 172
препјевати 13, 34, 36, 37, 67, 172
препјевавати 67, 76, 84, 88
напрепјевавати се 84
поиспрепјевавати 76
ако успрепјевавају 88
пропјевати 28, 35, 37, 108, 127, 319, 320
распјевати се 12, 13, 15, 37, 40, 105, 126, 163, 172
ако успјева 15, 173
плавити се - поплавити 100
плакати 28, 32, 37, 40, 243, 268
заплакати 28, 243, 249
поплакати 32
расплакати се 37
ако усплаче 40
плаћати 12, 13, 14, 44, 52, 53, 55
поплаћати 12, 14, 44
усплаћати се 52
ако усплаћа 53
платити 12, 13, 14, 55
(плашити се)
уплашити се 294
поплашити се 282, 294
плести (плете) 5, 11, 13, 14, 16, 24, 30, 38, 40, 59, 70, 101, 103, 104, 168, 270, 303, 307; пле̏те 186
доплести 30
наплести 40; -се 38, 70
оплести 5, 270
расплести 12, 13, 14, 61, 62, 71, 240
расплетати 12, 13, 14, 61, 62, 71, 72, 82, 86, 240
нарасплетати се 12, 13, 14, 71, 82
порасплетати 12, 13, 14, 71, 72

ако узрасплеће 12, 13, 14, 71, 86
ако усплете 40
пливати 7, 18, 19, 21, 29, 41, 91, 102, 103, 116, 117, 152, 153, 250, 291, 347
допливати 7, 18, 27, 348
испливати 21, 27
отпливати 27, 29
препливати 19, 27, 116, 153, 165, 347, 348
ако усплива 41
пљети (плијеве) 38
напљети се 38
пљувати (пљује) 44, 48, 52
запљувати 48
напљувати 44
попљувати 44
узпљувати се 52
пљускати 45, 47
испљускати 45, 47
пљуснути 45
побиједити 69
побјеђивати 69, 71, 78
поиспобјеђивати 78
повалити - поваљивати 69
поновити - понављати 299, 300
помалити се - помаљати се 62
постити 269
правдати се 35
доправдати 35, 68
доправдавати 68, 77
подоправдавати 77
правити - направити 16
прати (пере) 20, 26, 32, 59, 67, 134, 149, 161, 190, 254, 308
опрати 20, 26, 134, 161, 254, 267
пропрати 32, 66
проперавати 66, 76, 84, 88
напроперавати се 84
поиспроперавати 76
ако успроперава 88
пернути 59
перкати (дем.) 46
оперкати 46
(превалити)
преваљивати 127, 296
поиспреваљивати 127, 154, 296
прести (преде) 16, 25, 38, 40, 41, 112, 113, 114, 118; пр̑еде 186
напрести се 38
опрести 16, 25, 112, 118
(препрести)
препредати 81, 86
напрепредати се 81
ако успрепреда 86
пржити 21, 41
попржити 21, 26
ако успржи 41
приложити - прилагати 262
просити 42, 161, 162
запросити 162
испросити 161, 162, 257, 258
напросити 42
прскати - прснути 127
пружати се 60
пружекнути се (аугм.) 60
прхати (прш̑е) 44, 47, 48, 50, 51, 52, 58
допрхати 44
запрхати 48
испрхати 47
натпрхати 51
отпрхати 48
попрхати 50
препрхати 50
успрхати се 52
пр(х)нути 58
пузати (пуже) 18, 21, 41, 59
испузати 21
отпузати 126
ако успуза 59
пузнути 59
пу́зити (пу́зи) 60
(пунити)
допунити 66
допуњавати 66
испунити 133
напунити 319
напуњавати 320
пустити - пуштати 368
путовати (путује) 18, 39, 41, 116
допутовати 18
напутовати се 39
пропутовати 123
ако успутује 41
пухати (пуше) - пу(х)нути 57, 58
пуцати 52
успуцати се 52
пукнути 55, 116, 127, 160, 177, 257, 364

Радити 280, 282, 298
израдити 249
урадити 298
рађати 55
родити 55
развалити 61
разваљивати 61, 72
поразваљивати 72
расти 7
рачунати 17 - израчунати 17, 25
рвати се (рве се) 36
дорвати (кому) 36
дорвавати 78
подорвавати 78
режати (режи) 42, 48, 52, 56
одрежати 42, 48
разрежати се 52
регнути 56

резати (реже) 17, 21, 119
изрезати 17, 25
одрезати 119
пререзати 21
рецкати (дем.) 46, 58
изрецкати 46
рецнути 58
ресати 159
рећи (рече, рекне) 160, 250, 257; рѐче 168; рекох - рече 310
рзати (рже) 28
дорзати 125
зарзати 28
рикати (риче) 28, 42, 47, 52
дорикати 125
зарикати 28
одрикати 42, 48
прорикати 47
разрикати се 52
рикнути 56
(робити)
заробити 69
заробљавати 69, 71, 78
позаробљавати 78
рудјети (руди) - заруд'ети 29
румењети се - порумењети 100
ручати 91, 269, 304

Садити - посадити 17, 25
(сапети)
сапињати 64, 74
посапињати 74
саставити - састављати 61
сахнути 238
свијетлити 102
свирати 16, 28, 29, 42, 47, 49, 50, 52, 53, 57, 59, 102
досвирати 49
засвирати 28, 47
одсвирати 16, 42, 48; одсвирити 29
насвирати се 53
посвирати 49
пресвирати 50
разсвирати се 52
свирнути 57, 59
свиркати (дем.) 45, 48, 49, 50, 53, 54
досвиркати 49
засвиркати 48
насвиркати се 53
отсвиркати 45
посвиркати 49
пресвиркати 50
ако усвирка 54
свитати 55 - свануги 55, 159
сељити се 29
одселити се 29
сијати (сије) 17
посијати 17, 25, 105, 122, 123
сијевати 43, 52, 57, 291
одсијевати 43
усијевати се 52
сијевнути 145, 291
синути 57, 119, 120, 127, 158, 175, 283, 284, 377
(силити)
присилити 69
присиљавати 69, 71, 78
поприсиљавати 78
сипати (усути)
досути 31
досипати 76, 84, 87
надосипати 84
подосипати 76
ако уздосипа 87
изасути 18, 27, 63
изасипати 63, 73, 82
наизасипати се 82
поизасипати 73
насути 18, 20, 27
пресути 35, 68
пресипати 68, 77
поиспресипати 77
усути 18, 27, 35
сипнути 59
сипкати (дем.) 46, 60
исипкати 46
сирити - усирити 20
ситнити 34
преситнити 34, 68
преситњавати 68, 77
поиспреситњавати 77
сјати 102, 111, 119, 120, 377
сједати 44, 45, 273, 289, 318
посједати 44, 258
сјести (сједе) 9, 55, 99, 160, 163, 177, 257, 318, 344; сѐде 186, 321
сједати - сјести - сједјети 163, 263, 273
сједјети (сједи) 97, 99, 160, 163, 263, 343
опсједјети 98
посједјети 105, 258, 376, 380
пресједјети 97
усједјети се 100
сјећи (сијече) 6, 7, 17, 38, 59, 355
насјећи 17, 376
насјећи се 38
посјећи 127, 376
пресјећи 6, 91, 116, 121, 122, 124, 127, 131, 132, 148, 153, 154, 156, 157, 242, 288, 355
пресијецати 6, 7, 116, 121, 122, 147, 156, 157, 242, 292, 355
испресијецати 6
поиспресијецкати 7, 156
сасјећи 17, 25

сјецкати (дем.) 46, 51, 58, 59, 60, 291
надсјецкати 51
засјецкати 46
сјећнути 58, 59, 60, 291
скакати (скаче) 29, 33, 44, 47, 48, 51, 52, 56, 176, 291
доскакати 44
заскакати 48
искакати 47
надскакати 51
отскакати 29, 48
поскакати 50, 257, 258
прескакати 104, 288, 289
испрескакати 256
проскакати се 33
ускакати се 52, 238
скочити 56, 153, 176, 256, 291
скокнути 257, 258
скитати се 18, 29
доскитати се 18
одскитати се 29, 63
одскитавати се 63, 72
поодскитавати се 72
скичати (скичи) 28, 42, 52, 56
доскичати 125
заскичати 28
одскичати 42, 48
ускичати се 52
скикнути 56
слáгати (слâжē) 61
сложити 61
смрдјети (смрди) 28
засмрдјети 28
солити 34
пресолити 34, 68
пресољавати 68, 77
поиспресољавати 77
спавати 7, 97, 98, 99, 100, 143, 154, 272
доспавати 98
заспати 99
надспавати 99
поспавати 98
преспавати 7
распавати се 100
ако узспава 99
сркати (срче) 44, 57
посркати 44
сркнути 44, 57
стàјати (стòји) 97, 163, 243
опстајати 98
престајати 97
стàјати(стäје) 45, 56, 163
постајати 45
стàјати - стати - стàјати 163
стати (стане) 56, 99, 127, 160, 163, 243, 249, 257, 272
остати 9, 10, 23, 33, 97, 123, 124, 139, 145, 173, 175
остајати 97
ставити 56
оставити 183
раставити 64
(уставити)
зауставити 160
заустављати 160
стављати 45, 56
остављати 183
постављати 64, 74
растављати 64, 74
порастављати 74
старити (стари) 20, 35
остарити 20, 26
престарити 35
стварати 63, 73, 82, 86, 138
настварати се 82
постварати 73
ако уствара 86
створити 63
стизати (стиже) 45, 50, 51, 56
постизати 45
престизати 50, 51, 69
престизавати 69, 78
поиспрестизавати 78
стигнути (стиђи) 56
престигнути 69
стерати (-стријети) 21, 62, 309
простријети 62, 26, 62
простирати 62, 72
произстирати 72
стјецати (стјече) - стећи 61
стрићи (стриже) 16
острићи 16, 25
стрицкати (дем.) 46, 58
истрицкати 46
настрицкати 46
стрицнути 58
стругати (струже) 43, 44, 48, 49, 50, 57
достругати 49
застругати 48
надстругати 51
остругати 43
постругати 50
простругати 50
стругнути 44, 57
ступати 44, 47, 56
доступати 44
иступати 47
ступити 56
сунчати се 103, 116

Такнути 56; тàче 183
тањити 34
претањити 34, 68
претањивати 66, 77
поиспретањивати 77
тéже 186

телити се 20
отелити се 20, 26
тећи (тече) 18, 108, 273
дотећи 228
истећи 18, 19, 27
потећи 273
претећи 36, 69
претјецати 69, 78, 85
напретјецати се 85
поиспретјецати 78
утећи 183, 190
утјецати 190
тицати (тиче) - такнути 56
тјерати 18, 21, 29, 35
дотјерати 18
истјерати 21
отјерати 29
претјерати 35, 68
претјеравати 68, 77
поиспретјеравати 77
ткати 16, 30, 38, 40
доткати 30, 66
доткавати 66
наткати се 38
откати 16
ако устка 40
товарити 35
претоварити 35, 68
претоваривати 68, 77
поиспретоваривати 77
тонути (тоне) 39
натонути се 39
торокати 37
расторокати се 37, 69
расторокавати се 69, 78, 85
нарасторокавати се 85
порасторокавати се 78
точити 18, 35
источити 18, 27, 63
истакати 63, 73, 82
наистакати се 82
поистакати 73
наточити 18, 20, 27, 273
натакати 273
преточити 19, 35, 68
претакати 68, 77
поиспретакати 77
уточити 18, 20, 27
тражити - наћи 12, 13, 14, 90, 161, 162
потражити 162
претражити 162
тргнути 249
трговати 41
ако устргује 41
тренути 158, 175, 238, 390
трести (тресе) 17, 59; трêсе 186
истресати 72
поистресати 72
потрести 60
растрести 61
растресати 61, 72
порастресати 72
утрести 17, 25
треснути 59, 60
трескати (дем.) 46, 48, 49, 51, 53, 54, 58
дотрескати 49
затрескати 48
натрескати се 53
отрескати 46
потрескати 50
претрескати 51
ако устреска 54
треснути 58
трнути 21
утрнути 21, 26
трпати 35, 148
истрпати 61
истрпавати 61, 72
поистрпавати 72
натрпати 148
претрпати 35, 68
претрпавати 68, 77
поиспретрпавати 77
трти (таре) 34, 38, 59
натрти се 38
отрти 61
отирати 61, 72
поизатирати 72
претрти 34, 68
претирати 68, 77
поиспретирати 77
тарнути 59
таркати (дем.) 46
отаркати 46
трунити се 18
иструнити се 18, 27
трчати (трчи) 18, 21, 29, 41, 59
дотрчати 18, 27, 125, 127
дотрчавати 76, 82, 84, 87
надотрчавати се 82, 84
подотрчавати 46
затрчати се 65
затрчавати се 65, 75, 83, 87
назатрчавати се 83
позатрчавати се 75
ако се уззатрчавају 85
истрчати 21, 27
истрчавати 74
наистрчавати се 82
поистрчавати 74
ако узистрчава 87
отрчати 27, 29, 63, 126
отрчавати 63, 72, 75, 82, 83, 86, 87
наотрчавати се 82, 83
поотрчавати 72, 75
ако узотрчавају 86, 87

потрчати 29, 65, 126
потрчавати 65
претрчати 27
претрчавати 73, 82
напретрчавати се 82
попретрчавати 73
притрчавати 74, 83
напритрчавати се 83
попритрчавати 74
ако устрчи 41
устрчати се 70
устрчавати се 70, 79, 85
наустрчавати се 85
поустрчавати се 79
утрчавати 74, 83
наутрчавати се 83
поутрчавати 74
трчкати (дем.) 46, 47, 48, 60
дотрчкати 46
истрчкати 47
потрчкати 48
турати 44, 45, 47, 48, 50, 57
дотурати 44
истурати 47
натурати 45
отурати 48
потурати 48, 50
претурати 50
турити 57
турнути 57
тутњети (тутњи) 28
затутњети 28
туђи (туче) 16, 17, 31, 34, 41, 59
дотуђи 31
натуђи 17
отуђи 16, 25
претуђи 34
стуђи 17, 25
ако устуче 41

Ћубити 97
пређубити 97
ћутити
заћутити 100
опћутити 98
пређутити 97
ћушкати 47, 57
ишћушкати 47
ћушнути 57

Ускрсовати 97
учити 17, 31, 34, 134
доучити 31
научити 17, 25, 134
преучити 34, 68
преучавати 68, 77
поиспреучавати 77

(Хвалити) - похвалити 275
хватати 21, 41
ухватити 21, 26, 41
ходати 331 - ходити 282, 295, 327
заходити 326, 327
хранити 33
прихранити 33
прихрањивати 84
наприхрањивати се 84
прихрањивати се 76, 88
поисприхрањивати се 76
ако се усприхрањују 88
хтјети (хоће) 100; хтједе - нѐ хтједе 186

Цвјетати 159, 284
цврчати (цврчи) 43, 57
отцврчати 43
цвркнути 57
цијепати 17, 59
нацијепати 17
цједнути 59
цичати (цичи) 28
зацичати 28
црвењети се (црвени се) 100
поцрвењети 100
црњети се (*црни се*) 100
поцрњети 100
цурити 18
исцурити 18, 27
нацурити 18, 27

(-чети)
зачети 30, 65
зачињати 65, 75
позачињати 75
почети 30, 65, 124, 126, 190
почињати 65, 75, 83, 190
напочињавати се 83
попочињати 75
причѐти 30, 65
причињати 65, 75
попричињати 75
(чешљати) - почешљати 134
чијати 32, 166
дочијати 66
дочијавати 66
ишчијати 166
почијати 32
чинити 10
зачинити 64
зачињати 64, 73, 81, 86
назачињати се 81
позачињати 73
ако уззачиња 86
начинити 10, 110, 134
потчинити 69
потчињавати 69
учинити 298, 306

читати 31, 39, 103, 262
дочитати 31, 66
дочитавати 66, 75, 83, 87
надочитавати се 83
подочитавати 75
ако уздочитавају 87
начитати се 39
почитати 302
прочитати 132, 249, 262, 298, 302, 306
чупати 17, 41
почупати 17, 25
учупати 17
ако ушчупа 41
чути 91, 159, 160
чучати (чучи) 97, 98, 99, 100, 163
опчучати 98
пречучати 97
расчучати се 100
чучнути 99, 163
чучавати 44, 55
почучавати 44
чучнути 55
чучавати - чучнути - чучати 163

Шакати се 32
пошакати 32
шалити се 32
пошалити се 32
шарењети се (шарени се) 100
пошарењети 100
шепати 18, 21
дошепати 18
ишепати 21
шетати (шеће) 18, 21
дошетати 18
дошетавати 82
надошетавати се 82
ишетати 21
отшетавати 72, 82
наотшетавати се 82
поотшетавати 72
(прешетавати се)
напрешетавати се 82
попрешетавати се 82
шибати 47, 57
ишибати 47
шибнути 57
шиљити 34
прешиљити 34, 68
прешиљивати 68, 77
поиспрешиљивати 77
(ширити)
(проширити)
проширивати 72
поиспроширивати 72
шити 38, 133
нашити се 38
пришити 61
пришивати 61, 72
попришивати 72
сашити 133
(шкапати)
прошкапати 160
штипнути 58
штипнути 59
штипкати (дем.) 47, 58
иштипкати 47
штипнути 58
штуцати се (кому) 43, 52, 57
отштуцати се 43
усштуцати се 52
штуцнути се 52
шутјети 29, 97
зашутјети 29, 100
отшутјети 98
прешутјети 99
шушкати 57
шушнути 57

СТАРОСЛОВЕНСКИ

басъ 190
быти - бывати 263
власти, владѫ 262
области, обладѫ 262
врѣшти - връхѫ 190
дамь, даси 177
жида - жьда 308
зовѫ - зъва 303, 307, 308, 309, 310
зовешь - зъвахъ 190
дозовѫ - дозъвахъ 307
млѣсти - млъзѫ 190
могъ, може 185
мрѣхъ (merchъ) 190, 309
мьръ, мьрѫ 309
оумьръ, оумьрѫ 309
несѫ - нѣсъ 308, несомъ 309, 310
падохъ - падахъ 6
перешь - пьрахъ 190, 303
плетѫ - плетохъ 303
постоꙗхъ 389
рекомъ 310
простьрѫ - прострѣхъ 303
сы - сѫшти 324
тлѣшти - тлъкѫ 190
цвьтѫ - цвисъ 303
чрѣти, чръпѫ 190
чѧти 30
ѩти 30

БУГАРСКИ

бивамъ 328, 329
възпроизвеждамъ 341
допивамъ 332
доспя 337
заговорвамъ 332, 333
заплитамъ 340
заседя 327
заскача - заскачвамъ 340
захвърлямъ 339
заходвамъ 340 (заходи 326, 327)
заходя 327, 338, 340
изтърпя 337
нападатъ 340, нападамъ 341
нахвърлямъ 340
находя се 341
нося 330
пиша 328
поговорвамъ 332, 333; поговоримъ 330
попадатъ 340
почетемъ 330
пѣя 328
пренося 330
препалвамъ 341; препаля 330, 341
препивамъ 332
преходвамъ 332; преходя 330
скоквамъ 332
ходя 331
чуквамъ 332; чукамъ 333

РУСКИ

бить - бивать 263
  убить - убивать 179
благодарю 223-225, 399, 400
быть - бывать 179, 263
ведет - водит 252
видать - видѣть 179
говорить 345
  выговаривать 155
  заговорить 345
  заговаривать 345
  приговаривать 345
гонить 263
  загнать 179
  заганивать, 179, 263
грабливать 263
  разграбить 179
дать - давать - давывать 154, 179, 342, 343
двигать - двигивать 154-155, 342
двинуть 154, 342
дѣлать 344
  додѣлать 344
  придѣлать 344
  сдѣлать 344
играть 345, 348, 349
класть - кладать - кладывать 155
ковать - ковывать 178, 179
ловить - лавливать 179, 263
отнять - отнимивать 179
несет - носит 252
падать - нападалъ - нападаю 407
пишу - напишу 400
повысмотрѣть 345
поѣзжать 155
сѣсть - сидѣть - сиживать 342, 343, 344
(сѣчь) посѣчь - посѣкать 179, 263
толкать 347
  вытолкать 347
  выталкивать 347
    повыталкивать 347
толкнуть 347
  оттолкнуть 347
  отталкивать 347
травить - травливать 179
    поотталкивать 347
ходить - хаживать 179, 343
  выходить - выходить 264
    повыходить 345

SLOVENAČKI

brîť 209
dam 273
dovršiti 260
grêt 209
iznositi 238
izpovem 366
krikniti 260
krîť 209
kupiti 277
napolniti 260
nese - nosi 226
obrača - obrne 230
pokositi 277
poraziti 260
premagati 260
preporočo 273
privozim - privažam 262
prisežem 366
puščam - pustim 368
skakati - poskakati 238
stât 209
ujeti 260
vede - vodi 226
vzidogavati - vzdignoti 237
zahvalim 223-225, 237, 273-275, 280, 366, 385, 399-409
zavladati 260
zboleti 260

ČEŠKI

běhati, uběhati - ubíhati 407
blednouti 380
dáti, ne dám ... 177
dodělám 260
lehnu - ležím 374, 375
nesu - nosím 260, 269, 374
nosím - nosívám 260
  ponesu 260, ponosím 261
  přinesu 260
  vynosím 260
padnu 260
pobrati 376
povedu 261
psáti 375
  popsati 376
sedám - sedávám 154
sekám - sekávám 260
seknu 260
  rozsekám 260
spat 209

POLJSKI

być - przebyć 374
byłem 216
dziać się - stać się 298
krzyczeć - krzyknąć 298, 299
mrzeć 360
  umrzeć - umierać 360
pleść 209
pomścić 360
popłakać 360
przerazić 360
przespać 360
przyznam się 366
puszczę - puszczam 368
robić - zrobić 298
rozpalać
rozpłakać się 360
spędził 355
czytać 355, czytałem 357
  poczytać 358
  przeczytać 354, 355,
  przeczytałem 357
  przeczytawać 355
  przeczytam - będę czytał 357
szedłem - przyszedłem 372
wrócić - wracać 298
wzrostać 360
wystraszyć 360
zagasić 360
zaproponuję 366
żyć, żył 354, 355
  ożuje 384, 385
  przeżył 405

Indoevr., stind., latinski, litavski

absolvo 129, 130, 132
adat 177
asadat 187
bharam - bharami 187
bheude - bhudé 180, 181
bheûgeti - bhugéti 147, 148, 184
bhugét - ébhuget 183
bódhati - budháta 180
bodháyati 200, 386
dádāmi - dédōmi 177
dádāti - dednti 177
devayáti 200
dō 177
esse 173, 322
finire 129, 413
giráti 190
implere 20
perficere 129, 130, 413
rnōti 160
reverti 300, 301
revertebar - reversus sum 301
scribo, scripsi 139, 140, 299
sēdm 187, sedmi 187
sunto 322
tacere - conticere 248
vilkti - vilktu 210
vidá 180, vidé 180, 181

NJEMAČKI

abnehmen 292
abschneiden 153, 155, 264
ausführen 268, 360
danken, ich danke 399, 400, 403
dauern 237
durchbohren 246
einschenken 20
empfehlen 273
erklimmen 287
erstechen 363
finden 241, 365
jagen - erjagen 394, 404
kommen 241
schließen 129
schreiben 394, 395
schwören 402
segnen 367, 402
slawan - gaslawan (got.) 248
steigen 349, stigí 183
  besteigen 7
  ersteigen 7, erstieg 144, 390
sterben - ersterben 360
tragen 394, 395
verrichten 132
volibringen 130
vollenden 129, 130, 132, 237, 268

αἰνέω 396
αἴρειν-ῶραι 239
ἀναζῆν 379
ἀνακάμψαι 177
ἀνδάνω 408
ἀπώλετο 212
βάλλειν 379
βασιλεύω 391, *ἐβασίλευσα* 389 390
γενέσθαι — γίγνεσθαι 263
γένεται 323, *ἐγένετο* 323
γενηθήτω 323
γίγνομαι 408
γράφω — ἔγραψα 139, 140, 299
δεῖραι 190
δίδωμι 177, 263
ἐδάκρυσα 236
ἔδομεν 177
ἐξόμην, ἕζω 187
εἶλον 406
εἶμι 186, 266, 387
εἶναι 324, *ἔστω* 324, *ἦν* 324, *ἴσθι* 324
ἐπαινῶ 396
ἔρχομαι 387
ἕστηκα 216, *ἔστην* 216 406
ἔσωσαν 322
ἔφην 406
ἔφυν 324, *πέφυκα* 324
ἑώρων — εἶδον 394
ζῆν, ζῆσαι 227, 379 *ἔζησα* 379
ἧνεσα 275, 396, 402, *ἐπῄνεσα* 275, 368, 396
θανεῖν 227, *τέθνηκε* 216
θνήσκει — ἀποθνήσκει 246
ἰδέ 180, *ἰδεῖν* 181
κοιμῆσαι 360
λαμβ — λαβ 150
λέκτο, λέχετο 188
λειπ — λιπ 153
λείπετι — λιπέτ — λέλοιπε 215, 216
**λιπέτι — *λιπέτ — ἔλιπε(ι)* 401
ἔλιπον, ἔλειπον : λείπω 401
λείπων — λιπών 375
λύω, λύεις 401; *ἔλυσα* 401
λύσας, λῦσαι 188
λύσω, λύσεις 401
λέλυκε — λέλυται — λελυμένον ἐστί 216
λύει — ἔλυσε — λέλυται 409
μέλλων 407
νωμᾶν 409
ὄλωλε 212
ὄρνυμι, ὄρνυμεν 160
πεῖσαι 190
πεύθεσθαι — πυθέσθαι 180
ποιέντι — ποιοῦντι 184
ποιῆσαι 360
σιγᾶν — σιγῆσαι 248
φευγ — φυγ 153
φεύγων — φυγών 153, 180
φεῦγε — φυγέ 147, **φεῦγετι — *φυγὲτ* 248
φεύγε — φεύγετε 210
φεύγειν — φυγεῖν 180, 253, 264
φεύγετι — φυγέτι — φυγέτ 148
φεύγετι — φυγέτι 182, 367, 385
φυγόντες 150
φορεῖν 409
ὦμοσα 402

ИНДЕКС СТВАРИ И ИМЕНА

Агрел 7, 129, 306, 352, 353, 388-389
Аксаков 342
акценат 2, 3 л. сг. аориста 185—189; аориста 191—208; императива 210; инфинитива 208, 411; партиципа на лъ 212, парт. пасива 216; перфекта 215; презента 217—222; јаки и слаби 186—200, 205, 307, 475; имф. и пф. основа 180—184, 307, 475; през. и аор. основе 180, 407
акционсарт 20, 23, 24, 143, 224, 246, 303, 316, 343, 352, 360, 361, 376, 388, 389, 390, 391, 393, 397
Aktionskurs 353, 393
аорист; облици 5, 108; имф. 5, 294—296, 304, 308, 389; пф. 5, 304, 308, 318, 395—396; апстрактни 361; гномски 268; основа 310; презентски 396; pro futuro 267, 277, 402; значење 371—273, 280, 282, 283, 297
Аристотел 350, 401, 404
аспект; различне системе аспекта 5, 303; словенска система асп. 5, 317—320; — постанак 5-7, 155, 156, 302-313, 375, 391, 394, 408-411; — имф. аспект 5, 8, 10, 11, 101-104, 111 и д., 307; — пф. аспект 5, 8-11, 104-111, 121, 123, 124, 128, 240, 287, 319, 355; — асп. и количина 169-175; — и основа 180-190, 289, 306-310, 375; — и негација 175-179, 253, 263, 343; — и акцент 180-190, 264, 309, 310, 375, 411; — аспектни парови 5, 298, 320; — аспектно значење 7, 292, 298-303, 356; — лексикано 361, 393; — разлика аспекта 372, 373, 389; — бифуркација аспекта 405; — асп. вокализација коријена 190

балтичкослов. заједница 5, 475
безвременост 267
Белић 7, 140, 208, 215, 229, 240, 250, 268, 283—320, 334, 349, 410
Бенедикт 412, 413
Бернекер 324
бивање 5, 7, 8, 10, 11, 15—17, 20, 21, 28, 34, 38, 43, 52, 55,57, 65, 75, 238
Богородицки 348
Брант 191
Брезник 260
Бринел 406
Броз-Ивековић 129, 130, 132, 159, 175, 176, 192, 202, 203
Бругман 160, 177, 180—187, 190, 215, 217, 218, 228, 243, 246—249, 252, 264, 276, 277, 280, 306, 346, 375, 387, 401
Будмани 175 176, 238, 242—251
Вајан 411
Вејк 186—187, 189, 191, 194, 195, 197, 199, 201, 205—207, 209, 212, 214, 217—218, 220, 221, 298, 343, 373, 406, 408—411
Вондрак 185, 210, 251, 375, 386
Востоков 387
вријеме извршивања 101, 102; извршености 91, 108—110
Вук 129, 132, 137, 159, 176, 190, 191—196, 202—204, 207, 210, 212—215, 225, 241—242, 254, 257, 283, 290, 386, 387
Буковић 102, 228, 321—326

Герад 408
глаголи; абкурзивни 62, 72
адкурзивни 63, 64, 66, 73, 74, 123
апсолутни 343—345
аугментативни 12, 15, 34—37, 50, 51, 60, 67, 68, 76, 77, 330, 376
вршни 138
деминутивни 12, 15, 32-34, 36, 45, 46, 48, 49-51, 53, 54, 57, 59, 60, 66-67, 76, 330, 333, 359, 376, 379
детерминативни 252, 261, 289, 334, 406, 408
дефинитивни 360
дистрибутивни 12, 71-79
дуративни 11, 104, 138, 238, 290, 332, 360, 391
еволутивни (Р-гл.) 7, 10, 11, 15-96, 101, 104, 105, 121-123, 265, 302
екскурзивни 64, 74
ефективни 360
имперфективни и перфективни 90, 91, 270
illimitativa verba 334
ингресивни 273, 319, 320, 330, 335, 344, 360, 364
индетерминативни 252, 406, 408
инкоативни 12, 15, 28-30, 47, 48, 58, 65, 74, 75, 238, 273, 296, 297, 327, 330, 339, 340
опћи 65, 75, 83; потенцијално инк. 81
инкурзивни 64, 74
интензивни 12, 15, 37, 38, 39, 40, 52, 69, 70, 78, 79, 330, 339, 340
итеративни 104, 127, 128, 154, 155, 190, 238, 330-335 и д., 231, 288-291, 298; дуративни-итер. 333-335
једнаки 7
каузативи 386
квантитативни 360
комплексни 360
консекутивни 360
континуативни 380
креативни 13, 15, 16, 20 и д., 338, 349
кретања 9
курзивни 72, 74, 245, 287, 347, 348, 391
limitativa verba 334
мајоративни 12, 15, 35-37, 51, 60, 68, 69, 77, 78, 360
моментани 138, 145, 238, 255, 343, 344, 375, 391
мотивни (v. movendi) 13, 15, 18, 28, 254, 338, 349
недетерминативни 334
неограничени 252
непродуктивни 349
несвршени 150-152, 240, 241, 243, 259, 261, 295, 344
ограничени 334
пантивни 12, 14, 16-20, 22-28, 31, 32, 42-46, 61-63, 71-73, 304, 320, 329, 359
потенцијално пант. 81
пердуративни 360
партитивни 380
порасни 7
претеритивни 64, 74, 360
продуктивни 349
процесивни 389
пунктуелни 137, 245, 246, 295, 346, 375
развојни, в. еволутивни
резултативни 239, 345
свршени 238, 240, 241, 243, 249, 256, 259, 261, 265, 244, 344
семелфактивни 190, 371, 382-384
слијепи (verba coeca) 13, 15, 41, 42, 70, 80, 237, 330, 359, 381, 394

стања, стативни (С-гл.) 7-11, 23, 33, 96-105, 123, 124, 139, 237, 265, 302
суплетивни 30, 298
супституитивни 13, 15, 40, 41, 53, 54, 60, 70, 86-89, 330, 362
терминативни 245, 247, 264, 319, 320, 380
тотивни 12, 14, 20-28, 47, 55-58, 63-65, 73, 74, 304, 329, 359
трајни 8, 138, 249, 250, 256, 258, 259, 261, 302, 305, 306, 343
транскурзивни 63, 73
тренутни 127, 138, 249, 255, 257-261, 283, 291, 302, 305, 306, 377
учестани 243, 259, 261
фацијентивни 237, 295, 308, 353, 388, 412
финитивни 12, 15, 30-32, 49, 58, 66, 75, 76, 257, 258, 330, 380
фреквентивни 179, 375
Грим 406
Гринентал 407

Даљ 349
Даничић 193, 194, 206, 212, 240, 250, 324
дво́ње гл. 5, 6, 161-163
Дебрунер 147, 167, 168, 223-225, 274, 313, 363, 366, 367, 369-371, 373, 375, 383, 392, 395-406
Делбрик 149, 160, 216, 228, 241, 243, 244-245, 246, 247, 349, 250, 261, 266, 277, 280, 329, 349, 375, 376, 387, 396,
Демић 257
детерминативност 253, 268, 373, 408, 409
Дивковић 256
Дилс 197, 199, 200
Добнер 413
Добровски 242, 311, 312, 412
дуративност гл. 290, 291, 301, 303, 306, 333, 377, 404
знакови 179, 180, 328, 329, 330, 339

Ивковић 259
Ившић 191, 192, 197
извршеност — (passim)
извршивање — (passim)
императив 210-212
имперфектив јевр. 367
имперфективност — (passim)
имперфектизација 6, 11, 13, 155, 156, 309, 341
индикатив синтакт. 297
ингресивност 320, 327, 333
индуктив 298, 410
инфлуенција презент-аорист 5, 6
инфинитив 208-210
итеративност 240, 288, 289, 290, 296, 298, 300, 301, 306, 316, 332, 333, 343, 353, 376, 387

Јагић 178, 179, 226, 240, 261-263, 335

Карцевски 7, 345-352
коинциденција радње и говора 223-225, 275, 365-369
количина времена 104, 105; - вршења 114; - радње 104-106, 109-111, 146, 287, 248, 252
композиција префикса и глагола 335-341, 342, 345
Копитар 242
Кошмидер 146, 167, 168, 223, 225, 273, 274, 298-302, 327, 350, 352-371, 373, 385, 392, 394, 395, 397, 404

Кошутић 261
креативност 112, 113
Курилович 410
Куршат 239

Ластовица Б. 207
Лескин 185, 191, 197, 200, 201, 202, 206, 214, 254-256, 311, 312, 354, 389, 394
Лукић 256-259

Мажуранић А. 207
Мазон 361, 412, 413
Мајер 364, 365
Малецки 146, 358
Маретић 20, 175, 202, 249, 257, 268, 304, 387
Матеев 326-341, 379, 408
Махек 386
Меје 160, 177, 188, 189, 209, 226, 248, 251-254, 265, 308, 324, 353, 358, 411
Миклошић 42, 154, 178, 179, 226, 230, 237-240, 242, 249, 255, 256, 257, 261, 273, 311, 312, 335, 387, 403
Миљевски 372-374
Миленовић 258
моменат 126, 127, 240, 248, 274, 294, 295, 297, 298, 336, 346, 377, 403, 404; — говорења 326; — извршености 392, — посљедњи 288, 404; — развитка 302, — свршетка 295, 388, 389
мултипл 118, 119
Мусић 225, 253, 263-280, 282, 283, 286, 296, 297, 387, 403
Мусулин 259
неизвршеност 358, 292, 294

Некрасов 154, 178, 179, 243, 342-345, 349
неограниченост (*простих имф.*) 153, 253, 288, 291, 292, 302, 316, 335
несвршеност 238, 298, 301, 302, 316, 343
Новаковић 243, 249, 250, 253, 257, 343

обиљежавање 140-143
објективност аспекта 391, 397; — акционсарта 391
ограниченост 252, 291, 302, 322, 335
осврт на префиксе 92-96
партицип презента
311, 409; — претер. пас. 216, 217, 310, 311

Педерсен 375
перфект индоевр. 215, 216, 283
перфектив лични 147-149, 265, 276, 297, 361, 362, 367, 368, 400; — линеарни 244, 247; — пунктуелни 244
перфективност — (passim)
перфективација — (passim)
Плетершник 226
Полак 376, 377
презент; аспект 108, 363-366; — апстрактни, безвременски 266, 267, 279, 280, 289, 361, 370, 381-384
ефективни 273-278, 280, 365, 366, 399-403
имперфективни 5, 6, 275, 304, 320, 361, 406
историјски 361, 363
перфективни — (passim)
профетски 361, 370, 384; — будућност 27, 381-385, 392, 393; — сценски 363, 364, 370, 371

префикс — (passim)
префиксација и транзитивност 347, 348
пријевој према аспекту 180-184
пункт 7, 244, 246-248, 333, 336, 360, 365, 387, 392, 393
пунктуализација 246-248, 346, 352
пунктуелност 7, 247, 252, 255, 273, 295, 346, 367, 386-388, 396, 403

радња глаг. 5, 7, 8, 10; — цијела 5, 121-124; — дио 5, 124-126; — неограничена 291, 319; — ограничена 329; — у вршењу — извршена; — (passim)
развијање (развитак) радње 8, 101, 109-111, 241, 242, 255, 257; — смјер развитка 239, 253; — стадиј развитка 8, 11
раздиоба глагола 7; — нацрт раздиобе 11-13; — преглед нацрта 13, 14; — схема 14, 15
редукција 346, 349
резултат 237, 265, 298, 347, 359
резултативност 7
релатив синтактички 297
релативност аспекта и акције 225, 226
Решетар 191, 192, 207, 209, 210, 212, 214, 251
Роса 413
Ружић 413

Сајдл 381-385
Сарајв 7, 353, 375, 386-389, 391
садашњост 350, 351, 365, 382, 401; — права 384; — потенцијална 388; — пунктуална 366, 368, 392; — фуртимашка 365; — у одречно — упитним реченицама 281, 282; — ужа и шира 403, 404
свршеност 7, 131-137, 241, 257, 261, 291, 294, 295, 298, 301, 302, 344, 345, 354, 357
Симић 359
слике 24-27
Сосир(ов закон) 199, 203, 207, 210, 214, 218, 407
смјер 166-169, 253, 350, 392
стадиј (развитка) 8, 16, 102-104, 113 и д., 271, 328, 342
стање 5, 7, 8, 251
Стеванович 315
Стибиц 255, 268, 373, 376-380
Стојановић Љуба 249, 250, 253, 257, 280-283, 294, 295, 296
Страјтберг 130, 149, 216, 406
тачка извршивања 103, 104, 114, 164, 253; — извршености 106-108, 165; — гледања 165, 166, 253, 254; — сврхе 166
субјективност (аспекта) 346, 372, 373, 377-379, 380, 381, 389-391, 393, 397

темпоралност (префикса) 339, 340
терминативност 320, 376
Тин 375
тоталитет — (passim)
Травничек 154, 177, 374
трансформација 112, 113
тренутак 250, 282, 284, 285, 294, 295, 297, 300, 302, 305, 306, 308, 316, 317 — говорења 272; — последњи 286, 287, 295
тренутност 7, 137-140, 158, 159, 238, 243, 250, 255-257, 261, 277, 303, 305, 306, 319
Трнка 380-381
трпње глаг. 163, 164

Ујанов 334, 408
употреба времена 315, 315
успјех 161-162, 237, 265, 278, 279

фациентив лични 266, 297, 361, 362, 367
фациентивност 299, 331, 343, 344, 353, 375-377, 413
Флајшман 375
Флоршиц 356
Фортунатов 308, 334
футур 108, 128

цјелина 110, 111, 403

Челаковски 375

Шахматов 203, 207
Шевић 359
Шкрабец 273-275, 280, 366

Zeit(richtungs)bezug 357, 362, 366, 392, 394, 395, 398, 399

S A D R Ž A J

ANTE ŠEPIĆ
Jezik hrvatskih općinskih statuta istarskih i primorskih . . 5

MARKO KOSOR
Trojezična gramatika fra Josipa Jurina 41

VALENTIN PUTANEC
Zagrebački starofrancuski rukopis djela »Régime du corps« Aldobrandina Sienskoga 67

ĐURO GRUBOR
Aspektna značenja II. 81